Heli Pekkarinen

Monikasvoinen TAVA-partisiippi
Tutkimus suomen TAVA-partisiipin käyttökonteksteista ja verbiliittojen kieliopillistumisesta

Esitetään Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Päärakennuksen pienessä juhlasalissa
lauantaina 28. toukokuuta 2011 klo 12.

© Heli Pekkarinen
Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos
ISBN 978-952-92-9008-6 (nid.)
ISBN 978-952-10-6965-9 (PDF)

Unigrafia Oy
Helsinki

Aluksi

Tämän työn tekemisen mielekkyys ja lopullinen valmistuminen on monen kollegan ja ystävän ansiota. Olen kiitollinen ensinnäkin ohjaajilleni, jotka ovat tehneet matkan kanssani ja nähneet työni muuttavan muotoaan lähtökohdistaan nyt käsissänne – tai tietokoneenne näytöllä – olevaan muotoon. Tapani Lehtisen ja Lea Laitisen kanssa meillä oli tapana tavata kolmisin. Kiitän molempia näistä inspiroivista ja joskus kirpeistäkin ohjaajatapaamisistamme, joissa viisaita ohjeita sateli, keskustelu oli aina innostunutta ja usein harhaili moniin muihinkin kuin työtäni koskeviin aiheisiin. Leeaa haluan kiittää erityisen lämpimästi työni kriittisissä loppuvaiheissa mukana elämisestä, rauhoittavista ja rohkaisevista sähköpostiviesteistä, loputtoman kärsivällisestä kommentoinnista, vertaiskokemuksien jakamisesta, hengittämisen tärkeyden muistuttamisesta, elämänviisaudesta ja monista ihanista sanoista, jotka kerta kerran jälkeen nostivat minut ylös synkistä syövereistä. Tätä työtä ei olisi ilman sinua, Leea.

Tapani Lehtisen jäätyä eläkkeelle työni kolmanneksi ohjaajaksi tuli Maria Vilkuna. Maria tuli mukaan vaiheessa, kun paljon oli jo tehty, mutta kokonaisuus vielä hajallaan. Marian kommentit antoivat työlle uutta näkökulmaa ja palauttivat uskon työn loppuunsaattamisen mielekkyyteen.

Työni esitarkastajia Krista Ojutkangasta ja Vesa Koivistoa kiitän lämpimästi aiheellisesta kritiikistä sekä tarkoista ja kannustavistakin kommenteista. Työhöni jäi muutama puute vähemmän heidän ansiostaan.

Tutkijan ”urani” ensi askeleet otin Kaisu Juuselan opastamana muoto-opin kenttätutkijana sekä Pentti Leinon ja Tiina Onikki-Rantajääskön vetämässä graduseminaarissa. Noilta ajoilta on perua kiinnostukseni murreaineiston käyttömahdollisuuksiin ja eri murteiden jännittäviin tapoihin ilmaista myös kieliopillisia suhteita. Pentti Leino ei ole ollut tämän työn varsinainen ohjaaja, mutta hän on ollut vahva taustavaikuttaja: Pentin ansiosta päädyin yliopistolle töihin ylipäätään. Projektityöskentelystä sain kokemusta, kun sain olla mukana Pentin johtamassa *Nykysuomen juuret* -projektissa sen loppuvaiheessa. Kiitän Penttiä – ja Tiinaa – kannustuksesta ja siitä, että he rohkaisivat minua ylipäätään aloittamaan jatko-opinnot.

Parasta työssäni on, että se on tuonut elämääni monta ihanaa, hauskaa, älykästä ystävää. Markku Haakana, Anne Mäntynen, Liisa Tainio, Maarit Berg – kiitos mieltä ylentävistä hetkistä. Taru Nordlundin kanssa olen tehnyt monta kongressimatkaa ja muutaman esitelmänkin yhdessä. Toivottavasti yhteistyömme jatkuu – Tarun terävät havainnot aineistoista ja suunnaton perehtyneisyys ovat niin innostavia. Ensimmäisen äitiyslomani jälkeen sain työtilan paikasta, joka myöhemmin tuli tunnetuksi Meritullinkadun iloparatiisina. Kiitän tuon paratiisin tunnelman luomisesta Marja Etelämäkeä, Minna Jaakolaa, Ilona Herliniä, Salla Kurhilaa, Jaakko Leinoa, Aki Ontermaata, Johanna Vaattovaaraa, Eveliina Korpelaa, Johanna Komppaa, Jyrki Kalliokoskea ja Tapani Kelomäkeä. Onneksi meillä on ollut monta kertaa hauskaa ja innostavaa noiden aikojen jälkeenkin! Aivan erityisesti haluaisin kiittää **kaikkia** edellä mainittuja, mutta vielä vähän erityisemmin Lari Kotilaista, Laura Visapäätä ja Suvi Honkasta. Lari, Laura ja Suvi ovat toimineet tärkeänä vertaistukiryhmänäni: kiitän heitä monista, usein aamuun asti kestäneistä keskusteluista, joille mikään elämän alue ei ole ollut vieras.

Juuri koko (entisen) suomen kielen laitoksen ihmisten ansiosta en ole tuntenut itseäni dropoutiksi sieltä poissa ollessanikaan: siteeni työyhteisöön tuli kai solmittua alusta alkaen niin tiukasti. Kiitos, että olette saaneet minut tuntemaan, että kuulun yhä jengiin!

Työni saattohoitoa olen saanut tehdä Suomen Akatemian rahoittamassa ja Maria Vilkunan johtamassa murresyntaksiprojektissa. Kiitän hankkeen muita jäseniä Jaakko Leinoa, Hannele Forsbergia, Urpo Nikannetta, Mari Siiroista, Miia Karttusta ja Markus Hamusta kannustuksesta ja keskusteluista. Jaakko Leino luki myös käsikirjoitukseni melko loppuvaiheen version. Kiitän Jaakkoa oivaltavista ja rohkaisevista kommenteista, joiden seurauksena työni muutti vielä kerran muotoaan.

Taloudellisesti tutkimukseni teon ovat mahdollistaneet edellä mainittujen projektien ja erinäisten sijaisuuksien lisäksi myös Emil Aaltosen säätiö, Suomen Kulttuurirahasto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Helsingin yliopiston väitöskirjan loppuunsaattamisapuraha.

Työtoverieni lisäksi minulla on – ehkä onneksi? - muitakin ystäviä. Haluan kiittää lasteni kummeja Anni-Elina Karvosta, Jari Mäkelää, Laura Korkalaista, Pirjo Ekmania ja Juha Halosta, suurperheeni jäseniä Jaana ja Petteri Walldenia, naapureitani Kaija Heikkilää, Timo Kotroa ja Raisa ja Olli Mäkipäätä sekä Sattva-Hanna Toiviaista ja Mika Mertsalmea siitä, että olen aina voinut turvautua heihin, kun olen tuntenut tarvitsevani apua, olipa kyse sitten lastenhoidosta, muuttoavusta tai viinipullon jakamisesta. En tiedä, miten olisin selvinnyt ilman teitä! Reija Haapalan kanssa olen voinut verrata väitöskirjan emävitkuttelun syitä, usein vatsa nauramisesta kipeänä. Kiitokseni myös kaikille Facebook-kavereilleni tätäkin prosessia koskevista tykkäyksistä ja kommenteista. Facebook-yhteisö on ollut minulle henkireikä: tutkijankammiossani puurtaminen tuntuisi paljon yksinäisemmältä, jos ei siellä olisi niin monta kaveria nokkeline statuspäivityksineen.

Suurin kiitos ja anteeksipyyntö kuuluu perheelleni. Vanhempani Terttu ja Jani Salmela sekä veljeni Janne ja Matti Salmela ovat ymmärtäneet olla kyselemättä liikaa työstäni tai sen etenemisestä ja antaneet minun olla vain Heli. Lämmin kiitos tästä! Puolisoni Anssin kanssa olen saanut jakaa jo yli puolet elämästäni (ja käytän tässä *saada*-verbiä sen mahdollisuuden merkityksessä). Kiitos, Anssi, kaikesta tuesta ja kehuista, jota tälle työlle on riittänyt loppuun asti. On myös kätevää, että kotona on joku, jolle voi antaa tekniset asiat ratkottavaksi, niin että itse voi keskittyä humanistisempiin asioihin. Ilman Anssin apua tätä työtä ei olisi konkreettisesti olemassa.
Lapseni Pihla ja Pietu muistuttavat ihmeellisyydellään joka päivä siitä, mikä on oikeasti tärkeää.

Roomassa sitruunapuun kukkiessa 9. toukokuuta 2011

Heli Pekkarinen

Abstract

Monikasvoinen TAVA-partisiippi
The multifaceted passive present participle in Finnish

Heli Pekkarinen, University of Helsinki, Finland

This study investigates the uses of the passive present participle in Finnish. The participle occurs in a variety of syntactic environments and exhibits a rich polysemy. Former descriptions have treated it as a mainly modal element, but it has several non-modal uses as well. The present study provides an overview of its uses and meanings, with the main focus on the factors which trigger the modal reading. In addition, the study contains two case studies on modal periphrastic constructions consisting of the verb 'to be' and the present passive participle, the Obligation construction, e.g., *on men-tä-vä* [is go-PASS-PTC], and the Possiblity construction, e.g., *on pelaste-tta-v-i-ssa* [is save-PASS-PTC-PL-INE].

The study is based on empirical data of 9000 sentences obtained from i) large collections of transcribed material from Finnish dialects, ii) a corpus of modern Finnish newspaper texts, iii) corpora of Old Finnish texts. Both in colloquial and standard Finnish the reading of the participle is highly dependent of the context and determined by such factors as the overall syntactic environment and other co-occurring elements. One of the main findings here is that the Finnish passive present participle is not modal *per se*. The contextual modal reading arises whenever the state of affairs is conceptualized from the viewpoint of the implied subject of the participle, and the meaning of possibility or obligation depends mostly on whether the situation is pleasant or undesirable.

In sections examining the grammaticalization of the Possibility and Obligation constructions, the perspective is diachronic. Both constructions have derived from copula constructions with the passive present participle as a predicate (adjective or adverb). These sections show how a linguistic change can be investigated on the basis of the patterns of usage in the empirical data. The Possibility construction is currently going through a restructuration to a passive verbal complex. The source of this construction is reflected in its present-day use by the fact that it heavily biased towards a small set of verbs. The Obligation construction has grammaticalized to a construction comparable to a compound tense. Patterns of use of the construction show that grammaticalization originates in specific syntactic constructions with an implication of practical necessity. Furthermore, it is shown that the Obligation construction has grammaticalized in different directions in standard and colloquial Finnish.

Differing from the study on most typical phenomena investigated in the literature on grammaticalization of modality, the present study opens new perspectives and methods for discussion on these questions.

Sisällys

Esipuhe
Abstract

I Lähtökohtia

1 JOHDANTO 13
1.1 Tutkimuksen kohteet ja päätavoitteet....13
1.2 Aiemmat kuvaukset....15
1.2.1 TAVA-partisiipin muodostamisesta, tunnuksen historiasta ja levinneisyydestä....15
1.2.2 TAVA-partisiippi suomen kieliopeissa....17
1.2.3 TAVA-partisiippeja koskeva kielentutkimus....21
1.3 TAVA-partisiipin luokittelu tässä tutkimuksessa....23
1.4 Tutkimuksen rakenne....25

2 TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN, METODINEN JA EMPIIRINEN PERUSTA....27
2.1 Kieliopillistuminen ja konstruktiot....28
2.2 Modaalisuuden määrittelemisestä....34
2.3 Tutkimusaineisto, sen koontiperusteet ja käsittely....38

II TAVA-partisiipin nominaalinen käyttö: Kolmen aineiston näkökulma

3 JOHDANTO: AINEISTOJEN RINNAKKAISEN TARKASTELUN TAVOITTEET 45

4 TAVA-PARTISIIPPI NYKYKIRJAKIELEN AINEISTON VALOSSA....47
4.1 TAVA-partisiippi etumääritteenä 48
4.2 TAVA-partisiippi predikatiivina....56
4.3 TAVA-partisiippi substantiivilausekkeena....62
4.4 TAVA-partisiippi predikatiiviadverbiaalina....66
4.4.1 Translatiivinen TAVA-partisiippiadverbiaali 67
4.4.2 Essiivinen TAVA-partisiippiadverbiaali....74

5 TAVA-PARTISIIPPI MURREAINEISTON VALOSSA....78
5.1 TAVA-partisiippi etumääritteenä....79
5.2 TAVA-partisiippi predikatiivina....84
5.3 TAVA-partisiippi substantiivina....89
5.4 TAVA-partisiippi predikatiiviadverbiaalina....91

5.4.1 Translatiivinen TAVA-partisiippiadverbiaali....91
5.4.2 Essiivinen TAVA-partisiippiadverbiaali....96
5.4.3 Translatiivin ja essiivin asemesta käytetyt paikallissijaiset TAVA-partisiippiadverbiaalit....99

6 TAVA-PARTISIIPIN KIRJAKIELINEN HISTORIA....101
6.1 TAVA-partisiippi varhaisimmissa Raamatun suomennoksissa....101
6.1.1 TAVA-partisiippi Agricolan raamatunsuomennoksissa....101
6.1.2 TAVA-partisiippi vuoden 1642 Bibliassa....106
6.2 TAVA-partisiippi vanhan kirjasuomen lakiteksteissä....109
6.3 TAVA-partisiippi varhaisimmissa suomenkielisissä sanomalehdissä....113
6.3.1 Tietosanomien TAVA-partisiippi....113
6.3.2 Oulun Wiikko-Sanomien TAVA-partisiippi....114
6.3.3 Suomettaren TAVA-partisiippi....120

7 TAVA-PARTISIIPIN MODAALINEN TULKINTA....123

III TAVA-partisiipin verbaalinen käyttö: kahden konstruktion näkökulma

8 JOHDANTO: VERBILIITOT JATKUMOLLA....131

9 MAHDOLLISUUSRAKENNE....133
9.1 Mahdollisuusrakenne ja lähikonstruktiot....133
9.2 Mahdollisuusrakenteen meneillään oleva syntaktinen uudelleenjäsennys....136
9.2.1 Objektiksi jäsentyvä subjekti....136
9.2.2 Pääverbin geneerinen genetiivisubjekti....141
9.3 Mahdollisuusrakenteen modaalisuus....144
9.4 Mahdollisuusrakenteen kieliopillistuminen....146
9.4.1 Kieliopillistumisen lähtökohdat....146
9.4.2 Morfologinen motivaatio....152
9.4.3 Kieliopillistumisen ja leksikaalistumisen vastavuoroisuus....155
9.5 Kokoavaa tarkastelua....159

10 VÄLTTÄMÄTTÖMYYSRAKENNE....161
10.1 Johdanto ja luvun rakenne....161
10.2 Välttämättömyysrakenne impersonaalisena konstruktiona....162
10.3 Välttämättömyysrakenne lausekontekstissa....167
10.3.1 Yleiskatsaus....167
10.3.2 Objekti- ja adverbiaalialkuiset välttämättömyysrakenteet....168

10.3.3 Ekspletiivi- ja verbialkuiset välttämättömyysrakenteet....171
10.3.4 Genetiivisubjektilliset välttämättömyysrakennelauseet....177
10.3.5 Ilmisubjektittomat ja -subjektilliset välttämättömyysrakenteet Aamulehden aineistossa....181
10.4 Välttämättömyysrakenne modaali-ilmauksena....184
10.4.1 Johdanto....184
10.4.2 Dynaaminen välttämättömyysrakenne murreaineistossa....187
10.4.3 Deonttinen välttämättömyysrakenne murteissa....190
10.4.4 Kohti episteemisiä tulkintoja....192
10.4.5 Modaalitulkintojen päällekkäisyys Aamulehden aineistossa....193
10.5 Välttämättömyysrakenteen kieliopillistuminen....196
10.5.1 Lähtökohtia....196
10.5.2 Välttämättömyysrakenteen kehitys frekvenssitietojen valossa....197
10.5.3 Hypoteesi leksikaalisesta lähtökontekstista....199
10.5.4 Välttämättömyys praktisen päätelmän tuloksena....201
10.5.5 Välttämättömyysrakenteen syntaktinen uudelleenjäsentyminen....204
10.5.6 Mistä se- ekspletiivi tuli välttämättömyysrakenteiden yhteyteen?....207
10.6 Välttämättömyysrakenteen ekspansio kirjakieleen ja sen syyt....209

IV Tuloksia ja päätelmiä

11 KIELIOPILLISTUMISEN MONIULOTTEISUUS....215

LÄHTEET....219

I LÄHTÖKOHTIA

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen kohteet ja päätavoitteet

Väitöstutkimukseni kohteena on hyvin monikytköksinen ja -merkityksinen verbinmuoto: suomen passiivin VA-partisiippi (tästä eteenpäin TAVA-partisiippi[1]). Se toimii esimerkiksi substantiivin määritteenä (*syötävä sieni*), predikatiivina (*Käsiala on luettavaa*), adverbiaalina (*Kirja on luettavana; Annoin kirjan luettavaksi*) ja substantiivien tapaan esim. subjektina ja objektina (*Haastateltava saapui paikalle myöhässä; Tutkittavaa riittää*). Nominien tehtävien lisäksi se voi toimia osana predikaattia (*Suunnitelma on kirjoitettava; Tavoite on saavutettavissa*.) Näissä tehtävissään se voi saada monenlaisia merkityksiä. Sen merkitys täsmentyy tilanteisesti niin, että *hoidettava haava* voi kontekstista riippuen ilmaista tekemistä, joka tapahtuu yhtä aikaa toisen tekemisen kanssa, tulevaisuudessa tai yleensä (’haava, joka hoidetaan’) tai joka on välttämätön (’haava, joka täytyy hoitaa’) tai mahdollinen (’haava, joka voidaan ~ on mahdollista hoitaa’). TAVA-partisiipilla voi siis ilmaista mahdollisuuden ja välttämättömyyden välisen modaaliasteikon molempia ääripäitä, eikä sitä siksi voi kuvata pelkästään menemättömän ajan passiivin partisiipiksi.

Tutkimukseni tavoitteena on aineistopohjaisesti eritellä ja kuvata TAVA-partisiipin käyttöä ja merkityksiä sekä niiden välisiä yhteyksiä (1). Erityisesti tavoitteenani on löytää ne kontekstitekijät, joiden vaikutusalassa TAVA-partisiippi saa modaalisen mahdollisuuden tai välttämättömyyden merkityksen (2). Vielä yksityiskohtaisemmin tarkastelen kahden sellaisen modaalisen verbiliiton käyttöä ja kehittymistä, joiden osana TAVA-partisiippi on (3). Verbiliitto on nimitys sellaiselle perifrastiselle predikaatille, joka koostuu finiittiverbistä *olla* tai *tulla* ja infiniittisestä verbinmuodosta. Verbiliitot ovat lähellä liittomuotoja sikäli, että niissäkin finiittinen verbi on samalla tapaa persoonan, tempuksen ja moduksen tunnusta kannattava apuverbi ja varsinaisen verbimerkityksen ilmaisevana pääverbinä on infiniittinen verbinmuoto. Tutkimissani verbiliitoissa on pääverbinä TAVA-partisiipin muoto. Olen nimennyt nämä merkitystensä perusteella (a) *välttämättömyysrakenteeksi* ja (b) *mahdollisuusrakenteeksi*[2]. Välttämättömyysrakenteessa on pääverbinä TAVA-partisiipin yksikön nominatiivi (*on tehtävä*) ja mahdollisuusrakenteessa monikon inessiivi (*on tehtävissä*).

[1]Muodon perinteinen nimitys on *passiivin 1. partisiippi.* Noudatan tässä ISK:n käytäntöä ja nimitän partsiipin sen tunnuksen perusteella.

[2] Välttämättömyysrakennetta on nimitetty aiemmin mm. *nesessiiviseksi liitoksi (*mm. Hakulinen & Karlsson 1979, Iso-Koivisto 1989, myös ISK esim. §452). Käytän *nesessiivisen* asemesta välttämättömyyttä, jotta tutkimieni rakenteiden nimitykset olisivat symmetrisesti suomenkielisiä. Mahdollisuusrakenteesta aiemmin käytetty nimitys *episteeminen liitto* (esim. Hakulinen & Karlsson 1979) johtaa harhaan: konstruktiolla ei ilmaista episteemistä modaalisuutta. Iso suomen kielioppi on hyväksynyt termin *mahdollisuusrakenne* konstruktion nimitykseksi (mm. § 1580; § 1584).

Tutkimukseni on lähtenyt liikkeelle viimeksi mainittujen konstruktioiden ja niiden kehityksen tutkimisesta. Verbiliittojen pääverbeille on ominaista, että ne koostuvat useammasta morfologisesta aineksesta. Niiden merkitystä ei nykykielessä voi päätellä niiden osista käsin, vaan kokonaisuudella on oma, vakiintunut tehtävänsä (ISK § 451). Diakronisesta näkökulmasta voidaan kuitenkin tarkastella, miten eri osien funktiot ovat motivoineet kokonaisuuden muodostumista. Välttämättömyys- ja mahdollisuusrakenteen kohdalla morfologinen motivaatio on paljon läpinäkyvämpi kuin esimerkiksi Salmisen (2000) tutkiman kvasirakenteen (*on tekevinään, olevinaan*) tai Maamiehen (1997) tutkiman propinkvatiivin (*on nukahtamaisillaan*), sillä sekä välttämättömyys- että mahdollisuusrakenteen merkityksen voi katsoa rakentuvan niiden pääverbinä olevan verbinmuodon varaan. TAVA-partisiippi voi nimittäin saada samanlaisen modaalisen välttämättömyyden tai mahdollisuuden tulkinnan myös muissa tehtävissään. Tätä havainnollistaa asetelma 1.1.

Asetelma 1.1: TAVA -partisiipin käyttö

TAVA-partisiipin muu käyttö	**Välttämättömyysrakenne**	**Mahdollisuusrakenne**
Etumääritteenä		
tenttiin luettavat teokset	*Nämä teokset on luettava tenttiin*	
syötävä sieni		*Sieni on syötävissä.*
Predikatiivina		
Käsiala on luettavaa.		*Käsiala on luettavissa*
Paita on käsin pestävä.	*Paita on pestävä käsin*	
Essiivisenä adverbiaalina		
Minulla on artikkeli kirjoitettavana.	*Minun on kirjoitettava artikkeli.*	
Teos on saatavana myös suomeksi		*Teos on saatavissa suomeksi.*
Translatiivisena adverbiaalina		
Ruoka on valmis nautittavaksi.		*Ruoka on nautittavissa.*
Työ määrättiin tehtäväksi.	*Työ on tehtävä.*	
Substantiivilausekkeen tehtävissä		
Tutkittavaa riittää.	*On tutkittava.*	
Tutkittavaa riittää.		*On tutkittavissa.*

Aloin alkujaan koota aineistoa TAVA-partisiipin kaikista käyttökonteksteista, jotta saisin selville millä ehdoin se tulkitaan modaaliseksi. Ajatuksenani oli tässä vaiheessa selvittää, onko TAVA-partisiipin modaalisuudella jokin yhteinen tekijä, joka selittäisi myös välttämättömyys- ja mahdollisuusrakenteen kehittymistä. Koska modaalisen tulkinnan ehdot tulevat näkyviin vain tarkasteltaessa TAVA-partisiipin koko käyttöä ja sen saamia tulkintoja eri käytöissään,

en aineistoa kootessani keskittynyt pelkästään modaalisiin TAVA-partisiippeihin. Tarkastelun ulkopuolelle rajasin vain referatiivirakenteen (*olen kuullut puhuttavan*), jolla ei ole mahdollisuuden eikä välttämättömyyden merkitystä. Lähtöhypoteesina oli, että TAVA-partisiippi olisi polygrammaattistunut elementti (Craig 1991): sen molemmat modaalimerkitykset olisivat syntyneet ei-modaalisen, passiivin merkityksen pohjalta siihen tietyissä konteksteissa liittyneiden implikaatioiden vahvistuessa.

Yksityiskohtaisempaan luokitteluun ja erityyppisten aineistojen erilliseen tarkasteluun johti puolestaan se aineiston käsittely- ja analysointivaiheen havainto, että TAVA-partisiipin käyttö ja merkitystehtävät eivät vastaa kirjallisuudessa siitä vallitsevaa melko yksipuolista kuvaa. TAVA-partisiipin monikäyttöisyys ja monimerkityksisyys eri käytöissään on jäänyt fennistiikassa varsin vähälle huomiolle. Teen seuraavaksi katsauksen TAVA-partisiipin aikaisempiin kuvauksiin tutkimusasetelmani taustaksi.

1.2 Aiemmat kuvaukset

1.2.1 TAVA-partisiipin muodostamisesta, tunnuksen historiasta ja levinneisyydestä

Tarkastelemani verbinmuoto, TAVA-partisiippi, koostuu passiivin tunnuksesta *-(t)ta-* ja sitä seuraavasta partisiipin tunnuksesta *-vA*. Tunnukset liittyvät yksivartaloisten verbien (heikkoon) vokaalivartaloon ja kaksivartaloisten konsonanttivartaloon kuten passiivimuodoissa yleensäkin. Kutsun tässä tutkimuksessa vartaloverbiä *partisiippiverbiksi*. Koska passiivimuotoiset partisiipit määrittävät partisiipille objektiksi sopivaa ilmausta, ne muodostetaan lähinnä transitiivisista verbeistä, vaikka ne toisinaan voi muodostaa myös esimerkiksi elatiivi- tai illatiivitäydennyksen saavista verbeistä (esim. *kokouksessa keskusteltavat* asiat) (ISK § 530). Intransitiivinen TAVA-partisiippi on myös sellaisissa vakiintuneissa tapauksissa kuin *sormen mentävä reikä* tai *kahden istuttava tuoli*. Välttämättömyysrakenteen pääverbinä toimivan TAVA-partisiipin voi produktiivisesti voi muodostaa myös intransitiiviverbeistä (esim. *on mentävä*).

VA-partisiippi on yksi suomen monista taivutusmuodoista, joilla on epäproduktiivinen, johdosmainen lähtökohta (Lehtinen 1997: 91–92). Se on kehittynyt adjektiivinjohtimesta -vA, jolla on muodostettu sellaisia possessiivisia adjektiiveja kuin *lihava* ’jolla on lihaa’ tai *mahtava* ’jolla on mahtia’. Deverbaalinen johdos *tekevä* olisi siis alkujaan tarkoittanut jotain sellais-

ta kuin ’jolla on tekoa’, *kuuleva* sellaista ’jolla on kuulo’. (L.Hakulinen 1979: 200; Lehtinen & Laitinen 1997: 16.)

Monissa itämerensuomalaisissa kielissä käytetään VA-partisiipin rinnalla tai asemesta partisiippina myös jA-tekijänimijohdosta. *JA*-suffiksillista muotoa käytetään partisiipin tehtävissä vatjassa, virossa, liivissä ja karjalassa sekä osassa suomen savolais- ja kaakkoismurteita. *JA*-nimistö osoittaa, että se on toiminut partisiipin tehtävissä myös suomen länsimurteissa. Vepsässä ja lyydissä sen on mainittu olevan yksinomainen, samoin itämerensuomen lähimmissä sukukielissä lapissa ja mordvassa. (Kettunen 1943: 506, Turunen 1946: 139, Kiviniemi 1971: 44–45, H. Koivisto 1987: 3–4.)

Erkki Itkosen mukaan (1966: 223) v*A*- ja *jA*-suffiksillisten muotojen rinnakkainen käyttäminen partisiipin tehtävissä kielii siitä, että niiden semanttinen ero verraten myöhäisen kehityksen tulosta. Vielä suomalais-volgalaisessa kantakielessä on saatettu nominipredikaattina käyttää yhtä hyvin *-pA* kuin *-jA* -johdostakin (Korhonen 1967: 350). Kiviniemi (1971: 45) on havainnut, että partisiipiksi on vakiintunut se muoto, johon yksikön ja monikon 3. persoonan verbintaivutus perustuu. Itämerensuomessa sekä yksikön ja monikon 3. persoona että partisiippi ovat kehittyneet *-pA, -vA*-johdoksesta, kun taas lapissa ja mordvassa käytetään partisiippina *jA*-suffiksillista muotoa, johon myös lapin monikon 3. persoona ja mordvan yksikön ja monikon 3. persoona pohjautuvat.

VA- ja *jA*-suffiksillisten muotojen välistä eriytymättömyyttä heijastaa myös se, että TAVA-partisiippi sopii usein pikemminkin *jA*-tekijännimijohdoksen kuin aktiivin VA-partisiipin passiiviseksi vastineeksi, niin että esimerkiksi *hoidettavan* peilikuvaksi hahmottuu pikemminkin *hoitaja* kuin *hoitava*. *JA*-tunnuksellisella partisiipilla ei olekaan omaa passiivimuotoista varianttia. Se, missä vaiheessa ja miten VA-partisiippi on saanut rinnalleen passiivisen muodon, on jäänyt pitkälti ilman selitystä. L. Hakulinen on kuitenkin esittänyt (1941: 215, 1961: 227, 1968: 199), että passiivin nominaalimuodot ovat voineet kehittyä samanaikaisesti tai vähän myöhemmin kuin passiivin finiittimuodot. Näkemystä TAVA-partisiipin ja finiittisten passiivimuotojen kehityksen samanaikaisuudesta ja osittaisesta erillisyydestä puoltaa se, että TAVA-partisiippi tunnetaan kaikissa niissä itämerensuomalaisissa kielissä, joissa on VA-tunnuksinen partisiippi, siis myös esimerkiksi liivissä, jossa ei ole TA-tunnuksista passiivia (L.Hakulinen 1968: 199).

Suomen (finiittinen) passiivi on nykykäsityksen mukaan kehittynyt refleksiivisestä kausatiivijohtimesta (ks. tarkemmin Lehtinen 1984). TAVA-partisiipissakin esiintyvä passiivin tunnus *-(t)tA-* kausatiivijohdin. Perustellessaan passiivin kausatiivista alkuperää Hakulinen tukeutuukin (1941: 215, 1961: 227, 1968: 199) siihen, että tunnuksen kausatiivisuus on yhä nähtävissä sellaisissa TAVA-partisiippi-ilmauksissa kuin *tehtävä työ* (Hakulisen mukaan ’tekemisenaiheuttajatyö’) ja *sormen mentävä reikä* (’sormen menon aiheuttaja, menon mahdollistava

reikä') (ks. myös Lehtinen 1984: 38). Työssäni tulee ilmi, että silloin kun TAVA-partisiippi luonnehtii jonkin ominaisuutta (esim. etumääritteenä, predikatiivina tai substantiivilausekkeena) niin sitä voidaan pitää kausatiivisena: jokin luonnehdittavan ominaisuus ikään kuin aiheuttaa partisiipin ilmaiseman toiminnan (esim. alussa esittämäni esimerkin *hoidettava haava* kohdalla haavan ominaisuudet aiheuttavat tai mahdollistavat sen hoitamisen). Tästä näkökulmatsa kaikki kolme merkitystä – "pelkän" passiivin, välttämättömyyden ja mahdollisuuden – ovat voineet syntyä suoraan kausatiivisesta merkityksestä, eivätkä modaaliset tulkinnat olisi myöhempiä kuten alkujaan oletin. Tutkimukseni ei kuitenkaan ulotu TAVA-partisiipin tunnuksen alkuperän selvittämiseen saakka.

TAVA-tunnuksinen partisiippi tunnetaan siis kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä, mutta sen merkityksestä ja käyttökonteksteista lähisukukielissä on vain niukasti tietoa. Suomen eteläisissä sukukielissä virossa ja vatjassa sillä mainitaan olevan vain ei-modaalinen, puhdas passiivin merkitys ja yleinen mahdollisuuden merkitys (mm. EKG 1993; Ariste 1948; Metslang henk.koht.). Sen sijaan karjalassa TAVA-partisiippi voi ilmaista tietyissä konstruktioissa myös välttämättömyyttä, sillä Ahtia (1938: 113) mainitsee, että apuverbi *olla* (ja Ahtian mukaan (mt.) myös *puttuo, rodiekseh, soaha* ja *tulla*) yhdessä pääverbin passiivin VA-partisiipin nominatiivin, partitiivin ja translatiivin kanssa "ilmoittavat aiottua, tarpeellista tekoa" (esimerkiksi *minul on mendäv* sinne; *izändä on* (oli ym.) *vuotettav*) ja allatiivin kanssa osoittavat sopivaisuutta tai mahdollisuutta (esim. *leibä on syödävälleh*). En tässä tutkimuksessa tarkastele lähisukukielten rakenteita kuitenkaan tämän enempää niiden ja tutkimieni rakenteiden selvästä läheisyydestä huolimatta.

1.2.2 TAVA-partisiippi suomen kieliopeissa

Tämän alaluvun tavoitteena on kuvata, miten kielioppiin vähitellen vakiintuu traditio, jonka mukaan TAVA-partisiippi esitetään toisaalta osana symmetrisenä kuvattua partisiippijärjestelmää, toisaalta korostetaan sen modaalisuutta. Ensiksi mainitulla on pitkät perinteet, sillä suomen partisiipit on esitetty taulukon 1.1 havainnollistamana aktiivin ja passiivin sekä erilaisten aikasuhteiden nivomana nelikenttänä jo ensimmäisissä säilyneissä suomen kieliopeissa, Petraeuksen (1649), Martiniuksen (1689) ja Vhaelin (1733) latinankielisissä kieliopeissa. Tämä juontuu siitä, että suomen partisiippijärjestelmä on hyvin samantapainen kuin latinassa, jonka mallin mukaan ensimmäiset suomen kieliopit on tehty.

Taulukko 1.1: Suomen partisiippijärjestelmä

	AKTIIVI	**PASSIIVI**
VA-PARTISIIPPI	teke**vä**	tehtä**vä**
(1. partisiippi, preesens/ futuuri)		
NUT/TU-PARTISIIPPI	teh**nyt**	teh**ty**
(2. partisiippi, perfekti)		

Ensimmäisissä suomen kieliopeissa TAVA-partisiippia kutsutaan latinan mallin mukaan passiivin partisiipin futuuriksi (*Passivum Participium Futurum*). 1800-luvulla sitä aletaan yleisemmin kutsua partisiipin preesensiksi (mm. Becker 1824; Wickström 1832; Renvall 1840; Finelius 1845). Eurén erottaa kieliopeissaan (1846, 1849, 1851, 1852) partisiipit ensimmäisenä numeroin niin, että VA-tunnuksista partisiippia nimitetään 1. partisiipiksi ja NUT- ja TU-tunnuksisia 2. partisiipiksi. Tämä Eurénin aloittama käytäntö vakiintuu suomen kielioppeihin niin, että muutoksen tähän traditioon tuo vasta vuonna 2004 ilmestynyt Iso suomen kielioppi.

Vanhimmissa suomen kieliopeissa esitetään partisiipeista vain taivutussarjoja, eikä niiden merkitystä tai käyttöä kuvata muuten kuin nimeämällä ne ”preesensiksi”, ”futuuriksi” tai ”perfektiksi”. Koska varhaisimmat kieliopit on enimmäkseen kirjoitettu muulla kuin suomen kielellä, niissä esiintyvät TAVA-partisiipin käännösvastineet antavat kuitenkin vähän tietoa myös siitä, mitä sen on katsottu ilmaisevan. Latinankielisissä kieliopeissa TAVA-partisiippi on käännetty vastaavalla latinan partisiipilla, joka on samalla tapaa monimerkityksinen kuin suomen TAVA-partisiippi: myös sillä on sekä mahdollisuuden että välttämättömyyden merkitys. Petraeus antaa kieliopissaan TAVA-partisiipista esimerkeiksi *lugettapa,* legendus, *toiwottapa, tehtävä,* faciendus, *naitawa* nubilis, *syötäwä* ededus, *kiitettäpä* laudandus. Ruotsin- ja saksankielisissä kieliopeissa partisiippi on voitu kääntää esimerkiksi passiivirakenteiden avulla kuten Ståhlmannin saksankielisessä kieliopissa (1816) esim. *rakastettawa* ’was zu Lieben ist’; *tehtävä* ’–zu machen ist’ tai Eurénin ruotsinkielissä kieliopissa (1849: 87), esim. *saatava, sanottava* 'den som fås, säges'.

1800-luvulla kielioppeihin tuli pelkän partisiippien ryhmittelyn lisäksi laajempia kuvauksia niiden käyttötavoista ja merkityksistä. Kaikki varhaisimpien kielioppien käyttöesimerkit eivät tosin vaikuta aidoilta. Esimerkiksi Wikströmin (1832) mainitsema *olen sanottawa* ’jag är den som man säger’ vaikuttaa oudolta *olla*-verbin persoonamuodon vuoksi. Myös Eurén (1849) esittelee saman esimerkin perifrastisena futuurimuotona *olen ~ olin sanottava* 'jad tör vara sägande (= tör säga)'.

V*A*-tunnuksisen partisiipin aktiivin ja passiivin muotojen merkitysten epäsymmetrisyyteen kiinnittää ensimmäisenä huomiota Koskinen vuonna 1860 ilmestyneessä lauseopissaan, jonka mukaan aktiivin partisiipilla on preesensin, mutta passiivin partisiipilla futuurin merkitys. Esi-

merkkeinä Koskisella on mm. *Rakennettava kirkko* 'kyrkan som skall byggas' ja jälleen nykykielen näkökulmasta oudolta vaikuttava genetiivisubjektillinen *kissan syötävä hiiri* 'som katten skall ätas'). Vaikka Koskisen lauseopissaan antamat esimerkit vaikuttavat esimerkiksi oman aineistoni pohjalta oudoilta, niin hänellä on TAVA-partisiipin käytöstä myös muita oivaltavia havaintoja. Koskisen lauseopissa mainitaan esimerkiksi, että partisiippi apuverbin ”olen” (sic!) kanssa ilmaisee tarpeellisuutta latinan *gerundium necessatis* -konstruktion tapaan. Koskisen mukaan (mt. 71) 1) rakenteen subjekti – jota kuitenkin käytetään harvoin – ilmaistaan genetiivillä, 2) objekti on nominatiivissa ja 3) apuverbi ja partisiippi käyttäytyvät kopulan ja predikatiivin tapaan (*Vihollisetkin ovat säästettävät. Olemme kaikki rangaistavia. Lapsi on isän neuvottava*.). Rakenteen kuvaus ei siis sovi nykyiseen yksipersoonaiseen välttämättömyysrakenteeseen. Välttämättömyyttä ilmaisevan liittomuotomaisen rakenteen lisäksi Koskinen kiinnittää huomiota siihen, että TAVA-partisiipilla voidaan neljännen infinitiivin tapaan käyttää ”gerundiivikonstruktiona” (*Minulla on paljon tehtävää ~ tekemistä.*)

Myös Coranderin kieliopissa (1861) huomautetaan, että sekä 1. partisiipin aktiivia että passiivia voidaan käyttää apuverbin *olen* kanssa, mutta passiivilla on välttämättömyyden merkitys (måste eller böra). Lisäksi Corander vertaa (mt. 63) apuverbin kanssa esiintyvää partisiippia samantapaiseen infinitiiviin ja esittää niiden eroksi objektin sijanmerkinnän, esim. *minä olen neuvottava,* mutta *minua on neuvominen.* Corander esittelee myös partisiipin translatiivin käyttöä (*Annoin kirjan luettavaksi, tuo kirja tänne muidenkin luettavaksi, hevonen vietiin teidän ostettavaksenne*).

Jahnsson havainnollistaa lauseopissaan (1871) partisiippien käyttöä jo usein lause-esimerkein. Jahnsson mainitsee, että partisiippeja voidaan käyttää samoina lauseenjäseninä kuin adjektiiveja. Passiivin ensimmäisen partisiipin Jahnsson esittää ilmaisevan tarpeellista tai tulevaa toimintaa. Persoona, jolle on tuo toiminta on välttämätöntä, ilmaistaan genetiivillä (*Neuvottava lapsi on usein tyytymätön. Työ olisi miesten toimitettava. Vieraan kasvatettavalla lapsella on monta ikävää kärsittävänä. Eikö teidän ole jo lähdettävä kalaan?*). Jahnsson huomauttaa myös, että partisiippi voi ilmaista ruotsin *-lig* tai *-bar* -adjektiivien tapaan myös tekemistä, joka on mahdollinen tai tekemisen arvoinen, esim. *minä katson asian hyväksyttäväksi* (antaglig), *Tuo toivomus ei ole saavutettavissa* (möjlig att uppnå). Partisiipin essiiviä ja translatiivia hän esittää käytettävän ruotsin passiivin tapaan (*vanki on tuomioistuimen edessä tutkittavana, lapsi on elätettävänä, toi lapsensa kaupunkiin kasvatettavaksi*).

Jahnssonin lauseoppia yksityiskohtaisemmin TAVA-partisiipin merkityksiä ja käyttötapoja esitellään Setälän lauseopissa (1880). Setälän kuvaus lähtee liikkeelle ensimmäisen ja toisen partisiipin erosta: I partisiippi ilmaisee ”kestävää tahi aljettavaa” tekemistä, II taas ”lopetettua”. Partisiippien käyttötapoina Setälä esittelee käytön 1) attribuuttina 2) ”predikaatin sanana” eli nykytermein predikatiivina ja 3) ”predikaatin täytteenä” eli adverbiaalina. Attri-

buuttina ja predikatiivina toimivan passiivin I partisiipin Setälä katsoo pelkästään modaaliseksi, lähinnä välttämättömyyttä ilmaisevaksi. Attribuuttina se ilmaise ”tarpeellisuutta, välttämättömyyttä, sopivaisuutta” ja ”predikaatin sanana” se muodostaa apuverbin kanssa ”perifrastisen konjugatsionin”, joka ilmaisee tekemisen tarpeellisena, välttämättömänä. Setälän mukaan ”tämä järjestelmä” voi olla joko persoonaton (conj. perifrastica impersonalis), jolloin persoona, jonka pitää tai täytyy pannaan datiivigenetiiviin (esim. *meidän on jo kotiin lähdettävä, mentävä; Meidän on jo tänään aloitettava työtämme*; *Teidän on työ tehtävä.)* tai se voi olla persoonallinen (conj. perifrastica passiva), jolloin partisiipilla on ”passiivin merkintö ja se noudattaa subjektiansa”. Tällöinkin persoona, jonka pitää, voidaan ilmaista genetiivillä tai suffiksilla (esim. *Pino on päästä aljettava; Työ ei ole meidän tehtävämme; Lapset ovat luetettavat*). ”Predikaatin täytteenä” toimivaa passiivin I partisiipin essiiviä käytetään hänen mukaansa ilmoittamaan tekoa, jonka alaisena joku on tai pysyy ja translatiivia ilmoittamaan tekoa, jonka alaiseksi joku saatetaan tai joutuu. Tällöinkin persoona, jolla jotakin on tehtävänä tai tulee tehtäväksi ilmaistaan genetiivillä. (Setälä 1880: 43–44)

Lauseoppinsa seuraavissa painoksissa Setälä tarkentaa partisiippien ja niiden eri käyttötapojen kuvaustaan. Setälän lauseopin 3:nnesta painoksesta (1891) lähtien partisiippien käyttö jaetaan adjektiiviseen ja substantiiviseen käyttöön. Adjektiivisia ovat Setälän mukaan attribuuttina, osana liittomuotoa, predikatiivina ja predikatiiviadverbiaalina olevat partisiipit. Substantiivista käyttöä puolestaan edustavat substantiivin tehtävissä toimivat partisiipit, mutta myös passiivin 1. partisiipin käyttö monikon sisäisissä paikallissijoissa, jolloin partisiippi ilmaisee tilaa tai asemaa. Tutkimukseni kannalta on kiinnostavaa, että Setälä katsoo välttämättömyysrakenteen edustavan adjektiivista, mahdollisuusrakenteen puolestaan substantiivista käyttöä.

Suunnilleen Setälän kieliopin tapaan TAVA-partisiippi on kuvattu aina viime vuosiin saakka. Partisiippien nykykuvausta edustaa parhaiten vuonna 2004 ilmestynyt Iso suomen kielioppi (ISK). Sen merkittävä uudennos partisiippien kuvaukseen on *partisiippilausekkeen* käsite. Lausekkeella tarkoitetaan ISK:n terminologiassa sellaista rakennetta, jonka sana muodostaa mahdollisten laajennustensa kanssa. Partisiippilausekkeen edussanana on partisiippi, ja siihen voi kuulua samoja laajennuksia kuin sen vartaloverbilläkin on. TAVA-partisiippilausekkeeseen voi kuulua esimerkiksi subjekti (*kaikkien töllisteltävänä*) ja adverbiaalitäydennys (*kotiin hankittava*). Sen sijaan TAVA-partisiipin objekti ei kuulu partisiippilausekkeeseen, vaan toimii lausekkeen pääsanana, sillä TAVA-partisiipin suhde luonnehdittavaansa on sellainen, että se määrittää lähinnä sen objektiksi sopivaa sanaa. Passiivimuotoiset partisiipit muodostetaan siksi lähinnä transitiiviverbeistä. (ISK § 530.) Partisiippilauseke voi toimia substantiivin määritteenä, predikatiivina, predikatiiviadverbiaalina ja substantiivin tehtävissä. Välttämättömyysrakennetta ja mahdollisuusrakennetta ISK käsittelee erikseen verbiliittojen yhteydessä.

Partisiippien merkitystä kuvatessaan ISK kuitenkin toistaa perinteistä käsitystä TAVA-partisiipista. Se aloittaa partisiippien merkityksen kuvauksen kielioppiperinteeseen vakiintuneeseen tapaan niiden aikasuhteista. VA-partisiipilla ilmaistaan päättymätöntä aikaa, joka jättää auki sekä tilanteen alkamisen että päättymisen: keskeistä on, ettei se ole toisen tilanteen aikana päättynyt. TAVA-partisiipin tulkintoja ISK esittelee erikseen (§ 524). Ison suomen kieliopin mukaan TAVA-partisiipilla on usein, mutta ei välttämättä, modaalinen merkitys. Partisiippilausekkeiden tehtäviä esitellessään ISK ei erottele kutakin partisiippia erikseen. Niiden yhteydessä on kuitenkin mainintoja TAVA-partisiipin merkityksistä, joihin viittaan usein tutkimukseni analyysiluvuissa.

Kuten sanottu, ISK käsittelee mahdollisuus- ja välttämättömyysrakenteeksi nimittämiäni konstruktioita erikseen verbiliittojen yhteydessä. Tässä suhteessa ISK eroaa kielioppiperinteestä, sillä nämä konstruktiot on lähes viime vuosiin asti esitelty TAVA-partisiippien yhteydessä. Välttämättömyysrakennetta on pidetty predikatiivina toimivana ja mahdollisuusrakennetta lokatiiviadverbiaalina toimivana partisiippina. Ne on alettu esittää erillisinä konstruktioina vasta viimeisten kymmenen vuoden aikana (ensimmäisen kerran kuitenkin Hakulinen & Karlsson 1979).

Partisiippien on kielioppiperinteessä melko yksimielisesti katsottu kuuluvan verbin infiniittisiin muotoihin. Poikkeuksen tekee Penttilä (1957: 307–308, 540), joka pitää infiniittisinä muotoina ainoastaan infinitiivejä. Partisiipit Penttilä (mt. 540) esittelee *verbideinä*, jotka eivät ole verbejä, vaan nominiryhmä, jolla on verbin syntaktisia ominaisuuksia. Infinitiiveistä verbidit eroavat sikäli, että niillä on täysi nominien sija- ja lukutaivutus. Myös ISK huomauttaa (§ 490), että partisiipit voidaan tästä syystä katsoa taivutusmuodoiksi tai johdoksiksi. Partisiippien on huomautettu eroavan infinitiiveistä myös sikäli, että niillä on passiivimuodot ja myös tempusmorfologia. Sen sijaan yhtäläisyyksiä infinitiivien kanssa ei juuri ole pohdittu, vaikka partisiipit toimivat usein samoissa tehtävissä (ks. kuitenkin ISK § 549–550).

1.2.3 TAVA-partisiippeja koskeva kielentutkimus

TAVA-partisiipista on tarjolla vain niukasti tutkimustietoa, sillä se ja sen käyttötavat eivät ole päässeet fennistiikassa varsinaisen tutkimuksen kohteeksi. Partisiipin käyttöä ja merkityksiä on käsitelty vain satunnaisesti silloin kun ylipäätään on tutkittu partisiippeja. 1900-luvun lopulla havaintoja TAVA-partisiipin sisältävistä verbiliitoista, etenkin välttämättömyysrakenteesta, on myös modaalisuustutkimuksissa.

Vanhimmat TAVA-partisiipin käyttöä ja merkitystä koskevat selvitykset löytyvät Suomi-aikakauskirjassa julkaistuista murteiden äänne- ja muoto-opillisista ja etenkin lauseopilli-

sista tutkimuksista. Esittelen esimerkinomaisesti Setälän lauseopillisen tutkimuksen Koillis-Satakunnan murteista (1883) ja Kanniston tutkimuksen etelähämäläisista murteista (1902), sillä niissä TAVA-partisiipin käyttöä on esitelty yksityiskohtaisimmin.

Setälän tutkimus keskittyy erityisesti tarpeellisuutta ja pakollisuutta ilmaisevan ”perifrastisen konjugatsionin” kuvaamiseen. Aivan kuten lauseopissaankin, Setälä katsoo tämä TAVA-partisiipin nominatiivin ja apuverbin muodostama rakenteen olevan joko ”persoonaton tai persoonallinen”. Etenkin ensin mainitusta Setälä antaa runsaasti esimerkkejä (esim. *Teilän on paatilla mentävä* (Ruovesi); *Siitä on poikettava sinne* (Virrat) *Mitäs minä sinne menen, kun pois tultava on kumminkin (*Keuruu); *Kyllä ny' heinän kasvua olotettava on* (Ähtäri)); *En muista mihin rovastin olis ollu' lähettävä* (Multia)), mutta ”selvästi persoonallisista” tapauksista on vain kaksi esimerkkiä: ”*Olenko minä teilän juaksutettavanne?” minä sanon* (Ruovesi); *Ne on niin tarkat saatavatkin* (=tarkkaa työtä vaaditaan ennen kuin ne saadaan;Virrat). Setälä mainitsee myös, että samanlaisessa tehtävässä toimii usein myös essiivisijainen TAVA-partisiippi. Tästä käyttötavasta hänellä on esimerkistöä enimmäkseen Pihlaisista ja Ähtäristä (esim. *Heikkilään on sitte tultavana* (Virrat); *Minun on nyt mentävänä jookin Vuohimäkeen* (Ähtäri)). Translatiivisesta TAVA-partisiipista Setälä mainitsee vain, että sitä käytetään usein *tulla*-verbin kanssa (esim. *Mihkä tulee mentäväks* (Keuruu); *Tulee peetä ärrän kans yhteen sovitettavaks* (=kirottavaksi; Virrat); *Tulee hakattavaks semmosta mehtää josta tulis tukkia* (Ähtäri)). Setälä mainitsee myös, että ei kuullut mahdollisuusrakennelauseita, eikä niitä hyväksytty paikkakunnan kieleksi.

Myös Kanniston mukaan (1902: 236) passiivin partisiipeilla on hänen tutkimissaan etelähämäläisissä murteissa joko persoonaton tai selvä passiivinen merkitys. Jälkimmäisessä toimittava persoona on ilmaistu genetiivillä. Kannisto esittelee partisiippien käyttöä 1) attribuuttina, jolloin passiivin I partisiippi ilmaisee sopivaisuutta, tarpeellisuutta tai välttämättömyyttä, 2) apuverbin kanssa nominatiivissa muodostamaan ”yhdistettyä preesensiä tai imperfektiä”, jolloin partisiippi ilmaisee tekemisen niin ikään tarpeellisena tai välttämättömänä(esim. *siinn ov vaan tommonen tasapuoli pilettvä*), 3) ”predikaatin täytteenä”, jolloin sillä on passiivinen merkitys (esim. *se haukku mun ojaani, vaikk ei se oli haukuttava ollu*) ja 4) predikatiiviadverbiaalina, jolloin passiivin I partisiipin essiivi ilmaisee tekoa, jonka alaisena joku on ja translatiivi tekoa, jonka alaiseksi joku saatetaan tai joutuu (esim. *Oli pitkä reissu herral kuljettavana; Palvelija vei sen herran nähtäväks*). Lisäksi Kannisto mainitsee, että adverbiaali on yleinen *tulla*-verbin kanssa, jolla ei ole tässä yhteydessä ”liikunnon merkitystä”.

Setälän ja Kanniston murrekuvauksissa korostuu TAVA-partisiipin modaalisuus, erityisesti sen välttämättömyyden merkitys, vaikka ne antavatkin esimerkkejä myös sen ei-modaalisesta käytöstä. Sen sijaan Sirelius (1894) mainitsee tutkimuksessaan Jääsken ja Kirvun murteesta,

Latvala (1889) Pohjois-Savon murteesta ja Cannelin (1889: 98–99) Kemin murteesta vain TAVA-partisiipin modaalisista käyttötavoista.

Ehkä tähän mennessä yksityiskohtaisin TAVA-partisiipin eri käyttötapojen ja sen merkitysten kuvaus on Cannelinin Virittäjässä vuonna 1900 ilmestynyt artikkeli[3]. Cannelin esittää partisiipille esimerkeillä havainnollistaen seitsemän käyttötapaa ja antaa kunkin merkitystä kuvaavan ”säännön”. Cannelinin tavoitteena on ajan hengen mukaisesti esittää TAVA-partisiipille ”oikea” tulkinta, mutta hänen luokittelunsa on muutamin pienin poikkeuksin varsin samansuuntainen kuin tässä tutkimuksessa.

1900-luvun vaihteen jälkeen TAVA-partisiippi sinällään ei ole päässyt empiirisen syntaktisen ja semanttisen kuvauksen kohteeksi. Välttämättömyysrakennetta ja mahdollisuusrakennetta on tarkasteltu vain muutamassa opinnäytetyössä (välttämättömyysrakenteen käyttöä suomen murteissa on kuvannut Iso-Koivisto (1989) ja mahdollisuusrakennetta Salmela (1996)). Lisäksi niitä on käsitelty muutamissa modaalisuustutkimuksissa (erityisesti Kangasniemi 1992).

1.3 TAVA-partisiipin luokittelu tässä tutkimuksessa

Tutkimukseni pyrkii purkamaan vakiintunutta käsitystä TAVA-partisiipista toisaalta symmetrisenä esitetyn partisiippijärjestelmän osana, toisaalta (ensisijaisesti) modaalisena elementtinä. Lähden tutkimuksessani siitä, että TAVA-partisiippi ei ole pelkästään VA-partisiipin passiivimuoto, vaan oma, itsenäinen verbinmuotonsa, jolla on omat eriytyneet käyttökontekstinsa ja merkityksensä. Tästä näkökulmasta passiivin ja partisiipin muodostamaa kokonaisuutta voi pitää nipputunnuksena: sillä on oma merkityksensä, joka on enemmän kuin osiensa summa. Sen erillisten osien tehtävät eivät ole kuitenkaan sillä tavoin hämärtyneet kuin vaikkapa muodossa *lähdettyäni,* jonka analysoiminen passiivin partisiipin partitiiviksi ei ole muodon tehtävän kannalta nykykielen mukaista (ISK § 57). TAVA-partisiippi lukeutuu yhä sisältämänsä passiivin -(*t*)*ta*-tunnuksen vuoksi suomen passiiviin, vaikka se eroaakin ominaisuuksiltaan jossain määrin suomen finiittisestä passiivista (ks. myös ISK 1314)[4].

Suomen finiittinen passiivi on rakenne, jossa verbinmuodolla esitetään tilanne ilmaisematta tekijää tai muutakaan subjektia. Koska sillä ei ole kieliopillista subjektia, sen muoto ei vaihtele, ja siksi sitä kutsutaan *yksipersoonaiseksi*[5]. Yksipersoonaisen passiivin ilmipanematon sub-

[3]Cannelinin artikkelin taustasta ks. Pekkarinen 2002.

[4]Tarkoitan tässä finiittisellä passiivilla suomen yksipersoonaista passiivia. (ISK § 1315)

[5]Termin *yksipersoonainen* sijasta on käytetty myös termiä *impersonaalinen* (mm. Helasvuo & Vilkuna 2008). Helasvuo ja Vilkuna ovat osoittaneet (mts. 227–229), että suomen yksipersoonaisen passiivin voi luokitella passiiviksi Siewierskan esittämien (2005: 434) typologisten kriteerien perusteella*:* se konstrastoituu aktiiviin, subjektiargumenttia ei ole ilmipantu ja sillä on morfologinen merkintä.

jekti on olennaisesti ihmistarkoitteinen. Tästä syystä sen voi muodostaa vain verbeistä, joilla voi olla ihmistarkoitteinen nominatiivisubjekti.

Passiivin ihmistarkoitteisuus koskee myös TAVA-partisiippia. Senkin subjekti voidaan jättää panematta ilmi, jolloin sen tulkinta on avoin. Käytän tutkimuksessani ilmipanemattomasta subjektista nimitystä *TAVA-partisiipin implikoima subjekti.* TAVA-partisiippi eroa kuitenkin finiittisestä passiivista sikäli, että sillä voi olla myös ilmisubjekti: sen ilmaiseman toiminnan tekijä voidaan ilmaista genetiivisubjektilla (esim. *johtoryhmän päätettävä asia, asia jäi johtoryhmän päätettäväksi, asia on johtoryhmän päätettävänä*). (Ks. Jaakola 2004: 252 – 255) TAVA-partisiippi eroaa finiittisestä passiivista myös sikäli, että se on syntaktisesti lähempänä monipersoonaista kuin yksipersoonaista passiivia, sillä se kongruoi objektinsa kanssa luvussa (esim. *maksettavat laskut, vein laskut maksettaviksi, laskut ovat maksettavia*).

TAVA-partisiippi voi saada samoja täydennyksiä kuin sen partisiippiverbikin. Näiden kanssa se muodostaa partisiippilausekkeen, johon voi kuulua genetiivisubjektin lisäksi samanlaisia adverbiaalitäydennyksiä kuin verbilläkin. Koska tutkimukseni näkökulma on ensisijaisesti TAVA-partisiipin merkitystä, tarkastelen partisiippilausekkeeseen kuuluvia jäseniä lähinnä siltä kannalta, miten ne vaikuttavat partisiipin tulkintaan. Hyödynnän partisiippilausekkeen käsitettä kuitenkin tekemässäni TAVA-partisiipin luokittelussa.

TAVA-partisiipin käyttötapojen välille tekemäni pääjako kulkee sen *nominaaliseksi* ja *verbaaliseksi* nimittämieni käyttöjen välillä. Nominaalisella käytöllä tarkoitan niitä käyttötapoja, joita ISK (§ 521) on käsitellyt partisiippilausekkeen käsitteen avulla. Partisiippilauseke voi toimia nominien tehtävissä substantiivin määritteenä, predikatiiviadverbiaalina, substantiivilausekkeena ja predikatiivina. Verbaalisella käytöllä tarkoitan tässä työssä lähinnä TAVA-partisiipin käyttöä osana predikaattia[6]. Kyseeseen tulevat mahdollisuusrakenteeksi ja välttämättömyysrakenteeksi nimittämäni verbiliitot. Myös tutkimukseni ulkopuolelle rajaamani referatiivirakenne kuuluisi partisiipin verbaaliseen käytön alaan.

TAVA-partisiipin nominaalisen ja verbaalisen käytön välille ei voi vetää tarkkaa rajaa, vaan osa nominaaliseksi luokittelemistani käyttötavoista voisi edustaa verbaalista käyttöäkin (ks. tarkemmin luku 8). En olekaan tehnyt eroa pelkästään syntaktisin, vaan myös semanttisin perustein. Nominaalisena olen käsitellyt sellaisia TAVA-partisiipin käyttötapoja, joissa se saa modaalisen tulkinnan vain tietyissä konteksteissa, kun taas verbaalisilla käyttötavoilla on vakiintunut modaalinen merkitys.

Noudatan kuvauksessani perinteistä lauseenjäsenpohjaista luokittelua sen yksinkertaisuuden ja selkeyden vuoksi, vaikka sen ongelmana onkin luokkien heterogeenisyys. Nimitän tässä tutkimuksessa eri nominaalisia ja verbaalisia luokkia *käytöiksi.* Ne voidaan ymmärtää ske-

[6]En siis tarkoita verbaalisella partisiipilla samaa kuin partisiippien adjektiivisuutta käsittelevissä yhteyksissä (esim. H. Koivisto 1986).

maattisina konstruktioina, joilla on sellaisia hyvin yleisiä tehtäviä kuin ”määrittää substantiivia” (etumäärite) tai ”ilmaisee ominaisuuden tai luokan” (predikatiivi) tai ”predikoi verbiä” (predikatiiviadverbiaali) tai ”viittaa ja samalla luonnehtii” (substantiivilausekkeena toimiva adjektiivi). Olen kuitenkin katsonut tarpeelliseksi varata termin *konstruktio* kiteytyneemmille muodon ja merkityksen yhdistelmille (ks. tarkemmin lukua 2.1). Käytän termiä käytän lähinnä verbiliittojen yhteydessä. Ymmärrän myös mahdollisuus- ja välttämättömyysrakenteen hyvin väljinä konstruktioina, sillä molemmat jakautuvat sellaisiin alakonstruktioihin, ettei ole täysin yksiselitteistä, että esimerkiksi puhe- ja kirjakielen rakenteet edustavat samaa konstruktiota.

Kärjistetysti voi kuitenkin sanoa, että käytöt koostuvat konstruktioista. Käytöissä erottuvat konstruktiot ovat eritasoisia ja -kokoisia. Esimerkiksi predikatiivikäytössä erottuu kaksi tyyppiä – ”adjektiivinen” *paita on pestävä* -tyyppi ja ”substantiivinen” *paita on vaikea pestävä* – joista jälkimmäinen jakautuu vielä alakonstruktioihin (ks. tarkemmin erityisesti lukua 4.2.). Heterogeenisimmät käyttötavat kuten attribuutti tai translatiivikäyttö ovat pikemminkin muodon yhteen sitomia konstruktiokokoelmia kuin yhtenäinen luokka. Käytöissä erottuvat alakonstruktiot voivat käydä läpi omia muutoksiaan ja viedä luokan kehitystä eri suuntiin. Tästä syystä pysyttäydyn perinteisessä kuvauksessa: kuvauksesta tulisi muuten liian sirpaleinen.

Kuvauksen symmetrian kannalta myös TAVA-partisiipin käyttö substantiivilausekkeena on ongelmallinen, koska tarkoitan sillä sellaista itsenäistä TAVA-partisiippilauseketta, joka toimii subjektina, objektina tai adverbiaalina (vrt. TAVA-partisiipin käyttö etumäritteenä, predikatiivina ja predikatiiviadverbiaalina). Yhtenäisyyden vuoksi partisiipin etumäärite- ja predikatiivikäyttöä voisi nimittää adjektiiviseksi, mutta tämä puolestaan on harhaanjohtava sikäli, että TAVA-partisiipilla ei välttämättä ole adjektiivin luonnehtivaa tehtävää. Lisäksi adverbiaalikäyttö ei kuuluisi selvästi kumpaankaan, sillä predikatiiviadverbiaalina toimivat TAVA-partisiipit eivät luonnehdi adjektiivien eivätkä viittaa substantiivien tavoin, vaan niillä sellaisia abstraktimpia, kieliopillisia tehtäviä kuin tarkoituksen ilmaiseminen.

1.4 Tutkimuksen rakenne

Tutkimukseni koostuu neljästä osiosta, joissa on yhteensä 11 lukua. Tämän ensimmäisen osion (I *Lähtökohtia*) toisessa luvussa esittelen tutkimukseni teoreettisia ja metodisia lähtökohtia sekä käyttämääni terminologiaa. Esittelen siinä myös aineistoni ja sen koontiperusteet.

Varsinaiset analyysiluvut jakautuvat kahteen itsenäisen kokonaisuuden muodostavaan osioon, joista toinen käsittelee TAVA-partisiipin nominaalista ja toinen sen verbaalista käyttöä. Työn toisessa osiossa (II *TAVA-partisiipin nominaalinen käyttö*: *Kolmen aineiston näkökulma*) kuvaan johdantoluvun jälkeen kolmessa luvussa partisiipin nominaalisten käyttötapojen eri tulkintoja aineistoittain. Vaikka käytöstä ja aineistosta toiseen etenevä on melko kaava-

mainen, se tarjoaa paljon uutta tietoa siitä, millaisia merkityksiä TAVA-partisiippi voi saada ja millaisten kontekstitekijöiden valossa sen kulloinenkin tulkinta täsmentyy. Osio osoittaa myös, miten erilaisen kuvan passiivin VA-partisiipin tyypillisimmästä käytöstä voi saada, kun tarkastelee sitä eri aineistojen pohjalta. Osion päättää yhteenvetoluku 7, jossa esittelen yhteenvedonomaisesti niitä kontekstitekijöitä, joiden vaikutuksesta se näyttäisi saavan modaalisen tulkinnan eri aineistoissa ja käytöissään. Koko osio osoittaa, että vaikka TAVA-partisiippi voi saada modaalisen tulkinnan kontekstissaan, niin sitä ei voi luonnehtia modaaliseksi, koska modaaliset merkitykset eivät ole vakiintuneet sen omaksi merkitykseksi.

Tutkimuksen kolmas osio (III *TAVA-partisiipin verbaalinen käyttö: kahden konstruktion näkökulma*) koostuu johdantoluvusta sekä mahdollisuusrakennetta ja välttämättömyysrakennetta käsittelevistä tapaustutkimuksista. Tarkastelen niissä konstruktioiden syntaksia ja semantiikkaa ja vertaan niitä lähikonstruktioihin sekä pohdin, mitä niiden nykykäytön pohjalta voi päätellä niiden kieliopillistumisesta. Välttämättömyysrakenne on verbiliitoista pisimmälle kieliopillistunut, joten sitä käsittelevä lukukin on laajempi ja yksityiskohtaisempi kuin mahdollisuusrakennetta käsittelevä osuus

Viimeisessä osiossa (IV *Tuloksia ja päätelmiä*) kokoan työni lankoja yhteen ja esitän teoreettisia yleistyksiä.

2 TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN, METODINEN JA EMPIIRINEN PERUSTA

Teoreettiselta kannalta tutkimukseni liittyy siihen, miten kielioppia ja siinä tapahtuvia muutoksia tulisi tutkia ja kuvata. Tutkimukseni osallistuu kieliopillistumisesta ja modaalisuudesta käytävään kielitieteelliseen keskusteluun. Esittämäni väitteet ja päätelmät pohjautuvat empiiriseen aineistoon, joka puolestaan kytkee työni sekä fennistiseen murteentutkimuksen perinteeseen että (ainakin jossain määrin) korpuslingvistiikkaan.

Tutkimukseni on ennen kaikkea ilmiölähtöinen. Pyrin kuvaamaan TAVA-partisiipin käytössä esiin tulevia ilmiöitä sellaisena kuin ne ovat, ilman minkään kuvausperinteen ja teorian aprioristisia oletuksia. Tutkimustani voi siis kutsua Haspelmathin vastikään (2010) esittämään tapaan *teoriakehyksettömäksi* kieliopin tutkimukseksi (engl. Framework-free grammatical theory). Haspelmathin mukaan useimmat funktionaaliseen, käyttöpohjaiseen kielitieteen haaraan kuuluvat tutkimukset edustavat tällaista tutkimusta. Teoriakehyksettömyys ei siis merkitse teoriattomuutta. Tämän tutkimuksen keskeisenä teoreettisena lähtökohtana on useimpien funktionaalisen kielitieteen suuntauksien jakama kieli- ja kielioppinäkemys, jonka mukaan kielioppi on jatkuvasti muuntautuva, sen kategorioiden rajat eivät ole diskreettejä, vaan liukuvia ja rakenteet joustavia, eivätkä jäykkiä. (Givòn 1995: 8.)

Olen työssäni yhtäältä kiinnostunut siitä, miten ja miksi kieliopilliset rakenteet kehittyvät sellaisiksi kuin ne ovat ja toisaalta minkälaisia merkityksiä juuri tutkimani rakenteet kielentävät. Ensimmäiseen kysymykseen pyrkii vastaamaan erityisesti kieliopillistumistutkimukseksi tai -teoriaksi kutsuttu kielentutkimuksen ala (mm. Hopper & Traugott 2003: 1, Heine & Kuteva: 2). Tutkimieni rakenteiden merkitys puolestaan kytkee työni modaalisemantiikkaan. Seuraavissa alaluvuissa esittelen, mitä tarkoitan kieliopillistumisella (2.1) ja modaalisuudella (2.2) tässä tutkimuksessa. Rajaaminen on tarpeen, sillä molempia termejä on käytetty monissa, keskenään hyvin erilaisissa merkityksissä. Koska niin kieliopillistumisen kuin modaalisuudenkin tutkimuksesta on jo suomeksikin ilmestynyt kattavia katsauksia[7], käsittelen niiden historiaa ja erilaisia lähestymistapoja vain siltä osin kuin oma näkemykseni yhtyy tai kontrastoituu esitettyihin näkemyksiin. Yksityiskohtaisemmin hyödynnän teoriaa analyysien yhteydessä, kulloisenkin tutkimusongelman valossa. Luvussa 2.3 esittelen aineistoni ja ne päämäärät, jotka sen avulla pyrin saavuttamaan.

[7]Kieliopillistumista ja kieliopillistumisteoriaa esittelevät mm. Ojutkangas 2001: 22–82; Laitinen & Lehtinen 1998 ja modaalitutkimusta Forsberg 1998 ja Laitinen 1992.

2.1 Kieliopillistuminen ja konstruktiot

Kieliopillistumistutkimuksen juuret ovat siinä havainnossa, että kielioppiin tulee uutta ainesta leksikaalisista sisältösanoista. Ensimmäisenä termiä *kieliopillistuminen* käyttänyt Meillet (1912) tarkoitti sillä nimenomaan tällaista muutosta. Tämä lähtökohta näkyy siinä, että kieliopillistuminen on usein määritelty muutokseksi, jossa kielellinen elementti kehittyy leksikaalisesta kieliopilliseksi tai vähemmän kieliopillisesta enemmän kieliopilliseksi (mm. Hopper & Traugott 1993: 2; Lehmann 1995, 2002: 10; Heine, Claudi & Hünnemeyer 1991; Bybee 2003a: 146, 2010: 106; Traugott 2005: 645). Kutsun tähän määritelmään nojaavaa perinteistä kieliopillistumisnäkemystä *klassiseksi kieliopillistumisteoriaksi*. Sen mukaan kieliopillistuminen on yksisuuntainen prosessi, johon kuuluu (konkreettisen) merkityksen muutoksen ja yleistymisen lisäksi myös muodon muutos. Kieliopillistuva elementti menettää vähitellen leksikaalisen tai vähemmän kieliopillisen lähtökohtansa morfosyntaktisia ominaisuuksia ja sen foneettinen muoto kuluu. (Heine & Kuteva 2002: 2.) Esimerkiksi tällaisesta kehityskulusta sopii *kansa*-sanan yksikön inessiivimuodon *kansassa* lyhentyminen postpositioksi *kanssa,* jolle on puhekielessä kehittynyt edelleen äänneasultaan kulunut, kliittimäinen variantti *kaa*. *Kansa*-sana on lainattu kantagermaanista, jossa sen merkitys on ollut 'ihmisjoukko'. Postpositioksi muoto on voinut kehittyä sellaisissa konteksteissa kuin *menen sinne heidän kansassaan* ('menen sinne heidän joukossaan'), johon liittynyt alkuperäinen (ihmis)joukon merkitys on kalvennut pois, mutta mukana olemisen merkitys on jäänyt. Merkityksenmuutoksen seurauksena sitä on alettu käyttää myös sellaisissa konteksteissa, joihin alkuperäinen joukon merkitys ei sovi. Variantissa *kaa* alkuperäinen analysoitavuus ja morfeemien rajat ovat kadonneet; *kaa* menettänyt siinä määrin painoaan, että se tuntuu liittyvän edelliseen substantiiviin affiksina (*munkaa*). Murteissa se osallistuu jopa vokaalisointuun: voidaan sanoa *autonkaa* mutta *kärrinkää.* (Laitinen & Lehtinen 1997: 7–8, Campbell 2000: 115.)

Kuten edellinen esimerkki osoittaa, uusi tulkinta kirvoittuu tietyssä kontekstissa. Kieliopillistumisen juuret ovat toisin sanoen kielen käytössä ja kognitiossa: kieliopillistuminen perustuu kielenkäyttäjien kykyyn tehdä päätelmiä ja tulkintoja ilmauksen käyttötilanteiden pohjalta. (Mm. Heine, Claudi & Hünnemeyer 1991: 65–97; Bybee, Perkins & Pagliuca 1994, Bybee 2003). Kieliopillistuminen ymmärretään siis kompleksisena ilmiönä, jossa konstruktio käy läpi rinnakkaisia muutoksia semanttisella, fonologisella, morfologisella, syntaktisella ja pragmaattisella tasolla. Tämä on mahdollistanut ilmiön tarkastelun monen keskenään erilaisen tutkimustradition näkökulmasta. Kieliopillistumista on tarkasteltu 1990-luvun taitteesta lähtien sekä funktionaalisista että formaaleista teoriakehyksistä käsin ja niin perinteisin historiallisen

kielitieteen, kielitypologian kuin korpustutkimuksenkin menetelmin[8]. Etenkin kieliopillistumisen tarkasteleminen typologisesta näkökulmasta tai laajojen korpusten pohjalta on asettanut monet klassisen kieliopillistumisteorian jyrkimmistä näkemyksistä aina määritelmää myöten uudelleen arvioinnin kohteeksi. Monet näistä – esimerkiksi kieliopillistumiskirjallisuudessa paljon käsitelty oletus kieliopillistumisen yksisuuntaisuudesta (kehityksen suunta on vähemmän kieliopillisesta kieliopillisemmaksi) tai näkemys kieliopillistumiseen kuuluvasta fonologisesta kulumisesta – sopivat parhaiten kuvaamaan (indo)eurooppalaisille kielille ominaisia muutoksia leksikaalisesta kieliopilliseksi. Kieliopillisia merkityksiä voi kuitenkin kielissä ilmaista myös sellaisilla konstruktioilla, joilla ei ole leksikaalista ydintä. Esimerkkejä tällaisista keinoista ovat vaikkapa sanajärjestys tai tässä tutkimuksessa tarkastelemani mahdollisuus- ja välttämättömyysrakenteen tapaiset verbikonstruktiot. Näiden kohdalla ei voi puhua vähemmän kieliopillisen elementin muuttumisesta kieliopilliseksi, ei ainakaan yhtä selvästi kuin leksikaalisen elementin kieliopillistumiskehityksen alkuvaiheessa. Myöskään muutos kieliopillistuvan elementin muodossa (kuten kahden sanan fuusioituminen tai fonologinen kuluminen) ei ole rakenteellisista syistä ominaista kaikille kielille. Esimerkiksi tutkimani mahdollisuusrakenteen pääverbissä voi yhä erottaa passiivin, partisiipin, monikon ja inessiivin tunnukset, eikä ole oletettavaa, että tunnuksen muoto jotenkin muuttuisi rakenteen kieliopillistumiskehityksen edetessä. Vaikka indoeurooppalaisten kielten kieliopillistumista koskevat havainnot ovat sinänsä kiinnostavia tuloksia, niin ne eivät sovi koko kieliopillistumista koskeviksi taustaoletuksiksi. Siksi kieliopillistuminen tulee määritellä niin, että termillä voi viitata kieliopillisten ilmaisukeinojen kehitykseen yleensä (Ojutkangas 2001: 58–59, Wiemer & Bisang 2004: 4).

Tämän tutkimuksen taustalla on klassista kieliopillistumisteoriaa väljempi kieliopillistumiskäsitys. Tarkoitan kieliopillistumisella kompleksista ja asteittaista prosessia, jossa kieleen syntyy uusi kieliopillista merkitystä kantava konstruktio jonkin vanhan konstruktion pohjalta. Tutkimuksessa on jo vanhastaan todettu, että kieliopillistuminen koskee koko konstruktiota

[8]1990-luvun alkupuoliskoa on kutsuttu ”kieliopillistumisbuumin” aikakaudeksi (mm. Wiemer & Bisang 2004: 3). Silloin ilmestyivät monet kieliopillistumisteoriaa yksityiskohtaisesti esittelevät teokset esim. Heine, Claudi & Hünnemeyer 1991, Hopper & Traugott 1993, Lehmann 1995, Bybee, Perkins & Pagliuca 1994. Buumia seurasi kriittinen kausi, jolloin useat kieliopillistumisteorian mekanismeja (esim. reanalyysia ja analogiaa) koskevat väitteet ja koko kieliopillistumisen status teoriana kyseenalaistettiin, koska se voidaan purkaa sellaisiin muutoksiin (reanalyysi, fonologinen kuluminen, semanttinen kalpeneminen jne.), jotka ovat ominaisia muillekin kielenmuutoksille esim. leksikaalistumiselle (mm. Campbell 2001, Newmeyer 1998). Kuten Bybee (2010: 112-114) on huomauttanut, kieliopillistumisen kritiikki pohjautuu usein generativistiseen käsitykseen siitä, että kieliopin kategoriat ovat diskreetteja ja muutokset selitettävissä yhdellä säännöllä. Kieliopillistuminen ei kuitenkaan ole sääntö, vaan se on pikemmin teoria siinä mielessä, että se pyrkii selittämään, miten kieliopillisia rakenteita ylipäätään kehittyy kielen käytön pohjalta.

tai tapahtuu konstruktiossa. (Mm. Hopper & Traugott 2003 (1993): 3; Bybee, Perkins & Pagliuca 1994: 11, Bybee 2003a: 146, 2003b: 602; Traugott 2003.) Konstruktiolla on tarkoitettu niissä yhteyksissä lähinnä leksikaalisen sanan yhdessä muiden elementtien kanssa muodostamaa (merkki)jonoa. Tässä tutkimuksessa ymmärrän konstruktion käsitteen kuitenkin laajemmin: tarkoitan sillä konstruktiokieliopin terminologian tapaan vakiintunutta muodon ja merkityksen yhdistelmää (mm. Goldberg 2006: 3). Merkityksellä tarkoitetaan ilmauksen propositionaalisen sisällön lisäksi myös pragmaattista merkitystä: konstruktioon kuuluu siis myös tieto siitä, missä yhteyksissä ja tehtävissä sitä voi käyttää. Konstruktiokielioppi ei tunnetusti ole yhtenäinen suuntaus, vaan koostuu useasta teoreettisilta lähtökohdiltaan eroavasta haarasta. Koska en tutkimuksessani sitoudu yhteenkään erilliseen konstruktiokieliopin haaraan tai kuvausnotaatioon, en käsittele tässä suuntauksia ja niiden välisiä eroja yksityiskohtaisemmin[9]. Suuntauksia yhdistää joka tapauksessa se, mitä Kotilainen (2007: 19) on nimittänyt *konstruktioajatteluksi*. Tämän ajattelutavan mukaan kielioppi tai laajemmin koko kieli koostuu kooltaan ja kompleksisuudeltaan vaihtelevista konstruktioista, niiden välisistä hierarkkisista suhteista, jatkumoista ja niiden muodostamista kokonaisuuksista (ks. esim. Croft 2001: 16–18). Konstruktioajattelua soveltavan tutkimuksen kohteena ovat olleet melko kompleksiset konstruktiot, tietynlaiset ilmaus- ja lausetyypit, argumenttirakenteet tai idiomaattiset ilmaukset, joissa yleensä ainakin jokin osa vaihtelee.[10] Konstruktioiden ymmärretään olevan kielenpuhujien muodostamia kokemusperäisiä ilmausten malleja, sillä kuvausmallin taustalla on ajatus siitä, että kieli omaksutaan (ja muuttuu) tekemällä yleistyksiä kuulluista ilmauksista ja niiden yhteydestä ympäröivään todellisuuteen. (J. Leino 2010.) Tämä näkemys yhdistää konstruktiokieliopin luontevasti kieliopillistumisteoriaan, eikä olekaan yllättävää, että kieliopillistumisesta on alettu viime aikoina puhua konstruktioitumisena (mm. Noël 2007, Traugott & Trousdale 2010).

Monet kieliopillistumisteoriaan liitetyistä ongelmista voidaan ratkaista, jos sekä kieliopillistumisen lähtökohdaksi että sen lopputulemaksi oletetaan konstruktiokieliopin tapaan ymmärretty rakenteen, merkityksen ja käytön yhteenliittymä. Kieliopillistumistutkimusta on moitittu siitä, että se keskittyy merkityksen muutokseen eikä ota huomioon muodon osuutta muutoksessa (mm. Fischer 2008). Koska konstruktiolla tarkoitetaan muodon ja merkityksen yhdistelmää, tämän käsitteen avulla voidaan ottaa huomioon, että kieliopillistuminen koskee sekä muotoa että merkitystä ja rakentuu yhtä lailla molempien varaan. Sen avulla ilmiön piiriin lu-

[9]Konstruktiokieliopin eri suuntauksia esittelevät mm. Kotilainen 2007b: 13–15, J. Leino 2010, Goldberg 2006, 205–226.

[10] Tässä suhteessa konstruktiot muistuttavat esimerkiksi Ison suomen kieliopin *muotti*-termiä (ISK) tai kognitiivisen kieliopin rakenneskeemaa (J. Leino 2003: 69–72, 2010; Kotilainen 2007: 21–22). Myös minun tarkastelemani mahdollisuus- ja välttämättömyysrakenne kuuluvat tällaisiin konstruktioihin (ks. tarkemmin lukuja 9.1 ja 10.1).

keutuvat kaikki muutokset, joilla kieliopillista merkitystä aletaan ilmaista jollain kiteytyneellä tavalla, esimerkiksi sanajärjestyksellä: konstruktion käsitteellä voi viitata kielijärjestelmän kaikkiin elementteihin aina morfeemeista ja spesifeistä sanoista kompleksisiin ja enimmäkseen skemaattisiin syntaktisiin malleihin (Croft 2001: 17, Goldberg 2006: 5). Konstruktion käsitteen avulla voi myös ongelmattomasti käsitellä sekä sellaisia muutoksia, joissa muoto kuluu, mutta merkitys ei muutu (kuten edellä esittelemäni *kanssa* > *kaa*) että sellaisia muutoksia, joissa funktio muuttuu, mutta muodolle ei tapahdu mitään (esimerkiksi suomen potentiaali, jonka episteemistymiskehityksessä – tai moduskehityksessä ylipäätään – tunnuksen *-ne-* on säilynyt samana, Forsberg 1998). Molemmissa tuloksena on uusi konstruktio – erilainen muodon ja merkityksen yhteenliittymä kuin aikaisempi. Määritelmään ei kuulu myöskään sisäänrakennettua oletusta kieliopillistumisen suuntaisuudesta.[11]

Vaikka kieliopillistumistutkimuksessa on vasta viime aikoina alettu puhua konstruktioista edellä esittämääni tapaan, konstruktioajattelu ei ole mitenkään uusi siinä kieliopillistumistutkimuksen haarassa, joka korostaa kielen käytön ja rakenteen vuorovaikutusta ja jonka piirissä on jo pitkään korostettu kontekstin osuutta kieliopillistumisessa. Konteksti voidaan nimittäin ymmärtää kielenkäyttötilanteen lisäksi myös konkreettisesti kielelliseksi rakenteeksi, jossa ilmaus esiintyy. Kieliopillistumisen on todettu usein lähtevän liikkeelle aivan tietystä syntaktisesta ympäristöstä, esimerkiksi verbin käytöstä jossakin tietyssä persoonassa, tempuksessa tai tietynlaisten subjektien kanssa (mm. Bybee 2003b; Traugott 2003: 631; Laitinen & Lehtinen 1998: 13). Esimerkiksi 'täyttymistä' ja 'täydeksi kasvamista' ilmaiseva verbi *täytyä*-verbi ei ole kieliopillistunut nesessiiviseksi apuverbiksi sellaisesta konteksista kuin *tyttö täytyy isoksi*, vaan kehitys on saanut alkunsa verbin ketjuuntuessa infinitiivin kanssa. Lisäksi rakenteen yksipersoonaisuus ja se, ettei se passivoidu, on parhaiten ymmärrettävissä, jos oletetaan kieliopillistumisen lähteneen verbin käytöstä kolmaspersoonaisten subjektien kanssa: *vilja täytyy puida*. (Laitinen 1992, 1993.)

Konstruktiot ovat alkujaan toisten konstruktioiden erityistapauksia ja vakiintuvat omiksi itsenäisiksi konstruktioikseen vähitellen. Edellä esittämääni konstruktion määritelmään kuuluva vakiintuneisuus on siten kieliopillistumisen näkökulmasta asteittaista. Kieliopillistumista onkin kuvattu polkuna (mm. Bybee, Perkins & Pagliuca 1994), ketjuna (Heine, Claudi & Hünnemeyer 1991) tai jatkumona (Hopper & Traugott 2003 (1993)), joista kukin nostaa esiin

[11]J. Leinon mukaan (2003: 112–113) konstruktioajatteluun ei sovi ajatus siitä, että jokin konstruktio olisi toista kieliopillisempi, koska ajattelu lähtee siitä, että tietyn kielen kielioppi koostuu kaikista kielen konstruktioista. Konstruktioiden välillä on kuitenkin hierarkkisia eroja, joista osaa voi tarkastella myös jatkumoina konkreettisemmasta abstraktimpaan . Esimerkiksi Croft 2001: 16–18 puhuu kieliopista syntaksin ja leksikon välisestä jatkumona.

jonkin puolen muutoksen jatkumonluonteisuudesta (tarkemmin ks. Salminen 2000: 138–143, Laitinen & Lehtinen 1998: 11–12).

Kieliopillistumistutkimuksen suurena ansiona voi pitää sitä, että se on purkanut dikotomiaa diakronian ja synkronian välillä: kielen ja sen rakenteiden ymmärtämiseen tarvitaan molemmat dimensiot. Vain diakronisesta näkökulmasta voi ymmärtää, miksi kielen rakenteet ovat sellaisia kuin ne ovat (esim. miksi suomen nesessiiviverbit ovat aina yksikön kolmannessa persoonassa, eivätkä passivoidu). Kieliopillistuminen auttaa myös ymmärtämään eroja ja yhtäläisyyksiä eri kielten välillä: kieliopillisten konstruktioiden nykyfunktioita rajaavat niiden kieliopillistumisen lähtökohta. Siksi esimerkiksi liikeverbin sisältävistä konstruktioista kehittyneet futuurit ovat erilaisia kuin vaikkapa tahdonilmauksista kehittyneet. Kieliopillistumistutkimuksessa tähän on viitattu esimerkiksi *lähdedeterminaation* käsitteellä (Bybee, Perkins & Pagliuca 1994: 9–12) ja *merkityksen säilyvyyden periaatteella* (Hopper 1991). Toisin päin käännettynä tämä merkitsee myös sitä, että synkronisen aineiston avulla voidaan tehdä päätelmiä rakenteiden historiasta. Esimerkiksi Ojutkankaan mukaan (2001: 220–224) suomen postpositioiden *rinnalla* ja *rinnakkain* käyttö ja merkitys osoittavat, että ne perustuvat eläimen 'rintaa' tarkoittavaan sanaan: niiden 'vierellä' ja 'yhtaikaa' olemisen merkitykset selittyvät, jos niiden kieliopillistumisen lähtökontekstiksi olettaa vaikkapa sellaisen tilanteen, jossa on puhuttu kahden eläimen valjastamisesta vierekkäin. Eläimen rintaa voi pitää sen sivun, kyljen, osana. Ihmisen 'rintaa' tarkoittavaan sanaan pohjautuvat muodot sen sijaan kehittyvät yleensä ilmaisemaan 'edessä' olemista, koska ihmisen rinta sijaitsee ruumiin etuosassa. Myös tässä tutkimuksessa esittämäni oletukset mahdollisuus- ja välttämättömyysrakenteen kieliopillistumisen lähtökontekstista pohjautuvat synkronisen aineiston analyysiin.

Vaikka konstruktioiden vakiintuneisuuden diakroninen asteittaisuus on huomattu, niin kieliopillistumistutkimuksissa on kiinnitetty melko vähän huomiota siihen, että vakiintuneisuus (s.o. kieliopillistuneisuus) vaihtelee myös kielen eri rekisterien välillä ja jopa idiolekteittain: toiset hyväksyvät kielioppiinsa sellaisia rakenteita, joita toiset eivät (Kotilainen 2006: 36). Kieliopillistumistutkimusta on aiheellisesti arvosteltu siitäkin, että se tarkastelee kieltä abstraktina kielenkäyttäjistä ja kielioppijärjestelmästä irrallisena ilmiönä. Kieliopillistumista on tarkasteltu useimmiten eri-ikäisten kirjallisten dokumenttien avulla tai typologisesta näkökulmasta, jolloin esimerkiksi erot kirja- ja puhekielen tai kielen eri varieteettien välillä eivät tule näkyviin. Kärjistetysti voi sanoa, että kieliopillistuminen on esitetty yksinkertaisina nuolenkärkikuvioina, mutta ei ole otettu huomioon sitä, mitä nuolenkärjen kohdalla tapahtuu. Suomalainen kieliopillistumistutkimus muodostaa tässä suhteessa poikkeuksen. Toisin kuin enin osa kansainvälisistä kieliopillistumistutkimuksista, suomalaiset tutkimukset pohjautuvat tavallisimmin puhekielisiin aineistoihin tai tarkastelevat kirjakielen aineiston rinnalla myös esimerkiksi murteita. Tällöin pohdittavaksi tulevat ikään kuin luonnostaan kielimuotojen väliset erot.

Usein tutkimuksen lähtökohtana onkin ollut havainto siitä, että jotakin rakennetta käytetään puheessa normin tai kielioppikuvausten vastaisesti. (Laitinen 1992; Forsberg 1998). Huomiota on tästä syystä kiinnitetty myös normittamisen tai kuvausperinteen konstruktioiden käyttöalaa supistavaan vaikutukseen (ks. myös Laitinen 2004).

Käytön ja rakenteen vuorovaikutusta korostavan kieliopillistumisnäkemyksen pohjana on Givònin esittämä (1979: 208) ajatus, siitä, että toistuvat diskurssikäytänteet vakiintuvat osaksi kielioppia. Toistolla on siten keskeinen rooli kieliopillistumisessa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että kieliopillistuvan elementin pitäisi olla kielessä erityisen taajaan esiintyvä. Esimerkiksi Salmisen tutkiman (2000) kvasirakenteen (*on* tekevinään) kieliopillistuminen osoittaa, että myös suhteellisen harvinainen konstruktio saa kieliopillisen merkityksen, kun siihen tietyssä kontekstissa toistuvasti liittyvät implikaatiot vakiintuvat sen merkitykseksi. Myös kieliopillistumiselle ominaiset muodon muutokset kuten morfeemien rajojen katoaminen (ja siitä mahdollisesti seuraava fonologinen kuluminen) voidaan nähdä toiston tuloksena. Yhdessä esiintyvien elementtien on empiirisesti osoitettu ”lähentyvän” toisiaan esimerkiksi niin, että ne lausutaan nopeammin ja ikään kuin yhtenä kokonaisuutena tai sanana. Niitä ei tarvitse erotella esim. sanapainotuksella, koska seuraavan sanan voi arvata (esim. Bybee & Scheibman 1999; toiston tai frekvenssin vaikutuksesta yleensä mm. Haiman 1996; Bybee & Hopper toim. 2001; Bybee 2003). Kieliopillistuminen merkitsee usein esiintymämäärien lisääntymistä (Wischer 2000: 357; Heine 2003: 587; Bybee 2003a: 147, 2003b: 603, 2005: 14), jolloin toiston vaikutukset lisääntyvät, sillä yleisimmillä sanoilla on taipumus lyhentyä (vrt. esim. suomen yleisimpien verbien pikapuhemuodot *oo, mee, paa*).

Kuten tässä katsauksessa pyrkinyt esittämään, suomalaista tutkimusta voi pitää monelta kannalta kieliopillistumistutkimuksen edelläkävijänä. Omassa tutkimusperinteessämme on jo pitkään otettu huomioon sellaisia asioita, jotka vasta tekevät tuloaan kieliopillistumisteorian piiriin. Tämä johtuu ennen muuta siitä, että suomen kielen kieliopillistumisilmiöt eroavat tavallisimmin kieliopillistumisena käsitellyistä tapauksista. Kun valtaosa tutkimuksesta on keskittynyt konstruktioihin, joilla on leksikaalinen ydin, suomelle tyypillinen kieliopillistumisilmiö näyttäisi olevan taivutusmuotojen kehittyminen johdinaineksista (Lehtinen 1995). Se, että muutos todennäköisimmin on tapahtunut tietyssä leksikaalisessa kontekstissa, on eri asia kuin kieliopillistumiskirjallisuudessa useimmin käsitelty ajatus leksikaalisesta lähtökohdasta. Esimerkiksi nesessiiviverbien leksikaaliset lähtökohdat ovat puolestaan typologisesta näkökulmasta epätyypillisiä (Laitinen 1992), joten niiden selityksissä ei voi tukeutua universaaleihin. Näiden kehittymistä selvitettäessä joutuu sen sijaan kiinnittämään huomiota kontekstiin ja muutoksen semanttisiin, pragmaattisiin ja morfosyntaktisiin edellytyksiin, jotta voisi ymmärtää, miten esimerkiksi sellaisen alkujaan konkreettismerkityksisen verbin kuin *täytyä* 'täyttyä, kasvaa täysimittaan' kehitys yksipersoonaisiksi modaaliverbeiksi on ylipäätään mahdollinen.

Rekonstruktio pohjautuu siis lähtötilanteen tarkasteluun rakenteen, merkityksen ja käytön yhteenliittymänä aivan konstruktiokieliopin hengen mukaisesti.

Oma tutkimukseni on alusta alkaen asettunut pikemminkin suomalaisen kuin kansainvälisen kieliopillistumistutkimusperinteen jatkajaksi. Tavoitteeni on osoittaa, että kieliopillistumisen tutkimuksessa on mentävä syvälle kielen rakenteeseen ja käyttöön. Edellä esittämäni teoreettiset taustaoletukset ovat koko ajan mukana työssäni, vaikka varsinaisina kieliopillistumistutkimuksina voi pitää lukujen 9 ja 10 tapaustutkimuksia. Mahdollisuus- ja välttämättömyysrakenteen kieliopillistumista koskevat oletukseni pohjautuvat analyysiin niiden nykykäytöstä ja kytkeytyvät siten osion II analyysiin TAVA-partisiipin muista käyttötavoista. Kieliopillistuvat elementit eivät synny tyhjiöön, vaan ovat suhteessa mm. kielioppijärjestelmässä tapahtuviin muutoksiin. Tutkimani konstruktiot asettuvat myös osaksi suomen kielen modaali-ilmausten muoto- ja merkitysjärjestelmää, jota tarkastelen lyhyesti seuraavaksi.

2.2 Modaalisuuden määrittelemisestä

Tässä tutkimuksessa kutsun *modaalisiksi* yksinkertaisesti sellaisia rakenteita, joilla on joko mahdollisuuden tai välttämättömyyden merkitys. Näitä modaalisemantiikan peruskäsitteitä voidaan tarkastella mahdollisten maailmojen eli asiaintilojen vaihtoehtoisuuden pohjalta: mahdollisuus merkitsee jonkin asiantilan toteutumista ainakin yhdessä mahdollisessa maailmassa, välttämättömyys puolestaan toteutuu kaikissa mahdollisissa maailmoissa. Modaalisuuden lajit voi eri perustein jakaa eriytyneempiin funktioihin, joista muun muassa fennistiikkaan on pitkälti vakiintunut kolmijako *dynaamiseen, deonttiseen* ja *episteemiseen* mahdollisuuteen ja välttämättömyyteen. Dynaaminen modaalisuus ilmaisee olosuhteista aiheutuvaa tai sisäistä pakkoa tai kykyä toimia. Deonttisessa on kyse sosiaalisesta eli ihmisten tahdon sanelemasta pakosta tai mahdollisuudesta. Episteeminen modaalisuus puolestaan perustuu puhujan päätelmiin asiaintilan todennäköisyydestä.[12] Tarkastelen TAVA-partisiippeja siis lähinnä siltä kannalta, kielentävätkö ne ilmaisemiaan asiaintiloja mahdollisina, välttämättöminä tai jollain muulla tavoin vaihtoehtoisina tilanteina ja millaisin perustein niiden ilmaistaan olevan sellaisia.

Modaalisuus on laaja semanttis-pragmaattinen merkitysala, jonka täsmällisen määrittämisen vaikeus on toistuvasti kielitieteellisen keskustelun aiheena (mm. Bybee, Perkins & Pagliuca 1994: 176, Bybee & Fleischman 1995: 1–2, Auwera & Plungian 1998: 80, Forsberg 1998: 35, Narrog 2005: 165–166). Vaikka sen ilmaisukeinoja on tutkittu kielitieteessä paljon, ei ole esitetty yksiselitteisiä kriteerejä, joiden mukaan vain tietty ilmausjoukko voitaisiin mää-

[12] Laitinen 1992: 154–159, ISK §1553, Larjavaara 2007: 401–402.; v. Wright 1951, 1977, Hintikka 1977.

ritellä modaaliseksi[13]. Esimerkiksi kielitieteessä modaalisiksi on usein nimitetty väljästi sellaisia keinoja, joilla puhuja tuo ilmi asenteensa ilmaisemaansa asiaintilaa kohtaan (esim. Lyons 1977: 462). Määritelmä on niin laaja, että sen piiriin voidaan oikeastaan lukea myös näkyvää modaalista merkintää vailla olevat lausumat (vrt. Laitinen 1992: 156), eikä sen avulla ole helppo erottaa modaalisuuden alaan selvästi kuuluvia ilmauksia muista asenteen ilmauksista. Esimerkiksi monet puhujan asennetta ilmaisevat rakenteet (kuten japnin tietyt passiivimuodot), on jätetty melko mielivaltaisesti modaali-ilmausten tarkastelun ulkopuolelle. (Narrog 2005: 175–176.)

Tuoreempaa yritystä määritellä modaalisuutta typologisesti pätevästi edustaa Narrogin (2005) ehdotus, jonka mukaan sitä tulisi määrittää faktuaalisuuden käsitteen avulla. Narrog tarkoittaa suunnilleen sitä, mitä modaalisuuden määrittelyssä on ilmaistu mm. termeillä *ir/realis* (mm. Palmer 2001), *non/faktiivisuus* (mm. Lyons 1977) tai *validiteetti* (mm. Kiefer 1986). Narrogin näkemyksen mukaan modaalisuuden voisi näin määritellä yhdistämättä sitä puhujan asenteen ilmaukseen (mt. 184): modaaliset ilmaukset jättävät auki asiantilan faktuaalisuuden. Ongelmallisia olisivat tästä näkökulmasta esimerkiksi sellaiset dynaamisen eli olosuhteista aiheutuvan välttämättömyyden ilmaukset kuin 1a ja 1b, jotka esittävät asiaintilan nimenomaan varmana tosiasiana ja on jätetty siksi usein ”objektiivisuutensa” vuoksi modaalisuuden ulkopuolelle (mm. Lyons 1977).

1.a. *Tuossa konttuurissa pittää minun ussein niitä* [hiiriä] *kopistella*
(Haapavesi, MA. Laitinen 1993: 151)

b. *pellaitten painajan täyty olla rintaansa myälev veles.*
(Koski, Hl. Laitinen 1992: 194)

Narrog katsoo (2005: 187) kuitenkin dynaamisen modaalisuuden kuuluvan ongelmattomasti modaalisuuden alaan. Modaaliverbin eksplisiittinen läsnäolo esimerkeissä 1a ja 1b ei muuta asiaintilan faktuaalisuutta, mutta asettaa sen intensionaaliseen vaihtoehtoisuuskontekstiin. Toisin sanoen se aktivoi myös sen vaihtoehdon, että asiaintila ei toteudukaan. Kuten jo totesin, tarkastelen itse tutkielmassani modaalisuutta vaihtoehtoisten tulkintojen kielellisenä merkintänä.

Edellä esittämäni suppea katsaus modaalisuuden määritelmiin ja niissä käytettyihin käsitteisiin osoittaa, miten monimutkaisesta ilmiöstä on kyse. Modaalisuuden esittäminen puhujan asenteen ilmaisuna, välttämättömän tai mahdollisen asiaintilan ilmauksena, totuusehtojen suh-

[13] Havainnollistan modaalisuuden määrittelemisen vaikeutta ja määritelmien kirjoa vain muutamalla esimerkillä. Modaalisuutta koskevien lähestymistapojen kirjavuus käy ilmi esimerkiksi Forsbergin (1998) ja Laitisen (1992: 151–159) katsauksista modaalisuutta koskevaan tutkimuskirjallisuuteen.

teen neutraalina tai asiaintilan vaihtoehtoisuuden esiin tuovana ilmaisukeinona nostavat esiin kukin jonkin puolen modaalisten ilmausten ominaisuuksista, mutta mikään niistä ei yksinään riitä määrittelemään modaalisuuden alaa. Koska liikun tutkimuksessani etupäässä karkealla ei-modaalisen ja modaalisen välisellä akselilla eli pohdin lähinnä sitä, milloin TAVA-partisiippi saa modaalisen tulkinnan, operoin yleisillä mahdollisuuden ja välttämättömyyden käsitteillä. Modaalifunktioita taas esittelen yksityiskohtaisimmin välttämättömyysrakenteen yhteydessä luvussa 10.4, sillä ainoastaan sen kohdalla niiden ryhmittely on tarpeen ja mainittu kolmijako edes mahdollinen.

Muiden tutkimieni rakenteiden ilmaisema modaalisuus sijoittuu lähinnä dynaamisen modaalisuuden alueelle. Tämä on sikäli ongelmallista, että niiden luonnehtiminen dynaamisiksi ei kerro paljoakaan niiden merkityksestä. Dynaamiseksi kutsuttu modaalisuus onkin luonteeltaan monenkirjavaa: perinteisessä kolmijaossa se kattaa koko sen modaalisuuden alan, joka jää jäljelle, kun rajataan pois puhujan tahdon ja yhteisön normien mukanen deonttinen modaalisuus ja puhujan uskoa, tietoa ja päätelmiä koskeva epistеeminen mahdollisuus.

Edellisessä alaluvussa esitin, että ilmausten kieliopillistuminen on mahdollista siksi, etteivät niiden edustamat kategoriat ole tarkkarajaisia, vaan niiden rajat vuotavat. Modaalisuudenkaan lajien merkityserot eivät ole luonnollisessa kielenkäytössä selviä vaan päällekkäisiä ja vaikeasti toisistaan erotettavissa. Modaali-ilmauksille on nimenomaan ominaista, että niitä käytetään useissa eri funktioissa ja niiden merkitys täsmentyy vasta kontekstissa. Laitinen (1992, 1993) on tarjoannut välttämättömyyden eri lajien yhdeksi semanttiseksi limittäjäksi *praktisen* välttämättömyyden käsitettä. Sillä tarkoitetaan tilannearvion pohjalta tehtyä arkipäätelmää, jonka mukaan tietty asia täytyy tehdä, jotta päästään toivottuun tavoitteeseen. (Ks. v.Wright 1977; ks. myös ISK§1555). Episteemistä välttämättömyyttä praktinen muistuttaa siinä, että se perustuu päätelmään, deonttista velvollisuutta siinä, että kyse on puhujan tahdon mukaisista tavoitteista, ja dynaamista pakkoa siinä, että olosuhteet ovat yleensä edellytyksinä niiden toteuttamiselle.

Mahdollisuuden modaalifunktioiden eli dynaamisen kyvyn tai olosuhteiden salliman mahdollisuuden, deonttisen luvan ja sallimisen sekä episteemisen päätelmän semanttiseksi limittäjäksi on esitetty puolestaan dynaamista mahdollisuutta (esim. Coates 1983, 1995, Forsberg 1998: 41), jota on aiemmin nimitetty myös *juurimahdollisuudeksi* (Hoffman 1966; Hakulinen 1973). Dynaaminen merkitys on implisiittisesti läsnä myös deonttisessa ja episteemisessä mahdollisuudessa, koska asiaintilan ilmaiseminen ylipäätään mahdolliseksi luetaan dynaamisten modaali-ilmausten alaan. Päätelmää siitä, mikä on yleisesti mahdollista, voisi kenties nimittää myös *praktiseksi* syllogismiksi. Tässä tutkimuksessa hyödynnän praktisen välttämättömyyden ja jossain määrin myös praktisen mahdollisuuden käsitettä välttämättömyys- ja mah-

dollisuusrakenteen modaalisuuden kuvauksissa, erityisesti kuvtessani niiden modaalifunktioiden kehitystä.

Oman haasteensa on muodostanut tässä tutkielmassa se, että TAVA-partisiippi voi ilmaista sekä välttämättömyyttä että mahdollisuutta, joita on modaalisemantiikassa käsitelty nimenomaan toisistaan erillisinä ja vaihtoehtoisina käsitteinä: modaaliasteikon ääripäinä (mm. Hakulinen & Karlsson 1977) tai modaalisuuden paradigmaattisina vaihtoehtoina (Auwera & Plungian 1998). Vaikka mahdollisuutta ja välttämättömyyttä ilmaistaankin yleensä erillisillä rakenteilla tai lekseemeillä, ei ole typologisesti ainutkertaista eikä ilmeisesti kovin harvinaistakaan, että molempia modaalimerkityksiä ilmaistaan samalla rakenteella. Tutkimuskirjallisuudessa on tällaisista rakenteista useita esimerkkejä. Niitä ovat suomen *saada*-verbi (Saukkonen 1965; Flint 1980), permissiivirakenne (J. Leino 2003) ja itsenäinen infinitiivikonstruktio (Visapää 2008), saamen *kolgâđ*-verbi (Laitinen 1988), karjalan kopulallinen infinitiivirakenne (Sarhimaa 1992) ja saksan modaalinen passiivi tai infinitiivi (Auwera & Plungian 1998). Modaalisemantiikassa näitä tapauksia on käsitelty melko vähän (ks. kuitenkin Auwera & Plungian mts. 100–101)

Mahdollisuuden ja välttämättömyyden välistä suhdetta on ylipäätään käsitelty tutkimuksessa suhteellisen vähän, koska ne on nähty modaalisemantiikassa sellaisina perusmerkityksinä, joiden varaan muut modaalisuhteet rakentuvat. Siksi niiden eriytyneistä funktioistakin lienee käytetty samoja nimityksiä ja niiden modaalisuuden eroja on pohdittu niin vähän. Keskeinen mahdollisuuden ja välttämättömyyden modaliteettien ero on nähdäkseni siinä, että välttämättömyys implikoi lähes aina inhimillisen osallistujan: pakon kokijan, normin vastaanottajan (ja antajan) tai episteemisen päätelmän tekijän. Tätä osoittaa mm. se, että luonnonvälttämättömyyksiä ei yleensä modaalisteta (Laitinen 1992: 192–193), vaan sellaiset ilmaukset kuin vaikkapa v*eden täytyy kiehua sadassa asteessa* saavat toisenlaisen, esimerkiksi episteemisen tulkinnan. Elotontarkoitteinen subjekti on välttämättömyyden ilmauksissa kyllä yleinen, (esim. *Lopputyön on oltava perillä viimeistään maanantaina*), mutta välttämättömän asiaintilan toteuttaja ei niissä ole eloton olio itse, vaan epäspesifiksi jäävä inhimillinen taho (vrt. Laitinen 1992: 183). Elottomien olioiden ”kyvyistä” ja niitä kohtaavista mahdollisista tiloista tai tilanmuutoksista mahdollisuuksista on sen sijaan aivan tavallista puhua (*Auto voi kulkea jopa 240 km tunnissa; Puu voi kaatua kovassa myrskyssä; Väitöskirja voi olla myös sähköinen julkaisu*). Tämä ero tulee esiin työssäni monin tavoin. Mahdollisuuden merkitys on yleisempi ja tässä mielessä ensisijaisempi kuin välttämättömyyden merkitys, joka vaatii tietynlaisen rajaavan kontekstin.

Kaiken kaikkiaan tutkimani TAVA-rakenteet poikkeavat monin tavoin modaali-ilmausten tutkimuksissa tyypillisimmin käsitellyistä ilmauksista. Se, ettei mahdollisuuden ja välttämättömyyden kuvausvälineistö kovin hyvin sovellu TAVA-partisiippien tai niitä sisältävien ra-

kenteiden käsittelemiseen, asettaa monet perinteiset näkemykset ja modaalisuuden määritelmät tutkimuksessani uudelleen pohdittaviksi ja avaa uusia näkökulmia myös tulevalle modaalimerkitysten tutkimukselle.

2.3 Tutkimusaineisto, sen koontiperusteet ja käsittely

Tutkimukseni aineiston muodostaa noin 9000 eri arkistoista ja korpuksista poimimaani lauseesimerkkiä, joissa esiintyy jokin TAVA-partisiipin muoto. Aineisto jakautuu kolmeen päätyyppiin, joista kukin valottaa TAVA-partisiipin käyttöä ja kehitystä eri näkökulmasta: murreaineistoon, normitettua nykysuomea (sanomalehtikieltä) edustavaan aineistoon ja vanhan kirjasuomen ja varhaisnykysuomen (eli ennen 1900-lukua kirjoitetuista teksteistä koottuun) aineistoon. Esittelen seuraavaksi aineistoni ja perustelen kunkin osa-aineiston valintaa.

Aineistoni rungon muodostaa murreaineisto. Murreaineistoni pääosan muodostaa Muoto-opin arkiston signumista 761 koottu esimerkistö. Muoto-opin arkiston aineistoa olen täydentänyt poimimalla Lause-opin arkistosta TAVA-partisiipiksi koodatut tapaukset sekä hakemalla sähköisessä muodossa olevista Suomen kielen näytteistä esimerkkejä hakujonoilla **tava**, **tavi*, *tävä** ja **tävi**. Murreineistoni jakautuu seuraavasti:

Taulukko 2.1: Murreaineisto

Murreaineisto	**Esimerkkiä**
Muoto-opin arkiston kokoelmat	3086
Lauseopin arkiston kokoelmat	515
Suomen kielen näytteitä –sarja (sähköisessä muodossa)	46
Yhteensä	**3707**

Murreaineisto toimii tässä tutkimuksessa sekä TAVA-partisiipin puhekielisen käytön kuvauksen että kieliopillistumisen lähtökohtia koskevien päätelmien pohjana. Sen edustavuutta näihin tarkoituksiin on syytä arvioida murrehaastatteluiden ja niiden pohjalta koottujen kokoelmien diskurssiominaisuuksien yksipuolisuuden vuoksi (esim. Kuiri 1984: 55–59; Laitinen 1991: 31–38; Karhu 1995; Forsberg 1998: 106–108). Murrehaastatteluja on ohjannut pyrkimys vanhakantaisen sanaston ja muotorakenteen tallentamiseen, mikä on johtanut siihen, että dialogia on niissä vähän ja aihepiiri rajoittuu menneeseen aikaan kuten entisajan työtapoihin, esineistöön, palvelijoiden tehtäviin ja maatalon elämänrytmiin ylipäätään (ks. esim Itkonen ym. 1983 [1969]: 11). Tästä syystä esimerkiksi 1. ja 2. persoonan tai preesensin kieliopilliset kategoriat ovat aineistossa harvinaisia, eivätkä viittaa aktuaaliseen puhetilanteeseen. Tutkimuskohteeni kannalta se, että murrehaastatteluissa keskitytään esittelemään yleisiä ilmiöitä ja

niiden konteksti geneerinen, tarkoittaa sitä, että TAVA-partisiippi on aineistossa yleisempi kuin ”arkipuheessa”. Murreaineiston runsas ja vaihteleva esimerkistö tuo siten hyvin ilmi, millaisia merkityksiä ja käyttötapoja partisiipilla puheessa on.

Aineistoni toisen kokonaisuuden muodostaa Kielipankin Aamulehden vuosikerran 1995 korpuksesta poimittu esimerkistö. Olen hakenut morfologisesti koodatusta aineistosta Lemmie-työkalun avulla passiivin 1. partisiipeiksi koodattuja elementtejä. Lemmie hakee esiintymiä korpuksen alusta lukien kunnes sen muistipuskuri täyttyy (mikä on 2000 esiintymää), jolloin se näyttää osatuloksen aakkostettuna. Olen valinnut tällaisen satunnaisen osatuloksen tarkasteltavakseni. Koska morfologinen koodaus on automaattinen, passiivin VA-partisiippeiksi on koodattu myös joitakin sellaisia aktiivin VA-partisiipin muotoja, jotka muodoltaan muistuttavat TAVA-partisiippia (esim. *muistuttava, seisauttava*). Erityisen hankalia tältä kannalta ovat sellaiset muodot kuin *ihastuttava, raivostuttava, huolestuttava,* jotka voi tulkita sekä kausatiivijohdosten (*ihastuttaa, raivostuttaa, huolestuttaa*) aktiivin VA-partisiipeiksi että niiden kantaverbien (*ihastua, raivostua, huolestua*) passiivin VA-partisiipeiksi. Olen jättänyt kaksitulkintaiset muodot tarkastelun ulkopuolelle. Valitsemaani osatulokseen virheellisesti TAVA-partisiipeiksi luokiteltuja tai kaksitulkintaisia muotoja sattui kolmisenkymmentä.

Välttämättömyysrakenteen ja mahdollisuusrakenteen tarkastelua varten olen satunnaisen otoksen lisäksi poiminut korpuksesta kaikki *olla*-verbin ja TAVA-partisiipin yksikön nominatiivin peräkkäiset yhdistelmät sekä TAVA-partisiipin monikon inessiivit. Virheellisten tapausten karsinnan jälkeen Aamulehden aineistosta jäi analysoitavaksi seuraavan taulukon mukaiset esimerkkimäärät:

Taulukko 2.2Aamulehden aineisto

satunnaisotos	1969
on + V-TAVA	1059
V-tAvissA	591
Yhteensä	**3619**

Aamulehden aineiston koonnin perimmäisenä perusteena on se, että TAVA-partisiippi on ominaisempi kirja- kuin puhekielelle. Pelkkään intuitioon ei tarvitse tässä luottaa, sillä asia tulee ilmi laskemissa, joita partisiippien käytöstä puhutussa ja kirjoitetussa kielessä on tehty (esim. Hakanen 1993a). Partisiipin tyypillisin nykykäyttö selviää siis kirjoitetun nykyyleiskielen aineiston avulla. Sanomalehtikieli on edustava myös monipuolisuutensa vuoksi; se sisältää useita tekstilajeja. Kielen kehittymisestä kiinnostuneelle tutkijalle sanomalehtikieli on

lisäksi sikäli otollinen, että se on kielenkäyttäjille tutuin normitetun kirjakielen muoto:[14] Muutosten voi olettaa näkyvän ja leviävän siinä nopeammin kuin muissa kirjoitetuissa teksteissä.

Kolmannen kokonaisuuden muodostaa ennen 1900-lukua ilmestyneistä teksteistä koottu aineisto. Sen olen koonnut poimimalla koodittamattomista ATK-muotoisista aineistoista erilaisilla hakujonoilla esimerkkejä, jotka olen sitten käynyt manuaalisesti läpi. Vanhimman kirjasuomen ja nykysuomen ortografisten erojen vuoksi esimerkkien poimiminen ei ole aivan yksinkertaista. Olen poiminnassa ottanut huomioon esimerkiksi TAVA-partisiipin tunnuksen *ä*:n ja *v*:n merkintätapojen erot ja myös tunnuksen mahdollisen vahva-asteisuuden.
Systemaattisesti olen poiminut esimerkistöä Agricolan teoksista, vuoden 1642 Raamatun suomennoksesta (Biblia) ja eri-ikäisistä sanomalehdistä.

Taulukko 2.3: Vanhan kirjasuomen ja varhaisnykysuomen aineisto

Agricola	124
Biblia 1642	176
Tietosanomat	41
Oulun Wiikko-Sanomat, vuosikerrat 1829-1830	355
Suometar, vuosikerrat 1847-1848	1026
Yhteensä	**1722**

Taulukossa mainittujen esimerkkien lisäksi hyödynnän tutkimuksessani 1600- ja 1700-lukujen lakiteksteistä poimittuja esimerkkejä, joita on karkeasti arvioiden pari sataa. Niitä en ole kuitenkaan systemaattisesti luokitellut käyttötavoittain, enkä laskenut TAVA-partisiipin esiintymämääriä. En muutenkaan tarkastele vanhan kirjasuomen ja varhaisnykysuomen aineiston TAVA-partisiipin käyttötapoja yksityiskohtaisesti, vaan kiinnitän huomiota yhtäältä huomiota nykykirjakielen murteista eroavan käytön mahdollisiin juuriin ja toisaalta sellaisiin konstruktioihin, joita ei esiinny nykykielessä. Aineiston koonnin perusta on ensisijaisesti metodinen: se osoittaa, miten toisenlaisen – jopa harhaan menevän – TAVA-partisiipin käyttötavoista ja kehityssuunnista voi saada, jos niitä tarkastelee pelkkien kirjallisten dokumenttien pohjalta.

Olen koonnut aineslähteistä kaikki TAVA-partisiipin sisältävät esimerkit, jotka pyrin analysoimaan referatiivirakennetta lukuunottamatta jäännöksettömästi (Leino ym. 2001: 17). Aineistoni koostuu irrallisista esimerkkilauseista ja –lausumista, joissa TAVA-partisiippi esiintyy. Koska tavoitteenani on selvittää myös, mikä TAVA-partisiipin käytössä on yleistä (ja miksi), esitän siellä täällä myös tilastollisia tietoja aineistoistani. Vaikka olen valinnut aines-

[14] Tilastokeskuksen vuoden 2002 vapaa-aikatutkimuksen mukaan sanomalehtien säännöllinen seuraaminen kuulu edelleen valtaenemmistön arkisiin rutiineihin: yhdeksän kymmenestä (91 %) 15 vuotta täyttäneestä luki sanomalehteä tai -lehtiä päivittäin tai useita kertoja viikossa (päivittäin 80 %, useita kertoja viikossa 11 %).

lähteeni pääosin käytännöllisin perustein, niin osin myös osin siitä syystä, että TAVA-partisiipin erilaiset käyttötavat ja merkitykset tulisivat mahdollisimman kattavasti esiin. Sellaista käyttöä, joka ei tule esiin näissä aineistoissa, on intuitioni perusteella vähän, jos ollenkaan. Tarpeen tullen olen kerännyt täsmällisemmin rajatuista ilmiöistä lisäaineistoa myös tässä mainittujen tekstikorpusten ulkopuolelta, esim. internetistä. Lisäksi käytän joissain kohdin itse muotoilemiani esimerkkejä. Näihin turvaudun lähinnä havainnollistaessani eri konstruktioiden välisiä eroja.

Yhtenä metodisena tavoitteenani on testata aineistojen soveltuvuutta kieliopillistumisen selvittämiseen. Päätelmäni välttämättömyysrakenteen ja mahdollisuusrakenteen kieliopillistumisen alkuvaiheista teen enimmäkseen murreaineiston pohjalta. Aamulehden aineisto puolestaan osoittaa, miten eri suuntaan rakenteet voivat kirjakielessä kehittyä. Pelkästään kirjakielisen käytön pohjalta tehdyt diakroniset oletukset johtavatkin tästä syystä usein harhaan (ks. Forsberg 1998: 19). Puhekielen ja eri-ikäisten kirjallisten dokumenttien rinnakkainen tarkastelu tuo ilmi kieliopillistumisen kompleksisuuden.

II TAVA-PARTISIIPIN NOMINAALINEN KÄYTTÖ: KOLMEN AINEISTON NÄKÖKULMA

3 JOHDANTO: AINEISTOJEN RINNAKKAISEN TARKASTELUN TAVOITTEET

Tässä osiossa kuvaan suomen TAVA-partisiipin nominaaliseksi nimittämääni käyttöä eli sen käyttöä adjektiivin ja substantiivin tehtävissä. Tarkastelen TAVA-partisiipin käyttöä ja merkityksiä erikseen kussakin edellä esittelemässäni osa-aineistossa. Kutsun aineistoihini pohjautuvia kartoituksia TAVA-partisiipin käytöstä näkökulmiksi sen merkityksiin.

Koska tarkastelen TAVA-partisiippin käyttöä ja merkityksiä kolmen erityyppisen aineiston pohjalta, tutkimusote on väistämättä vertaileva. Otan vertailun lähtökohdaksi TAVA-partisiipin käytön normitetussa nykykielessä eli tarkastelen aluksi TAVA-partisiipin käyttöä vuoden 1995 Aamulehden korpuksesta poimitun aineiston pohjalta. Kronologisen järjestyksen vastaista etenemistä perustelen sillä, että sanomalehtiaineistossa tulee esiin TAVA-partisiipin käytön (lähes) koko kirjo: sanomalehtiaineisto edustaa tavallaan TAVA-partisiipin kehityksen loppupäätä ja siinä näkyvät uudet ja vanhat käytöt rinnakkain.

Vain vertaileva näkökulma tuo näkyviin sen, mikä TAVA-partisiipin käytössä on vanhaa, mikä ehkä vasta kirjakielen kehittämää. Vertaan siksi TAVA-partisiipin käyttöä systemaattisesti murreaineistoon ja valikoivasti myös vanhemman kirjasuomen teksteihin. En murreaineiston ja vanhemman kirjasuomen aineiston kohdalla enää kertaa TAVA-partisiipin Aamulehden aineistoa käsittelevässä luvussa esittämääni peruskuvausta partisiipin kustakin käytöstä (esimerkiksi niiden muodostamisrajoituksista), vaan keskityn käyttöjen eroihin.

Murreaineisto edustaa tässä tutkimuksessa sitä, mikä on ”alkuperäisempää”, mutta antaa myös kuvan siitä, minkälaisia merkityksiä TAVA-partisiippi saa puhekielessä.

Kolmannen näkökulman TAVA-partisiipin käyttöön ja sen funktioiden kehittymiseen muodostaa sen varhaisin kirjakielinen historia. Osoitan tässä jaksossa, että TAVA-partisiipin esiintymät vanhimmassa kirjasuomessa edustavat lähinnä sellaisia käännösvastineita, jotka eivät ole jääneet elämään nykykieleen. Vanhemman kirjasuomen analyysi osoittaa, että TAVA on niin joustava, että se on sopinut käännösvastineiksi ja jopa hetkeksi vakiintunut osaksi ilmaisuvarantoa, mutta sittemmin karsiutunut pois. Partisiipin käyttö aina 1800-luvun puoliväliin asti eroaa niin totaalisesti sekä murre- että sanomalehtiaineiston nykykäytöstä, ettei sitä voi samalla tapaa verrata niihin: aiemmissa luvuissa esiteltyjä käyttötapoja ei yksinkertaisesti ole vanhemmassa kirjasuomessa tai ne on muodostettu sellaisen mallin mukaan, jolle ei ole vastinetta esimerkiksi murteissa. Etenenkin tässä jaksossa kronologisessa järjestyksessä, koska aineistolla on erilaiset tavoitteet kuin kahdella edellisellä näkökulmalla.

Näin monen eri kielimuotoja edustavien aineistojen kokoamisen taustalla on pyrkimys TAVA-partisiipin eri käyttötapojen ja niiden kehityksen mahdollisimman kattavaan kuvaukseen. Erityyppisten aineistojen rinnakkainen tarkastelu tuo esiin myös toistuvia kuvioita TAVA-partisiipin käytössä: tietyt merki-

tykset kasautuvat tietynlaisiin kielellisiin konteksteihin vaikka tarkasteltavana olisikin erilainen kielimuoto. Näiden pohjalta voi tehdä yleisempiä päätelmiä esimerkiksi TAVA-partisiipin tulkintaa ohjaavista tekijöistä. Näitä toistuvia kuvioita hyödynnän luvussa 7, jossa esittelen yhteenvedonomaisesti tekijöitä, joiden perusteella TAVA-partisiippi saa modaalisen tulkinnan

4 TAVA-PARTISIIPPI NYKYKIRJAKIELEN AINEISTON VALOSSA

Aamulehden aineiston TAVA-partisiipin nominaalisen käyttöjen esiintymät ja niiden prosentuaaliset osuudet koko aineistosta on koottu taulukkoon 4.1. Esittämiäni prosentuaalisia osuuksia tulee pitää vain suuntaa antavina, mutta sen sijaan käyttöjen jakaumaa yleisyysjärjestyksen suhteen voi pitää luotettavana, koska osatuloksessa näkyy tietyltä aikaväliltä tai tekstiväliltä kaikki TAVA-partisiipin edustumat (ks. tarkemmin lukua 2.3). Katkoviivan alapuolella ovat ne konstruktiot, joita en käsittele tässä luvussa. Ne muodostavat kuitenkin TAVA-partisiipin yleisimmän esiintymäympäristön: välttämättömyysrakenne ja mahdollisuusrakenne yhdessä kattavat liki puolet kaikista partisiipin esiintymistä, vaikkakin välttämättömyysrakenne on mahdollisuusrakennetta huomattavasti yleisempi.

Taulukko 4.1: TAVA-partisiipin käyttöjen jakauma AL:n aineistossa

Käyttö	**Esimerkki**	**N**	**%**
Etumääritteenä	*hoidettava* haava	554	28,1
Predikatiivina	Käsiala on *luettavaa.*	54	2,7
Astemääritteenä	*mainittavan* suuri	17	0,9
Substantiivilausekkeena	Hoitajat ja *hoidettavat*	149	7,6
Transl. adverbiaalina	Määräsin haavan *hoidettavaksi.*	224	11,4
Ess. adverbiaalina	Haava on *hoidettavana.*	55	2,8
Nominaalinen käyttö yht.		**1053**	
Välttämättömyysrakenne	Haava *on hoidettava* heti.	787	39,9
Mahdollisuusrakenne	Haava *on hoidettavissa*.	117	5,9
Referatiivirakenne	Kuulin hoidoista *puhuttavan*	12	0,6
Yhteensä		**1969**	**100**

Taulukon 4.1 järjestys on myös se järjestys, jossa eri käyttötapoja kuvaan. Vaikka en käsittele TAVA-partisiipin käyttöä yleisyysjärjestyksessä, tämän luvun rakenne heijastaa kuitenkin käyttöjen yleisyyttä kuitenkin sillä tavoin, että yleisimmät käyttötavat saavat myös laajimman käsittelyn. Alaluvut rakentuvat siten, että aluksi käsittelen TAVA-partisiipin kunkin käytön muodostamisen rajoituksia ja esiintymisehtoja, sitten esittelen sen merkitystehtäviä kussakin käytössä.

4.1 TAVA-partisiippi etumääritteenä

TAVA-partisiipin käyttöä etumääritteenä voi perustellusti luonnehtia sen ”peruskäytöksi”. Tätä osoittaa, että jakautumista menemättömän ja menneen ajan partisiippeihin (tai ylipäätään partisiippien merkitystä) on useimmin havainnollistettu etumäärite-esimerkeillä; muuta käyttöä on tarkasteltu erillisenä ja irrallaan etumääritekäytöstä. Se on myös TAVA-partisiipin yleisin nominaalinen käyttötapa Aamulehden aineistossa, sillä yli puolet (52,6 %) TAVA-partisiipin nominaalisen käytön esiintymistä edustaa substantiivia luonnehtivia etumääritteitä. Koko aineistossa se on TAVA-partisiipin toiseksi yleisin käyttö välttämättömyysrakenteen jälkeen. (Ks. Taulukko 4.1.)

Partisiippiattribuutteja on yleisesti pidetty kirjoitetulle nykykielelle leimallisena tiivistys- ja tyylikeinona, vaikkakin juuri TAVA-partisiippietumääritteet ovat harvinaisempia kuin muista partisiipeista muodostetut (mm. Hakanen 1993: 62). Osasyynä tähän suhteelliseen ”harvinaisuuteen” voi pitää sitä, että TAVA-partisiippi ei ole niin produktiivinen kuin aktiivin partisiipit. Se määrittää lähinnä partisiipin objektiksi sopivaa sanaa. Aamulehden aineistossa tästä esiintyi vain muutamia poikkeuksia. Esimerkiksi sellaiset kiteytyneet genetiivisubjektilliset tapaukset kuin esimerkissä 1a eivät ole tyypillisiä sanomalehtiteksteille, sillä otokseeni niitä osui vain yksi. Esittelen siksi näitä agenttirakenteiksi kutsuttuja (Kangasmaa-Minn 1969; Jaakola 2004) tapauksia tarkemmin murreaineiston yhteydessä. Esimerkissä 1b puolestaan on adjektiiviksi leksikaalistunut, verbin paradigmasta irronnut TAVA-partisiippi *nautittava* (Kielitoimiston sanakirjan mukaan ’nautintoa tuottava’), jonka pääsana *romaani* ei edusta sen vartaloverbin objektia, vaan verbin rektioon kuuluvaa elatiivisijaista täydennystä (*nauttia romaanista*). Adjektiiveiksi leksikaalistuneita TAVA-partisiippeja käsittelen tarkemmin predikatiivikäytön yhteydessä, koska ne toimivat Aamulehden aineistossa lähes yksinomaan predikatiivina.

1.a. Aidassa oli muutama tarkkaan tunnettu *pienen pojan mentävä reikä*. (AL)

b. Sitä se ei ole, mutta *nautittava* ja kiinnostava *romaani* kyllä. (AL)

Poikkeuksen muodostaa niin ikään kiteytynyt tyyppi, jossa TAVA-partisiippi on tosin transitiivinen, mutta pääsanana on *kunto*, joka ei merkitykseltään sovi partisiippiverbin objektiksi. Tällä konstruktiolla luonnehditaan aikaisemmin lauseessa esiintyvän substantiivin kuntoa: esimerkissä 2a *rata* on sellaisessa kunnossa, että sillä voi ajaa ja esimerkissä 2b *jarrupalat* sellaisessa kunnossa, että ne täytyy vaihtaa.

2.a. Ei kai kukaan kuvittele sitä, että velkaisella Suomenmaalla olisi rahaa panna tämä Haapamäen - Porin - rata vielä junalla *ajettavaan kuntoon.* (AL)

b. Jos kahva painuu lähelle ohjaustankoa, voit vielä selvitä säätämällä tai sitten jarrupalat ovat *vaihdettavassa kunnossa.* (AL)

Esimerkeissä 1–2 TAVA-partisiippietumäärite on modaalinen: se saa joko mahdollisuuden tai välttämättömyyden tulkinnan. Aamulehden aineiston perusteella ne ovat poikkeuksia myös merkitykseltään, sillä vain reilu viidesosa aineiston tapauksista ilmaisee mahdollisuutta tai välttämättömyyttä. Aineiston etumääritekäyttö edustaa siis sitä TAVA-partisiipin ei-modaalista luentaa, jota fennistiikassa ei ole liiemmin käsitelty. Kielioppiperinteessä vallitsee kuitenkin ainakin implisiittisesti oletus, että ei-modaalisia TAVA-partisiippeja voi kuvata temporaalisuuden kannalta: ne ovat päättymätöntä aikaa ilmaisevia VA-partisiippeja. Ennen Aamulehden aineiston TAVA-partisiippietumääritteiden merkitysten yksityiskohtaisempaa tarkastelua teenkin katsauksen siihen, mitä VA-partisiipin ilmaisemalla aikasuhteella oikein tarkoitetaan. Partisiipin ilmaiseman aikasuhteen kuvaus tuntuu erityisen keskeiseltä etumääritteinä toimivien partisiippien kohdalla, koska päättymättömän ajan VA- ja päättyneen ajan NUT/TU-partisiippien eroa on havainnollistettu nimenomaan etumääritteenä toimivilla partisiipeilla.

Partisiippien ilmaisema aikasuhde eroaa varsinaisista tempuksista sikäli, että niillä ilmaistaan *suhteellista* aikaa eli niiden ilmaisema tapahtuma-aika voidaan suhteuttaa esimerkiksi hallitsevan lauseen tapahtuma-ajankohtaan. VA-partisiipit ilmaisevat toisen tapahtuman suhteen päättymätöntä aikaa ja NUT- ja TU-partisiipit päättynyttä. Päättymättömän ajan käsite on kuitenkin varsin laaja-alainen. Sekä aktiivin että passiivin VA-partisiipin ilmaisema aika voi olla toisen tilanteen kanssa samanaikainen, myöhempi, suunniteltu tai muuten potentiaalinen, eikä sillä tarvitse olla mitään tiettyä ajankohtaa, vaan se voi olla myös geneerinen tai habituaalinen. (Mm. ISK § 522 - 523). VA-partisiippi vastaa varsinaisista tempuksista lähinnä preesensiä, jolla ilmaistaan samanlaisia deiktisiä ja ei-deiktisiä suhteita (mm. Hakulinen & Karlsson 1979: 247–248; Penttilä 1963: 473; Bybee ym. 1994). Edellä mainittujen tulkintojen lisäksi etumääritteenä toimivalla TAVA-partisiipilla on modaalisen tulkinnan mahdollisuus. Yleensä etumääritteenä toimiva TAVA-partisiippi on siis muunnettavissa preesensmuotoiseksi relatiivilauseeksi, mutta toisinaan sitä vastaa paremmin konditionaalimuotoinen lause, toisinaan jonkin modaalisen elementin kuten apuverbin sisältävä lause (partisiippiattribuuttien ja relatiivilauseiden vastaavuudesta yleensä Hakanen 1993; ISK § 531).

TAVA-partisiipilla voi modaalisia merkityksiä lukuunottamatta ilmaista potentiaalisesti samanlaisia aikasuhteita kuin aktiivin VA-partisiipillakin. Haspelmathin mukaan (1994) aktiivin ja passiivin menemättömän ajan partisiipit eivät kuitenkaan ole maailman kielissä aikasuhteen kannalta symmetrisiä. Menemättömän ajan passiivin partisiipit eivät aktiivin partisiippien ta-

paan esitä mitään yksittäistä, ainutkertaista tilannetta. Aamulehden aineiston TAVA-partisiippietumääritteet näyttävät noudattavan tätä typologista tendenssiä, sillä ne eivät yleisimmin viittaa mihinkään tiettyyn tapahtumaan.

Ajan epäspesifisyyttä voi pitää laajasti ymmärretyn geneerisyyden tunnusmerkkinä (esim. Vilkuna 1992: 137 ja siinä mainitut lähteet). Predikaattien geneerisyyttä on käsitelty yleensä temporaalisena ilmiönä. Geneerisyyttä voi käsitellä myös NP:iden osalta. Geneerinen NP ei viittaa mihinkään tiettyyn tarkoitteeseen, aivan kuten geneerinen predikaattikaan ei viittaa mihinkään tiettyyn tekoon tai toimintaan. Etumääritteenä toimivan TAVA-partisiipin geneerisyys voi liittyä molempiin, koska kyseessä on substantiivia määrittävä verbinmuoto. Geneeristen asiaintilojen osallistujia edustavien NP:iden ja predikaattien esiintymisehdot ovat sillä tavoin epäsymmetriset, että spesifinen NP voi liittyä temporaalisesti geneeriseen verbiin, mutta geneerinen NP ei voi liittyä spesifiseen verbiin (Vilkuna 1992: 149). TAVA-partisiippi on ymmärrettävissä geneeriseksi määrittäessään sellaista substantiivia, joka ei viittaa erityiseen tarkoitteeseen, kuten esimerkeissä 3a–d.

3.a. Tiedollisen ja **pöydän ääressä** *annettavan* koulumaisen opetuksen sijasta Pirkkalan esiopetus tarjoaa ennen kaikkea toiminnallista ja elämyksellistä tietojen ja taitojen oppimista. (AL)

b. Se on pakollinen jokaiselle **liikenteessä** *käytettävälle* moottoriajoneuvolle, vaikka sillä ajeltaisiin vain omalla pihalla tai yksityisellä alueella. (AL)

c. **Nykyisin** nuohouksista ilmoitetaan kiinteistön **postilaatikkoon** *jaettavalla nuohousilmoituksella.(*AL)

d. **Nykyisin** *kasvatettava* eläinaines on jalostettu hyvin vähärasvaiseksi. (AL)

e. Keltuaisen rasvahappokoostumusta voidaan muokata ihmiselle terveellisempään suuntaan **kanoille** s*yötettävän* rehun avulla.

Esimerkkien 3a–e TAVA-partisiippeja voi kutsua geneerisiksi termin laajassa merkityksessä (ks. esim. Vilkuna 1992). Ne ilmaisevat kuitenkin faktuaalisia, eri paikoissa tai eri aikoina toteutuvia toimintoja, joten niiden temporaalisesti epäspesifi tulkinta on lähinnä *habituaalinen*. Habituaalisuus ei ole geneerisyydestä selvästi erottuva kategoria, vaan päämääristään riippuen toiset tutkijat ovat pitäneet sitä geneerisyyden alatyyppinä, toiset ovat halunneet erottaa nämä tietyin kriteerein toisistaan. Esimerkiksi Bybee (1989) esittää geneerisen ja habituaalisen toiminnan eroksi sen, että habituaalisessa ilmauksessa osallistujat ovat tarkoitteiltaan spesifejä, kun taas geneerisessä osallistujatkin ovat geneeristarkoitteisia (myös Bybee ym. 1994). Tämän

näkemyksen mukaan esimerkit 3 eivät siis olisi habituaalisia. Herlin on huomauttanut (1998: 57), että osallistujien spesifiyttä voi pitää yhtenä, mutta ei ainoana geneerisyyttä ja habituaalisuutta erottavana kriteerinä. Hän kuvaa (mt.) habituaalisuuden jatkumona, jonka toisessa päässä ollaan lähellä aktuaalisuutta ja toisessa geneerisyyttä.

Esimerkkien 3 geneeristä pääsanaa määrittävät TAVA-partisiipit sijoittuisivat tämän jatkumon geneerisyyden päähän. Habituaalista, faktuaalisiin aikapaikkaisiin toimintoihin viittaavaa merkitystä vahvistaa niissä kuitenkin paikkaan sidoksisuus, joka ilmenee useimmiten konkreettisesti niiden yhteydessä esiintyvällä paikan määritteellä (lihavoidulla esimerkeissä 3a - c). Esimerkkien 3d ja 3e partisiippiverbin ilmaisema toiminta on määräpaikkaan sidoksista ilman, että sitä tarvitsisi ilmaista lokaalisella määritteellä. Lisäksi esimerkeissä 3c ja 3d on konkreettinen toistuvuuden määrite *nykyisin*, joka nostattaa habituaalisen tulkinnan ja lisää samalla myös asiaintilan temporaalista spesifisyyttä: kyse on aktuaalisesta eli nykyisin toistuvasta toiminnasta.

Esimerkissä 3b habituaalista tulkintaa vahvistaa myös NP:tä eksplisiittisesti määrittävä distributiivinen universaalikvanttoripronomini *jokainen*: asiaintila toteutuu jokaisen liikenteessä käytettävän ajoneuvon kohdalla erikseen (vrt. ISK § 752). Samoin voidaan tulkita muitakin esimerkkejä 3, vaikka niiden yksiköllisiä substantiivilausekkeita ei ole eksplisiittisesti kvantifioitu. Selvästi habituaalisia ovat myös sellaiset monikollisia sanoja määrittävät partisiipit kuin esimerkeissä 4a–f. Spesifisen ja geneerisen tulkinnan ero ei ole niissä selvä, sillä monikko voi viitata laajasti ’kaikkiin kyseessä oleviin’ tarkoitteisiin. Tällöin niitä määrittävä partisiippikin saa luonnostaan useisiin erillisiin toimintoihin viittaavan yleistävän habituaalisen tulkinnan. Monikollisten etumääriterakenteiden yhteydessä esiintyy lähes aina ilmikoodattu paikan tai ajan määrite.

4.a. He tajuavat, että vaikka kuinka haluaisivat tietää, miten ja millaisissa olosuhteissa tavarat tuotetaan ja myydäänkö ne reilun kaupan periaatteilla, yksittäisen kuluttajan on mahdoton saada sellaisia asioita selville **maailmanlaajuisella liukuhihnalla** *valmistettavista* ja ympäri maapallon *kaupattavista* tuotteista. (AL)

b. Kun puhelinosuustodistukset hävisivät, ovat yleisimmiksi **kaniin** *kiikutettaviksi* tavaroiksi nousseet erilaiset jalometallit kuten sormukset ja ketjut ja rannerenkaat sekä muun muassa kodinelektroniikka. (AL)

c. **Turun telakalla** *rakennettavien maailman suurimpien risteilijöiden* valmistumiseen telakkaryhmän omistusjärjestelyillä ei Saarikankaan mukaan ole vaikutusta. (AL)

d. Tyypillisiä **maaoikeudessa** *käsiteltäviä* asioita ovat rajankäynnit, vesijättöjen jaot ja niiden hinnat sekä tietoimitukset ja niistä johtuvat korvaukset, esimerkkinä korvaukset maanomistajille moottoritiestä Hattulassa ja Kalvolassa. (AL)

e. **Keväälläkin** *ruiskutettavista torjunta-aineista* löytyy jo useita vaihtoehtoja, sanoo tamperelainen puutarha-alan kauppias Kaarina Reinola. (AL)

f. Eräät pohjoisamerikkalaiset ja norjalaiset tutkijat ovat sitä mieltä, että **vesistöissä keväisin** *havaittavat pH-alenemat* johtuisivat enemmän maaperäreaktioista kuin lumen epäpuhtauksista. (AL)

Erillisen tyypin voi muodostavat ne TAVA-partisiippietumääritteet, jotka ovat osa predikaatiivi-NP:tä (esim. 5a–d) . Predikatiivi ei ole referentiaalinen, vaan ilmaisee ominaisuutta tai luokkaa (ISK § 945). Ei-referentiaalista substantiivia määrittävää TAVA-partisiippia voi siis pitää ajattomana Lyonsin (1979) tarkoittamassa mielessä. Esimerkkien 5a–d tulkinta eroaa edellisistä sikäli, että sillä ei ilmaista faktuaalisesti toistuvaa toimintaa, vaan karakteristista tilaa eli ominaisuutta.

5. a. Se on mustan ja harmaan värinen, ja sillä on **selvästi** *havaittava* kärsä. (AL)

b. Kreivi Almaviva Sauli Tiilikaisen hahmossa on **helposti** *höynäytettävä* hieman yksinkertainen, nuorista naisista pitävä mies. (AL)

c. Sairaanhoito on hankala, budjetissa **vaikeasti** *ennakoitava* ala. (AL)

d. Ole siinä sitten **vakavasti** *otettava* kansanedustaja, kun Iltalehti katsoo asiakseen järjestää Miss Eduskunta -äänestyksiä. (AL)

Esimerkkien 5a–d TAVA-partisiippietumääritteet eroavat edellä käsitellyistä habituaalistyyppisistä esimerkeistä myös sikäli, että ne ovat modaalisia, lähinnä mahdollisuutta ilmaisevia. Modaalisuuden lähteenä on pääsanan ilmaiseman luokan tietty ominaisuus, jota tarkastellaan TAVA-partisiipin implikoiman subjektin (partisiipin tulkinnaltaan avoimen, ilmipanemattoman subjektiargumentin) kannalta (’sellainen kärsä, jonka voi havaita helposti’, ’sellainen (mies), jota voi höynäyttää’ jne.).

Esimerkeissä 5 TAVA-partisiipin modaalista tulkintaa ohjaa myös sen yhteydessä esiintyvä *sti*-adverbi, mutta tulkinta ei kuitenkaan synny adverbin vaikutuksesta. Esimerkit 5a ja 5b olisivat modaalisia ilman adverbiakin. Esimerkissä 5c adverbi rajoittaa partisiipin ilmaiseman toiminnan mahdollisuutta (vrt. *ennakoitava ala* ’ala, jota voi ennakoida’). Esimerkissä 5d adverbi on osa sen ja verbin muodostamaa vakiintunutta kollokaatiota *ottaa vakavasti*.

Seuraavat esimerkit osoittavat, että TAVA-partisiippi saa modaalisen tulkinnan silloinkin, kun se ilmaisee spesifiin tarkoitteeseen viittaavien substantiivien ominaisuutta. Tähän tarkoitukseen sopivia partisiippiverbejä ovat toimintaverbit ja mentaaliset verbit.

6.a. Toisaalta kyse ei ole kertakäyttötaiteesta, vaan *siirrettävästä* taideteoksesta. (AL)

b. Ulcinj oli matkailukaupunki, lähes jokaisella oli *vuokrattavia* huoneita. (AL)

c. Wasama on tehnyt Tuomisen kohtalosta Kanarialla lähes poliisitutkintaan *verrattavan* selvityksen. (AL)

d. Muita paremman puutteessa *harkittavia* suosikkeja on tarjolla kohteista 5, 17 ja 38. (AL)

Edellä olen esitellyt sellaisia etumääritteenä toimivia TAVA-partisiippeja, joilla ei viitata mihinkään tiettyyn tapahtumaan. Aikaan sidoksisen tulkinnan TAVA-partisiippi saa silloin, kun se määrittää tarkoitteeltaan määräistä sanaa, mutta ei ilmaise sen ominaisuutta, vaan tilapäistä tilaa. TAVA-partisiippi voi ilmaista esimerkiksi parhaillaan (jossakin) meneillään oleva toimintaa kuten esimerkeissä 7a ja 7b. Tämä tulkinta syntyy paikallissijaisen määritteen vaikutuksesta.

7.a. Valtaosa asiakkaista pitää hyvänä ja toimivana **Pirkanmaalla** *kokeiltavaa* yritystukimallia, jossa tuen suoman rahaedun saa suoraan palvelun hinnassa eikä vasta veronpalautuksissa. (AL)

b. Summa voi hyvinkin pitää paikkansa, sillä **lähistöllä** *korjattavan* Kalevan nuorisotalon kustannusarvio on viitisen miljoonaa markkaa ja rakennuskokonaisuus on puolta pienempi. (AL)

Meneillään olevaa toimintaa ilmaisevat TAVA-partisiippietumääreet ovat kuitenkin harvinaisia Aamulehden aineistossa. Sen sijaan spesifistarkoitteisten substantiivien TAVA-etumääritteet viittaavat tulevaan aikaan. Niitä käytetään yhteyksissä, joissa toiminnan toteutuminen esitetään faktuaalisena. Tällaista toteutumiseltaan lähes varmaa futuuria voi nimittää *aikataulutetuksi futuuriksi* (engl. scheduled tai expected future, esim. Bybee, Perkins & Pagliuca 1994). TAVA-partisiipin yhteydessä esiintyykin tavallisesti sellaisia ajan määritteitä, jotka ilmaisevat tarkasti tapahtuman ajankohdan tai sen alkamisen. Partisiippi on siten eräänlainen keino kytkeä ajanmääre substantiiviin.

8.a. Ongelmana on, että nykyinen puheenjohtaja Jacques Santer on eroamassa jo kesäkuussa, koska hän asettuu ehdolle **tuolloin** *pidettävissä EU-parlamentin vaaleissa*.(AL)

b. **Viikonvaihteessa** *käytävässä toisessa karsintaottelussa* vastakkain ovat helsinkiläinen Garde ja Vammalan Shakkikerho. (AL)

c. Tampereen uutta, mutta perinteisiin sitoutunutta nähtävää on **elokuun alkupuolella** Koskipuistossa *esitettävä Pumpulitehtaan tytöt* eli tanssiteos sadalle ompelijalle ja ompelukoneelle. (AL)

d. Uusi Tammelassa **ensi viikolla** *avattava Tullinkulman laboratorio* sen sijaan palvelee maanantaisin ja keskiviikkoisin kello 18:aan ja muina päivinä aina kello 16:een asti. (AL)

e. **Tänään** virkaansa *nimitettävän Paavo Lipposen* (sd) toisen hallituksen ministerisalkuista puolet menee uusiin käsiin. (AL)

Aamulehden aineiston aikataulutettua futuuria ilmaisevat TAVA-partisiipit ovat varsin kiteytyneitä. Yleisiä, lähes leksikaalistuneita muotoja ovat *pidettävä* (esim. *tilaisuus*) sekä etenkin urheilu-uutisissa yleinen *käytävä* tai *pelattava* (esim. *ottelu*).

Myös esimerkeissä 9a–d etumääritteenä toimiva TAVA-partisiippi on futuurinen ja esittää tulevan toiminnan varmana. Ne eivät ole kuitenkaan ole puhtaasti futuurisia, vaan partisiippiin liittyy niissä selvä välttämättömyyden tai velvollisuuden merkitys. Tämä tulkinta juontuu kontekstista, sillä esimerkeistä käy ilmi, että niissä referoidaan jotain direktiivistä tekstiä (9a−b) tai jonkun muun tahon tahtoa (esim. 9c−d). Edellytykset TAVA-partisiipin deonttiselle tulkinnalle luo siis niissä se, että välttämättömyys on jo ollut aikaisemmin esillä.

9.a. *Toteutettavia* tai *selvitettäviä* kohtia Valkeakosken **vakauttamisohjelmasta**. (AL)

b. **Raportti** listaa monta *muutettavaa* asiaa. (AL)

c. Suomen heinäkuussa alkavalle **johtajakaudelle** jää **Ahtisaaren mukaan** runsaasti *ratkaistavia* asioita. (AL)

d. Opastuksen järjestäminen on **Koivurinteen mielestä** yksi tärkeimmistä *mietittävist*ä asioista, siihen puututaan **vanhassa** hyvin vähän. (AL)

Esimerkkien 9a–d TAVA-partisiippietumääritteisiin voisi liittyä modaalisen velvollisuuden tulkinta, vaikka niissä olisi kyse vakauttamisohjelman tai raportin listaamista *leivottavista pullista* tai *rakennettavista kohteista*. Esimerkkien partisiippiverbin semantiikka tukee kuitenkin niiden modaalista tulkintaa. Partisiippiverbinä on niissä inhimillistä (esim. mentaalista) toimintaa edellyttävä, tiettyyn muutokseen tähtäävä verbi (*harkita, miettiä, ratkaista*). Ne ovat

modaaliverbien kaltaisia sikäli, että ne aktivoivat mielessä yhden tai useamman vaihtoehdon asiaintilalle. Lisäksi niiden subjektilla puolestaan on sellaisen intentionaalisen ja (moraalisesti) vastuullisen olion roolipiirteet, johon deonttinen velvollisuus kohdistuu - vastuu on sitä suurempi, mitä isompaa joukkoa päätös, ratkaisu tai muutos koskee. Ehkä tästä syystä ne usein hakeutuvat modaalisiin konteksteihin.

Sekä aikataulutettua futuuria ilmaisevat että deonttiset TAVA-partisiippietumääritteet esittävät tulevat asiaintilat toteutuvina. Sen sijaan esimerkeissä 10a–b vielä toteutumattomista asioista puhutaan hypoteettisesti. Merkitykseltään ne vastaavat lähinnä konditionaalia ja tämän tulkinnan edellytys onkin, että finiittinen predikaattiverbi on konditionaalissa. Ne esittävät arvion tai päätelmän tulevasta asiaintilasta, jos tietty ehto toteutuu, joten niiden tulkinnassa on otettava siis huomioon myös kontekstin implikoima vaihtoehto tai mahdollisuus (konditionaalista ks. Kauppinen 1998).

10.a. Yhdistämisen jälkeen yhdellä osakkeella **olisi** yksi ääni kaikissa yhtiökokouksessa *käsiteltävissä asioissa*. (AL)

b. Junaradan alle *puhkaistava tunneli* **tarjoaisi** luontevan jatkeen Koskenniskan sillalle. (AL)

Aamulehden aineisto osoittaa, että etumääritteenä toimiva TAVA-partisiippi on monimerkityksinen verbinmuoto. Sen merkitykseen vaikuttaa se, minkä muiden elementtien kanssa se esiintyy, esimerkiksi minkälaista sanaa se määrittää ja mitä adverbiaaleja se saa. Olen tarkastellut tässä alaluvussa etumääritteenä toimivan TAVA-partisiipin tulkintaa ensinnäkin aikasuhteen kannalta: onko sen ilmaisema toiminta aikaan sidoksissa vai ei. Tämä tulkinta määräytyy luonnehdittavan sanan mukaan niin, että geneeristarkoitteista sanaa määrittävä partisiippi on myös geneerinen tai habituaalinen. Spesifistarkoitteista sanaa määrittäessään TAVA-partisiipin aikaan sidoksisuus riippuu puolestaan siitä, ilmaistaanko sillä tilapäistä vai karakteristista tilaa (ominaisuutta). Tilapäiseen tilaan viittaava ja siten aikaan sidoksinen merkitys syntyy, kun lauseessa on esim. paikallissijamäärite. Ominaisuutta ilmaiseva TAVA-partisiippi ei ole aikaan sidoksissa.

Osoitin myös, että ominaisuutta ilmaisevat TAVA-partisiipit ovat Aamulehden aineistossa myös aina tulkinnaltaan modaalisia: niissä sanan tarkoitteen tietty ominaisuus toimii modaalisuuden lähteenä. Toisena TAVA-partisiippietumääritteiden merkitysten vedenjakajana voikin pitää modaalisuutta. Ominaisuutta ilmaisevien TAVA-partisiippietumääritteiden lisäksi partisiippi voi saada modaalinen tulkinnan voi esimerkiksi silloin, kun on kyse jonkun tahon partisiippiverbin ilmaisemaan tulevaan toimintaan kohdistuvasta tahdosta. Tällaisia olivat esimerkit 9a–d.

4.2 TAVA-partisiippi predikatiivina

Predikatiivina toimivista TAVA-partisiipeista voi erottaa kaksi tyyppiä, joista toista voi kutsua vaikkapa adjektiiviseksi ja toista substantiiviseksi. Yksinkertaisissa predikatiivilauseissa TAVA-partisiippi on selvästi adjektiivinen niin, että se luonnehtii subjektin tarkoitetta (11a). TAVA-partisiippipredikatiivien toisella tyypillä on myös substantiivin ominaisuuksia, sillä predikatiivina oleva TAVA-partisiippi on itsekin adjektiivin määrittämä (11b).

11.a. Auto on *ohjattava*

b. Auto on *vaikea ohjattava*.

Substantiivista tyyppiä, sen ominaisuuksia ja merkitystehtäviä olen käsitellyt yksityiskohtaisemmin toisaalla (Pekkarinen 2005). Tässä otan esille aiemman tutkimukseni keskeisimmät tulokset ja tarkastelen substantiivista tyyppiä ensisijaisesti sen modaalisen tulkinnan kannalta. Keskityn tässä – ja myös luvussa 5.2 murreaineiston TAVA-partisiippipredikatiiveja käsitellessäni – adjektiiviseen tyyppiin, sillä se on työni kannalta sikäli merkityksellinen, että välttämättömyysrakenne on kehittynyt predikatiivikonstruktiosta. Raja predikatiivipartisiipin ja välttämättömyysrakenteen välillä onkin toisinaan häilyvä, sillä ne lankeavat muodoltaan osin yhteen niin, että esimerkiksi *paita on pestävä* voi saada sekä predikatiivitulkinnan ’paita on sellainen, että sen voi pestä’ että välttämättömyysrakennetulkinnan ’paita täytyy pestä’. Yleiskielessä TAVA-partisiipin käyttö toisaalta predikatiivina, toisaalta osana liittopredikaattia on kuitenkin suhteellisen helppo erottaa. Vaikka käsittelen välttämättömyysrakennetta vasta luvussa 10, otan jo tässä yhteydessä esille keskeisimmät sitä ja predikatiivilausetta erottavat piirteet (a-esimerkit edustavat predikatiivilausetta ja b-esimerkit välttämättömyysrakennetta):

i) Kongruenssi
Sekä predikatiivinen passiivin partisiippi että *olla*-verbi kongruoivat subjektin kanssa. Sen sijaan välttämättömyysrakenne on yksipersoonainen: *olla*-verbi on aina yksikön kolmannessa persoonassa ja TAVA-partisiippi yksikön nominatiivissa.

a. Selitykset *ovat uskottavia*.
b. Selitykset *on uskottava*.

ii) Sija
Predikatiivilauseessa TAVA-partisiippi voi olla myös partitiivissa.

a. Ruoka on *syötävää.*
b. Ruoka on *syötävä*.

iii) Transitiivisuus

Predikatiivisen TAVA-partisiippi muodostetaan etupäässä transitiiviverbeistä ja intransitiivisia TAVA-predikatiiveja tapaa adjektiiviksi leksikaalistuneissa tai muuten kiteytyneissä ilmauksissa, esim. agenttirakenteessa (a). Välttämättömyysrakenteen voi sen sijaan säännönmukaisesti muodostaa kaikista verbeistä, myös intransitiivisista.

a. Musiikki on *tanssittavaa*. Sohva on *kolmen istuttava*.
b. Sinne *on juostava.* Siellä *on oltava* koko päivä.

iv) Kieltomuotoisuus

Predikatiivilause voi esiintyä myös kielteisenä, mutta kieltomuotoisia välttämättömyysrakenteita (’ei tarvitse’) ei aineistoissani juuri ole.

a. Pihvi *ei ole syötävää.* Selitys *ei ole uskottava.*
b. *?* Pihviä *ei ole syötävä. ? Selitystä* ei ole uskottava.

v) Merkitys

Välttämättömyysrakenne ilmaisee välttämättömyyttä, mutta predikatiivina olevalla partisiipilla on myös muita tulkintoja.

a. Ruoka on *syötävää*. ’Ruokaa voi syödä’
b. Ruoka on *syötävä*. ’Ruoka täytyy syödä’

H. Koivisto pitää (1987: 45−48) predikatiivina esiintymistä yhtenä niistä kriteereistä, joiden perusteella voi määrittää, onko partisiippi leksikaalistunut adjektiiviksi vai osa verbin paradigmaa. Predikatiivina toimivat TAVA-partisiipit ovat siis eniten adjektiivin kaltaisia. Tavallista on, että adjektiivistuneen partisiipin tunnusmerkit kasautuvat kuten esimerkissä (12), jossa predikatiivina oleva partisiippi samalla rinnastuu muihin adjektiiveihin ja komparoituu. Siinä predikatiivilauseen subjekti ei myöskään vastaa semanttisesti partisiippiverbin objektia (* *tanssia bändi*), mikä osoittaa osaltaan sitä, että *tanssittava* on verbin paradigmasta irronnut, adjektiivistunut partisiippi.

12. Vaikka Supperheads on yhä hyvin herkkä ja tarttuva, bändi *on* nyt *tanssittavampi* kuin koskaan. (AL)

Aamulehden aineiston predikatiivina toimivat TAVA-partisiipit ovatkin enimmäkseen adjektiiveiksi leksikaalistuneita muotoja. Selvä osoitus tästä on se, että peräti kolme neljäsosaa aineiston yksinkertaisissa predikatiivilauseissa esiintyvistä TAVA-partisiipeista löytyy esimer-

kiksi Kielitoimiston sanakirjasta omana hakusananaan.[15] Tutkimukseni kannalta adjektiivistuneet TAVA-partisiipit ovat sikäli kiinnostavia, että ne ovat modaalisia, mutta eivät yksiselitteisesti mahdollisuutta tai välttämättömyyttä ilmaisevia, vaan avoimia molemmille tulkinnoille. Pohdin siksi tässä aineistosta tekemieni havaintojen pohjalta sitä, mistä niiden modaalinen tulkinta voi syntyä, vaikka yksityiskohtiin ei olekaan mahdollista paneutua.

Adjektiiveiksi leksikaalistuneiden TAVA-partisiippien partisiippiverbit muodostavat semanttisesti melko yhtenäisen joukon. Ne ovat kaikki mentaalisia, mielen sisäisiä tiloja, tekoja ja toimintoja kuvaavia verbejä, jotka edellyttävät elollista, tajunnallista osallistujaa. Ne ilmaisevat tunnetta (*sääliä, halveksia, kunnioittaa, ihailla, rakastaa*, esim. 13a-c), tunnereaktiota (*nauraa*), tajunnan tilaa (*tuomita, hyväksyä, luulla, ymmärtää,*esim. 13d–f) tai havaintoa (*huomata*, *nähdä*, esim. 13g). Näiden verbien keskeisyyttä TAVA-partisiipin leksikaalistumisessa osoittaa myös se, että samojen verbien kausatiivijohdosten muodostamia aktiivin VA-partisiippeja on leksikaalistunut (esim. *pelottava, ihastuttava, harmittava*). Adjektiiviksi leksikaalistuneissa TAVA-partisiipeissa voikin nähdä yhteyden *-tA*-tunnuksen kausatiiviseen alkuperään (Hakulinen 1963, ks. tarkemmin lukua 1.2.1).

13.a. Pelkuruus on aina *halveksittavaa*, syyllistyivät siihen yksilöt tai valtiot. (AL)

b. Peloista huolimatta puglialaisten solidaarisuus ja vieraanvaraisuus on *ihailtavaa.* (AL)

c. Flockhartin nettisivulla sarjaan ihastuneet ovat listanneet kymmenen pääsyytä, miksi Ally on niin *rakastettava*. (AL)

d. Se että lainsäädäntö, työehtosopimukset ja yleinen käytäntö mahdollistavat pätkätyöläisen hyväksikäytön, ei tarkoita, että se olisi moraalisesti *hyväksyttävää* ja oikein. (AL)

e. Vakoilusyyte ei ollut *uskottava*, mutta olin huolissani työvälineistäni. (AL)

f. Ylikangas tähdentää, että silloisissa olosuhteissa ratkaisu oli *ymmärrettävä*, vastuullinen ja perusteltu. (AL)

g. Naisten osuus mm. romaanin luomisessa oli *huomattavampi* kuin aiemmin on nähty. (AL)

Esimerkkien 13 mentaaliset tunne- ja tuntemusverbit edellyttävät elollista, aistimiskykyistä kokijaa, yleensä ihmistä. Toinen niiden keskeinen semanttinen rooli on affektiivisen kausaation alkuunpanija, *ärsyke.* (ks. Siiroinen 2001 ja siinä mainitut lähteet). Predikatiivina toimi-

[15] Tällaisia ovat *halveksittava, huomattava, hyväksyttävä, ihailtava, kehuttava, kunnioitettava, luultava, nauret-tava, rakastettava, säälittävä, uskottava, ymmärrettävä.*

vien leksikaalistuneiden TAVA-partisiippien kohdalla ärsyke on ilmipantuna: se on lauseen subjekti. Kokija sen sijaan jätetään implisiittiseksi. Se on mentaaliverbien tulkinnan kannalta välttämättä läsnä, sillä ilman kokevaa osallistujaa kyse ei ole tunteesta tai aistihavainnosta (ISK § 465).

Koska adjektiiviksi leksikaalistuneet TAVA-partisiipit kuvaavat epäspesifiä ihmiskeskeistä kokemusta, ne voi rinnastaa sellaisiin geneerisiin ilmauksiin kuin nollapersoonakonstruktio, geneerinen 2. persoonakonstruktio ja itsenäinen A-infinitiivikonstruktio. (Näistä yhteenvedonomaisesti ks. Visapää 2008: 69). Niiden tapaan myös leksikaalistuneet TAVA-partisiipit kutsuvat vastaanottajaa tunnistamaan paikkansa kuvatun mentaalisen prosessin kokijana ja samalla samastumaan kuvattuun affektiseen kokemukseen. Modaalinen tulkinta määräytyykin viime kädessä siitä, missä määrin kokemukseen samastutaan. Pelkkä TAVA-partisiippien ilmaiseman tunnereaktion tunnistaminen tekee siitä mahdollisuutta ilmaisevan (esim. ’vieraanvaraisuus on jotain sellaista, mitä voi ihailla’), kokijan roolin samastuminen vie tulkinnan lähelle välttämättömyyttä (’vieraanvaraisuus on jotain sellaista, jota ei voi muuta kuin ihailla ~ jota täytyy ihailla’). Se, tulkitaanko leksikaalistunut partisiippi ensisijaisesti mahdollisuutta vai ainoaa mahdollisuutta eli välttämättömyyttä ilmaisevaksi, korreloi usein myös adjektiivin arvottavuuden kanssa: myönteistä ominaisuutta luonnehtivat partisiipit saavat mahdollisuuden tulkinnan, kun taas kielteistä ominaisuutta implikoivat välttämättömyyttä.

Leksikaalistuneita TAVA-partisiippeja käytetään Aamulehden aineistossa predikatiivin lisäksi adjektiivia tai adverbia määrittävinä genetiivimuotoisina astemääritteinä. Tämä käyttö on Aamulehden aineiston frekvenssien perusteella melko marginaalinen ja otan sen tässä esiin lähinnä maininnanomaisesti. Jaakolan (2004: 219–220) mukaan adjektiivia määrittävä genetiivi ensisijaisesti intensifioi adjektiivin tai adverbin ilmaisemaa ominaisuutta. Tähän tehtävään sopivat hyvin leksikaalistuneet TAVA-partisiipit, joilla ilmaistaan yleistettävää tunnetta. Niiden merkitys on jotain sellaista kuin ’niin tarkasti, että kaikki voivat ihailla’, ’niin nopeasti, että kaikki kadehtivat ~ voivat kadehtia’ ’niin halpaa, että kaikki nauravat ~ voivat nauraa’.

14.a. *Ihailtavan* tarkasti kaupunki on säilyttänyt historiansa näkösällä tämän päivän kulkijoille monista vaikeista vaiheista huolimatta. (AL)

b. *Valitettavan* usein lopputulos on pinnallista usein kuultujen tietojen toistelua. (AL)

c. Nämä tyypit nousevat etenkin vähän harrastetuissa lajeissa huipulle *kadehdittavan* nopeasti. (AL)

d. Päinvastaisista näkemyksistä huolimatta energia ja etenkin sähkö ovat lähes *naurettavan* halpoja hyödykkeitä. (AL)

Modaalisuus ei kuitenkaan ole pelkästään leksikaalistuneiden TAVA-partisiippipredikatiivien piirre, vaan myös leksikaalistumattomat predikatiivina toimivat TAVA-partisiipit ovat modaalisia, Aamulehden aineistossa lähinnä mahdollisuutta ilmaisevia.

15.a. Takaisin muotiin ovat tulleet myös sileät, puolipyöreät sormukset, jotka ovat helposti *pestäviä* ja kestäviä. (AL)

b. Pallot varsineen ovat *siirrettäviä*. (AL)

c. Riittää kun se on *ennustettavaa*. (AL)

Myös toinen predikatiivityyppi, substantiivinen TAVA-partisiippipredikatiivi on kokijarakenne, mutta se eroaa edellä käsittelemästäni predikatiivityypistä sikäli, että sillä ei ilmaista kokemuksen mahdollisuutta, vaan subjektin laatua sen suhteen, millaisena joku kokee sen toimiessaan partisiipin määräämällä tavalla (ks. Langacker 1995: 51). Aamulehden aineistossa evaluoiva kokija on tarkoitteeltaan spesifioimaton: konstruktiossa ilmaistun kokemuksen laatu koskee ketä tahansa, joka toimii partisiippiverbin ilmaisemalla tavalla[16]. Substantiivisena predikatiivina toimiva TAVA-partisiippi voidaan jakaa edelleen kahteen alatyyppiin, jotka eroavat muodoltaan toisistaan siten, että toisessa adjektiivi ja TAVA-partisiippi ovat nominatiivissa (esim. 16a), toisessa partitiivissa (esim. 16b). Näitä ilmaustyyppejä käsittelevässä aikaisemmassa tutkimuksessani osoitin, että nominatiivinen ja partitiivinen tyyppi ovat erillisiä konstruktioita muun muassa sillä perusteella, että niissä esiintyy aivan erilaisia leksikaalisia elementtejä (tarkemmin ks. Pekkarinen 2005).

16.a. McLaren on tällä hetkellä *vaikea ja raskas ajettava*. (AL)

b. Neljäs ratkaiseva finaali oli jo *kauniimpaa katsottavaa*. (AL)

Tässä tutkimuksessa ei ole syytä tarkastella konstruktioita kuitenkaan erillään, sillä niitä yhdistää se, että partisiipin tulkinta muodostuu adjektiivin ja partisiipin yhteisvaikutuksesta. Adjektiivin määrittämä TAVA-predikatiivikonstruktio eroaa yksinkertaisesta predikatiivikonstruktiosta modaalisuuden kannalta sikäli, että modaalinen tulkinta ei ole pelkän partisiipin piirre. Se, sijoittuuko konstruktio lähemmäs mahdollisuuden vai mahdottomuuden päätä näiden välisellä asteikolla, riippuu konstruktiossa esiintyvästä adjektiivista.

Vertasin mainitussa tutkimuksessani substantiivisia TAVA-partisiippipredikatiiveja paitsi keskenään, myös niiden lähikonstruktioihin, erityisesti infinitiivityyppiin *autoa on helppo ajaa*. Näiden eroksi osoittautui se, että nominatiivisijainen substantiivinen TAVA-partisiip-

[16] Kokija voidaan tässä konstruktiossa ilmaista myös eksplisiittisesti allatiivin avulla (esim. *Näytelmä on mukavaa katseltavaa kaikille*), mutta tämä on harvinaista (ks. tarkemmin Pekkarinen 2005).

pipredikatiivi on erikoistunut ilmaisemaan toiminnan vaikeutta. Aamulehden aineisto tukee tulosta selvästi, sillä sen esiintymissä adjektiivina on lähes yksinomaan *vaikea*. Selitykseni mukaan konstruktio on kiteytynyt nimenomaan vaikeuden ilmaisukeinoksi siksi, että partisiippi on adjektiivin kaltainen ja ilmaisee subjektin ominaisuuden. Negatiiviset kokemukset on helpompi liittää nimenomaan subjektitarkoitteen ominaisuuksiksi kuin kokijan kyvyistä aiheutuviksi. Positiivisemmat adjektiivit puolestaan hakeutuvat infinitiivilliseen konstruktioon, koska se konstruoi tilanteen ennemminkin prosessina, jossa myös kokija on agentiivisempi. (Tarkemmin ks. Pekkarinen 2005.)

17.a. Auto on todella *vaikea ajettava.* (AL)

b. Jenkkivahvistus Anthony Allison oli liian *vaikea pideltävä* äänekoskelaisille. (AL)

c. Silti kysymys tuloratkaisun muodosta ja siihen liitettävien asioiden määrästä on hyvin *vaikea ratkaistava*.

Vaikka enin osa Aamulehden aineiston TAVA-partisiippipredikatiivia määrittävistä adjektiiveista on vaikeutta ilmaisevia, muutamia myönteisiä adjektiivejakin esiintyy. Myönteiset adjektiivit esiintyvät aineistossa kiteytyneessä yhteydessä, jossa luonnehditaan auton ajo-ominaisuuksia.

18.a. *Astra on* testiryhmän mielestä kaikenkaikkiaan *namu ajettava*, ihana! (AL)

b. Autoni on ollut yllättävän *hyvä ajettava* koko viikonlopun ajan ja olisin voinut nousta paalullekin, jos olisin vain ajanut kaikki hyvät sektoriaikani (kierroksen osat) samalla kierroksellani. (AL)

Partitiivisijainen tyyppi (*x on hienoa katseltavaa*) ilmaisee kokemuksen miellyttävyyttä tai epämiellyttävyyttä. Se ei ole kovin produktiivinen, sillä Aamulehden aineistossa partisiipin vartaloverbinä esiintyy lähes yksinomaan näkemistä ilmaisevia aistihavaintoverbejä (*nähdä, katsoa, katsella*).

Yhteenvetona voidaan todeta, että Aamulehden aineiston TAVA-partisiippipredikatiivit ovat varsin kiteytyneitä. Yksinkertaisessa (”adjektiivisessa”) predikatiivityypissä partisiippina on useimmiten adjektiiviksi leksikaalistunut partisiippi, adjektiivin määrittämässä toisessa (”substantiivisessa”) tyypissä puolestaan toiminnan vaikeutta tai katsomisen miellyttävyyttä ilmaiseva yhdistelmä. Nämä kiteymät ovat modaalisia, mutta eivät ilmaise yksinkertaisesti

mahdollisuutta tai välttämättömyyttä vaan arvottavat subjektitarkoitteiden ominaisuuksia siltä kannalta, ovatko ne tilanteen kokijalle myönteisiä vai kielteisiä.

4.3 TAVA-partisiippi substantiivilausekkeena

TAVA-partisiippia käytetään myös substantiivin tehtävissä kuten subjektina, objektina, genetiivimääritteenä ja adverbiaalina. Substantiivikäyttö on osoitus TAVA-partisiipin adjektiivisuudesta, sillä sitä käytetään substantiivisesti samoin kuin adjektiiveja yleensäkin. Adjektiivit eivät menetä adjektiivisuuttaan toimiessaan substantiivin tehtävissä, sillä ne ovat yleensä samalla tapaa luonnehtivia ja eroavat oikeastaan kongruoivista määritteistä vain sikäli, että luonnehdittavaa pääsanaa ei ole ilmipantu, vaan viittaus rakentuu pelkästään adjektiivista tai partisiipista.

Substantiivina toimivista TAVA-partisiipeista voi erottaa Aamulehden aineistossa kaksi tarkoitteiltaan, syntaktiselta asemaltaan ja funktioiltaan eroavaa tyyppiä (ks. myös ISK § 626–627). Näistä ”substantiivisempi” on tyyppi, joka viittaa konkreettiseen toiminnan kohteeseen, tyypillisesti ihmisryhmiin (esim. 19a). Se on eräänlainen JA-johdoksen peilikuva, joka aktivoi samalla tekijän. Toiseksi TAVA-partisiippi voi viitata abstraktioon, toiminnan mahdollisuuteen. Tämäntyyppinen TAVA-partisiippi toimii tavallisimmin eksistentiaali-, omistus- ja tilalauseissa ns. e-subjektina[17] (esim. 19b).

19.a. Hoitajat auttavat *hoidettavia*.

b. Suorituksessa on *parannettavaa*.

Ihmisjoukko- ja abstraktioviitteisten TAVA-partisiippisubstantiivien väliin asettuvat elotontarkoitteiset, aineeseen tai abstraktiin toiminnan kohteeseen viittaavat TAVA-partisiipit, joista osa on leksikaalistunut substantiiviksi (esim. *syötävä, juotava, tehtävä, saatava, sanottava* ja *oltava*). Näistä osa muistuttaa henkilötarkoitteisia TAVA-partisiippisubstantiiveja sikäli, että niillä viitataan yleensä partisiipin ilmaiseman toiminnan kohteeseen (*syötävä, juotava*), mutta osa on lähellä myös abstraktiotarkoitteista tyyppiä sikäli, että eroa toiminnan konkreettisen kohteen ja sen mahdollisuuden välillä on vaikea tehdä (esim. *tehtävä, sanottava*).

Substantiivin tehtävissä toimiva TAVA-partisiippi voi saada sellaisia substantiiville tyypillisiä määritteitä kuin pronominitarkenteen (20a), adjektiivimääritteen (20b) tai numeraalin

[17]Käytän tässä eksistentiaalilauseen nominatiivi- tai partitiivisijaisesta NP:stä ISK:n nimitystä e-subjekti (§ 923). Sille on ehdotettu myös muita nimityksiä, koska subjektistatus on toistuvan kielitieteellisen keskustelun alainen (mm. Helasvuo & Huumo 2010).

(20a ja 20c).

20.a. Hyvä mittari on se, kuinka paljon viettää vapaa-aikaa miettien **näitä** *hoidettavia*, **yksi** *haastateltavista* ilmaisi. (AL)

b. Katastrofiapua jakanut toimikunta lopetettiin jo 1993, kun **nuorinkin** *avustettava* oli täyttänyt 18 vuotta ja siirtynyt opintotuen piiriin. (AL)

c. Kulman takaa suhahti suojatielle **ensimmäinen** *huomautettava* polkupyörällä. (AL)

Vaikka esimerkkien 20a–c tarkenteet yksilöivät TAVA-partisiipin tarkoitteen, niin ne samalla esittävät sen osana laajempaa joukkoa, sen yhtenä edustajana. Substantiivisille TAVA-partisiipeille onkin tyypillistä, että ne viittaavat ihmisryhmiin tai yleistävästi koko luokkaan. Tässä mielessä ne eroavat TAVA-partisiipin muusta käytöstä, sillä partisiipilla luonnehditaan lähinnä elottomia olioita ja asioita.

Toiminnan kohteeseen viittaavat TAVA-partisiippisubstantiivit muodostavat JA-johdosten vastapoolin. Vaikka substantiivisissa TAVA-partisiipeissa ei ole sillä tavoin vakiintuneita ja termistyneitä muotoja kuin esimerkiksi ammatinnimiksi leksikaalistuneet JA-johdokset, niin Aamulehden aineiston perusteella ne kuitenkin suosivat sellaisia muotoja, joilla viitataan ammatinharjoittajan inhimilliseen kohteeseen.

21.a. Aika on poissa potilaan hoidosta, kun *hoidettavia* on useita kymmeniä. (AL)

b. *Autettavalta* voidaan hyväksytyn käytännön mukaan laskuttaa öiseen aikaa liikkeellelähtöraha sekä päivälläkin kilometrikorvaukset ja tarvikkeet. (AL)

c. Luvattiin, että Iina leikataan heti aamulla perjantaina, mutta oli kuulemma muita kiireellisiä *leikattavia*. (AL)

Esimerkkien 21a–c hoiva- ja auttamisverbeistä muodostettuihin TAVA-partisiippeihin liittyy selvä velvollisuuden ja välttämättömyyden merkitys, joka syntyy osin hoitamiseen ja auttamiseen yleensä liittyvästä eettisestä velvollisuudesta (hoidon, avun tai vaikkapa pelastuksen tarpeessa olevaa on moraalinen velvollisuus hoitaa, auttaa ja pelastaa, jos siihen kykenee). Olennaisempaa modaalisen tulkinnan muodostamiselle näyttäisi kuitenkin olevan se, että substantiivin tarkoitetta tarkastellaan patienttina, partisiippiverbin toiminnan kohteena eikä esimerkiksi intentionaalisena agenttina tai kokijana (esimerkin 21a *potilas* vs. h*oidettava*). Modaalisuuden lähteenä on partisiippisubstantiivin tarkoitteen ominaisuus, kun sitä tarkastellaan partisiipin implikoiman subjektin kannalta. Tätä osoittaa seuraava esimerkki, jossa *ohitettavat* viit-

taa henkilöihin, jotka ovat Häkkisen tai häneen eläytyvän käsitteistäjän näkökulmasta välttämättömiä ohittaa (’täytyy ohittaa’).

22. Kierroksella *ohitettavat* kiusasivat Häkkistä sen verran, että Schumacher pääsi pian aivan lähituntumaan. (AL)

Aineistossa on kuitenkin myös sellaisia ihmisjoukkotarkoitteisia TAVA-partisiippisubstantiiveja, jotka ovat modaalisuuden suhteen melko neutraaleja. Esimerkkien 23a ja 23b monikollisen TAVA-partisiippisubstantiivin tulkinta on lähinnä futuurinen (’ihmiset, jotka irtisanotaan ~ karkotetaan’). Modaalinen vivahde niistä puuttuu, koska lauseen etualalla oleva subjekti ei ole partisiippiverbin ilmaiseman toiminnan alkuunpanija (irtisanomis- tai karkoittamispäätöksen tekijä). Aineiston perusteella näyttäisikin, että modaalinen tulkinta liittyy lähinnä perus- tai e-subjektina ja objektina toimiviin TAVA-partisiippeihin.

23.a. Hän ei näe Tampereella *irtisanottaville* mitään mahdollisuutta saada ammattiaan vastaavaa työtä. (AL)

b. Sotilaat ovat sanoneet *karkotettaville*, että nämä saisivat ilmaisen kyydin Makedoniaan vastineeksi taloistaan ja autoistaan. (AL)

Aamulehden aineistossa valtaosa, kaksi kolmasosaa, toiminnan kohteeseen viittaavista substantiivisista TAVA-partisiipeista on ihmistarkoitteisia. Substantiivinen TAVA-partisiippi voi viitata myös elottomiin tai abstrakteihin kohteisiin. Elotontarkoitteisille TAVA-partisiippisubstantiiveille on ominaista, että niiden partisiippiverbi ilmaisee ihmisen (eloonjäämisen) kannalta keskeistä toimintaa kuten syömistä ja juomista, pukeutumista, työntekoa tai muuta elannon hankkimista (*tehtävä, saatava*) tai ylipäätään olemista (*oltava*). Elotontarkoitteiset substantiiviset TAVA-partisiipit ovat usein modaalisia. Osa niistä on myös leksikaalistunut tästä syystä, esimerkiksi *syötävä* 'sellainen, jota voi syödä' on yleistynyt ilmaisemaan ruokaa ylipäätään. Esimerkkejä Aamulehden aineistosta ovat 24a–d.

24.a. Toni Korhonen on tullut Kangasalta Hennes & Mauritziin katselemaan, löytyisikö sieltä jotain *päällepantavaa*. (AL)

b. Ruokailupalveluyrittäjillekin retkeily kansallispuistossa tarjoaa uudenlaisia tilaisuuksia eväspaketeista illanviettojen *tarjottaviin*. (AL)

c. Raittiusryhmässä tytöillä on mukavat *oltavat*, sillä poikia on ilmoittautunut mukaan moninkertainen määrä. (AL)

d. Viime kädessä *tehtävät* kuitenkin ratkeavat vasta tositilanteessa, muistuttaa Rekola. (AL)

TAVA-partisiippisubstantiivien toisen tyypin (esim. 19b) tunnusmerkkeinä voi pitää partitiivisijaisuutta ja abstraktiin tarkoitteeseen viittaamista. Tämän substantiivikäytön tyypillisin edustaja toimii eksistentiaalilauseissa, omistusrakenteissa ja tilalauseissa ns. e-subjektina, mutta se voi esiintyä muutamissa muissakin yhteyksissä.

Aamulehden aineistossa abstraktioviitteinen TAVA-partisiippisubstantiivi esiintyy enimmäkseen kielteisissä lauseissa ja lisäksi usein kieltohakuisen kvanttoripronominin *mitään* kanssa (*mitään*-muodosta tarkemmin Kotilainen 2007a: 119–132). Lauseissa kielletään TAVA-partisiipin toiminnan mahdollisuus (’ei ole (olemassa) mitään, mitä voi kertoa ~ jossitella ~ uutisoida’). *Pelätä*-vartaloisella TAVA-partisiippisubstantiivilla (esim. 25d) on kuitenkin merkitys ’ei tarvitse’ verbin oman negatiivisen merkityksen vuoksi (ks. Siiroinen 2001).

25.a. Kissalan Poikien valmennus on tapahtunut Ilves - Kissojen yhteydessä, joten siitä ei ole **mitään** erikseen *kerrottavaa*, sanoi seuran jalkapallohuoltaja Kähärä. (AL)

b. Ei siihen jäänyt *jossiteltavaa*. (AL)

c. No news, good news - kun ei ole **mitään** *uutisoitavaa*, niin kaikki on hyvin. (AL)

d. Se on nykyaikaa ja harrastajilla ei ole sen suhteen **mitään** *pelättävää*. (AL)

Myönteisissä lauseissa abstraktiotarkoitteinen TAVA-partisiippi ilmaisee yleensä mahdollisuutta, kuten esimerkeissä 26a ('jotain, mistä voi ylpeillä'), 26b ('jotain, mitä voi korjata') ja 26c ('jotain, mitä voi parantaa'). Mahdollisuutta ilmaiseva muoto voi kuitenkin saada myös välttämättömyyden tulkinnan, jos mahdollisen toiminnan toteutuminen on TAVA-partisiipin implikoiman subjektin päämäärien kannalta tarkoituksenmukaista. Tällaista edustaa esimerkkien 26b ja 26c kiteytynyt käyttö, urheilusuorituksen arviointi. Jos suorituksessa on jotain mitä voi parantaa, urheilijan päämäärien kannalta se täytyy parantaa.
Esimerkit tuovat hyvin ilmi sen TAVA-partisiipin jännittävän ominaisuuden, että sen voi tulkita yhtaikaa sekä mahdollisuutta että välttämättömyyttä ilmaisevaksi (ks. myös edellä luvussa 4.2. käsiteltyjä leksikaalistuneita muotoja s. 50–51). Praktisen välttämättömyyden lisäksi TAVA-partisiippi saa välttämättömyyden tulkinnan, jos se ilmaisee subjektinsa tarkoitteen kannalta epämiellyttävää toimintaa (esim. 26d).

26.a. Itsenäisyyden alkuajan vastavirrasta huolimatta saavutuksissa löytyy *ylpeiltävää* aina kahdeksan tunnin työpäivästä alkaen. (AL)

b. Jouduin varmaan metrin liukumaan, Hård näki *korjattavaa*. (AL)

c. Juoksutekniikassa on edelleen *parannettavaa*, mutta edelleen tehdään myös töitä sen askeleen hiomiseksi. (AL)

d. Eikä hyvävartaloisia kannata kadehtia, kaikilla on aina jotakin *peiteltävää*. (AL)

TAVA-partisiipin substantiivikäytön yhteenvetona voi todeta Aamulehden perusteella, että kahdelle TAVA-partisiippisubstantiiville on yhteistä se, että ne käsitteistävät tarkoitteensa useimmiten partisiipin (implisiittisen) subjektin kannalta. Tarkoite tai jokin tarkoitteen ominaisuus joko edellyttää verbin ilmaisemaa toimintaa subjektilta tai mahdollistaa sen. Tästä syystä TAVA-partisiippisubstantiiveja voi luonnehtia myös kausatiivisiksi. Substantiiviset TAVA-partisiipit saavat useimmiten modaalisen tulkinnan.

4.4 TAVA-partisiippi predikatiiviadverbiaalina

Tässä luvussa käsittelen sellaisia translatiivi- ja essiivisijaisia TAVA-partisiippeja, joita perinteisesti on nimitetty predikatiiviadverbiaaliksi. Nimitys *predikatiiviadverbiaali* johtuu siitä, että translatiivi- ja essiivisijaiset adverbiaalit muistuttavat predikatiivia. TAVA-partisiippiadverbiaalinen kohdalla nimitys on kuitenkin jossain määrin harhaanjohtava, sillä etenkään translatiiviset TAVA-partisiippiadverbiaalit eivät predikatiiviadverbiaalien tapaan luonnehdi toista lauseenjäsentä eli predikoi siitä ominaisuutta tai luokkaa tai ainakaan se ei ole niiden ensisijainen tulkinta. Adverbiaalikäyttöä voi siksi pitää omana, sekä TAVA-partisiipin adjektiivi- että substantiivikäytöstä erillisenä käyttönään. Predikatiiviadverbiaalina toimivia TAVA-partisiippeja olisi kenties mahdollista pitää myös *konverbeinä.* Tätä nimitystä on viimeisten kymmenen vuoden aikana käytetty typologisessa kirjallisuudessa juuri adverbiaalisista eifiniittisiä verbinmuodoista (konverbeista ks. esim. Ylikoski 2009). Pysyttelen tutkimuksessani kuitenkin perinteisessä terminologiassa, mutta käytän translatiivisijaisesta TAVA-partisiippiadverbiaalisesta toisinaan lyhentämisen vuoksi nimitystä TAVAKSI-adverbiaali ja essiivisijaisesta TAVANA-adverbiaali.

Aineistojen perusteella predikatiiviadverbiaalina toimivat TAVA-partisiipit ovat varsin usein myös lokaalisia eli niihin liittyy spatiaalinen sijainnin merkitys. Adverbiaalina toimivien TAVA-partisiippien merkitys rakentuu osin niiden sijamuotojen varaan. Translatiivi ja essiivi on luettu suomen yleisiin paikallissijoihin. Nimitys perustuu oletukseen, että ne ovat alkujaan olleet lokaalisia paikallissijoja (vrt. nykykielessäkin *kaukana : kauaksi*, *rannempana : rannemmaksi*, *kotona*).[18] Nykyään yleisillä paikallissijoilla ilmaistaan pääasiassa kuitenkin ab-

[18] Translatiivin *ksi*-pääte ei kuitenkaan välttämättä ole alkujaan lokaalinen, sillä tulosijapohjaisen selityksen lisäksi translatiivin lähtökohdaksi on esitetty denominaalijohdinta **-ksV*. Translatiivin syntyhistoriasta käydystä keskustelusta ks. P. Leino 2005, Lehtinen 2005 ja niissä mainitut lähteet.

strakteja rooleja, ominaisuuksia ja tiloja (Helasvuo 1990). Tämä käyttö on kuitenkin ilmeisen varhaista perua (L.Hakulinen 1979: 102). Translatiivin käyttöön liittyy kuitenkin paljon tulosijan suuntaisuutta: sillä ilmaistaan muutosta ja siihen sisältyy usein tarkoituksen merkitys. Essiivi puolestaan ilmaisee nykysuomessa tyypillisesti väliaikaista tilaa tai ominaisuutta. Muunsijaisia adverbiaaleja ei esiinny kirjakielessä substantiivista käyttöä lukuun ottamatta (esim. Annoin lääkkeet *hoidettaville*)[19]. Murteissa sen sijaan käytetään translatiivi- ja essiivisijaisten adverbien rinnalla myös paikallissijaisia adverbiaaleja.

Käsittelen tässä TAVA-partisiippiadverbiaaleja ”nominaalisena” käyttönä, vaikka todellisuudessa ne ovat varsin lähellä partisiipin ”verbaalista” käyttöä. Joidenkin verbien kanssa adverbiaalina toimiva TAVA-partisiippi muodostaa verbiliittoihin luettavia konstruktioita.

4.4.1 Translatiivinen TAVA-partisiippiadverbiaali

Translatiiviset TAVA-partisiippiadverbiaalit ovat Aamulehden aineistossa yleisiä, sillä ne muodostavat viidesosan (21,3 %) partisiipin nominaalisesta käytöstä. Frekvenssi kielii siitä, että translatiivinen TAVA-partisiippi voi olla adverbiaalina hyvin monentyyppisissä yhteyksissä: otoksessani se esiintyy 76:n eri finiittiverbin yhteydessä. Se voi esiintyä niin transitiivi-, intransitiivi-, predikatiivi- kuin eksistentiaalilauseessakin (esim. 27a–d). Näissä lauseissa kytkeytyy yhteen kaksi prosessia, joista toisen ilmaisee lauseen finiittinen predikaatti ja toisen infiniittinen TAVAKSI-adverbiaali. Prosessit ovat tavallisimmin erisubjektisia. TAVA-partisiippiadverbiaalin oma, predikaattiverbin subjektista erillinen subjekti jätetään tavallisesti implisiittiseksi, mutta se voidaan ilmaista genetiivisubjektilla (esim. 27b). Aamulehden aineistossa genetiivisubjektillisia tapauksia on 61 eli 27 % esiintymistä. TAVAKSI-partisiippi voi olla myös samasubjektinen finiittisen predikaattiverbin kanssa silloin, kun se esiintyy sellaisten verbien yhteydessä, jotka ilmaisevat jollain tapaa subjektin haltuun siirtymistä, vastaanottamista tai hyötymistä; tällaisia ovat esimerkiksi verbit *ottaa*, *saada, pyytää, haluta*. Samasubjektisissa tapauksissa refleksiivinen suhde ilmaistaan possessiivisuffiksilla (27d).

27.a Myöhemmin Iranin korkein oikeus kumosi kuolemantuomion riittämättömän näytön vuoksi ja **määräsi** *järjestettäväksi* uuden oikeudenkäynnin (AL)

b. Näiden väärinkäytösten korjaaminen **jää** Obasanjon *korjattavaksi*. (AL)

[19]Vanhemmissa kieliopeissa on esitelty myös VA-partisiipin käyttöä varsinaisina lokatiiviadverbiaaleina. Lokatiiviadverbiaaleina on niissä pidetty mahdollisuusrakennetta (*on tehtävissä*) sekä ilmaustyyppejä *olla saatavilla, nähtävillä.* Käsittelen näitä konstruktioita mahdollisuusrakenteen yhteydessä luvussa 9.

c. Rahaa on ollut *jaettavaksi* myös yliopistotutkintoihin ja jopa yliopistollisiin jatko-opintoihin. (AL)

d. Emme kuitenkaan **saa** näitä kirjoja *nähtäväksemme*, ellemme nosta oikeusjuttua, Iwata kertoi. (AL)

TAVAKSI-adverbiaali muodostetaan Aamulehden aineistossa yksinomaan transitiiviverbeistä ja adverbiaalin sisältävissä lauseissa on aina myös jäsen, joka edustaa sen objektia. Transitiivilauseissa finiittisellä predikaattiverbillä ja TAVAKSI-muodolla on yhteinen objekti (*uuden oikeudenkäynnin* esimerkissä 27a ja *kirjoja* esimerkissä 27d), mutta intransitiivilauseissa partisiipin objektia edustaa finiittiverbin subjekti (*näiden väärinkäytösten korjaaminen* esimerkissä 27b ja *rahaa* esimerkissä 27c). Yleisesti ottaen TAVAKSI-muodolla ilmaistaan juuri intransitiivilauseen subjektiin tai transitiivilauseen objektiin kohdistuvaa tilanmuutosta. Aiemmissa kuvauksissa translatiivisen TAVA-partisiippiadverbiaalin on katsottu ilmaisevan tekoa, jonka alaiseksi jokin saatetaan tai joutuu (mm. Setälä 1880: 44; Kannisto 1902: 236) tai sitä on pidetty keskeisenä tarkoituksen ilmauksena (ISK § 533, § 550). Tässä luvussa osoitan aineiston avulla, että translatiivisen TAVA-partisiippiadverbiaalin merkitykseen liittyy kontekstista riippuen esimerkiksi tarkoituksen, konkreettisen sijainnin muutoksen, jonkun hallintaan siirtymisen, modaalisuuden ja referoinnin piirteitä. Nämä ovat aineiston peruteella sellaisten tiettyjen konstruktioiden (tai muodostumassa olevien konstruktioiden) merkityksiä, joiden osa translatiivinen TAVA-partisiippi on. Tässä ei kuitenkaan ole mahdollista perehtyä näiden konstruktioiden rajoihin, muodostumiseen ja keskinäisiin suhteisiin kovin yksityiskohtaisesti. Tavoitteenani on esitellä translatiivisen TAVA-partisiipin merkityksiä ja pohtia, minkälaisten tekijöiden vaikutuksesta ne syntyvät samaan tapaan kuin edellisissäkin luvuissa.

TAVAKSI-adverbiaalilla voidaan ensinnäkin ilmaista suhdetta, jota fennistiikassa perinteisesti on nimitetty *finaaliseksi*. Siinä partisiippiadverbiaali osoittaa tarkoituksen tai päämäärän, johon finiittiverbin ilmaisema toiminta tähtää. Finaalisen TAVAKSI-adverbiaalin paralleelitapauksena voi pitää toista translatiivisisijaista infiniittistä verbinmuotoa eli A-infinitiivin pitkän muodon muodostamaa, *finaalirakenteeksi* kutsuttua konstruktiota (esim. *lähti ulos saadakseen vähän raitista ilmaa*). Molemmissa lauseen finiittisen ja infiniittisen verbinmuodon ilmaisemien prosessien välisessä suhteessa voi erottaa temporaalisen, kausaalisen ja intentionaalisen ulottuvuuden. (P. Leino 2005: 196, 199.)

Aamulehden aineiston perusteella TAVAKSI-adverbiaali saa finaalisen, finiittiverbin toiminnan tarkoitusta ilmaisevan tulkinnan silloin, kun finiittiverbinä on jokin sellainen verbi, joka ilmaisee partisiipin objektin tarkoitteen spatiaalisen sijainnin muutosta (esim. siirtämisverbi, liikeverbi tai hankkimisverbi) tai tällaisen muutoksen mahdollisuutta implikoiva verbi (*jäädä, jättää;* ks. tarkemmin Huumo 2005; Leino ym. 2001: 353). Niiden yhteydessä transla-

tiivinen TAVA-partisiippi ilmaisee, mitä tarkoitusta varten jokin viedään tai siirtyy määräpaikkaan. Määräpaikka on Aamulehden aineistossa useimmiten eksplisiittisesti ilmaistu, sillä translatiivisen TAVA-partisiipin lisäksi lauseessa on useimmiten paikan määrite kuten lihavoidut osiot esimerkeissä 28a–d osoittavat. Paikan määrite puuttuu jos translatiivisen TAVA-partisiipin ilmaisema toiminta on muuten määräpaikkaan sidottua kuten esimerkissä 28e.

28.a. Kaikki onnettomuusautossa olleet vietiin *hoidettavaksi* **Tampereen yliopistolliseen sairaalaan**. (AL)

b. Cass Mei karkasi pidätyksen jälkeen vartijoiltaan uudestaan vankilan sairaalasta, kun hänet vietiin **sinne** *hoidettavaksi* sijoiltaan olevan polven ja astman takia. (AL)

c. Kun täti kutittelee tyttöä, poikakin heittäytyy **sängylle** *kutitettavaksi*. (AL)

d. Käsittelyn jälkeen tasamittaiset rautatangot matkaavat **Raaheen terästehtaalle** *sulatettavaksi* ja sitä kautta uusiokäyttöön eli kierrätykseen. (AL)

e. Kuluttaja vei videonauhurinsa *korjattavaksi*, koska ääntä ei kuulunut. (AL)

Aineiston pohjalta voi tehdä myös sen kiinnostavan havainnon, että merkitykseltään finaalinen TAVAKSI-adverbiaali ei saa genetiivisubjektia. Samojen siirtämis- ja siirtymiverbien yhteydessä esiintyvä partisiippiadverbiaalilla voi myös olla – ja usein onkin – genetiivisubjekti. Silloin TAVAKSI-adverbiaalin merkitys on kuitenkin toinen. Sillä ei ilmaista finiittiverbin toiminnan päämäärää tai tarkoitusta, vaan pikemminkin sen seurausta. Vaikka lauseisiin edelleen kuuluu mielikuva jonkin kohteen spatiaalisesta (29a–b) tai ajallisesta (29c–d) siirtymisestä, niin ne samalla ilmaisevan sen siirtymistä genetiivisubjektin tarkoitteen haltuun. Genetiivisubjektin tarkoite on lauseissa semanttiselta rooliltaan hyötyjä ja siksi TAVAKSI-adverbiaalin tulkinta on näissä yhteyksissä modaalinen. Modaalisuuden laatu määrittyy siitä, onko se subjektin kannalta miellyttävää (’mahdollisuus’ esim 29a–c) vai epämiellyttävää (’välttämättömyys’ 29d–e). (Vrt. J. Leinon 2003: 133; Visapääk2008: 177).

29.a. Taidekauppa *siirtyy* New Yorkin **rikkaiden** *ammennettavaksi. (*AL)

b. Sen sijaan **viheltelevien miesten** ja **kärpästen** *kiusattavaksi astunut* voittajatyttö näyttää sijoituksestaan hämmentyneemmältä kuin nykyiset itsetietoiset kanssasisarensa. (AL)

c. Washingtonin kaksinaismoralistiseen ajatusmaailmaan ei vain mahdu ajatus, ettei kaikki ole politiikkaa ja ettei kaikkea pidä *antaa* **juristien** *riepoteltavaksi*. (AL)

d. Näin valtiovarainministeri Sauli Niinistön taktiikka *siirtää* valtion velat **seuraavan sukupolven** *maksettaviksi* etenee. (AL)

e. Jalkakäytävien hiekka *jää* kuitenkin **kiinteistöjen** *poistettavaksi*. (AL)

Lokatiivimääritteen kanssa esiintyvä ja genetiivisubjektillinen TAVAKSI-adverbiaali ovat Aamulehden aineistossa lähes täydennysjakaumassa, sillä aineistossa on vain kolme esimerkkiä, joissa on sekä lokatiivimäärite että genetiivisubjekti. Partisiippilausekkeen lokatiivimääritettä voi siis perustellusti pitää finaalisen tulkinnan ja genetiivisubjektia modaalisen tulkinnan tunnusmerkkinä.

Finaalisen ja modaalisen TAVAKSI-adverbiaalin sisältävät lauseet eroavat myös muiden konstituenttiensa osalta. Eroa on esimerkiksi niiden finiittiverbien subjektitarkoitteiden välillä. TAVAKSI-adverbiaalin finaalinen tulkinta edellyttää finiittiverbin subjektitarkoitteen intentionaalisuutta. Modaalisen tulkinnan saavien adverbiaalien hallitsevan verbin subjekti on puolestaan eloton- tai abstraktitarkoitteinen olio (*taidekauppa, taktiikka, hiekka, työmarkkinatilanne*), eikä esimerkkejä siksi voikaan tulkita intentionaalisiksi tiettyyn päämäärään tähtääviksi tarkoituksen ilmaisuksi.

Translatiivisen TAVA-partisiippiadverbiaalin kohdalla näyttää siis tapahtuneen (tai olevan tapahtumassa) samanlainen ”tarkoituksen häviäminen” kuin P. Leinon kuvaamassa (2005) A-infinitiivin pitkän muodon kehityksessä finaalisesta temporaaliseksi. Myös tämän muutoksen lähtökohtana on Leinon mukaan liikeprosessia esittävät ilmaukset, joissa intentionaalisuus haalistunut tai hävinnyt. Muutoksilla on myös eroa: translatiivinen TAVA-partisiippi ei ole kehittynyt puhtaasti temporaaliseksi, futuuri ilmaisevaksi, vaan sen futuuriseen käyttöön liittyy aina myös modaalisuutta. Nähdäkseni tämä näiden kahden translatiivisen infiniittisen verbinmuodon ero johtuu partisiipin ja finiittiverbin erisubjektisuudesta. Translatiivisen TAVA-partisiippiadverbiaalin kohdalla ei ole kyse saman prosessin kiinteistä osista, kuten Leinon kuvaamassa finaalirakenteen kehityksessä temporaaliseksi, vaan siitä hahmottuu kaksi prosessia, joilla on eri tekijä: se, jossa joku siirtää, siirtyy tai jää ja se, jossa joku tekee partisiippiverbin ilmaiseman toiminnan. Näistä jälkimmäinen edellyttää inhimillistä tekijää ja on luontevaa, että tilanne hahmottuu tämän näkökulmasta.

Samanlainen intentionaalisuuden aiheuttama merkitysero ilmenee hankkimisverbien *saada* ja *ottaa* yhteydessä esiintyvillä TAVAKSI-adverbiaaleilla. Näiden verbien yhteydessä esiintyvä translatiivinen TAVA-partisiippi eroaa muiden siirtämis- ja siirtymisverbien kanssa esiintyvästä syntaktisesti siten, että niissä partisiipin implikoima subjekti samastuu finiittisen pre-

dikaattiverbin subjektiin. Osoituksena tästä on possessiivisuffiksi. Verbien *saada* ja *ottaa* yhteydessä esiintyvät TAVAKSI-adverbiaalit puolestaan eroavat keskenään merkitykseltään subjektien roolipiirteiden eroavaisuuksien vuoksi.

Ottaa-verbi ilmaisee subjektin kontrolloimaa dynaamista toimintaa. Sen subjekti on siis intentionaalinen ja sen yhteydessä esiintyvä translatiivisijainen TAVA-partisiippi finaalinen. Se ilmaisee yksinkertaisesti jonkin siirtymistä partisiipin ilmaiseman toiminnan alaiseksi.

30.a. Poliisi **otti** vuonna 1952 syntyneen rakettimiehen *kuulusteltavakseen*. (AL)

b. Sotilastuomioistuimet **ottavat** *käsiteltäväkseen* ennen muuta tapauksia, joissa on uhmattu liikekannallepanomääräystä tai muita sotilaskäskyjä sekä sotilaskarkuruustapaukset. (AL)

Saada-verbin ilmaisema toiminta sen sijaan ei ole intentionaalista, vaan sen subjekti on epätoiminnallinen vastaanottaja. Aamulehden aineistossa *saada*-verbin kanssa esiintyvä TAVAKSI-adverbiaali ilmaisee toimintaa, jonka subjektin tarkoite saa suoritettavaksi joltain taholta. Partisiippi ei ilmaise tarkoitusta vaan seurausta, eikä se ole tässä yhteydessä siis finaalinen. Sen perusteella, onko toiminta subjektitarkoitteen kannalta tavoiteltavaa vai epämiellyttävää, TAVAKSI-adverbiaali voi saa myös modaalisen tulkinnan. Suhteessa välttämättömyyteen se tulkitaan silloin, kun asia on partisiipin subjektin näkökulmasta jollain tavalla negatiivinen (’velvollisuus’ tai ’vaiva’ kuten esimerkeissä 31a ja 31b), mahdollisuuden tulkinnan se saa kun se ilmaisee esimerkiksi subjektin tavoittelemaa toimintaa (esim. 31c ja 31d).[20]

31.a. Nuori innokas etsivä **saa** Evan tapauksen *hoidettavakseen* ja tekee myötätunnossaan ratkaisuja, jotka eivät edistä työtä. (AL)

b. Aamulla kokoontuva hallituksen ulko- ja turvallisuuspoliittinen valiokunta **saa** *päätettäväkseen* myös kysymyksen Kosovon pakolaisille annettavan avun lisäämisestä. (AL)

c. Olusegun Obasanjo *saa* Nigerian presidenttinä *hallittavakseen* maan, joka on perinyt sotilasdiktatuurin ajalta laajalle levinneen korruption. (AL)

d. Nuorisokeskus pystyy voittamaan tarjouskilpailut ja *saamaan järjestettäväkseen* suuren osan yritysten pikkujouluista ja muista tilaisuuksista sekä perhejuhlista, selvityspyynnössä kerrotaan. (AL)

[20] *Saada*-verbin ja TAVAKSI-adverbiaalin liittoa voi verrata modaaliverbin *saada* käyttöön: myös se voi ilmaista kontekstissaan sekä mahdollisuutta että välttämättömyyttä.

Seuraavissa esimerkeissä ilmaistaan jonkin sellaisen rajan saavuttamista, joka mahdollistaa translatiivisen TAVA-partisiipin ilmaiseman toiminnan. Tällaisia ovat esimerkiksi sellaiset predikatiivilauseet, joissa adjektiivi ilmaisee valmiutta (32a). Samantapainen merkitys adverbiaalilla on kun predikaattiverbinä on jokin riittämistä ilmaiseva (32b ja 32c) tai tiettyä tarkoitusta varten kokoamista ilmaiseva verbi (32d), mutta muutkin lauseet voivat ilmaista adverbiaalin toiminnan mahdollistavaa alkupistettä (32e). Partisiippiadverbiaali voidaan tulkita myös välttämättömyyttä ilmaisevaksi, jos partisiipin ilmaisema toiminta on partisiipin implikoiman subjektin näkökulmasta negatiivista (esim. 32e). (Ks. J. Leino 2003: 150)

32.a. Jokeripomo Harry Harkimo ei ole vielä ilmoittanut päivämäärää, jolloin hänen **joukkueensa on kypsä** *esiteltäväksi*. (AL)

b. Museossa **riittää** *ihasteltavaksi* autoja. (AL)

c. Ilmoittelulla kunta sai kaksi ostotarjousta, joista toisen sai heti hylätä ja toinenkin **ylsi** vain *harkittavaksi*. (AL)

d. Uinti ei kilpailumuotona **kerää** pääsylipputuloja *jaettavaksi* asti, mutta huippu-uimarit ovatkin Australiassa kansallisomaisuutta. (AL)

e. Osa mittareista **raksuttaa** koko ajan litroja *maksettavaksi*, vaikka hanasta ei tule tippaakaan vettä. (AL)

Johonkin tarkoitukseen soveltuvuuden tulkinnan TAVAKSI-muoto saa esiintyessään sellaisten verbien kanssa, jotka itsessään ilmaisevat tarkoitusta tai soveltuvuutta (esim. 33a - b). Myös predikatiivilauseella voi ilmaista soveltuvuutta (33c). Näiden adverbiaalien merkitykseen sisältyy mahdollisuuden piirre (’ainetta voi nauttia alkoholijuomana’, ’vähärasvaista makkaraa ei voi grillata’, ’katsoja ei voi nielaista tarinaa’).

33.a. Jos aine on **tarkoitettu** alkoholijuomana *nautittavaksi*, kysymyksessä on alkoholijuoma. (AL)

b. Hannukaisen mukaan vähärasvainen makkara ei **sovi** niin hyvin *grillattavaksi* kuin rasvaisempi lajitoverinsa. (AL)

c. Jos ruotsalainen liikemies Ivar Kreuger olisi elänyt vain draamasarjan tekijöiden mielikuvituksessa, esitettävä tarina rahasta ja rakkaudesta **olisi liian vahvaa** katsojan *nielaistavaksi*. (AL)

TAVAKSI-adverbiaali esiintyy Aamulehden aineistossa yleisesti myös sellaisissa lauseissa, joiden finiittiverbejä voisi nimittää vaikkapa kielellistä toimintaa edellyttäviksi futuuriverbeiksi. Futuuriverbit muodostavat sellaisen intensionaalisten verbien tyypin, jossa niiden komplementin – esimerkkiryhmässä translatiivisen TAVA-partisiippiadverbiaalin – ilmaisema

asiaintila on itse verbiin nähden tuleva ja joihin kuuluu siksi samanlainen futuurisuuden ja hypoteettisen komponentti kuin futuuriin ja modaalisiin ilmauksiin (Vilkuna 1992: 92–93). Tällainen verbi on esimerkiksi *määrätä*, joka on koko Aamulehden aineiston TAVAKSI-muodon sisältävien lauseiden yleisin finiittiverbi: se on finiittiverbinä 8,6 %:ssa kaikista TAVAKSI-adverbiaalin sisältävistä lauseista (esim. 34a ja b). Translatiivinen TAVA-partisiippi esiintyy myös muiden tulevaisuutta koskevia ehdotusta, suunnitelmaa tai aikomusta ilmaisevien verbien kanssa (*esittää, ehdottaa*, *kaavailla,* esim. 34c–e).

34.a. Oikeus **määräs**i tekijänoikeuslain nojalla *hävitettäväksi k*aikki takavarikoituna olevat taideteokset (AL)

b. Berezovski **määrättiin** *pidätettäväksi* (AL)

c. Lähetyksiä s**uunnitellaan** *lähetettäväksi* kolmelta tai neljältä alueelta. (AL)

d. Kihlakuntia **ehdotetaan** *yhdistettäviksi* ja poliisitointa entistä enemmän keskitetyksi. (AL)

e. Poliisi **esittänee** häntä *vangittavaks*i tiistaina. (AL)

Translatiivisella TAVA-partisiipilla on siis näiden verbien yhteydessä samantyyppinen tehtävä kuin referatiivirakenteella (mm. ISK § 534). Ne ovat usein (institutionaalisten) direktiivien referointeja (vrt. ISK § 1462). Koska hallitseva verbi ilmaisee myös subjektinsa intentioita TAVA-partisiippiadverbiaalin ilmaiseman toiminnan suhteen, adverbiaali saa helposti modaalisen tulkinnan. Esimerkiksi *määrätä*-verbiin liittyvä tieto määräävän tahon auktoriteetista herättää velvollisuuden ja välttämättömyyden tulkinnan (34a: ’oikeus määräsi, että takavarikoituna olevat teokset on hävitettävä ~ täytyy hävittää’). *Suunnitella*- ja *ehdottaa*-verbien implikoima muiden mahdollisuuksien olemassa olo puolestaan herättää TAVA-partisiipin mahdollisuuden tulkinnan (34c:’Suunnitellaan, että lähetyksiä voi lähettää kolmelta alueelta’, 34d: ’Ehdotetaan, että kihlakunnat voisi yhdistää’). Translatiivisen TAVA-adverbiaalin modaalinen tulkinta ei kuitenkaan ole kovin keskeisesti esillä. Tämä johtunee siitä, että sekä partisiippiadverbiaalin implikoima subjekti että hallitsevan verbin subjekti ovat Aamulehden aineistossa lähes aina epäspesifejä. TAVA-partisiippi ei näissä yhteyksissä useimmiten saa genetiivisubjektia, vaan sen tekijä jätetään indefiniittiseksi. Myös hallitseva verbi on aineistossa joko passiivissa kuten esimerkeissä 34b - d tai subjekti on tarkoitteeltaan instituutio kuten *oikeus* esimerkissä 34a tai *poliisi* esimerkissä 34e. Hallitsevan verbin ja partisiippiadverbiaalin yhteinen objekti sen sijaan on spesifi. Tässä tyypissä etualalla on siis nimenomaan objektin tarkoite ja

siihen kohdistuvat suunnitelmat, mutta suunnitelmien toteuttajaan kohdistuvat modaaliset implikaatiot jäävät taustalle.

Translatiivinen TAVA-partisiippiadverbiaali ilmaisee kaikissa edellä esitellyissä tapauksissa finiittiverbin suhteen myöhempää eli futuurista aikaa. *Tulla*-verbin kanssa se muodostaa futuuria ilmaisevan liittomuotomaisen konstruktion. Palaan tähän ilmaustyyppiin lähemmin murreaineistoa ja 1800-luvun aineistoa käsitellessäni, sillä se on sanomalehtiaineistossa harvinainen.

35.a. Pienten, paikallistasolla toimivien yritysten *hoidettavaksi* **tulee** entistä enemmän byrokratiaa, johon yrityksillä ei ole mahdollista vastata. (AL)

b. Jos kriisi jatkuu ja laajenee niin, ettei pakolaisia voi sijoittaa kriisialueelle turvallisesti, **tulee** *harkittavaksi* kuinka paljon pakolaisia Suomi saattaisi tilapäisesti ottaa vastaan kunnes paluumuutto on mahdollista, hallitus muotoili. (AL)

Translatiivinen TAVA-partisiippiadverbiaali on Aamulehden aineiston valossa monimerkityksinen ja -käyttöinen verbinmuoto. Palaan tässä esittämiini oletuksiin translatiivisen TAVA-partisiipin merkityksen kehittymisestä vielä murre- ja vanhan kirjasuomen aineistojen yhteydessä, mutta pääosin jätän ne odottamaan tarkempaa tutkimusta. Olen tässä luvussa osoittanut, miten translatiivisen TAVA-partisiipin kulloinenkin tulkinta riippuu siitä, minkälaisten muiden elementtien yhteydessä se esiintyy. Ennen muuta se riippuu lauseen finiittiverbistä, mutta täsmentyy myös muiden konstituenttin avulla. Se ilmaisee aina finiittiverbin suhteen myöhempää aikaa, mutta aikasuhteen ilmaiseminen ei ole sen kohdalla keskeistä.

4.4.2 Essiivinen TAVA-partisiippiadverbiaali

Essiivisijainen TAVA-partisiippiadverbiaali esiintyy Aamulehden aineistossa lähes yksinomaan *olla*-verbillisissä lauseissa. 65 %:ssa kaikista aineiston tapauksista essiivisijainen partisiippi on yksinkertaisesti *olla*-verbin predikatiiviadverbiaali (esim. 36a). Neljäsosassa (24 %) tapauksista se esiintyy omistuslauseissa (esim. 36b). Muita hallitsevia verbejä on kolme (*pitää, viipyä* ja *käydä*) ja niistä on vain pari esimerkkiä kustakin.

36.a. De Oliveira *oli ollut* ennen tilansa heikkenemistä kuukauden päivät *hoidettavana* keuhkoputkentulehduksen takia. (AL)

b. *Suomalaisilla on tarjottavana* tämän alan kova ammattitaito. (AL)

c. Viime toukokuussa mies *kävi* Kelloportinkadulla *tuomittavana* ennätysmäisen tiuhaa tahtia. (AL)

Essiivisijaisen predikatiiviadverbiaalin merkitystä on perinteisesti on luonnehdittu tilapäisyyden tai muutosalttiuden käsittein. Merkityksenkuvauksen lähtökohtana on essiivisijaisen predikatiiviadverbiaalin vertaaminen predikatiiviin. Näiden eroksi on katsottu se, että essiivinen adverbiaali ilmaisee tilaa, jossa joku tai jokin on mahdolliseen muutokseen asti, nominatiivisijainen predikatiivi puolestaan ilmaisee subjektin pysyvää ominaisuutta (*Hän on opettajana* vs. *opettaja Hailuodossa*). (Ks. esim. Setälä 1926: 29; Penttilä 1963: 350; ISK § 125.) [21]

Tässä lähden kuitenkin erittelemään essiivisijaisen TAVA-partisiippiadverbiaalin merkitystä sen omista esiintymiskonteksteista käsin, en suhteuttamalla sitä predikatiivilauseeseen. TAVA-partisiipin essiivi muodostaa aineistoni perusteella sellaisen verbiliittomaisen konstruktion, joka rinnastuu pikemminkin MA-infinitiivin inessiiviin kuin predikatiivilauseeseen. Molemmat ovat parhaillaan toteutuvan tilan ilmaisuja. MA-infinitiiviadverbiaali ilmaisee infinitiivin subjektin tilaa, TAVA-partisiippiadverbiaali objektin esim. *hän on haastattelemassa - haastateltavana. Hän on korjaamassa autoa - Auto on (hänen) korjattavana(an).*

MA-infinitiivin inessiiviä ja TAVA-partisiipin essiiviä yhdistää myös niiden sidoksisuus määräpaikkaan (MA-infinitiivin osalta ks. tarkemmin Onikki-Rantajääskö 2005). Molempia voi käyttää vastauksena *missä*-kysymykseen: *Missä hän/ se on? Hän on kuultavana ~ Hän on kuulustelemassa; Se on korjattavana ~ Hän on korjaamassa autoaan.* (Ks. myös Onikki-Rantajääskö 2005: 177.) Aamulehden aineistossa esiintyy TAVANA-adverbiaalin yhteydessä lähes aina jokin ajan tai paikan määrite (lihavoidulla esimerkeissä 37a–g). Essiivisen TAVA-partisiipin lokaalinen määrite on useammin ajan kuin paikan määrite, mutta myös esimerkkeihin 37a–f liittyy sijainnin implikaatio.

37.a. Viimeinen vaihtoehto kuvaa sitä, että kaupungin tulevaisuus *on* **jatkuvasti** *keskusteltavana* eri osapuolten välisessä kanssakäymisessä. (AL)

b. Dagens Nyheter selostaa tiistaina Svean hovioikeudessa **parhaillaan** *käsiteltävänä* olevaa suomalaisen lapsen palauttamisvaatimusta koskevaa juttua. (AL)

c. Kurikka sanoo, että *mietittävänä* ovat **nyt** esimerkiksi terveydenhuollon menot, jotka edustavat noin kolmasosaa budjetista. (AL)

d. Monica Lewinskyn elämäkerta on **tänään** *saatavana* Venäjällä. (AL)

[21] Muutamissa essiivisijaisia tilanilmauksia käsittelevissä tutkimuksissa on kuitenkin ehdotettu, että perinteistä kuvausta kattavampi kuvaus voisi olla essiivin luoma implikaatio vaihtoehtoisen tilan mahdollisuudesta (Onikki-Rantajääskö 2001: 245–246, Salminen 2000: 153).

e. Salosen perhe tutustuu uudehkoon farmariautoon **samaan aikaan** kun oma on *korjattavana*. (AL)

f. Prodi oli **torstaina** Euroopan parlamentin kahden suurimman poliittisen ryhmän *kuultavana*. (AL)

g. **Yhdysvalloissa** on puolestaan *myytävänä* lattapeppuisille miehille pakaratoppauksia. (AL)

TAVA-partisiipin essiivi ilmaisee siis teonalaisuutta, jota ajan (37a–f) tai paikan (37g) määrite useimmiten rajaa. Tämän vuoksi se sijoittuu usein vaihtoehtoisuuskontekstiin niin, että se aktivoi vastaanottajan mielessä myös sellaisen asiaintilan olemassaolon, jossa partisiipin ilmaisema toiminta ei ole meneillään tai mahdollista. Tämä tekeekin siitä alttiin modaalisille tulkinnoille. Mahdollisuuden tulkinnan saavat esimerkiksi *saatavana* (37d) ja *myytävänä* (37g) ja välttämättömyyden tulkinnan *mietittävänä* (37c).

Esimerkkien 38a ja 38b tapaiset omistuslauseessa esiintyvät essiivisijaiset TAVA-partisiippiadverbiaalit saavat selvästi modaalisen tulkinnan. Omistuslauseet ovat samalla tapaa teonalaisuutta rajaavia kuin edellä esittelemäni ajan tai paikan määritteen sisältävät lauseet. Niissä adessiivisijainen NP edustaa TAVANA-adverbiaalin subjektia ja essiivisijaiseen partisiippiin liittyy usein tätä koskevan velvollisuuden tulkinta. Habitiivi-ilmauksien onkin osoitettu olevan yksi tavallisimmista välttämättömyyden ilmausten lähteistä maailman kielissä (mm. Bybee, Perkins ja Pagliuca 1994).

38.a. Alkuvaiheessa **meillä** on *hoidettavana* noin 50-70 miljoonan markan sijoitusvarat. (AL)

b. **Yleisradiolla** on todellinen pulma *ratkaistavana*. (AL)

Seuraava esimerkki muistuttaa omistuslauseessa esiintyviä TAVANA-adverbiaaleja, vaikka siinä ei olekaan partisiipin tekijän kanssa samaviitteistä adessiivisijaista argumenttia: esimerkkiä voi pitää eräänlaisena nollapersoonaisena tapauksena, jossa se taho, jota velvollisuus, huolehtiminen, koskee on jätetty panematta ilmi. Esimerkki muistuttaa myös välttämättömyysrakennetta, joka sopisikin essiivisen TAVA-partisiippiadverbiaalin tilalle.

39. Toiminnallisille 4-6 -vuotiaille on hankalaa järjestää heidän tarpeis taan lähtevää toimintaa, esim. luistelu- tai hiihtoretkiä, kun pienten vaunuissa kulkevien turvallisuus *on huolehdittavana*. (AL

Esimerkissä 40 partikkeli *vain* osoittaa velvollisuuden rajautuvan toisin kuin edellisissä esimerkeissä. Esimerkin merkitys on ’sen tarvitsee kantaa vain omat taakkansa (ei enempää)’.

40. Vähimmällä pääsee se, joka rakastaa ainoastaan itseään, sillä on *kannettavana* **vain** omat taakkansa. (AL)

Olla-verbin lisäksi TAVANA-adverbiaali esiintyy aineistossani tilaverbin *viipyä* ja tilaan viittaavan *käydä jossakin* -konstruktion yhteydessä. Niissäkin siihen liittyy lokatiivinen tulkinta, mutta ne eroavat *olla*-verbillisissä lauseista sikäli, että finiittinen verbi ilmaisee intentionaalisempaa, tarkoituksellista toimintaa. Asiaintilaa tarkastellaan niissä siis useimmiten finiittiverbin subjektin näkökulmasta. Jos finiittiverbinä on kuitenkin staattinen, epätoiminnallinen verbi ja TAVANA- adverbiaali saa (aineistossa harvinaisen) genetiivisubjektin, niin myös modaalinen tulkintakin kirvoittuu: esimerkissä 41b TAVANA-adverbiaali ilmaisee subjektinsa näkökulmasta mahdollisuutta ’kaikilla on mahdollisuus katsella häntä yli tunnin ajan’.

41.a. Kuorma-autonkuljettaja kävi *tarkastettavana* terveyskeskuksessa, mutta hän selvisi pienin vammoin (AL)

b. **Kaikkien** *katseltavana* hän viipyy sentään yli tunnin. (AL)

Aamulehden aineistossa on myös pari esimerkkiä essiivin rektiokäytöstä *pitää*-verbin yhteydessä. *Pitää*-verbin ja essiivisijaisen muodon liitto on kiteytynyt ilmaisemaan mielipidettä ja TAVANA-muodolla on erilainen merkitys kuin *olla*-verbillisissä tai finaalisissa yhteyksissä. Adverbiaalin kantana on adjektiiviksi leksikaalistunut partisiippi.

42.a Käräjäoikeuden mukaan vastaajien tavoitteita voidaan sinänsä ***pitää*** *hyväksyttävinä*, mutta ei heidän menettelytapojaan. (AL)

b. Ilmavoimien lentäjäyhdistyksen pääsihteeri Aki Ruotsala **pitää** Tuunasen ajatusta erittäin *kannatettavana*.(AL)

Aamulehden aineisto osoittaa, että essiivisijainen TAVA-partisiippiadverbiaali esiintyy lähes yksinomaan *olla*-verbin kanssa ja muodostaa muiden verbiliittojen tapaisen liittomuotomaisen konstruktion, jolla on oma funktio: teonalaisuuden ilmaiseminen. Se voi saada myös modaalisen tulkinnan, erityisesti omistuslauseessa esiintyvät TAVANA-adverbiaalit ovat modaalisia.

5 TAVA-PARTISIIPPI MURREAINEISTON VALOSSA

Toisen näkökulman TAVA-partisiipin edellisessä luvussa käsiteltyihin käyttötapoihin tarjoaa murreaineisto. Kun murreaineistosta on karsittu pois välttämättömyysrakenne-, mahdollisuusrakenne- ja referatiivirakenne-esiintymät, niin tätä lukua varten analysoitavaksi jää 2110 esimerkkiä. Taulukkoon 4.1 on koottu TAVA-partisiipin eri käyttöjen esiintymät Lauseopin (LA) ja Muoto-opin (MA) arkistoista kokoamissani aineistoissa sekä näiden prosentuaaliset osuudet koko käytöstä. Taulukosta käy ilmi, että Muoto-opin arkiston kokoelmiin on koottu aineistoa TAVA-partisiipin nominaalisesta käytöstä suhteellisesti enemmän kuin Lauseopin arkiston murreosuuksissa on. Muoto-opin arkiston kokoelmien esiintymämääriä ei voi pitää tilastollisesti vertailukelpoisina, sillä kokoelmat pohjautuvat hyvin eri kokoisiin aineistoihin ja kerääjän osuus niiden koostamisessa on suuri. TAVA-partisiipin eri käyttöjen jakauma on kuitenkin melko samansuuntainen Muoto-opin ja Lauseopin arkistoissa: ainoastaan etumääritekäytöstä on Muoto-opin arkiston kokoelmissa runsaammin esimerkkejä kuin Lauseopin arkistossa.

Taulukko 5.1: TAVA-partisiipin käyttöjen jakauma murreaineistossa

	LA		MA		Yht.	
Käyttö	N	%	N	%	N	%
etumääritteenä	30	5,8	346	10,7	376	10,1
Predikatiivina	41	8,0	289	9,0	330	8,8
Substantiivin tehtävissä	49	9,5	385	12,0	434	11,6
Transl. adverbiaalina	63	12,3	475	14,8	538	14,4
Ess. adverbiaalina	42	8,2	357	10,6	383	10,3
Muunsijaiset adverbiaalit[22]	0	0,0	33	1,5	49	1,3
Nominaalinen käyttö yht.	225	43,8	1883	58,5	2110	56,5
Vältämättömyysrakenne	186	36,2	1035	32,1	1221	32,7
Mahdollisuusrakenne	18	3,5	119	3,7	137	3,7
Saatavilla-adverbit	15	2,9	12	0,4	27	0,7
Referatiivirakenne	70	13,6	169	5,2	239	6,4
Kaikki yhteensä	**514**	**100,0**	**3220**	**100,0**	**3734**	**100,0**

Mainitsemistani Muoto-opin arkiston tilastollista vertailukelpoisuutta koskevista varauksista huolimatta voi jo eri käyttöjen esiintymämäärien perusteella huomata eroja murreaineiston ja Aamulehden aineiston välillä. Ensinnäkin TAVA-partisiipin käyttö etumääritteenä ei ole mur-

[22]Muunsijaisilla adverbiaaleilla tarkoitan adessiivi-, allatiivi- ja illatiivisijaisia predikatiiviadverbiaalina toimivia TAVA-partisiippeja (esim. (*olla) kudottavilla*, (*tuoda*) *kudottaville ~ kudottaviin*. Käsittelen näitä luvussa 5.4.3. Koska Lauseopin arkistosta ei ole yhtään esimerkkiä näistä tyypeistä, niitä ei ehkä ole siinä koodattu TAVA-partisiipin muodoiksi.

reaineistossa hallitseva, vaan sen nominaalinen käyttö jakautuu tasaisemmin. Seuraavat luvut osoittavat, että frekvenssierot heijastavat myös käytön monipuolisuutta.
Toiseksi molemmissa aineistossa esiintyy sellaista TAVA-partisiipin käyttöä, jota ei tavata toisessa aineistossa. Murteissa on joitakin sellaisia alueelliselta levikiltään melko tarkkarajaisia TAVA-partisiippikonstruktioita, joita yleiskielessä ei tunneta. Näihin viittaa taulukon nimeke *muunsijaiset adverbiaalit* (ks. alaviite). Vastaavasti joitakin yleiskielessä esiintyviä konstruktioita ei osunut murreaineistooni. Tällainen on esimerkiksi astemääritteenä toimiva TAVA-partisiippi.

Seuraavissa luvuissa käyn läpi tarkemmin TAVA-partisiipin käyttöjä murreaineistossa samassa järjestyksessä kuin Aamulehden aineiston käyttöä ja selvitän sitä, eroavatko käytöt yleisyyden lisäksi myös merkitykseltään. Käytännön syistä käytän eri käyttötapojen havainnollistamiseen Muoto-opin arkistosta poimittuja esimerkkejä: ne ovat valmiiksi lyhyiksi ja siisteiksi muotoiltuja.

5.1 TAVA-partisiippi etumääritteenä

Murreaineiston ja Aamulehden aineiston TAVA-partisiippietumääritteet eroavat toisistaan huomattavasti. Eroa on ensinnäkin niiden esiintymämäärissä. Murreaineistossa etumäärittenä toimivien TAVA-partisiippien osuus on vain 17,8 % kaikista aineiston TAVA-partisiipin nominaalisista esiintymistä, kun se Aamulehden aineistossa oli yli puolet. Frekvenssieroon on kiinnitetty huomiota myös aiemmassa tutkimuksessa. Partisiippietumääritteiden on todettu olevan nykykirjakielelle ominainen tiivistyskeino (esim. Hakanen 1993a, Pulkkinen 1972: 74–76; Forsman-Svensson 1992). Puhekielessä samassa tehtävässä käytetään toisenlaisia keinoja, esimerkiksi relatiivilauseita tai parenteeseja.

Murreaineiston etumääritteenä toimivat TAVA-partisiipit eivät ole samaan tapaan ”lausemaisia” tiivistyksiä kuin Aamulehden aineiston tapaukset, vaan ne ovat adjektiivinomaisia: ne kuvailevat pääsanansa tarkoitetta ja ilmaisevat sen jonkin ominaisuuden. Aineistojen partisiippietumääritteiden erilaisesta tekstuaalisesta tehtävästä, käyttötarkoituksesta, juontuu myös merkitysero. Murreaineiston etumääritteenä toimivan TAVA-partisiipin voi useimmiten tulkita modaalisesti, kun taas Aamulehden aineiston etumääritteet olivat enimmäkseen ei-modaalisia. Murreaineisto tukee sitä Aamulehden aineiston perusteella tekemääni havaintoa, että ominaisuutta ilmaisevat TAVA-partisiipit olisivat aina modaalisia (ks. tarkemmin lukua 4.1). Murreaineiston TAVA-partisiippietumääritteistä selvästi modaalisina olen pitänyt niistä kolmea neljäsosaa, lopuissakin myös modaalinen tulkinta on mahdollinen.

Murreaineistossa on yleisesti etumääritteenä myös sellaisia konstruktioita, jotka sanomalehtiaineistossa olivat marginaalisia. Tällainen on esimerkiksi agenttirakenteeksi kutsuttu

(mm. Jaakola 2004) ilmaustyyppi *miehen mentävä aukko*, jossa partisiippiin (*mentävä*) liittyy partisiipin subjektia edustava genetiivimuotoinen argumentti (*miehen*). Yleiskielen aineistossa agenttirakenteita oli häviävän vähän, mutta murreaineistossa ne ovat tavallisia. Tavallisimpia agenttirakenteita ovat esimerkkien 1a–d tapaiset leksikaalistuneet mahtumista ilmaisevat konstruktiot.

1.a. semmonem *miähem mentävä kolo* oli läpi vaan siinä ulkopualella sokkeliv viäressä (Teisko MA)

b. siäl_on sittet tuallaanen *sormem mentävä reikä* [tervatynnyrin pohjassa] (Kauhava MA)

c. tämä on *kahre henke istuttava* keinustooli (Honkilahti MA)

d. tuollane *kahem muattava puusänky* (Uukuniemi MA)

Esimerkit 1a–d ilmaisevat mahdollisuutta: niissä kuvataan esimerkiksi aukon kokoa sillä perusteella, millainen olio mahtuu menemään siitä läpi tai huonekalun kokoa sen suhteen, kuinka monta henkilöä sitä voi käyttää yhtaikaa. Kiteytyneiden kokoa ilmaisevien tapausten lisäksi myös muilla agenttirakenteilla voidaan ilmaista dynaamista mahdollisuutta. Esimerkissä 2a partisiippilauseke ilmaisee ’sellaista kirjoitusta, jota jokainen pystyy lukemaan’, esimerkissä 2b ’sellaista kohtaa, josta ihminen pystyy kulkemaan’. Esimerkissä 2b määrittää siis esimerkkien 1a–d tapaan sanaa, joka ei sovi partisiipin objektiksi. Genetiivisubjektin tarkoite on näissä esimerkkien 1 tapaan geneerinen.

2.a. sen täytyy oikeen *jokamiähel lujettavvaa kirjotust* olla että (Teisko MA)

b. siellä paenu [lantakasat] *ihmisen kulettavalla kohalla* ja lehmien alla samalla tavalla (Pieksämäki MA)

Seuraavat esimerkit ovat ulkoisesti samankaltaisia kuin esimerkkiryhmässä 1. TAVA-partisiipin tulkinta eroaa niissä kuitenkin niin, että se ilmaisee mahdollisuuden asemesta lähinnä välttämättömyyttä. Toisin kuin mahdollisuutta ilmaisevissa rakenteissa, partisiippiverbinä on dynaaminen toimintaverbi. Esimerkeissä 3a–c on kyse siitä kuinka monta miestä tai henkeä tarvitaan jonkin nostamiseen tai jonkin laitteen käyttämiseen. Esimerkissä 3d puolestaan puimakoneen toiminnan edellytys on ilmeisesti vääntämiseen riittävä voima.

3.a. [riihen uunin kivet olivat] *kahren miähen nostettavii* kivii (Vihti MA)

b. se oli *kahen hengen kannettava* saavi (Kittilä MA)

c. *kahem miehev* veittävä [saha] (Pielisjärvi MA)

d. *miestev* väännettävä puimakone (Oulujoki MA)

Murreaineistossa etumääritteenä toimivat TAVA-partisiipit kuvaavat usein esimerkkien 3a–d tapaan entisajan työkalujen toimintaperiaatetta tai käyttöpotentiaalia. Aineistossa usein toistuvia partisiippimuotoja ovat sellaiset kuin *suustaladattava pyssy*, *sivustavedettävä sänky*, *kierrettävä kirnu*. Työvälineen toimintaa kuvaavia esimerkkejä ovat 4a–e.

4.a oli pikkanen *käsin kiärrettävä separaattori* (Pöytyä MA)

b. oli semmonen *poljettava heinäharava*, heosharava (Loimaa MA)

c. [rosma oli] semmonen *käsin väännettävä peli* (Sääksmäki MA)

d. no ku ne sanovat tonnariks semmosta *suustalaattavvaa pyssyä* (Keuruu MA)

4a–d eroavat edellisistä esimerkeistä sikäli, että niissä ei ole genetiivisubjektia. Niissä ilmaistaan koneen luontaista käyttötapaa ja ne ovat modaalisuuden suhteen melko neutraaleja (’separaattori, jota kierrettiin käsin’ ’heinäharava, jota poljettiin’). Niiden tulkinta on kuitenkin lähellä dynaamista, eräänlaista praktista välttämättömyyttä, koska TAVA-partisiippi ilmaisee samalla ainoan mahdollisen toimintatavan, jolla väline toimii (’separaattoria täytyi kiertää käsin (jotta se toimisi)’ ’heinäharavaa täytyi polkea (jotta se toimisi)’).

Esimerkkiryhmän 4 TAVA-partisiipit muistuttavat dynaamisia välttämättömyyden ilmauksia myös toisella tapaa. Dynaamisia modaali-ilmauksia on usein pidetty objektiivisina kuvauksina asiaintiloista. Laitinen (1992) on kuitenkin osoittanut, miten dynaamisella pakon ilmauksella voi subjektiivisesti arvottaa omia kokemuksiaan tai intersubjektiivisesti suuntautua kuulijaan. Laitinen antaa (mt. 196) esimerkin, jossa puhuja käyttää pakon ilmausta kertoessaan menneisyydestään itseään huomattavasti nuoremmalle kuulijalle. Laitisen mukaan välttämättömyyden ilmausta ei välttämättä käytettäisi, jos puhuja kertoisi asiasta ikätoverilleen. Välttämättömyyden ilmaus on siis eksplisiittinen subjektiivisen näkökulman osoitus. Samaan tapaan puhehetken tietojen ja arvojen valossa voivat kuitenkin esimerkkien 4a – d tapaiset ”puhtaasti” kuvailevat partisiipit saada subjektiivisen modaalitulkinnan. Käsin vääntäminen tai heinäharavan polkeminen voidaan tulkita välttämättömyydeksi puhehetkellä, koska tiedossa on toiminnalle muita vaihtoehtoja (esim. sähkökäyttöiset koneet).

Seuraavat esimerkit osoittavat kuitenkin, että tulkinta voi olla täysin päinvastainenkin. Niissä konteksti (lihavoidulla) paljastaa, että kyseessä on nimenomaan parannus johonkin ai-

kaisempaan tilanteeseen nähden. TAVA-partisiippi tulkitaan niissä siis suhteessa mahdollisuuteen.

5.a. otettiin **ku enempi karjoa tul** sitte *pyöritettävä kirnu* (Laukaa MA)

b. **vastaha minu aikaa** ostettii tähä *kammila kieputettava rauta*-, peltikirnu (Mikkeli mlk MA)

c. sithän niitä [puimakoneita] rupeis olemaa **sej jälestä**, sellasia käellä *kierrettäviä koneita* (Mäntyharju MA)

Aineistossa useimmin esiintyvä ominaisuutta ilmaiseva TAVA-partisiippi on *syötävä*. Sillä on aina mahdollisuuden merkitys ('voi syödä'). Se ei kuitenkaan ilmaise pelkästään dynaamista mahdollisuutta, syömäkelpoisuutta, vaan lähinnä sen merkitys liikkuu syömäkelpoisuuden ja hyvänmakuisuuden välisellä arvottavalla asteikolla. *Syötävä*-etumääritteen arvottava tulkinta esimerkeissä 6a–c perustuu siihen maailmantietoon, että mateet (esim. 6a), useat omenalajit (6b) ja muutkin sienet kuin kanttarelli (6c) ovat syömäkelpoisia.

6.a. siellä virrasta sae ihan *syötävija matteita* (Kannonkoski MA)

b. se [talviomenalaji] o semmone *syätävä ome`na* ['syötäväksi sopiva, ei teollisuusomena'] (Taivassalo MA)

c. see oli`oikkiastas vaan Ganttarelli ko oli`*syätävä siäni* (Masku MA)

Myös seuraavissa esimerkeissä TAVA-partisiippi ilmaisee pääsanansa ominaisuutta, mutta se on niissä saavutettu, aiemmasta tilasta poikkeava tila. TAVA-partisiippi ilmaisee näissä mahdollisuutta.

7.a. *ja halakastava puu* [’puu, jonka voi halkaista’, kasvaa lepästä viidessä vuodessa] (Kiuruvesi MA)

b. se o ny jo *autol ajattava tiä* (’tie, jota voi ajaa’) (Laitila MA)

Eksplisiittisemmin saavuttaminen ilmaistaan sellaisella konstruktiolla, jossa TAVA-partisiipin pääsanana on *kunto*. Kuten sanomalehtiaineiston TAVA-partisiippietumääritteitä käsiteltäessä oli esillä, tämä ilmaustyyppi on kiteytynyt konstruktio, jossa *kunto* ei edusta partisiippiverbin objektia. TAVA-partisiipin merkitys on tässä ilmaustyypissä modaalinen, murreaineistossa yksinomaan mahdollisuutta ilmaiseva (esimerkkien sulkeissa olevat merkitystä kuvaavat lisäykset ovat omiani).

9.a. siitä se [pettu] ol sittes *syötävässä kunnossa* (’sellaisessa kunnossa, että sitä voi syödä’) (Keuruu MA)

b. niije naispalvelijoi pit nyt nii ku keritäp pyhhäipäivää jo siivotan ne pellavat ja laittoo, että ne tul' sitte jo *keträttävvää ja harjattavvaa kuntoo* (’kuntoon, jossa ne voi kehrätä ja harjata’) (Mikkelin mlk MA)

c. ee sillo'olluv vinni niil laetettu *asuttavvaan kuntoov* (’sellaiseen kuntoon, että siellä voi asua’) van (Sonkajärvi MA)

d. se [hoetellikamari] täyryy olla *asuttavas kunnos* (Vihti MA)

e. sittes se olì *kehrättäväsä kunnosa* (’kunnossa, jossa sen voi kehrä tä’) rohtimet niinko ihokki ko koton kehrättiin (Pöytyä MA)

Ylipäätään murreaineistossa TAVA-partisiippi saa useammin mahdollisuuden tulkinnan kuin välttämättömyyden. Esimerkeissä 10a–c TAVA-partisiippi on kuitenkin erilaisin kontekstista ilmenevin perustein tulkittavissa velvollisuutta ilmaisevaksi. Esimerkissä 10a tulkintaa ohjaa *sti*-adverbiaali ja *että*-lauseen eskplisiittinen deonttinen modaali-ilmaus. Esimerkissä 10b on kyseessä epäsuora lainaus, jossa esitetään rovastille ehdotus. Kyseessä on siten lähinnä deonttisesta modaalisuudesta, intentionaalisen puhujan rovastin (tulevaan) toimintaan kohdistuvasta tahdon ilmauksesta. Esimerkin voi tulkita melko neutraalistikin. Esimerkin 10c voi tulkita velvollisuuden merkityksen lisäksi pyykin määrää taivastelevaksi.

10.a. se oli niin *sievästip piettävä mekko* (’mekko, jota täytyi pitää hyvin’) ettei se saanul likkauta (Pudasjärvi MA)

b. täss_ois nyt rovastille' 'asiata että täss_ois *vihittävä pari* (’pari joka pitäisi vihkiä’) (Karstula MA)

c. kuip paljo sitä sit juur oli`kin sitä *pestävää pyykkii* (’pyykkiä, joka piti pestä’) (Honkilahti MA)

Murteenkeruudiskurssin ominaislaatu heijastuu etumääritteenä toimivien TAVA-partisiippien käytössä monin tavoin. Ne määrittävät useimmiten predikatiivia, joka puolestaan luonnehtii subjektitarkoitteen ominaisuutta tai kategorioi sen johonkin luokkaan. TAVA-partisiippietumääritteiden konteksti on kaikissa edellä esitellyissä esimerkeissä geneerinen: vaikka puheena olisikin vaikkapa aivan tietty haastateltavan kotona ollut kirnu, niin siitä samalla puhutaan yleistävästi, yhtenä lajinsa edustajana (’yksi tietyntyyppisistä kirnuista’). Tätä osoittaa partisiippilausekkeiden yhteydessä usein esiintyvä *semmoinen* tai *sellainen*, jolla viitataan ominaisuuden tyypilliseen edustajaan. (ISK § 725, § 1411). TAVA-partisiippietu-

määritteillä ei siis ole murreaineistossa aikaan sidoksissa olevaa käyttöä. Esimerkiksi yhtäkään tulevaan aikaan viittaavaa TAVA-partisiippietumääritettä ei ole murreaineistossani, mikä murreaineiston ominaislaadun mukaan on odotuksenmukaistakin: murreaineiston aikamuotona on lähinnä imperfekti.

5.2 TAVA-partisiippi predikatiivina

Aivan kuten etumääritteenä toimivien TAVA-partisiippien kohdallakin murreaineistolle ominainen ilmiöiden ja asioiden kuvaaminen näkyy myös siinä, että TAVA-partisiipin predikatiivikäyttö on siinä huomattavasti produktiivisempaa ja monimerkityksisempää kuin kirjakielessä: enin osa Aamulehden TAVA-partisiippipredikatiiveista oli leksikaalistuneita. Murreaineiston TAVA-partisiippipredikatiivit eroavat Aamulehden tapauksista myös sikäli, että vaikka ne on useimmiten mahdollista tulkita modaalisesti, niin ne voivat saada mahdollisuuden merkityksen lisäksi velvollisuuden merkityksen tai molemmat ja lisäksi aineistossa on esimerkkejä, joissa ollaan lähellä neutraalia, ”pelkän passiivin” merkitystä.

Murreaineistossa esiintyy varsin vähän predikatiivina sellaisia sanakirjoissa mainittuja leksikaalistuneita partisiippeja (esim. *rakastettava, ihailtava, uskottava*), jotka muodostivat enemmistön Aamulehden aineiston TAVA-partisiippipredikatiiveista. Intuitiivisestikin nämä tuntuvat ominaisemmilla kirjakielelle. Murreaineiston tunneverbeistä muodostetut TAVA-partisiipit ovat hieman erilaisessa käytössä kuin Aamulehden aineiston. Ensinnäkin murreaineistossa partisiippiverbinä on sellaisia puhekielelle ominaisempia verbejä kuin *tykätä* ja *pitää* (11a –b) Partisiippiverbinä voi olla myös sellaisia negatiivissävyisiä tunneverbejä kuin *pelätä* ja *vihata* (11c–f). Näiden verbien käyttö voi johtua siitä, että murteenkeruudiskurssille on ominaista, että menneen ajan olosuhteista nostetaan esiin usein seikkoja, jotka olivat työläämpiä tai ikävämpiä kuin haastatteluhetkellä. Siiroisen mukaan (2001) *pelätä*-verbi on parhaillaan kehittymässä tavallisesta tunne-elämystä kuvaavasta mentaaliverbistä abstraktiksi, yleistä negatiivista asiaintiloihin suhtautumista ilmaisevaksi verbiksi. Tämä merkitys on ominaisempi myös murreaineistossa esiintyville *pelättävä*-muodoille.

11.a [isä] oli *tykättävä* [elon] leikkuussa ja heinätöessä (Pyhäjoki MA)

b. [poika oli] niim *pirettävä* siäl [työpaikassaan] (Vihti MA)

c. keuhkotauti oli niin tarttuva ja *pelättävä* (Haapavesi MA)

d. *pelättävvii* ne [karhu ja susi] ol' kumpanennii (Kitee MA)

e. leppä ol sellatiiv *vihattava* (Artjärvi MA)

f. se kiiski oh hirveel limanej ja piikkinninen, se om paremmin niiv *vihattava* [kuin särki] (Sonkajärvi MA)

Esimerkeissä puheena ovat menneet asiaintilat, mutta partisiippina on menemättömän ajan partisiippi. Niiden ero menneen ajan partisiippeihin (*vihattu*, *pelätty*, *pidetty*, *tykätty*) ei näissä konteksteissa vaikuta suurelta. Ero muodossa heijastaa kuitenkin näkemykseni mukaan myös eroa merkityksessä. Tässä tapauksessa erona voi pitää sitä, että TAVA-partisiippi ilmaisee TU-partisiippia selvemmin subjektilähtöistä ominaisuutta, siis pysyvämpää tilaa kuin TU-partisiippi. TU-partisiipin voi tulkita kuvaavan vain mennyttä tilaa. Tästä seuraa myös se, että tunneverbeistä muodostettu TAVA-partisiippi saa modaalisen tulkinnan, mutta TU-partisiippi ei.

Myös seuraavissa esimerkeissä ilmaistaan elollisen olion ominaisuutta partisiipin implikoiman subjektin kannalta. Ne ilmaisevat välttämättömyyttä, jonka lähtökohtana on subjektin tarkoitteen ominaisuus. Partisiippiverbinä on jokin hoitamista, huolenpitoa tai palvelemista ilmaiseva hoivaverbi, johon itsessään liittyy moraalinen velvollisuuden merkitys. Esimerkeissä velvollisuus esitetään negatiivisessa valossa, mitä osoittaa *palijotöinen* esimerkissä 12a ja vahvistuspartikkeli *paljo* esimerkissä 12b. Selvemmin moittivia ovat esimerkit 12d–f, joihin liittyy välttämättömyyden implikaatio ’täytyy passata’.

12.a. se [poika] on semmonen halavunnu, se on niim palijotöinen semmonen *hoivattava* (Haapavesi MA)

b. kuttu on nim paljo semmonem *perräänkatottava* (Kiikka MA)

c. se [ruotusotilas] oli niitten talollisten *ylläpirettävä* (Hausjärvi MA)

d. se [koira] on niim *passattava* (Vihti MA)

e. Hermaniki oli nii *pasattava* [passattava'] (Halikko MA)

f. ni se ol' semmone sittep *palaveltava* että/ että sen ol noapurit sen kanssa hipulissa ihan. (Laukaa LA)

Esimerkeissä 13a ja 13b puolestaan TAVA-partisiippi ilmaisee mahdollisuutta. Se, mikä on partisiipin implikoimalle subjektille mahdollisuus, merkitsee kuitenkin lauseen subjektin (*mää* ja *välipiika*) kannalta velvollisuutta (’täytyy tehdä, mitä käskettiin’). Välttämättömyyden vaihtoehdottomuutta vahvistaa partikkeli *aina* (*aina*-partikkelista ks. Shore 2009).

13.a. Ko mää olin siinä sisällä si **aina** *kätteenotettava* (Loimaa MA)

b. välipiika oli **aina** *käskettävä* (Loimaa MA)

Esimerkkiryhmissä TAVA-partisiipilla luonnehditaan elollista, usein inhimillistä tarkoitetta. Tavallisimmin murreaineistossa on luonnehdittavana kuitenkin elotontarkoitteinen olio. Esimerkeissä 14a ja b TAVA-partisiipilla on mahdollisuuden merkitys: ne ilmaisevat käyttöpotentiaalia.

14.a. semmosek *korvillekkäännettävät* ne oli (Teisko MA)

b. oikeen semmonen *talviasuttava* ja talvel *pilettävä* (Tuulos MA)

Subjektilähtöistä mahdollisuutta ilmaistaan myös predikatiivilla *syötävä*, joka on murreaineiston yleisin predikatiivi. Merkitykseltään se on dynaamista mahdollisuutta ilmaiseva; se ilmaisee, että jokin sopii tai kelpaa syötäväksi. Kuten edellisissäkin esimerkeissä näissäkin mahdollisuuden tulkinta nousee siitä ensyklopedisesta tiedosta, että kaikkea lihaa ei voi syödä. Predikatiivina toimivat *syötävä*-partisiipit näyttävät siis aineistoni perusteella eroavan etumääritteenä toimivista, joiden tulkintaa pidin edellä pikemminkin arvottavana kuin syömäkelpoisuuteen liittyvänä (ks. luku 5.1 s. 75).

15.a. siä [metsässä] sitte ammuttiim mitä sattu vastaan tulla. joka oli *syötävää* (Parkano MA)

b. se lihakiha se oli *syötävää* se liha [hylkeellä] (Simo MA)

c. se [metsäsian liha] on *syötävä* ['syötäväksi kelpaava'] (Lumivaara MA)

d. ei kesäl liha olekkaa nii, mikkää *syötävä* (Sortavala MA)

Kaikki murreaineiston predikatiivina toimivat TAVA-partisiipit eivät saa kuitenkaan modaalista tulkintaa. Niitä käytetään myös samaan tapaan kuin edellisessä luvussa puheena olleita etumääritteitä: niillä kuvataan jonkin esineen tai koneen käyttöperiaatetta tai -potentiaalia. Kuten edellä esitin, käyttöperiaatetta kuvaavilla TAVA-partisiipeilla on modaalisuuden kannalta melko neutraali tulkinta, mutta niihin liittyy välttämättömyyden implikaatio, koska ne samalla ilmaisevat sen konventionaalisen (ainoan) tavan, miten laite toimii. Predikatiivina toimivilla partisiipeilla tämä tulkinta on vahvempi kuin substantiivia määrittävillä, sillä predikatiivilauseissa keskeistä on se, mitä subjektista sanotaan. Toisin sanoen esimerkeissä 16a–d TAVA-partisiipin tulkitaan helposti ilmaisevan välttämättömyyttä ei-modaalisen tulkinnan lisäksi tai asemesta (esim. ’sellainen, jota väännettiin käsin’ saa merkityksen ’täytyi vääntää käsin’.)

16.a. se [kasmasiini] oli *käsivväännettävä* (Kuru MA)

b. toinen [kuorimarauta] oli käsin *tuupattava* (Juupajoki MA)

c. se [jyvien puhdistuskone] oli käsiv *veivattava* (Haapavesi MA)

d. eei kus se oli sellaanen/ öliyllä *lämmitettävä* sellaane (Peräseinäjoki LA)

Seuraavat esimerkit eivät morfosyntaktisesti ole välttämättömyysrakenteita – k oska niissä partisiippi kongruoi subjektin kanssa luvussa (17a ja 17d) tai on partitiivisijainen (17b) – mutta muistuttavat niitä. Esimerkkien TAVA-partisiippi ilmaisee lauseen subjektitarkoitteen ominaisuutta, mutta toiminnan päätepisteen näkökulmasta. Esimerkissä 17a kyseessä on praktinen välttämättömyys: jos halusi tiiliä, ne täytyi itse tehdä. Kyseessä ei siis ole varsinaisesti tiilien oma ominaisuus, kuten ei myöskään esimerkissä 17b jauhon vahdittavuus suoranaisesti jauhon ominaisuus. Se on sen ominaisuus jostakin ulkopuolisesta, esim. toiminnan päätepisteen näkökulmasta. Samanlainen praktinen välttämättömyys on kyseessä myös esimerkkien 17c–d kohdalla. Niissäkin jokin on 'salaa' tai 'ulkona' tehtävää käytännön päämäärien vuoksi.

17.a. ne [tiilet] oli *ihtettehtävät* vai (Reisjärvi MA)

b. se [jauho] ov *vahittavvoo* (Sääminki MA)

c. se ku ol' kuitenniis salloo *tehtävee* (Lapinlahti MA)

d. päevällä tekivät [semmoiset työt] jotka ol' pihalla *tehtävijä* (Lapinlahti MA)

Myös seuraavia esimerkkejä voi verrata välttämättömyysrakenteeseen.

18.a. nää om *poispantavii* jo noi kurkut (Valkeala MA)

b. no, siinä heinäkuun alakupäivät ol' sitte jo, *leikattavia* [ruis] (Sortavala MA)

c. elo`o semmone et *leikattava* (Taivassalo MA)

d. ne [pellavat] oli *loukutettavia* ja *lihrattavia* (Kuru MA)

Esimerkeissä on kyse on odotetusta tilanmuutoksen loppuvaiheesta, joka mahdollistaa partisiipin ilmaiseman transitiivisen toiminnan. Tätä osoittaa mm. esimerkkien 18a ja b *jo*-partikkeli. Esimerkit muistuttavat Laitisen (1992) teoriaa *täytyä*-verbin kehityksestä nesessiiviverbiksi. TAVA-partisiippi kuvaa niissä paitsi mahdollista myös tarkoituksenmukaista toimintaa aivan kuten infinitiivi nesessiiviverbin kieliopillistumisen lähtökontekstissa (esim. *vilja täytyy leikata*). TAVA-partisiipin ilmaisema toiminnan mahdollistava välttämätön ehto (’voi leikata’) voidaan niissäkin tulkita myös riittäväksi ehdoksi (’täytyy leikata’).

Murreaineistossa esiintyy predikatiivin tehtävässä myös genetiivisubjektillinen TAVA-partisiippirakenne, mutta se on toisenlainen kuin attribuuttina toimivat agenttirakenteet. Genetiivisubjektillinen agenttirakenne toimii predikatiivina lähinnä kielteisissä lauseissa. Ne ilmaisevat, että genetiivisubjektin tarkoite ei pysty suorittamaan partisiippiverbin ilmaisemaa toimintaa. Pystymättömyyden lähteenä on jälleen subjektin ominaisuus, sillä lauseet implikoivat sitä, että joku muu, esimerkiksi kokeneempi henkilö kykenee toimintaan.

19.a. ei se oikee *äkkinäisen* [=kiireisen[23]] *tehtävää* oikei ole [ruisleipä]. (Luumäki MA)

b. s_eij_ookkaah *joka miehen karkastava* se viikate (Haapavesi MA)

c. se [virsu] nyt ei olt oikee *lasten tehtävöö* (Ristiina MA)

Jätän tässä toisen predikatiivityypin - adjektiivin määrittämän TAVA-partisiippipredikatiivin – tarkastelun vähälle, koska murreaineisto ei tuo mitään uutta aiempaan analyysiini siitä, että konstruktio on kiteytynyt ilmaisemaan toiminnan vaikeutta (Pekkarinen 2006, luku 4.2). Murreaineistossa konstruktiossa esiintyvien adjektiivien joukko rajoittuu yksinomaan vaikeutta tai työläyttä ilmaiseviin adjektiiveihin (esim. *vaikea, paha, tarkka, isotöinen*). Vaikeusasteikon toista ääripäätä, helppoutta, ilmaisevia adjektiiveja ei aineistossa esiinny. Partisiippiverbinä on yleensä jokin toimintaverbi.

20.a. *se* [hevonen] *oli paha salvettava* (Hausjärvi MA)

b. *se* [sika] *on ilkee nyljettävä* (Hausjärvi MA)

c. *se on nuuka hoijettava* kilipahevone (Reisjärvi MA)

d. *se* [lehmänsarvituttipullo] *oli semmonen isotöinen täytettävä* (Kalajoki MA)

e. *se oli raskas uitettava* [joki] (Kittilä MA)

Partitiivisen adjektiivin määrittämän TAVA-partisiippipredikatiivin kohdalla sen sijaan on eroa murteiden ja yleiskielen välillä lähinnä niiden produktiivisuudessa eli siinä, kuinka laaja kirjo leksikaalisia elementtejä konstruktiossa voi esiintyä. Murreaineistossa partisiippiverbinä on nimittäin lähes yksinomaan syömistä ilmaiseva verbi, kun taas yleiskielen aineistossa syömisverbejä yleisempiä ovat aistihavaintoverbit kuten *nähdä, katsoa, katsella* ja *kuulla*. Esi-

[23]Kerääjän lisäämä merkitys voi olla myös virheellinen. Ainakin keskipohjalaisissa murteissa *äkkinäinen* tarkoittaa 'aloittelijaa'.

merkit 21a–c ovat samalla tapaa arvottavia kuin murreaineiston etumääritteenä toimivat *syötävä*-partisiipitkin (ks. 5.1. s. 75): niillä arvotetaan syötävän aineen makua pikemminkin kuin syömisen miellyttävyyttä.

21.a. *n_oli vaim mukavaa syötävää* se syltti (Pyhäjoki MA)

b. mutta kyllä *se ol mieleistä mutusteltavoo* (Heinävesi MA)

c. mut luulis että *se* [pitkä piimä] *o' ilikeetä syötävee* kun tuota on, opittu (noita) lyhyvven piimmää, eikä pitkään (Siilinjärvi MA)

Murreaineiston TAVA-partisiipin predikatiivikäyttö on huomattavasti monipuolisempaa kuin Aamulehden aineistossa. Vaikka aineistojen TAVA-partisiippipredikatiiveja yhdistääkin niiden modaalisuus, niin murreaineiston perusteella predikatiivina toimiva TAVA-partisiippi voi saada modaalisen tulkinnan lähteenä monin muinkin perustein kuin pelkästään subjektilähtöisen ominaisuuden vuoksi. Murreaineiston predikatiivikäytössä näkyy myös itu välttämättömyysrakenteen kehittymiseen, jota käsittelen tarkemmin luvussa 10.

5.3 TAVA-partisiippi substantiivina

Murreaineiston substantiivikäyttö ei eroa periaatteiltaan juuri mitenkään Aamulehden substantiivikäytöstä. Myös murteissa inhimilliseen tarkoitteeseen viittaava TAVA-partisiippisubstantiivi on yleensä monikollinen ja viittaa epäspesifiin inhimilliseen tarkoitteeseen: keneen tahansa, joka sopii partisiipin ilmaiseman ominaisuuden edustajaksi. Myös yksiköllisenä ja referentiltään spesifisenä partisiippi esittää henkilön ominaisuuden tyypillisenä edustajana. Murreaineiston ihmistarkoitteiset TAVA-partisiippsubstantiivit vahvistavat sitä Aamulehden aineistossa esiin noussutta havaintoa, että niiden käyttö on keskittynyt virkavelvollisuuksien kohteisiin. Esimerkkien 22a–f TAVA-partisiippisubstantiivit ovat tällaisia. Niissäkin on siis selvä välttämättömyyden sävy. Hoivaverbeistä muodostetaan myös lapsiin viittaavia TAVA-partisiippisubstantiiveja (22g).

22.a. *holohottavia* om palijo kunnas (Honkajoki MA)

b. ja tiäsi että hänellen nyt tullee *parannettavia* nim paljon oli tiatoo Kangasala MA

c. [on] Taepaleen tuolla papilla *saarnattavvii* (Polvijärvi MA)

d. niit viätti sit usiämppii sama`s rees niit *kastettavii* (Honkilahti MA

e. viikonkij jousin sitte hoetamaan, *synnytettäviä* (Karstula MA)

f. hiän, on linjaautossai suattanna sitä *puapotettavvoo* äiti ku, käy sinne tuonne Joinsuuhun synnytyslaitokselle (Ilomantsi MA)

g. *vaharattavia* [lapsia] ei ennää oo (Honkajoki MA)

Kuten Aamulehden aineiston yhteydessä mainitsin, ihmistarkoitteiset TAVA-partisiippisubstantiivit ovat modaalisia ja modaalisuuden lähteenä on jokin tarkoitteen ominaisuus, jota tarkastellaan partisiipin implikoiman subjektin kannalta. Tämä käy selvästi ilmi seuraavasta esimerkistä jossa minä-kertoja puhuu hypoteettisesta tilanteessa (’jos olisin rikas, minulla oli sellaisia, joita voisin hieroa’)

23. minä jos oesi, rikas nii, voe minull_oies niitä *hierottavia* (Sonkajärvi MA)

Elotontarkoitteiset TAVA-partisiippisubstantiivit ovat murteissa paljon yleisempiä kuin Aamulehden aineistossa. Murreaineistossakin esiintyy runsaasti ihmisen keskeisiin toimintojen kohteisiin (ruokaan ja juomaan) viittaavia partisiippeja. Näiden lisäksi ison osuuden elotontarkoitteisista TAVA-partisiippisubstantiiveista muodostaa murreaineistossa työvälineisiin viittaavat partisiipit. Nämä ovat aikaisemmin olleet samalla tapaa ihmisen toiminnan kannalta keskeisiä kuin yleiskieleen leksikaalistuneet muodotkin. Monet TAVA-partisiipit ovatkin leksikaalistuneet työvälineen nimitykseksi, esim. *suustaladattava* (ase), *kipattava (*kottikärryt), *polettava (*ompelukone).

Myös murreaineiston e-subjektina toimivat TAVA-partisiipit ovat lähempänä TAVA-partisiipin substantiivikäytön toista tyyppiä kuin sanomalehtiaineistossa, sillä ne viittaavat usein aineeseen, eivät abstraktioon. Monissa tapauksissa e-subjektina toimivilla ilmaistaan kuitenkin abstraktia toiminnan mahdollisuutta (eikä pelkästään ainetta), sillä murreaineiston e-subjektina toimivat partisiipit ne esiintyvät usein alisteisessa sivulauseessa (24a–c) tai kielteisenä yhdessä *mitään*-kvanttorin kanssa (2d).

24.a. kirnus ku oli *kirnuttavvaa* (Kuru MA)

b. jos oli *kastettavvaa* nin kastettiin sitten taikka jollei ollun nin sitten paljas kahvee (Sääksmäki MA)

c. kyllä se useein oli syksyllä ettei mittään *otettavvaa* ollukkaan (Teisko MA)

d. eikos siäl [pöydässä] ollu mitää *otettavaa* [kahvileipää] (Askola MA)

Vaikka murreaineistossa substantiivina toimivilla TAVA-partisiipeilla viitataan toisenlaisiin kohteisiin kuin Aamulehden aineistossa, niin molemmissa aineistossa ne saavat lähinnä modaalisen tulkinnan.

5.4 TAVA-partisiippi predikatiiviadverbiaalina

5.4.1 Translatiivinen TAVA-partisiippiadverbiaali

Murreaineiston translatiivisen TAVA-partisiippiadverbiaalin käytössä voi erottaa samat tarkoitus, modaalista tulkintaa, referointia ja soveltumista ilmaisevat konstruktiot kuin Aamulehden käytössäkin. TAVAKSI-adverbiaalin käyttö keskittyy kuitenkin aineistossa finaaliseen, tarkoitusta ilmaisevaan tyyppiin: enin osa murreaineiston translatiivisijaisista TAVA-partisiippiadverbiaaleista esiintyy siirtämisverbien yhteydessä ja ilmaisee siirtämisen tarkoitusta.

Enimmäkseen translatiivinen TAVA-partisiippi määrittää murreaineistossa verbejä *tuoda* ja *viedä*. Translatiivisen TAVA-partisiipin ilmaisema toiminta on selvästi määräpaikkaan sidottua. Translatiivisen TAVA-partisiipin yhteydessä esiintyy paikan määrite neljäsosassa kaikista tapauksista.

25.a. hevoset *tuotiin kengitettäväks* **tuppaa** (Keuruu MA)

b. nahka *vietiin* **karvalii** *ruukattavaks* (Ruokolahti MA)

c. eiläki oli kahreksa henGen kuarma ko *viätti tutkittavaks* **Turkku** (Masku MA)

d. sitten ne *viälään* **parveen** *kuivattavaksi* (Teisko MA)

e. voi hyvä ihmek ku, suurissa laumossa menttiij ja niit- oli niim palijo että aivan säkkiiv vain kaajettiij ja *kannettiin* sitte, *perkattavaksi* **kotija**, joo. (Haapavesi LA)

f. ja **pihhaa** ol' *tuonus* sitte *keitettäväks* se suntijo niitä päetä. (Nilsiä LA)

Tulosijaisen paikanmääritteen asemesta TAVA-partisiipin translatiivin yhteydessä voi esiintyä ihmistarkoitteinen allatiivimäärite. Tarkoitteena voi olla ammatinharjoittaja, jolloin on yhteys määräpaikkaan sidoksissa (esim. 26a). Allatiivimääritteen tarkoite voi kuitenkin olla spesifi, tavallisimmin puhuja itse kuten esimerkissä (26b ja 26b). Tällöin voi kirvoittua finaalisen tulkinnan lisäksi myös velvollisuuden tulkinta. Modaalisen tulkinnan syntyyn voi johtaa esimerkiksi sanajärjestys. Esimerkeissä 26b ja c *minä*-viitteiset allatiivimääritteet ovat subjektin tyypillisellä paikalla, verbinetisellä teemapaikalla, jolloin asiaintilaa ikään kuin luontevammin

katsotaan niiden tarkoitteiden näkökulmasta kuin jos ne olisivat verbin jäljessä kuten esimerkissä 26a.

26.a. Ne toivat viitakkeita *terotettavaks* **sepälle (**Karstula MA)

b. **miule** jäi yheksä killoo *kartattavaks* villoi (Ruokolahti MA)

c. **mullen** vain tuotihin kirnuttavaksi kermat, vaikka poijat olis voinus sen kans teherä (Kurikka MA)

Ihmistarkoitteisen allatiivimääritteen sisältävät esimerkit ovat merkitykseltään varsin lähellä genetiivisubjektillisia: ei ole suurta eroa sillä, tuoko jotain jollekin tehtäväksi vai jonkun tehtäväksi. Genetiivisubjektin TAVAKSI-adverbiaali saa murreaineistossani vain harvoin (8,2 % kaikista tapauksista). Genetiivisubjekti on selvästi yleisempi länsi- kuin itämurteissa. Aamulehden aineistossa genetiivisubjekti toimi siirtämisverbien kanssa esiintyvän TAVAKSI-adverbiaalin modaalisen tulkinnan merkkinä (ks. lukua 4.4.1 s. 62). Murreaineistossa genetiivisubjektilliset adverbiaalit eivät ole yksiselitteisesti modaalisia, vaan tulkinta riippuu genetiivisubjektin tarkoitteesta. Esimerkit 27a–b muistuttavat paikallissijamääritteen sisältäviä tapauksia, sillä genetiivisubjektin tarkoitteena on niissä ammatinharjoittaja. Esimerkeissä 27c–d modaalitulkinta ei nouse esiin, koska subjektin tarkoite on eloton *aurinko* tai *tehdas*. Esimerkkien 27e–f kohdalla se on jo mahdollinen, koska genetiivisubjektin tarkoite on elollinen: asiantilaa on mahdollista tarkastella *lehmän* tai *sirkkojen* näkökulmasta, jolloin TAVA-partisiipilla on myös modaalinen tulkinta (esim. 'sirkat voivat sydä' esimerkissä 27f). Vielä selvemmin modaalisesti tulkittavia ovat esimerkit 27g–k, joissa on ihmistarkoitteinen (mutta ei esim. ammatinharjoittajaan viittaava) genetiivisubjekti. Esimerkkien 27g–i TAVA-partisiippiadverbiaaliin liittyy mahdollisuuden tulkinta, jos asiaintilaa tarkastellaan genetiivisubjektin tarkoitteen kannalta ('turkulaiset voivat ostaa' esim. 27g, 'toiset voivat haukkua' esim. 27h, 'muut voivat ajaa' esim. 27i). Esimerkeissä 27j ja 27k on kyse velvollisuudesta.

27.a. Vietii **sepän** *kallittavaks* [sirppi] (Sääminki MA)

b. mie mänin **sen [**lääkärin] *tutkittavaks* (Lumivaara MA)

c. ja [levitetään heinistä] tuores kohta **aurinkol** *lekotettavaks* (Savitaipale MA)

d. jot siithä ne jo laittoit tehtaal, **tehtaan** *vanutettavaks* [sarkakankaat] (Heinjoki MA)

e. talavella vietiin sitte lattool **lehmän** *syötäväks* (Lapinlahti MA)

f. sulat vietii saunaa **sirkkoje** syötäväks (Hirvensalmi MA)

g. niit viätti sit **turkulaiste** *ostettavaks* (Honkilahti MA)

h. Ja mää en lährt **toiste** *haukuttavaks* (Honkilahti MA)

i. ei se heitä pyörääsä **niitten** *ajettavaks* (Kuivaniemi MA)

j. vietiin rukkiin se nahka ja rukattiij ja sit tuotiin tönne, **minun** pilkottavaks (Virolahti MA)

k. sit annettii **miu** *kuottavaksei* se tähe (Savitaipale MA)

Murreaineistossa on melko runsaasti esimerkkejä t*ulla*-verbin kanssa esiintyvästä translatiiviseen TAVA-partisiipista (85 esimerkkiä, 15,8 % kaikista TAVAKSI-muodoista). Tätä liittomuotomaista konstruktiota on käsitellyt mm. Setälä (1883), jonka mukaan kyseessä on erityinen tulevaisuudessa tarpeellista tekemistä ilmaiseva rakenne, jossa *tulla*-verbillä ei ole ”liikunnon merkitystä”. Murreaineiston perusteella rakenne ei kuitenkaan ole saanut alkuaan liikeverbin kanssa esiintyvästä finaalisesta TAVAKSI-partisiipista, vaan *tulla*-verbillä on alkujaankin ollut sen muutosta ilmaiseva merkitys ('tulla joksikin'). Esimerkeissä 28a–d on kyse *tulla*-verbin subjektin tarkoitteen tilanmuutoksesta.

28.a. *tuli ostettavaksi* voi [kun sitä ei enää kotona tehty] (Kuru MA)

b. se [vanha koira] *olis tullut tapettavaks (*Rauma MA)

c. se [kuttu] sitten *tuli tapettavaksikin* kun se oli tiinet taikka sillä lailla eikä se päässys siittä vohlastaan että sen täyty tappaa (Teisko MA)

d. tietäähän sen kun immeinen *tulloo* semmoseks *kuletettavaks (*Karttula MA)

Silloin kun *tulla*-verbin aikamuotona on preesens, tilanmuutos kytkeytyy futuuriin (tapahtuu tulevaisuudessa) kuten esimerkeissä 29a–g. Näissä tapauksissa TAVA-partisiippiin voi liittyä myös modaalinen merkitys.

29.a. kylä tää paikka *myytäväks tulee (*Kalvola MA)

b. en tiälät *tuleeko* [ikkunat] *otettavaks* [pois] (Artjärvi MA)

c. ruis *tulee niitettäväks* (Myrskylä MA)

d. *hävitettäväksi* vanahao paikat *tulee* [vanhat rakennukset hävitetään] (Honkajoki MA)

e. se *tuloo* varmastit *tehtäväksi* se tiä (Ylihärmä MA)

f. sem *maksettavaks* kaffipannu *tullee* [joka häviää vedon] (Kalajoki MA)

g. mahollisesti *tulee* ehkä rakennettavaks semmoset erikoeset raotatiet (Laukaa MA)

Selvä osoitus futuurisen konstruktion synnystä ovat esimerkkien 30a–d kaltaiset tapaukset, joissa partisiippiverbi on intransitiivinen. Niissä ei ole ilmipantua partisiipin objektiksi sopivaa NP:tä, jonka tilanmuutoksesta olisi kyse, vaan *tulla*-verbi (tai pikemminkin *tulla lähdettäväksi* -konstruktio) on nollasubjektinen.

30.a. [on oltava valmiina] jos sitä pelekää että *lähälettäväks* tullee (Ruovesi MA)

b. *tulleekos* Vahterpäähäm *mentäväks* yäks (Kangasala MA)

c. ettei puille paljaile jiäj jos *lähettäväks tulloo* (Ristiina MA)

d. aekasemmissä kyytilöessä *tulloo mäntäväks* [kaupunkiin] (Nurmes MA)

Esimerkki 31 osoittaa, että futuurinen *tulla tehtäväksi* -konstruktio on kieliopillistunut sellaisen konstruktion pohjalta, jossa on muutosta ilmaiseva translatiivisijaisen täydennyksen *saava tulla*-verbi, eikä liikeverbin sisältävästä konstruktiosta: liikeverbin kanssa esiintyvä TAVAKSI-adverbiaali saa finaalisen tulkinnan.

31. siältähän se Lyytiä tulloo puhuteltavaks (Hirvensalmi MA)

Tulla-verbin kanssa esiintyvän TAVAKSI-adverbiaalin kehittyminen futuurinomaiseksi verbiliitoksi on yksi monista tämän tutkimuksen ilmituomista tapauksista, jotka ansaitsisivat huomattavasti tätä laajemman käsittelyn. Tämän tutkimuksen tutkimusasetelman kannalta on keskeistä huomata se, että se on oma, murteissa on pitkälle kieliopillistunut ja melko laajalevikkinenkin verbiliitto, joka kuitenkin on Aamulehden aineiston perusteella nykykirjakielessä harvinainen. Seuraavassa jaksossa tulee kuitenkin ilmi, että 1800-luvun teksteissä se on ollut yleinen. Tämä osoittaa, miten kielioppi on jatkuvassa liikkeessä, eikä kieliopillistuneet ja vakiintuneetkaan konstruktiot ole pysyviä.

Futuuristen kommunikaatioverbien yhteydessä esiintyvästä TAVAKSI-adverbiaalista on murreaineistossa vain muutama esimerkki. Finiittiverbinä on niissä useimmiten *määrätä* (32a–c) ja TAVA-partisiippi saa siis välttämättömyyden merkityksen sen vaikutuksenalaisena.

32.a. mut sillo se sukkela ol ko keisari *määräs* Suame sota`väki` *lopetettavaks* sit, päästettin kaik pois sit (Masku MA)

b. se *määräs* menemä *kuvattavaks [*keuhkoröngteniin] (Merimasku MA)

c. ne *meäräsivät* sen [sonnin] *teurastettavaks* I(Laukaa MA)

d. mut myö sitt- olttii se talve aika vaija kans, niin ku jouluajat ja nesinne maaliskuuhu kot.., koton nii kauva ko se *julistettii* sit *luovutettavaks* se Karjala (Antrea LA)

TAVAKSI-adverbiaali esiintyy murteissa myös predikatiivilauseen yhteydessä. Adjektiivina on näissä esimerkkien 33 tapaan lähes yksinomaan *valmis* (ks. Pekkarinen 2005).

33.a. Sit ne [pellavat] *oliva valmei* kettoo *viätäväks* (Honkilahti MA)

b. ja sit se veisteltiin kahrelt kantilta ja kuari pois päältä ja se *oli* sit jo *valmis viätäväks* Turkuun (Pöytyä MA)

c. se [jyvä] kovenee sitten kun se [vilja] *ov valamista leikattavaksi* (Ruovesi MA)

d. sit ne [kinkut] *ol valmihii haulottavaks* ja *sauvutettavaks* (Artjärvi MA)

Esimerkkien 33 lisäksi aineistossa on vain pari esimerkkiä, joissa TAVAKSI-adverbiaalilla on tarkoitukseen soveltuvuuden merkitys. Esimerkissä 34a finiittiverbinä on sopivuutta ilmaiseva verbi *passata,* esimerkissä 34b taas predikatiivina on *sopiva*.

34.a kyllä se *passoo* jäniksellenkiis *syötäväks* (Pieksämäki MA)

b. *ol sopivii tapettavaks* 'puitavaksi' (Myrskylä MA)

5.4.2 Essiivinen TAVA-partisiippiadverbiaali

Essiivisijainen TAVA-partisiippiadverbiaali esiintyy murreaineistossani Aamulehden aineiston tapaan lähinnä kahdessa *olla*-verbillisessä kontekstissa: sellaisissa, joissa toiminta on määräpaikkaan tai -aikaan sidoksissa ja sellaisissa, joissa ilmaistaa hallussa pitoa. Murreaineistossa on selvä ero TAVANA-adverbiaalin produktiivisuudessa: kolme yleisintä adverbiaaliverbiä *myydä*, *nähdä* ja *saada* kattaa 40 % koko aineistosta.

Yleisin essiivisijainen TAVA-partisiippi murteissa on *myytävänä*. Myyminen on yleensä määräpaikkaan sidoksissa.

35.a. niikkin tänä kevänkin ni on, tosa korejakki *myytävänäkki* ollu (Hinnerjoki MA)

b. sitä ei ollum *myytävännä* hienoasokeria (Ylitornio MA)

c. niil ol' [rättimiehillä] ruukkuja *myötävännä* (Ristiina MA

Murreaineiston toiseksi yleisin muoto *saatavana* on merkitykseltään varsin lähellä *myytävänä*-muotoa. Se ilmaisee vain eksplisiittisemmin ostajan näkökulman. Tästä syystä partisiippi saa mahdollisuuden merkityksen (’on mahdollista saada, ostaa, hankkia’). Esimerkeissä 36a ja b mahdollisuuden tulkintaan liittyvä vaihtoehto osoittavat kerääjien lisäykset (**nykyään** on mahdollista saada, mutta **ennen** ei).

36.a. *saatavana* kaupasta [nykyään saipuaa] (Kuru MA)

b. [nykyisin] sitä om palavilihhaa *saatavana* millov vaan (Virrat MA)

Myös kolmas yleinen muoto *nähtävänä* ilmaisee mahdollisuutta:

37.a. vua ei niitä [tarvekaluja] hyvim paljo piiloteltuna että ne *ol* kaikkiin *nähtävänä* siinä (Siilijärvi MA)

b. siellä entisellä paikalla *ois* längetkiin *nähtävänä* (Kesälahti MA)

c. sekkim meill *on* tuolla *nähtävänä* jos haluatta lähtiä kattomaan (Virolahti MA)

d. se [voimailussa käytetty] kivi *oli* kauvan aikaa siinä Prinkkilän kuistipieles *nähtävänä* (Kankaanpää MA)

e. se *on* kaikki [seurustelu] *nähtävänä* [nykyään] (Nivala MA)

f. *ei* niitä [pyhäkenkiä] *olluk* ko joskus jouluna *nähtävänä* (Merkikarvia MA)

Kaikki kolme yleisintä tyyppiä esiintyvät savolaismurteissa myös monikollisina (38a–c), jolloin niiden merkitys on hyvin lähellä mahdollisuusrakennetta *oli ~ ei ollut myytävissä ~ saatavissa ~ nähtävissä*:

38.a. omenija eij_ollut *myytävinä* ollenkaa (Polvijärvi MA)

b. sota-aekaa' 'ei ollut aena *suatavina* sitä oekeeta voesuoloo (Tuusniemi MA)

c. rannat on selevästi *nähtävinä*, sen aikuset rannat (Kontiolahti MA)

Mahdollisuutta ilmaisevien adverbimaisiksi kiteytyneiden muotojen lisäksi essiivisijaisella TAVA-partisiipilla on myös velvollisuuden merkitys silloin, kun se esiintyy omistuslauseena. Velvollisuuden kohde on rakenteen adessiivimuotoinen ”omistaja” esimerkeissä 39a ja 39b. Esimerkit 39c ja d ovat nollapersoonaisia, niissä omistuslauseen ihmistarkoitteista adessiivista argumenttia ei ole ilmipantu. Esimerkissä 39c välttämättömyyden kohteena on kontekstivihjeiden perusteella (*tässä* ja *kotona*) puhuja itse. Esimerkissä 39d myös edeltävä hallitseva lause on nollasubjektillinen. Nollapersoonan yleisen merkitystehtävän mukaisesti se kutsuu kuulijaa tunnistamaan kuvatun tilanteen ja jakamaan sen kokemuksen (Laitinen 1995). Esimerkeissä 39a–d välttämättömyyden kohde (kokija) on inhimillistarkoitteinen, mutta esimerkki 39e osoittaa, että se tässä konstruktiossa voi olla myös eläin tai jopa eloton olio (39f).

39.a. minä sano' 'että va' *'ompa* ***Iitalla*** raskas nytykkä nyt *kannettavana* (Kajaani MA)

b. ***sill***_*on* ollu tyttösäl lapset *katottavana*, tyttösäp peres siinä (Vehmersalmi MA)

c. oli tässä kotonna, ahos *puitavana* (Mäntyharju MA)

d. eipähän siinä passaar ryypätä [kun on] talo *hoijettavana* (Keuruu MA)

e. se oli kaksvuotinej ja, *sillä* oli sittep palijo lehemiä *astutettavana* (Keuruu MA)

f. ol sillä *puulla* ennen *kulettavana* pitkä reitti kun se teältä Kivjärveltä vesijä pitkin kuluki Jyväskyllään (Kannonokoski MA)

Kaikki edellä mainitut omistuslauseessa esiintyvät ja välttämättömyyttä ilmaisevat TAVA-partisiippiadverbiaalit ovat itämurteisia. Välttämättömyyttä ilmaisevia essiivimuotoja esiinty

myös pohjalaismurteissa, mutta muissa länsimurteissa partisiipilla on lähinnä mahdollisuuden kuten esimerkissä 40.

40. aina pidetti et oli kaljaa *juatavana* (Merikarvia MA)

Savolaismurteissa essiivisijainen TAVA-partisiippi saa välttämättömyyden tulkinnan muita murteita laajemmin. Savolaismurteissa on *olla*-verbin kanssa esiintyvä essiivin TAVA-partisiippi suorastaan vakiintunut omaksi konstruktiokseen, eräänlaiseksi välttämättömyysrakenteen essiiviseksi muodoksi (41a–g). Esimerkissä 40b konstruktio rinnastuukin välttämättömyysrakenteeseen, mikä osoittaa muotojen läheisyyttä. Essiivisijaisen variantin voi muodostaa välttämättömyysrakenteen tapaan myös intransitiiviverbistä (esim. 41d ja 41g). Se voi saada genetiivisubjektin (41e–g). Genetiivisubjekti on yleensä TAVA-partisiipin edellä kuten infiniittisten verbinmuotojen genetiivisubjektit yleensäkin, mutta se voi olla välttämättömyysrakenteen subjektin tapaan myös finiittiverbin edellä teemapaikalla (41g).

41.a. ja sanoha nytte toisi...että missä ei ollu mitei...ol' että ei ett- ei... jiäty ku kylmä navetta ol' ni sitte *ol' keitettävänä* vettä että se sulana sai. (Joutsa LA)

b. se *ol' veätettävännä* sora siihe [tielle] kärrilöilä (Hirvensalmi MA)

c. ka olha se ni ku *ol'* niiv verkot kuvottiin ja ne olha se *aenotettavana* ja *laetettava* kuntoo. (Joutsa LA)

d. sinne [hamppuriihelle] *ol'* yölä *mäntävännä* (Hirvensalmi MA)

e. lumppimatteem pyynti *ol nuorten tehtävänä* kun ne luistelvat jeällä (Kannonkoski MA)

f. kortila *ol meijä elettävänä* (Hirvensalmi MA)

g. *siu om mäntävänä* lääkärii (Ristiina MA)

Essiivinen TAVA-partisiippiadverbiaali on murreaineistossani selvästi modaalisempi kuin Aamulehden aineistossa. Sillä ilmaistaan kyllä teonalaisuutta, mutta siihen liittyy usein modaalinen sävy. Teonalaisuuteen liittyvän velvollisuuden voi nostaa murreaineiston menneen ajan konteksi, koska adverbiali ei siinä voi saada aktuaalista tulkintaa ('on parhaillaan tehtävänä').

5.4.3 Translatiivin ja essiivin asemesta käytetyt paikallissijaiset TAVA-partisiippiadverbiaalit

Aineistossa on esimerkkejä tapauksista, jotka merkitykseltään vastaavat essiivi- tai translaiivista TAVA-partisiippiadverbiaalia, mutta jotka ovat paikallissijaisia. Keskipohjalaisissa murteissa (etenkin rantamurteissa) käytetään adverbiaaleja, joissa on essiivin asemesta adessiivi:

42.a. *oli* viis viikkua Helsinkisä *tutkittavilla* (Halsua MA)

b. *oli* mulla kerra, kerra y- yheltä tammalta nii viis varsaa yhtaikaa nii *hoirettavilla* (Halsua MA)

c. ei se Anna *oo* enempää ku minäkää *hoijettavilla* (Himanka MA)

d. toinem pää [verkkoa] *oli* josaki kyläsä *kujottavilla* (Himanka MA)

e. ohan se mukava ko *ei oo* ihimisten *autettavilla* (Himanka MA)

f. [rupea jo keittelemään kahvia] eipä se heti ooj *juotavilla* (Himanka MA)

g. ei se [vanhus] muijen *autettavilla ollu* (Kälviä MA)

Samalla alueella käytetään myös translatiivisen TAVA-partisiippiadverbiaalin asemesta allatiivisijaista muotoa:

42.a. isävainaja vei sarkaansas sinnet *tampattaville* (Kalajoki MA)

b. se *oj* jättänyk [jyviä] *krääjättäville [*'pestäväksi'] (Kalajoki MA)

c. se *vei* niitä hylykeennahkoja *muokattaville* (Kalajoki MA)

d. net *toi leikattaville* ja *ommeltaville* [kankaita] (Himanka MA)

e. minä *em meeh haukuttavilles* sinne (Himanka MA)

f. sitä pitää [vanahan] aina aatellak ko sitä *joutuu autettaville* (Himan ka MA)

g. tehtaallep *pantiiv* villat *kartattaville (*Perho MA)

TAVAKSI-adverbiaalin kaltainen on lounaisten välimurteiden ja hämäläismurteiden raja-alueella käytettävä illatiivisijainen tyyppi:

43.a. ko väliin tuli lehmäki *tapettaviin* meni peruna kurkkuun nii (Loimaa MA)

b. hirvi tuli viäreen, minum meinas tulIlam makasiiniil *lährettäviin* (Ypäjä MA)

c. huamas ettei toi äijä ollukka mikään järki arka, *oIis* väisteIttäviin tullu (Ypäjä MA)

d. Sit vasta [kehräyksen jälkeen langat] *tuli kulottavii* (Tammela MA)

En käsittele näitä alueellisia tyyppejä aineiston vähäisyyden vuoksi tämän enempää. Ne osoittavat kuitenkin, että adverbiaalien merkitys pohjautuu ennen muuta TAVA-partisiippiin, koska olosijana voi olla essiivin asemesta myös adessiivi ja tulosijana voi olla translatiivin asemesta allatiivi tai illatiivi.

6 TAVA-PARTISIIPIN KIRJAKIELINEN HISTORIA

Kolmannen näkökulman siihen, millaisissa tehtävissä TAVA-partisiippia voi käyttää ja mitä merkityksiä se saa, tarjoaa vanhan kirjasuomen ja varhaisnykysuomen kausien teksteistä koottu aineisto. Tämä aineiston valossa avautuu kuva aivan toisenlaisesta partisiipista kuin edellisissä luvuissa. Vanhimman kirjasuomen teksteissä TAVA-partisiippi on muodostettu vain muutamasta verbistä ja esiintyy varsin kiteytyneissä fraaseissa. Sen käyttö monipuolistuu vasta 1800-luvun loppupuolella, mutta silloinkin se kasautuu sellaisiin konstruktioihin, joita ei tavata nykyisessä kirjakielessä eikä murteissakaan. Osoitankin tässä, että TAVA-partisiipin yleisimmät kirjakielen käyttötavat ennen 1900-luvun vaihdetta ovat syntyneet käännöslainoina.

Tämän luvun tarkoituksena on näyttää muutaman konstruktion ja muutamien eri-ikäisten tekstien avulla, millaisia muutoksia TAVA-partisiippi on kirjakielisen historiansa aikana kokenut. Kielenkäytöstä ”poistuneiden” käyttötapojen vaikutus nykykirjakieleen jää tässä kuitenkin yksityiskohtaisesti selvittämättä, eikä kenties ole selvitettävissäkään.

TAVA-partisiipin käytön erilaisuudesta johtuen käsittelytapani on tässä luvussa erilainen kuin edellisissä. Tarkasteluni etenee kronologisesti ja tekstilajeittain niin, että tarkastelen aluksi ensimmäisten Raamatun suomennosten TAVA-partisiippeja, sitten lyhyesti vanhan kirjasuomen lakiteksteissä esiintyviä partisiippeja ja lopuksi muutamien varhaisten sanomalehtien käyttöä.

6.1 TAVA-partisiippi varhaisimmissa Raamatun suomennoksissa

6.1.1 TAVA-partisiippi Agricolan raamatunsuomennoksissa

Mikael Agricolan pääteos *Se Wsi Testamenti* ilmestyi 1548. Vuonna 1551 Agricola julkaisi Psalttarin ja tämän jälkeen vielä muita osia Vanhasta testamentista. Kaikkiaan Agricola käänsi runsaan kolmasosan koko Raamatusta. Agricolan raamatunsuomennokset olivat ensimmäisiä suomeksi painettuja teoksia ja niiden merkitys suomen kirjakielen kehitykselle on kiistaton. Ne ovat kuitenkin käännöskieltä ja niissä on paljon sellaista lähdekielten vaikutusta, joka oletettavasti on ollut vierasta tuon ajan puhekielelle. Agricola on hyödyntänyt ainakin Erasmus Rotterdamilaisen kreikaksi julkaisemaa Uuden testamentin alkutekstiä ja sen uutta latinankielistä käännöstä, vanhaa latinankielistä Vulgataa, Lutherin saksankielistä Raamattua sekä ryhmätöinä syntyneitä ruotsinkielisiä tekstejä, vuoden 1526 Uutta testamenttia sekä vuonna 1541 valmistunutta, Kustaa Vaasan Raamatuksi nimitettyä koko Biblian ruotsinnosta. (Itkonen-Kaila 1997; Heininen 1999, 2007.)

Klassisten kielten vaikutusta Agricolan suomennokseen ei ole helppo osoittaa, joten lainavaikutuksen tutkimuskin on keskittynyt ruotsin ja saksan mallin mukaisiin rakenteisiin. Klassisia kieliä ja suomea yhdistää nominaalimuotojen runsaus – molemmissa voi esimerkiksi valita, käyttääkö sivulauseen asemesta synteettisempää, nominaalimuotoon perustuvaa verbi-ilmausta – joten erilaiset infinitiivi- ja partisiippirakenteet ovat osoittautuneet paljastaviksi, kun Agricolan suomennoksen lähtökieliä on selvitetty. (Itkonen-Kaila 1997: 24.) Kuten jo johdannossa mainitsin, suomen ja latinan ”partisiippijärjestelmä” ovat hyvin samankaltaisia. Tässä alaluvussa osoitan, että Agricolan käyttämät TAVA-partisiipit pohjautuvat yleensä latinan malliin.

Agricolan teksteissä esiintyy vain muutamanlaisia TAVA-partisiippimuotoja, joten niiden esiintymämäärät on yksinkertaisinta esittää lekseemeittäin[24]:

Taulukko 6.1: Agricolan raamatunsuomennoksissa esiintyvät TAVA-partisiipit

Partisiippi	**N**	**%**
edelläveisattava	54	43,5
tiettävä	48	38,7
syötävä	13	10,5
nähtävä	5	4,0
tehtävä	3	2,4
levitettävä	1	0,8
Yhteensä	**124**	**100,0**

Agricola käyttää TAVA-partisiippeja useimmiten sellaisissa kiteytyneissä fraaseissa, joilla on selvä vastine lähteksteissä. Esittelen seuraavaksi yleisimpien konstruktioiden mahdollisia malleja, mutta en ole etsinyt jokaisesta esiintymästä vastaavaa kohtaa Agricolan käyttämistä alkuperäisteksteistä. Vaikka oletankin Agricolan yleisimpien konstruktioden syntyneen vieraskielisen mallin mukaan, tämä se ei sulje pois sitä vaihtoehtoa, etteikö ilmaustyyppiä ole voitu käyttää myös muissa yhteyksissä.

Määrällisesti yleisin Agricolan TAVA-partisiipeista on psalmien alussa esiintyvä *edelläveisattapa. Edellä* viittaa siihen, että mallina on ollut jokin ruotsin tai saksan prefiksiverbi. Lutherin käännöksessä psalmien alussa onkin niin ikään prefiksillinen infinitiivimuoto *vorzusingen*. Muoto *edelläveisattava* säilyi raamatunsuomennoksissa vuoden 1938 suomennokseen

[24]Luvut ovat hieman toiset kuin J. Leinon tutkimuksessa (2003: 310), sillä olen laskenut vain raamatunsuomennoksissa olevat tapaukset.

asti, jossa sen tilalla on pelkkä passiivin preesens: *veisataan*. Kyse on ohjeesta, ja kiteymä linkittyy siksi esimerkiksi TAVA-partisiipin käyttöön direktiivisissä ohjeissa (ks. esim. lukua 5.1 esimerkkejä 9).

1.a. 1. Dauidin Psalmi, *edhelweisattapa* Candelein kiellen päle. (AG Ps 4:1)

b. Dauidin Psalmi *edelweisattapa*. Jeduthun edest.(AG Ps 39:1)

Määrällisesti lähes yhtä yleinen Agricolan suomennoksessa partisiippi *tiettävä.* Se esiintyy vain muutamissa fraaseissa*:* translatiivisena verbien *tehdä* ja *tulla* kanssa, ja nominatiivisena *olla*-verbin ja sen jussiivimuodon *olkoon* kanssa. Kutsun näitä tästä eteenpäin *tehdä tiettäväksi*-, *tulla tiettäväksi*-, *on tiettävä*- ja *olkoon tiettävä* -fraaseiksi.

Selvin latinankielinen vastine yleisimmällä *tehdä (jollekin) tiettäväksi* -tyypillä, joka näyttäisi vastaavan latinan *noscere*-verbin (’oppia tuntemaan’, ’tietää’) passiivin partisiipin futuurin *notum* ja *tehdä*-verbin (*facere)* muodostamaa rakennetta. Esimerkit 2a–c Agricolalta ja vastaavat kohdat Vulgatasta osoittavat, että Agricola käyttää *tehdä tiettäväksi* -konstruktiota niissä kohdin, kun Vulgatassa on *facere notum* -konstruktio (ks. myös J. Leino 2003: 309–311). Konstruktiolla ilmaistaan tietoon saattamista ja tuntemaan opettamista.

2.a. Ja *mine tein tietteuexi*, heille sinun Nimes, ia *teenghi tietteuexi*, Senpäle ette se Rackaus, iollas minua Racastit, heisse olisi, ia mine heisse. (AG Joh.17:26)

Vulgata[25]: et *notum feci* eis nomen tuum et *notum faciam* ut dilectio qua dilexisti me in ipsis sit et ego in ipsis.

b. *Sine olet minulle tietteuexi tehnyt* Elemen tiedh, Sine teutet minun Ilolla sinun Casuos edhes. (AG Apt.2:28)

Vulgata: *notas fecisti* mihi vias vitae replebis me iucunditate cum facie tua.

c. Mine teen teille tietteuexi, rackat Weliet sijte Jumalan Armosta ioca nijssä Seurakunnissa Macedonias annettu on, (AG 2Kor 8:1)

Vulgata: *notam* autem *facimu*s vobis fratres gratiam Dei quae data est in ecclesiis Macedoniae.

[25] Latinankielinen vastaava jae on Bittipipliassa olevasta Vulgatasta, joka todennäköisesti ei ole se versio, jota Agricola on käyttänyt suomennostyössään. Heinisen (?) mukaan Agricola on ylipäätään käyttänyt Vulgataa enemmän Erasmuksen latinannosta. Täsmällinen alkuperäislähde ei nähdäkseni kuitenkaan ole tässä tarpeen, sillä tarkoitukseni on vain osoittaa, että Agricolan käyttämillä partisiippifraaseilla on malli latinan kielessä.

Neljäsosa Agricolan *tiettävä*-partisiipeista esiintyy fraasissa *olkoon tiettävä* (’tiedoksi annettakoon’ tms.). Tämä fraasi näyttäisi vastaavan latinan *olla*-verbin konjunktiivin yksikön 3. persoonan *sit* ja *notum*-partisiipin yhdistelmää:

3.a. Nin ylesnousi Petari ninen Ydhentoistakymenen cansa, ia corotti änens, ia puhui heille, Te Judan Miehet, ia te caiki iotca asutta Jerusalemis teme *olcoon teille tietteue*, Ja ottaca minun Sanan teiden Coruijn. (AG Apt.2:14)

Vulgata: stans autem Petrus cum undecim levavit vocem suam et locutus est eis viri iudaei et qui habitatis Hierusalem universi hoc vobis *notum sit* et auribus percipite verba mea.

b. Nin se *olcon teille, ia caikelle Israelin Canssalle tietteue*, ette JESUSEn Christusen Nazarenusen Nimeen quin te Ristinnaulitzit, Joga Jumala cooluista ylesheretti henen cauttans seiso Teme teruene teiden edesen. (AG Apt.4:10)

Vulgata: *notum sit* omnibus vobis et omni plebi Israhel quia in nomine* Iesu Christi* Nazareni quem vos crucifixistis quem Deus suscitavit a mortuis in hoc iste adstat coram vobis sanus.

Tulla tiettäväksi ja *on tiettävä* -fraasit ovat edellä esiteltyjä harvinaisempia, eikä niillä ole niin selvää latinankielistä vastinetta kuin *tehdä tiettäväksi*- ja *olkoon tiettävä* -tapauksilla. Niissä kohdin, kun Agricola käyttää ilmausta *olla tiettävä* tai *tulla tiettäväksi*, Vulgatassa on kuitenkin pari kertaa ilmaus *notum factum est*, joka merkitsee suunnilleen ’on tiettäväksi tehtävä’. Rakenteet voivat olla tämän käännösvastineita tai edellisten tyyppien laajentumia. *Olla tiettävä* -konstruktiota käytetään kun asia on jo tiedossa, tiedetään, ja *tulla tiettäväksi* -konstruktiota puolestaan yhteyksissä, joissa asia saatetaan tai on saatettu jonkun tietoon.

4.a. Mite me teem neinen Miesten? Sille ette iulkinen Mercki ombi heide cauttans tehcty, ia *on caikille Jerusalemis asuuaisille tietteue,* ia emme me site woi kieldä. (AG Apt.4:16)

Vulgata: dicentes quid faciemus hominibus istis quoniam quidem *notum signum factum est per eos omnibus habitantibus in* Hierusalem* manifestum* et non possumus negare.

b. Ja *se tuli tietteuexi ymberi caiken Joppen*, ia moni vskoit HERRAN päle.(AG Apt.9:42)

Vulgata: *notum autem factum est per universam Ioppen* et crediderunt multi in Domino

c. Ja teme *tuli tietteuexi* seke *caikille Juttaille* ette Grekille iotca Ephesis asuit, ia pelko tuli caikein päle Ja HERRAN JESUSEN nimi pidhettin swrna. (AG Apt 19:17)

Vulgata: hoc autem *notum factum est omnibus Iudaeis* atque gentilibus qui habitabant Ephesi et cecidit* timor super omnes illos et magnificabatur nomen Domini Iesu.

Edellä esiteltyjen käännösvastinesyntyisten fraasien lisäksi Agricola käyttää TAVA-partisiippia vain muutamissa yhteyksissä. Yleisin on ’syömistä’ tai ’ruokaa’ merkitsevä leksikaalistuma *syötävä,* jolla on myös mahdollisuuden merkitys (’mitään, mitä voi syödä’).

5.a. Ei sinulle pidhe kylle *söteuete* oleman, ia pite nändymen. Ja mites käsitet, eipe se quitengan pidhe päsemen. Ja mite päsepi, site mine Miecalle ylenannan. (AG Mik6: 14)

b. Hen möskin södhe tachto/ Taicka ei heiden pidhe miteken *söteuet* leutemen. (AG Hgg)

Viisi kertaa esiintyy *nähtävä*, joka Forsman-Svenssonin (1992) mukaan on vanhassa kirjasuomessa *tiettävä*-partisiipin ohella yleisin TAVA-partisiippi. Agricolan teksteissä *nähtävä* muodostaa osan liittomaista muotoa *on nähtävä*, joka on merkitykseltään nykyisen mahdollisuusrakenteen kaltainen (’on nähtävissä’, esim. 6a). *Nähtävä* voi toimia myös etumääritteenä (esim. 6 b–d). Lisäksi se esiintyy kerran *tulla*-verbin yhteydessä (esim. 6e). Koska kyseessä on mentaaliverbi, joihin helposti liittyy vastaanottamisen mahdollisuuden merkitys, partisiipilla on merkitys ’sellainen, jonka voi nähdä’.

6.a. nin ettei hen woinut teiden paha menoan sillen kersie, ia nijte Cauhistoxia, ioita te teit. Joista mös teiden Maa on autiaxi, ihmexi, ia kirouxexi tullut, nin ettei kengen sijne sisel asu, quin tenepene *nächteue ombi.* (AG Jer.44:22)

b. HERRA caikiwaldias Jumala, quinga meiden, *nächteuet* ja näkymettomet wihaliset, alati waluowat ja wäghyuet, Ja sine meiden Lihan hauraudhen tunnet, iongas itze loonut olet (A-I-505)

c. Ja *nächteuelle* leijuelle taritzeuat Taiualiset herckut, HERRAN Christusen Lihan ja henen werense, salaudhesa söte (A-I-568)

d. Sille Seurakunda ombi yxi *nächteue* Cocous ia vdhest syndynyt Euangeliumin änen ia pyhen Hengen cautta, seke Juttaista, Pacanoista, Ethiopist, ia Egipterit, Babilonit, Caldeit, Tijrij, Palastunit, assirit etc. ette caikinaisist Canssoista, coco Mailmas, Joca on ninquin iocu Caupungi. Jossa on ychteleinen meno, Tapa, Oppi ia Jumalanpaluelus, ette Euangelium cautta Jumalan Cunnia ia Laupius sarnatan ia ilmoitetan. (AG Ps.87:0)

e. sen cautta, Ette henen näkymettomat meno'sa, se on, henen ijancaikinen Woimans ia Jumalus, tuleuat *nächteuexi*¸ coska nijste wari otetan, henen Tegoisansa, nimiten, Mailman loomisesta. (AG Rom. 1:20)

Myös *tehtävä* esiintyy samanlaisissa yhteyksissä kuin *nähtävä*: *olla*-verbin kanssa (7a) ja translatiivisena adverbiaalina, jolloin sillä on finaalinen merkitys (7b).

7.a. Me olema mös henen Sucuas, Jos me sis Juamala Sucu olema, Ei meiden sis pide lwlema ette iumal9 obi Cullan, Hopian, caunistettuin Kiuein, ia Cuuain caltainen, eli Inhimisten aijatoxen ielken *techteue,* (AG UT Apt 17: 29)

b. ja sen sine säsit *techteuexi* sen saman sinun pinas muistoxi, sinun pyhein Sanais woijmalla. (AG)

Agricolalla on myös yksittäinen tapaus, joka on merkitykseltään lähellä välttämättömyysrakennetta (*ennustus on levitettävä*).

8. On yxi Ennustos Christusen Waldakunnast, ylitze' caiken Mailman pirin *leuitetteue,* sen Pyhen Euangeliumin sarnan cautta, ioca onopi Jumalan woima caikille vskouille Terueydhexi, jonga cautta hen Mailmasa wallitze. (AG Ps- 93:0)

6.1.2 TAVA-partisiippi vuoden 1642 Bibliassa

Agricolasta seuraava raamatunsuomennos ilmestyi liki sata vuotta myöhemmin, vuonna 1642 (tästä eteenpäin *Biblia*). Sen kieli edustaa ensimmäistä normitettua kirjoitetun suomen muotoa, sillä suomennoskomitean tavoitteena oli puhdistaa Raamatun kieli selvistä Agricolalla esiintyvistä vierasperäisyyksistä. TAVA-partisiipin valossa tämä näyttää koskeneen lähinnä suomen kielelle vieraita ruotsin- ja saksanmukaisia rakenteita, sillä Raamatussa esiintyviin TAVA-partisiippeihin se ei näytä vaikuttaneen. Vuoden 1642 raamatunsuomennoksessa TAVA-partisiippi esiintyy samantapaisisa kiteytyneissä fraaseissa kuin Agricolallakin. Esiintymien jakauma on koottu taulukkoon 6.2. fraaseittain.

Taulukko 6.2: Vuoden 1642 Bibliassa esiintyvät TAVA-partisiipit

partisiippi	**kpl**
tehdä (jollekin) tiettäväksi	66
olla tiettävä	21
tulla tiettäväksi	15
olkoon tiettävä	11
antaa tiettäväksi	4
edelläveisattapa	55
muut	6
Yhteensä	**175**

Agricolan suomennoksesta periytyneet fraasit *tehdä tiettäväksi, tulla tiettäväksi* ja *olkoon tiettävä* ovat vakiintuneet osaksi Bibliankin ilmaisuvarantoa. *Tiettävä* muodostaa enemmistön (65,9 %) Biblian TAVA-partisiippitapauksista. Fraasien käytöissä on erojakin. Esimerkiksi *on tiettävä,* jolla ei ole selvää vastinetta latinassa, on Bibliassa yleisempi kuin Agricolalla. Sitä käytetään monenlaisissa yhteyksissä merkityksessä ’on tiedossa’, ’on tunnettu’, ’tiedetään’.

9. a. Cuitengin tahdomma me sinulda cuulla mitäs aigoit: sillä tästä seurasta *on* meille kyllä *tiettäwä/* että sitä jocapaicas wastan ollan. (1642 Biblia Gl 3: 11)

b. Mutta ettei kengän wanhurscaxi tule Jumalan edes Lain cautta/ se *on tiettäwä*: sillä wanhurscan pitä elämän uscostans. (1642 Biblia Rom 1: 19)

c. Elickä jos se *oli tiettäwä*/ että se härkä on ennen tottunut cuockiman/ ja hänen Isändäns ei corjannut händä/ nijn hänen pitä andaman härjän härjästä/ ja se cuollut pitä hänen oleman (1642 Biblia 2 MS 21: 36)

Lisäksi translatiivisijainen *tiettävä* esiintyy vuoden 1642 Bibliassa neljä kertaa *antaa*-verbin kanssa. Vaikka *antaa tiettäväksi* on merkitykseltään lähellä *tehdä tiettäväksi* -tyyppiä (molemmat merkitsevät suunnilleen ’saattaa tietoon’), niin niiden ilmaantuminen kirjakieleen on merkki TAVA-partisiipin käyttötapojen yleisestä laajentumisesta permissiivisen *antaa tehtäväksi* -tyypin suuntaan (esim. 10b). (Ks. myös J. Leino 2003: 310.)

10.a. MIkä erinomainen syy on että hallituxet muutetan/ *tiettäwäxi annetan:* nimittäin/ maacunnan ricosten tähden se tapahtu. Laitetan corcoraha/ käsketän caikella ahkerudella pahennuxia wälttä / cadzo että cullekin

oikeus tapahtuis/ että cukin cohdastans idzens parannais / ja olis waiwaisia wastan andias. (1642 Biblia Sl 28:0)

b. Ettäs cuulisit heitä taiwas/ ja olisit palwelioittes ja Canssas Israelin ricoxelle armollinen/ coscas heille olet osottanut sen hywän tien/ jota heidän waeldaman pitä/ ja andaisit saten maalles/ jongas Canssalles *andanut* olet *asuttawaxi*.

c. Kellengä Försti saa *anda* jotakin *perittäwäxi.* (1642 Biblia Hes 46)

Vaikka esimerkkejä 10b–c voi pitää ensimmäisinä merkkeinä TAVA-partisiipin käyttötapojen hienoisesta monipuolistumisesta, niin partisiipin käyttö keskittyy vuoden 1642 raamatunsuomennoksessakin vain muutamiin lekseemeihin. Muusta käytöstä on vain muutama esimerkki. Esimerkeissä 11a–c on *olla*-verbin ja TAVA-partisiipin liitto, jolla on mahdollisuuden merkitys.

11.a. Te ajattelitte minua wastan paha, mutta Jumala on käändänyt sen hywäxi, että hän tekis, *cuin nähtäwä on,* pelastaxens paljo Canssa. (1642 Biblia 1Moos 50:20)

b. Nijn ettei hän woinut teidän paha menoan sillen kärsiä, ja nijtä cauhistuxia, joita te teitte: joista myös teidän maan on autiaxi, ihmexi ja kirouxexi tullut, nijn ettei kengän sijnä asu, *cuin tänäpän nähtäwä on*. (1642 Biblia Jer 44: 22.)

c. Mutta eläinden päällä oli nijncuin taiwas, cuin Cristal, *peljättäwä*, juuri heidän päälidzens lewitetty.(1642 Biblia Hes 1: 22)

Esimerkissä 12 on *tulla*-verbin ja TAVA-partisiipin translatiivin liitto, jolla ilmaistaan futuuria.

12. Te huorintekiät ja huorat, ettekö te tiedä, että mailman ystäwys saat ta Jumalan wihaisexi? Joca sijs tahto mailman ystäwä olla, *hän tule Jumalalda wihattawaxi*.(1642 Biblia Jaak 4:4)

6.2 TAVA-partisiippi vanhan kirjasuomen lakiteksteissä

Raamatunkäännösten ja muiden uskonnollisten tekstien lisäksi suomen kirjakielen alku koostuu lähinnä lakiteksteistä. Ensimmäiset suomeksi kirjatut lait ja asetukset ovat peräisin Ruotsin vallan ajalta, joten niiden lähdekielenä on ruotsi. Koska enin osa raamatunsuomennoksissa esiintyvistä TAVA-partisiipeista näyttää saaneen mallinsa latinasta, voisi siis lakiteksteissä olettaa esiintyvän toisenlaisia TAVA-muotoja. Läpikäymieni lakitekstiesimerkkien perusteella *tiettävä*-partisiippi ja sen sisältävät konstruktiot (etenkin *tehdä tiettäväksi* -konstruktio) ovat kuitenkin yleisimpiä TAVA-partisiippimuotoja myös 1600- ja 1700-luvun lakiteksteissä.

Ne vanhan kirjasuomen lakitekstit, joille on olemassa myös ruotsinkieliset alkuperäistekstit, osoittavat, että *tiettävä*-ilmaustyyppejä ei ole käytetty minkään ruotsin konstruktion vastineena. Voi olla, että muoto on omaksuttu muihinkin tekstilajeihin nimenomaan vuoden 1642 raamatunsuomennoksien (ja sitä kautta Agricolan) vaikutuksesta. Ikola (1976: 12) on nimittäin verrannut vuoden 1642 Raamattua sen arvovaltaisuuden vuoksi kielioppaaseen, sillä sen kieltä pidettiin seurattavana esikuvana.

Vanhan kirjasuomen lakiteksteissäkin yleisin TAVA-partisiippikonstruktio on *tehdä tiettäväksi.* Se esiintyy yleensä asetusten alussa eräänlaisissa aloitusfraaseissa, joissa uusi laki tai asetus saatetaan tietoon[26]. Esimerkkejä tästä ovat 13a–c.

13.a. Näitä me olema tahtonut teille caickille ia idzecullakin armolisesta ia suosiolisesta *tiätäwäxi tehdhä*, as1500.sen:As1593-1

b. Mö Gustaf Adolph Jumalan armolda, Rodzin, Göthin ja wändin vloswalittu Cuningas ja Periförsti, Swriförsti Suomenmallen, etc. *Temä tiettäwäxi*, waicka me Herranpäivil quin wijmen Örebroos pidettin, meiden~ kirioituxen cautta olemma pois kieldäneet, caicki skydit ja gestämiset, nijlde jotka ei meiden teekiriam ja todhistoxem cansa vloslähetetyt ole, että jocahinen senpärästä idzens laittaman piteis, ja yhteinen cansa jongun hoistoxen~ saisi : (as1600.sen:As1615-A1a)

c. ME CHristina JUmalan armost, Ruotzin, Göthein ia Wendein Ulgosswalittu Drotningi ia Peri-Furstinna, Suuri-Furstinna SuomenMaalle, Hertiginna Wirois ia Carelis, Frökinä ylitze Ingerimaan, etc. *Teemme tiettäwäxi*, että nincuin me Julkisesta ymmärämme sen suuren ylitzekäymisen cuin yhteinen Canssa Maalle tähän päewän asti Skydillä ia Gästningillä owat ylenpaldisesti raskautetut, Eij ainoastans heille alaspoluxi ia maalla turmelluxexi, Mutta myös meille ia Waldacunnalle wahingoxi ia caipauxexi : Mingä tähden olemme tilan saanet tätä caickia, meidhän rackan Waldacunnan Neuwon Andaitten cansa tarpe-

[26]Laitinen ja Nordlund (tulossa) ovat osoittaneet, että fraasia *tehdä tiettäväksi* on käytetty myös saarnateksteissä, joista se on levinnyt myös itseoppineiden kirjoittajien kirjeisiin.

lisesti ajatella ia wijmen hywäxi löytänet sencaldaisia laittomia Skytiä ia Gästningiä peräti pojes laitta ia toimitta. as1600.sen:As1649a-A1b

Tiettävä-partisiippi esiintyy lakiteksteissä yleisesti myös *olla*-verbin kanssa. Ilmaustyyppiä käytetään yksinkertaisesti merkityksessä 'tiedetään, on tiedossa'. Esimerkit 14a–e suomenkielisistä asetuksista ja vastaavat kohdat ruotsinkielisestä alkuperäistekstistä osoittavat, ettei rakenne vastaa suoraan mitään ruotsin ilmaustyyppiä. Ruotsissa käytetään vastaavissa kohdin vaihtelevia ilmauksia, vaikkakin merkitys pysyy jokseenkin samana[27].

14.a. Ja nijn usein cuin minulda oikeus jotakin kysy, tahdhon minä/ : *nijn paljon cuin minullen tiettäwä on,* : totudhen tunnusta, ja eteheni panduihin kysymyxihini wastata. (Koll1648-502)

(ruots. *så mycket mig witterligit är*)

b. Että myös se paha tapa/ tulla hiljain Kirckoon/ ja lähte sijtä ulos/ ennen cuin Jumalan Palwelus on päätetty, tulis estetyxi, nijn pitä nijden/ jotca löytän omasta ehdosta ja elkiwallast, ja ilman hädätä Kircosta uloslähtenexi, ja ne jotca ei silloin cosca Yhtensoitetan, eli cohta sen jälken, sinne sisältule/ tekemän Sacko Cuusi Marcka Hopia Raha joca kerta, Caupungeis: Mutta jos jocu Maan Kylis tule hiljain, *ja tiettäwä on, eli todexi saada taitan*/ ettei hän nijncuin caucana Kircost asuwainen, ole cuullu Soittamista, eli tainnut nijn hywin Aica arwata, nijn pitä se ensimäisen kerran waroittaman, että hän tästedes laitta itzens oikial ajalla sinne, ja toisen kerran tekemän yhden Marcan Hopia Rara sackoa; (As1687e-167-VII VII)

(ruots. *witterligit eller bewijsligit är*)

c. Waan Seuracundaa pitä sencaltaisis Tiloisa manattaman/ että he Syndisen ilmoittawat, jos se jollakin Sanancuulioista *tiettäwä on*/ eli myös Jumalata rucoilewat, että hän ilmi tulis. (Flor1688-39-X:6)

(ruots. *om han är någon af åhörarena bekant*)

d. Awioskäskyn eroittamises pidetän seurawainen Sanain muoto: Että N. selkiäst Tiedoista/ ja omast Tunnustuxest kyllä *tiettäwä on* cuinga tämä sinun Puolisas N. Huoruden Syndijn/ Jumalata ja hänen pyhä Käskyns wastan langenut on/ ja sillä caiken Awioskäskyn Oikeuden sinua wastan rickonut (Flor1688-64-XVI)

(ruots. *bepröfwas hafwa*)

[27]Ruotsinkielisistä alkuperäisteksteistä kohdat on hakenut Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tutkija Riitta Palkki. Pyynnön hänelle välitti Taru Nordlund. Kiitän tässä molempia.

e. Ei anna sisälle-kirjoitus etu-oikeutta muuhun cuin kijndiään omaisuteen, joca welcapäälle oli silloin cuin sisälle-kirjoitus tapahdui : ei myös se joca sitten tapahtu, cuin welantekiä cuollut, eli hänen köyhydens *caikille tiettäwä on*. (RWL1759-149-Cau-17:12 12)

(ruots. *almänt kunnig är*)

On tiettäwä -konstruktiota käytetään siis vanhassa kirjasuomessa tehtävässä, jota Forsman-Svensson (1992) nimittää *liittopassiiviksi*. Tällaisia yksinkertaisesti passiivia ilmaisevia liittomuotoja esiintyy muutamista muistakin verbeistä, mutta hyvin harvoin. *olla*-verbin ja TAVA-partisiipin liitolla voi vanhoissa lakiteksteissä olla myös samanlainen merkitys kuin nykysuomen mahdollisuusrakenteella (15a–c). Erityisesti tähän merkitykseen ovat kiteytyneet niin ikään kognitiivisista verbeistä *nähdä, ymmärtää* ja *pelätä* muodostetut TAVA-partisiipit. Ne ovatkin *tietää*-verbin jälkeen yleisimmät TAVA-partisiipin kantaverbit vanhan kirjasuomen lakiteksteissä.

15.a. Jollei hän löydä itziänsä tytywäisexi Maanherran Päätöxeen, mahtaa hän muutoxesta sijnä kändyä Meidän ja Waldacunnan Cammar-Collegiumijn ja odotta sen Resolutiota, joca Resolutio lähimmäisellä kerralla sen jälken, Maankirjaa luettaisa, *on observerattawa* Pastoratin Maankirjasa. (As1762ö-3)

b. Mutta myös waadittin hän jättämän Leirins ja Pagacins ynnä Cantzelijn ja Fält Raha Cassan cansa, nijn myös hänen Ammunitionins ja Styckins joita oli 48. luulda, ilman muita cauneita corennuxi ja woiton märckejä, nijncuin näistä caikista, nijstä prändätyistä ja wielä edespäin ulos käywäisistä Kirjoitoxista yldäkylläisest *on nähtäwä*. (As1702b-4)

c. Sencaldainen on yxi waarallinen wala, ellei jocu ennen sitä paremmin tiedä asiata : Ja *on peljättäwä*, että monda wäärää walaa tapahtu, joilla Jumala sangen wihoitetan, jota Tuomarin pitä estämän. (RWL1759-380-TO-34)

Huomiota voi kiinnittää myös siihen, että *olla*-verbin ja TAVA-partisiipin liitto saa 1600- ja etenkin 1700-luvun asetuksissa toisinaan myös välttämättömyyden tulkinnan. Tapauksia ei kuitenkaan ole välttämättä syytä lukea vielä välttämättömyysrakenteiksi. Kyse voi olla yksinkertaisesti siitä, että *olla*-verbin ja TAVA-partisiipin muodostama ”liittopassiivi” saa lakitekstin kontekstissa direktiivisen tulkinnan aivan kuten passiivi ohjeistavissa teksteissä nykyäänkin (ks. esim. ISK § 1566–1567). Vanhan kirjasuomen tapaukset on kuitenkin syytä pitää mielessä, kun pohditaan niitä kontekseja, joissa predikatiivikonstruktio on voinut lähteä kehittymään välttämättömyyttä ilmaisevaksi verbiliitoksi.

16.a. Puto Kello sijtten, cuin laillisesti warattu on, Kellon soittajan cuoljaxi: Nijn *on hän* seihdhemellä marcalla *maxettawa*. (Koll1648-442-Kir-6)

b. Taitawat miehet wihan puolesta yhtehen tulla, toinen cuoleman sapi, ja toinen hawat : Sijnä *on cuollut maxettawa*, ja hawat maxamattomat (Koll1648-221-TahH-14)

c. *ASETUS noudatettawa* Turun Läänin Lazaretisä, Annettu ja wahwistettu Lazaretin Directionilda sinä 1 päiwänä Touko kuusa Wuonna 1796. (As1796a-1)

d. Niinkuin täsä liitto-kirjasa jokaitzen rikoxen edestä ei <24> ole erinäistä sakkoa (*joka Suwipäiwä töisä maxettawa on*) taittu ulospanna; niin tule se Hallitzian hywän tahdon päälle rangaistusta kungin rikoxen jälkeen sowitta. (As1798c-23 65:0)

e. mutta että se sama Ruotzisa tähänasti peräti tietämätöin on ollut, nijn muutamain sanain cansa ainoastans *on mainittawa* nijden hyödytyxestä, itzecullengin kehoituxexi, että sen mieluisammasti ja wiriämmästi lyödä itzens tämän istutuxen päälle, sillä että sijtä on parembi waiwan palket cuin muista maanhedelmistä, jotca minulla tietyt owat. (As1729a-13)

Ruotsin vaikutuksesta syntyneeksi voi epäillä vanhoissa lakiteksteissä esimerkkien 17a ja b tapaista konstruktiota *tulla tehtäväksi,* sillä kyseessä on liittomuotomainen futuurikonstruktio, johon voi liittyä myös ablatiiviagentti (*Magistratilda* esimerkissä 17b) kuten tuon ajan passiivisiin verbinmuotoihin yleensäkin (Itkonen-Kaila 1992).

17.a. ETtä Tupakin istutus ennen tätä eij ole Ruotzis maatcan saatettu ollut, ja Tupakin siemenet nijn muodoin *tulewat* matcan saattamisen alusa ulcomailda *toimitettawaxi*, nijn taita kyllä itzecukin, oman mielisuosions jälken, mistä ulcomaan paicasta hän tahto, nijllä itzens edescatzua; (As1729a-9)

b. Mutta jos ei Ämbeti sijtä keskenäns sowi, nijn *tule* se, nijn cuin yxi Politie ja Oeconomie asia *Magistratilda ratkaistawaxi*. (As1731d-B1a)

Kiteytyneiden fraasien lisäksi 1600- ja 1700-lukujen lakiteksteissä on esimerkkejä myös sellaisista TAVA-partisiipin käytöistä, joita tavataan nykykirjakielessäkin. Esimerkissä 18a on määräämisverbin kansa esiintyvä ja esimerkissä 18b antamisverbin kanssa esiintyvä translatiivinen TAVA-partisiippi.

18.a. Sentähden olemme Me nyt jällens neuwolisex hywäx ja Christilisex löytänet, tänä sisälolewaisna wuona ymbärins meidän Cuningan wal-

dacunnan ja sen alla macawaisten Maacundain asetta ja päällepanna anda, nijncuin Me täsä ja tällä Meidän awoimm~alla Kirjalla *säädäm, käskem ja uloskirjoitam***,** Colme yhteistä Solenn- Kijtos- paasto- ja Rucous päiwä, *juhlattawax ja pyhitettäwäx* sijnä 14. päiwänä Kesäcuusa, 12. päiwänä Heinäcuusa, ja 9. päiwänä Elocuusa ensin tulewaisina. (As1672a-A3a)

b. Mutta nijllä maan paicoilla, joilla ei suuri ja runsas waan wähä Hirsi- ja Petäjä-Metzä löyty, pitä Maan Herrain laitoxen jälken Kihlacunnan Oikeudelda asian omaisten Jachti- ja Maan Palwelioitten läsnä ollesa, nijstä raketuista Cruunun- ja Wero-maiden Sahoista tarcasti tutkittaman, ja sen jälken Cammar Collegiumin hywäxi löytämisestä, jocaiselle Sahalle, taicka coto tarpexi eli Caupaxi, Metzän pistäwäisyden jälken yxi wissi lucu Hirsiä *sahattawaxi* **annettaman**, jonga ylitze Sahan Isändä ei mahda käydä, Lautain Confiscationin ja Neljänkymmenen Dald. Hop. rahan Sacon hastolla, ensi kerralla, colmeen osaan jaettawaxi, jotca toisella kerralla ja nijn usein, cuin tätä wastan ricotan tulewat kerrotuxi. (As1734e-D1a)

Etumääritteenä TAVA-partisiippi toimii vanhan kirjasuomen lakitekstiaineistossa lähes yksinomaan erisnimien tai titteleiden edellä. Tällaisina toimivat sellaiset leksikaalistuneet muodot kuin *kunnioitettava, ylistettävä* ja (*korkiast) arvossa pidettävä*.

6.3 TAVA-partisiippi varhaisimmissa suomenkielisissä sanomalehdissä

6.3.1 Tietosanomien TAVA-partisiippi

Kuten edeltä käy ilmi, lähinnä käännöskieltä edustavissa vanhan kirjasuomen teksteissä tavattavat TAVA-partisiipit esiintyvät kiteytyneissä ilmaustyypeissä, joille voi usein löytää myös selvän mallin lähtöteksteistä. Siksi ei olekaan yllättävää, että ensimmäisissä suomeksi luodussa kirjallisuudessa TAVA-partisiippeja esiintyy varsin vähän. Esimerkiksi ensimmäisessä suomenkielisessä sanomalehdessä, vuonna 1775 ja 1776 ilmestyneessä Tietosanomissa, on vain runsaat 40 TAVA-partisiippiesiintymää. Näistä kolmasosassa on partisiippina on leksikaalistunut *kunnioitettava,* joka toimii etumääritteenä. Leksikaalistumattomia TAVA-partisiippietumääritteitä Tietosanomien aineistossa on vain yksi (esim. 19). Konteksti paljastaa, että se ei ole murreaineiston etumääritetapausten tapaan modaalinen, vaan pikemminkin lähellä nykysanomalehtiaineiston käyttöä.

19. Wielä 10:xi, niin on waiwaisten huonella Kirkon tykönä wähä peltoa, josa kaswatetan naurita, kaaleja, juuriskoita ja Maanpäärynitä

waiwaisten ruan lisämisexi; mutta ne muut, täsä pellosa *kaswatettawat juuret ja yrtit*, niinkuin porkkanat, sipulit, kynsilaukat, tupakin lehdet, niin myös kaalin ja tupakin taimet ja maan-omenain eli päärynäin tupakixi kelpawat lehdet, joita ei waiwaisten huonesa tarwita, käytetän rahaxi (STS1776-52)

Yli kolmasosa Tietosanomien TAVA-partisiipeista esiintyy passiivisessa futuurikonstruktiossa *tulla tehtäväksi,* josta oli jo pari esimerkkiä Bibliasta ja lakiteksteistäkin (esim. 20a – b).

20.a. Jos Ostajita ilmestyy koolta, niin *nämät tulewat aljettawaxi* tulewan wuoden alusa. (STS1775-2a)

b. Että näisä Lehdeisä monesti *tulee mainittawaxi* yxi ja toinen Maakunta, Waltakunta ja paikkakunta yhdesä ja toisesa Maan-piirin osasa; niin näkyy se haluisille sula Suomalaisille otollisexi ja yödyttäwäisexi, täsä kirjoituxesa wälittäin niistä tiedustella. (STS1776-3)

Muista adverbiaalina toimivista TAVA-partisiipeista Tietosanomissa on vain 2 esimerkkiä, eivätkä ne ole samanlaisia kuin nykysuomen TAVA-partisiippiadverbiaalit. Esimerkiksi Tietosanomien ainoa essiivisijainen TAVA-partisiippiadverbiaali (esim. 21b) ei ilmaise teonalaisuutta, vaan pikemminkin paikkaa. Siihen liittyy myös mahdollisuuden implikaatio ’ne voi ostaa kappaleittain …Frenckelillä’.

21.a. Jotka näistä *tahdoisit lysyltä itzellensä lähetettäwäxi*, saawat siitä kirjoittaa itze Walmistajan tygö. (STS1776-32.)

b. Kappalettaisin ne myös löytywät *ostettawana* Kuninkall. Akademian Kirjan Präntäjällä Frenckelillä STS1776-32

6.3.2 Oulun Wiikko-Sanomien TAVA-partisiippi

Tietosanomia noin 60 vuotta myöhemmin ilmestyneessä Oulun Wiikko-Sanomissa TAVA-partisiipin käyttökontekstit ovat jo runsastuneet ja monipuolistuneet niin, että sen käytön voi luokitella pitkälle samaan tapaan kuin nykysanomalehtiaineiston ja murreaineistonkin tapaukset. Seuraavassa taulukossa näkyy TAVA-partisiipin käyttökontekstit ja niiden prosentuaaliset osuudet Oulun Wiikko-Sanomissa vuosikerroissa 1829 ja 1830.

Taulukko 6.3: TAVA-partisiipin käyttöjen jakauma Oulun Wiikko-Sanomissa

Käyttö	**N**	**%**
Attribuutti	55	15,5
Olla + TAVA-partisiippi	95	26,8
Substantiivinen	3	0,8
Translatiivinen adverbiaali	153	43,1
Essiivinen adverbiaali	20	5,6
Adverbi	4	1,1
Referatiivirakenne	25	7,0
Yhteensä	**355**	**100**

Käyttöjen yksityiskohtaisempi tarkastelu tuo kuitenkin esiin suuria eroja 1800-luvun alun ja 1900-luvun lopun sanomalehtien välillä. Nostan tässä esiin muutaman sellaisen käyttötavan, joita ei esiinny Aamulehden aineistossa sen paremmin kuin murreaineistossakaan.

TAVA-partisiippi on Oulun Wiikko-Sanomissa yhä yleisimmin translatiivisijainen aivan kuten ensimmäisissä raamatunsuomennoksissa ja lakiteksteissäkin. Näille teksteille ominaisten fraasien asemesta translatiivinen TAVA-partisiippi esiintyy tavallisimmin jo edellä pariin otteeseen mainitussa konstruktiossa *tulla tehtäväksi.* Kyseessä on erityisesti varhaisnykysuomelle tyypillinen futuurinen passiivikonstruktio, joka muistuttaa esimerkiksi ruotsin apuverbin kanssa muodostettavaa futuuria. Konstruktiolla voi olla Oulun Wiikko-Sanomissa myös välttämättömyyden merkitysvivahde (22b–c), mutta se tulee pikemminkin kontekstin vaikutuksesta (esimerkeissä lihavoidulla) kuin on konstruktion ”oma” merkitys.

22.a. Kuinka tämä asia on niin kääntynyt Greekalaisille eduksi, vaikka se vasta näytti niin kamalalta, *tulee* ensi lehesä *selitettäväksi.* (OVS1829-3-3)

b. Jos eivät kaikki ensi määrä-päivänä täytä' tätä **velvollisuutta,** *tulee* uusi päivä *määrättäväksi*, mutta sillon lankiavat he maksamaan järjestys-miesten vaivasta puoli Riksiä Bankko rahaa. (OVS1830-39-2)

c. **Hänen Majesteetinsä on** myös **säätänyt,** menneen Syyskuun 12:sena päivänä, että platinasta *tulee tehtäväksi* rahoja, 12:hen hopio- ruplan arvosia. (OVS1830-48-1)

Yleinen translatiivinen TAVA-partisiippi on myös sellainen, jossa partisiippiverbinä on *myydä. Myytäväksi* esiintyy lähinnä siirtämisverbien yhteydessä aivan kuten translatiivinen TAVA-partisiippiadverbiaali nykysuomessakin (esim. 23a–b), mutta se voi esiintyä myös tilanilmauksena käytetyn *löytyä*-verbin kanssa (23c). *Löytyä myytäväksi* -kollokaatiolla ilmaistaan saatavuutta, siis mahdollisuutta ostaa tai hankkia jotakin. Nykysuomessa saatavuutta ilmaistaan usein mahdollisuusrakenteella ja sitä lähellä olevilla adverbeilla (esim. *on saatavilla, saatavissa*; ks. tarkemmin luku 9).

23.a. Johan Simeliuksen Lesken Kirjapräntistä Helsinforsin Kaupungista on **lähetetty** C. E. Barckin Kirja-kaupasa *myytäväksi* Ruottalainen Kirja nimeltä; Anteckningar om Församlingarne i Kemi-Lappmark, jonka on kirjottanut And. Joh. Sjögren, 2 Bankko-Riksin hintaan. (OVS1829-39-4)

b. Myös on minulle **annettu** *myytäväksi*, Hänen Keisarillisen Majesteettinsä Armollinen Asetus, juoppoutta ja väkeväin juomain luvatonta myymistä vastaan, annettu Pietarpurisa 18:tena Päiv. Maaliskuusa 1829. (OVS1829-40)

c. Hänen Keisarillisen Majestätinsä armollinen Asetus juopumista ja luvatonta viinan myymistä vastaan, annettu St. Pietarin Kaupungisa 6/18 Maaliskuusa 1829, joka myös 5:den Hopio-Rublan sakon haastolla on piettävä Kaikisa Trahtööri-paikoisa, Krouveisa ja muisa ruan ja väkeväin juomain Myynti-paikoisa, kuin myös Kestikivari-taloisa; *löytyy myytäväksi* Kirja-präntisä täsä Kaupungisa, Suomen, Venäjän ja Ruottin kielellä, 20:nen kopekan hintaan paperi rahaa kappale. (OVS1829-30-4)

Essiivisijaiset TAVA-partisiippiadverbiaalit eivät ole Oulun Wiikko-sanomissa tavallisia ja huomattava osa niistä esiintyy omistuslauseissa.

24.a. Hänen Majesteetinsä Keisari, H. M. Keisarinnan seurasa, on itte alottanut ne puheella, josa Hän ilmottaa Säädyille, mitkä asiat **heillä** nyt **ovat** *keskusteltavina* ja manaa heitä rehellisellä toimella ja taijolla sovinnosa valvomaan Valtakunnan ja Kansan etua. (OVS1830-26-1)

b. Mainitaan siinä myös, asian oheesa, että samat Asetukset jo yli kahen vuoden **ovat ollet** Ruottin **Esivallalla** *vahvistettavina*, vaan ei ole' vielä saatu niitä sieltä takasin. (OVS1830-40-2)

c. Ei kuulu' olevan paljon päälle 40:nen vuoden sitten kuin siellä oli maanviljeleminen vielä ollut siinä tilasa, että kansa oli pian ylehensä lapiolla, sahrain asemesta, kaivelleet pieniä peltotilkkujansa, ja ollut niin köyhää, että tuskin **kenelläkään** *oli ollut* selvä leipä *syötävänä*. (OVS1830)

Taulukkoon 6.3 olen laskenut *olla*-verbillisissä lauseissa esiintyvät TAVA-partisiipit yhteen (*olla* + TAVA-partisiippi), koska TAVA-partisiipin käyttöä predikatiivina ja verbiliiton osana ei ole vielä kovin eriytynyttä. Lisäksi o*lla*-verbin ja TAVA-partisiipin liitto voi ilmaista sekä mahdollisuutta että välttämättömyyttä.

TAVA-partisiipin predikatiivikäyttö Oulun Wiikko-Sanomien aineistossa on hyvin samantapaista kuin satakunta vuotta uudemmassa Aamulehden aineistossa, sillä selvimmin predikatiiviksi hahmottuvat TAVA-partisiipit ovat leksikaalistuneita mentaaliverbeistä muodostettuja muotoja.

25.a. Se mies, joka on *päälleluotettava* tavoiltansa ja uuttera, saapi eri-tiluksen hoitaaksensa omalla vapaudella. (OVS1829-45-2)

b. Tämmönen kuri ja siivo on *kunnioitettava* omasakin maasa, semminkin vihollisen valtakunnan syämmesä. (OVS1829-48-1)

c. Onneksensa olivat kyllä siis nämä 4 miestä maalle joutuneet, vaan *valitettava* oli kuitenki nyt heijän tilansa. (OVS 1830-8-2)

d. Taitaa olla' vähän *peljättävä* tämä jään paljous, sen suhteen että se viipyy kauvan sulatesansa ja täyttää ilman höyryllä, joka ei saata' olla' terveellinen. (OVS1829-16-2)

Mahdollisuuden merkityksen *olla*-verbin ja TAVA-partisiipin liitto saa etenkin silloin, partisiippiverbinä *verrata* tai *nähdä* TAVA-partisiippeja, vaikka muidenkin verbien yhteydessä se on mahdollinen (26d) Tämä kiteytynyt liitto muistuttaa nykysuomen mahdollisuusrakennetta, josta ei ole yhtään esimerkkiä vielä Oulun Wiikko-Sanomissa.

26.a. Hän on nokeen *verrattava*, joka on itte musta, ja mustaa muut, jotka häntä lähestyvät. (OVS1829-10-2)

b. Luonnollisesti ei tullut unta silmään Mamselli-paralle sinä yönä, varsin kuin hänen täyty soimata' omaa tyhmyyttään niin kuin parasta syytä vahinkoonsa, joka ei ollutkaan pieni, varsin köyhälle ihmiselle; sillä joka punta Englannisa on nykysinä aikoina *verrattava* ainakin yhtentoista kymmeneen Riksiin Ruottin Bankko-rahasa. (OVS1829-41-3)

c. Olkoon nyt tämän valituksen perustus mikä hyvänsä, mutta se on *nähtävä* että meijänkin aikoinamme on hyviä ja rakkaita ihmisiä, ja että vanhaankin aikaan on ollut pahoja ja kavaloita, ihmiskunnasa. (OVS1830-2-1)

d. Onkos sitten ihmeenä *piettävä* että hän kuoltuansa on yhtä paljon kaivattu, kuin hän eläisänsä oli rakastettu? (OVS1829-7-2)

Myös välttämättömyyttä ilmaisevat *olla*-verbin ja TAVA-partisiipit liitot ovat Oulun Wiikko-Sanomien aineistossa melko kiteytyneitä, sillä selvimmin nykysuomen välttämättömyysrakennetta muistuttavia tapauksia ovat sellaiset tekstiä jäsentävät ja kommentoivat fraasit, joissa partisiippiverbinä on puheaktiverbi.

26.a. Täsä *on* myös *mainittava* että Kytömaan viljelemiseen tottunut mies on Ilmajoesta toimitettu Kuusamoon, siellä tätä pelto-keinoa Asukkaille opettamaan. (OVS1829-38-1)

b. Muutoin *on mainittava* merkillisenä asiana, että lapset eri- karvasista vanhemmista eivät tule' oikeen kumpasenkaan karvallisia, vaan sillä välillä. (OVS1830-23-2)

c. Täsä *on muistutettava*, että seuraavasa palasesa puhutaan Ruottin Valtakunnasta. (OVS1830-47-3a)

Esimerkkien 26a–c kaltaisten fraasien lisäksi Oulun Wiikko-Sanomissa on kuitenkin muitakin selvästi välttämättömyyttä tai velvollisuutta ilmaisevia TAVA-partisiippeja. Niitä esiintyy erityisesti lehden ohjeita maanviljelijöille sisältävissä tekstiosuuksissa. Esimerkkejä 27a–d voi pitää jo välttämättömyysrakennetapauksina, vaikka muodoltaan ne ovatkin vielä predikatiivikonstruktiotyyppiä, mitä osoittaa *olla*-verbin kongruenssi esimerkissä 27d. Palaan näihin esimerkkeihin välttämättömyysrakenteen kehitystä käsittelevässä jaksossa.

27.a. Hän varottaa sentähen että luoko *on koottava* heti kohta kuin se näyttää parahiksi kuivaneen, jos kohta ilmakaan ei kiiruhtas. (OVS1830-35-3).

b. Jos potaatit leikellään heinoiksi niin *on merkittävä* visusti että leikellyt hituset kohta heitetään veteen, muutoin ne mustuvat ja mustaavat myös jauhot. (OVS1830-3-1)

c. Ensiksi *on* kasvo lainasta *maksettava* välttämättömästi ja tyyris kyllä, jos tahotaan tätä laitosta menestymään ja kannattamaan ittiänsä, toiseksi *on* Magasiinin ja jyväin hoitaja *palkattava*, sillä ei suinkaan siihen rupia' kukaan palkatta; kolmanneksi on vielä vaara yhteinen, ja jos vahinko tapahtuu, menee koko Pitäjään eli Seurakunnan omaisuus hukkaan; ja vielä neljänneksi se että moni saattaa panna' Magasiiniin kelvottomia jyviä, josta huolettomuudesta eli kavaluudesta sitten on vahinko sillekkin rehelliselle, joka kunnialla tuopi osansa kelvollisia eloja. (OVS1829)

d. Mutta kuin ne siellä taas alkavat kostua', niin ne *ovat* kohta *korjattavat* kuivaanhuoneeseen. (OVS1830-12-2)

Nykyisestä poikkeavaa käyttöä on myös Oulun Wiikko-Sanomien attribuutteina toimivissa TAVA-partisiipeissa. Käytän tässä niistä tietoisesti nimitystä *attribuutti* aiemmissa luvuissa käyttämäni etumääritteen asemesta, sillä Oulun Wiikko-Sanomissa substantiivia määrittävä TAVA-partisiippi voi olla myös pääsanansa jäljessä. Tällaisia vanhemmassa kirjasuomessa esiintyviä muotoja on nimitetty *predikatiivi-* tai *jälkiattribuuteiksi* ja niitä on pidetty vieraiden kielten mallin mukaisina. Häkkinen (1994: 399–400) tosin huomauttaa, ettei niitä voi pitää aivan suomen kielen vastaisina, sillä kansankielessäkin voidaan käyttää adjektiiveja samaan tapaan edussanansa jäljessä (esim. *merestä kohoaa neitonen niin kaunis ja ihana)*. Oulun Wiikko-Sanomien aineistossa jälkiattribuutit ovat varsin kiteytyneitä, sillä enin osa niistä on muodostettu *kutsua*-verbistä.

28.a. Tämä maa on nyt Turkin aluetta ja sitä hallittee nyt yksi Guvernöri, turkin kielellä Paschaksi *kuttuttava*. (OVS1829-3-3)

b. Oli akkunan takana Mätäs pellon pyörtänöllä; Sillä mättäällä kökötti Pieni poika, koiran silmä, Pikku Mikoks *mainittava*; Siinä leiposten säveltä Kuunteli kokolla korvin. (OVS1830-5-3)

Myös Oulun Wiikko-Sanomien etumääritteenä toimivat TAVA-partisiipit ovat melko kiteyneitä; niissäkin yleisin partisiippiverbi on *kutsua*. Niiden lisäksi etumääritteenä toimii lähinnä sellaiset erisnimiä ja arvonimiä määrittävät leksikaalistuneet muodot kuin *kunnioitettava* aivan kuten vanhan kirjasuomenkin aikaisissa teksteissä. Oulun Wiikko-Sanomien aineistossa ei siis esiinny juuri lainkaan nykykielelle tyypillistä TAVA-partisiippietumääritteitä. Aineistoni ainoa tämän tapainen on 30a, jonka voi tulkita myös välttämättömyyttä ilmaisevaksi. Murteille tyypillisestä mahtumista ilmaisevasta rakenteesta aineistossa on yksi esimerkki (30b). Esimerkissä 30c on käyttöpotentiaalia ilmaiseva TAVA-partisiippi.

30.a. Ympäri niitten sitkaimiin, joihin on kylvetty kaalia, eli muuta toukoa, jota kaalimato haaskaa, kylvetään kaitanen juoni hamppua, niin että se joka haaralta kiertää *suojeltavan* peltotilkun. (OVS1829-10-1)

b. Koju-reki ja toinen leviä, rinnan *istuttava*, reki ovat kaupaksi allekirjottaneella Vaunu-maakarilla.(OVS1830-1-4)

c. Hänen Keis. Majest. on tämän miehen toimen ja uutteruuden palkinnoksi antanut hänelle rinnasa *kannettavan* kunniamerkin. (OVS1830-50-1)

6.3.3 Suomettaren TAVA-partisiippi

Parikymmentä vuotta Oulun Wiikko-Sanomia myöhemmin perustetussa Suomettaressa TAVA-partisiippien määrä on jo moninkertaistunut. Partisiipin yleistymiseen on monta syytä, mutta siihen on vaikuttanut etenkin Suomettaren sisältämien tekstilajien erilaisuus Oulun Wikko-Sanomiin verrattuna. Suomettaren ansiosta oleelliseksi osaksi 1800-luvun sanomalehdistön sisältöä tulivat maaseutukirjeet. Ne tekivät Suomettaresta elitistisen alun jälkeen laajalevikkisen koko kansan lehden, joka jakoi suomeksi paljon tietoa myös Euroopan tapahtumista. Lisäksi Suomettaressa ilmestyi suomen kieltä koskevia kirjoituksia ja ohjeita. Nämä kasvattivat referatiivirakenteen ja välttämättömyysrakenteen osuutta.

Taulukkoon 6.4. on koottu Suomettaren TAVA-partisiippiesiintymät käyttökonteksteittain.

Taulukko 6.4: TAVA-partisiipin käyttöjen jakauma Suomettaren vuosikerroissa 1847 ja 1848

Käyttö	**N**	**%**
Translatiivinen adverbiaali	382	37,2
Essiivinen adverbiaali	91	8,9
Olla + tava	374	36,5
Attribuutti	49	4,8
Substantiivinen	3	0,3
Referatiivirakenne	126	12,3
Mahdollisuusrakenne	1	0,1
Yhteensä	**1026**	**100**

En käy tässä Suomettaren runsasta esimerkistöä läpi yksityiskohtaisesti, vaan otan vain esiin muutamia nimenomaan Suomettarelle ominaisia TAVA-partisiipin käyttötapoja. Keskityn sellaisiin ”uusiin” käyttöihin, joita ei ole esimerkiksi Oulun Wiikko-Sanomissa. Suomettaressa on kuitenkin ainakin iduillaan useat TAVA-partisiippien nykykirjakielelle ominaiset käyttötavat, mutta kirjakielisen käytön kehittyminen yksityiskohtainen selvittäminen ei mahdu tämän tutkimuksen puitteisiin.

Ilmaustyyppi *tulla tehtäväksi* on TAVA-partisiipin yleisin käyttökonteksti myös Suomettaressa. Tämä konstruktio muistuttaa Suomettaressa ehkä vielä selvemmin vieraiden kielten passiivisia konstruktioita, sillä sen yhteydessä esiintyy esimerkiksi Oulun Wiikko-Sanomien aineistoa useammin ablatiiviagentti, joka on TAVA-partisiipin yhteydessä ylipäätään yleinen Suomettaren aineistossa. *Tulla tehtäväksi* -ilmaustyypin lisäksi se voi esiintyä essiivisijaisena

adverbiaalina ja etumääritteenä toimivien TAVA-partisiipin sekä välttämättömyysrakenteen yhteydessä.

31.a. Koska, asiain viipymisen tähden, emme saaneet vielä tämän Tammikuun ensimmäisenä Tiistaina antaa' lehteä, niin *tulee* nousevalla viikolla sen siaan kaksi Numeroa yhdessä *annettavaksi.* (SMTR1847-2-4)

b. Iisalmen pitäjässä tulee Keisarillisen Senatin säättämisen mukaan uusi kappeli tehtäväksi, jonka alle tulevat kuulumaan kylät : Alapitkä, Korvasalmi, Kivistö, Leppälahti, Martikkala, Mikkajärvi, Narvanlahti ja Nerko, paitsi taloja N:rot 3, 9, 11, 23, 30 ja 31, niinmyös Ollikkala Onkivesi, Pajujärvi ja Väisälänmäki. (SMTR1847-12-4)

c. Tämä *tulee tehtäväksi Hovimaalarilta Ekmannilta*, seurakuntain yhteisellä maksolla. (SMTR1847-5-4)

d. Enon Kappelissa on, viimeis kuun 10:nä päivänä, kirkonmeno laiminlyöty; tämä *tulee mailmalliselta oikeudelta tutkittavaksi* (SMTR1847-7-4)

Translatiivisijainen TAVA-partisiippi voi toimia myös finaalisena adverbiaalina samanlaisten predikaattien yhteydessä kuin nykysanomalehtikielessäkin (esim. 32a–b), mutta TAVAK-SI-adverbiaalia käytetään myös nykykielelle oudoissa yhteyksissä kuten esimerkissä 32c.

32.a. Porvon Tuomiokapitlumi on **määrännyt** Kappalais-vaalin Pielavedellä pidettäväksi 28 p. tulevassa Maalis-kuussa, ja Lappeen Kirkkoherran vaalin *pidettäväksi* 13 p. tulev. Kesä-kuussa. (SMTR1847-7-4)

b. Mitä minun ja "Enon" riitaan tulee Kaasunimestä, ***jätän*** mielelläni muiden *ratkastavaksi*, kuitenkin puoleltani sanoen, mikä minun tämän nimen valikoimaan päätti. (SMTR1847-18-1)

c. Kirkon kokouksessa Turusta, 22 p. Tammikuuta, **päätettiin** Tuomiokirkon Korkiakuori *maalattavaksi* pinnallisesti (al Fresco). (SMTR1847-5-4)

Essiivisijainen adverbiaali on Suomettaren aineistossa jo selvästi teonalaisuutta ilmaiseva, eikä siihen liity sellaista lokaalisen sijainnin hahmotusta kuin aikaisempien tekstien essiiviadverbiaaleihin. Kuten sanottu, myös essiivisijainen TAVA-partisiippi voi saada ablatiiviagentin ja muistuttaa sikäli vieraiden kielten passiivikonstruktioita.

33. *Seuralta tutkittavana on ollut* usioita lähetettyjä käsi-kirjoituksia, joista mainitsemme: Lukion Apulaisen, Eurénin Grunddragen till Finsk

Formlära; parattu Aapiskirja, aivottu annettavaksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralta Viipurissa; Lyhykäinen johdatus lähetys-kirjain tekemiseen, ja Kornelius Nepos, ylistettävimmein sotasankarein elämäkerrasta molemmat Tohtori S. Roosilta; ja Bredov'n Historia, suomennettu Kansa-koulujen tarpeeksi Läänin Rovastilta Aejmelaeukselta (SMTR1847-12-3)

TAVA-partisiipin käyttö *olla*-verbin kanssa on samalla tapaa eriytymätöntä kuin Oulun Wiikko-Sanomissakin. Kuitenkin jo enemmistö tapauksista muistuttavat välttämättömyysrakennetta tai ovat oikeastaan jo sellaisiksi laskettavia. Ne kuitenkin eroavat syntaktisilta ominaisuuksiltaan tässä tutkimuksessa välttämättömyysrakenteeksi kutsumastani konstruktiosta sikäli, että *olla*-verbi kongruoi vielä nykyisin objektiksi jäsentyneen argumentin kanssa ja rakenne voi saada ablatiiviagentin. Palaan Suomettaren välttämättömyysrakenteen kaltaisiin tapauksiin luvussa 10. Mahdollisuusrakenteesta sen sijaan Suomettaressa on vain yksi esimerkki (34c).

34.a. Sen suhteen luulen olevanki paras mies sitä tekemään, kuin jo kauan olen keräillyt madjaarilaisia satuja ja *olen* itse'ki Isänmaassani *lue'ttava* tarinoitsiain joukkoon (SMTR 1847 22-2)

b. Näin *olisi* tämä laulu *opittava* **kaikilta** *lapsilta* maassamme (SMTR1847-13-2)

c. Tohtori Lönnrotin Lukemisto oli myös käsikirjoituksena *nähtävissä* (SMTR1847-10-4)

TAVA-partisiippi toimii Suomettaressa etumääritteenä huomattavan harvoin verrattuna nykyisiin sanomalehtiin, mutta myös merkittävästi harvemmin kuin Oulun Wiikko-Sanomissa. Suomettaressa ei enää esiinny sellaisia jälkiattribuutteja kuin Oulun Wiikko-Sanomissa. Myös sellaiset leksikaalistuneet muodot kuin *kunnioitettava* ovat harvinaistuneet. Tilalle ei kuitenkaan vielä ole kehittynyt nykysanomalehtikielelle tyypillisiä etumääriterakenteita.

7 TAVA-PARTISIIPIN MODAALINEN TULKINTA

Edellisten lukujen TAVA-partisiipin käyttöpohjainen tarkastelu purkaa vakiintunutta, kielioppiperinteessä toistettua käsitystä partisiipin modaalisuudesta: modaaliset tulkinnat ovat vain yksi sen kontekstisidonnaisista merkityksistä ja suuressa osassa tapauksissa TAVA- partisiippia ei tulkita modaaliseksi.

Tutkimukseni lähtökohtana oli kuitenkin se havainto, että TAVA-partisiipilla voi olla mahdollisuuden ja välttämättömyyden tulkinta kaikissa tehtävissään. Edellisissä luvuissa olen pyrkinyt esittelemään erikseen kustakin käytöstä ja aineistosta niitä kontekseja, joissa partisiipilla on (tai voi olla) mahdollisuuden tai välttämättömyyden tulkinta. Koska kokonaiskuva TAVA-partisiipin modaalisen tulkinnan ehdoista – kuten muistakin sen käyttöön liittyvistä nyansseista – voi jäädä käsittelytapani vuoksi epämääräiseksi, niin kokoan seuraavaksi yhteenvedonomaisesti ne eri aineistoissa ja käytöissä toistuvat kontekstitekijät, joiden vaikutuksenalaisuudessa TAVA-partisiippi saa modaalisen tulkinnan. Kutsun niitä tässä *ehdoiksi*, mutta en tarkoita ehdolla sellaista riittävää ehtoa tai generatiivista sääntöä, joka automaattisesti tekisi TAVA-partisiipista modaalisen. Kyse on pikemminkin modaalisen tulkinnan mahdollistavista pragmaattisista tekijöistä kuin sen aiheuttavista ehdoista. Modaaliseen tulkinnan pragmaattiset ”ehdot” ovat keskenään eri vahvuisia niin, että toisten yhteydessä partisiippi tulkitaan herkemmin modaaliseksi kuin toisten. Lisäksi ne eivät ole erillisiä, vaan modaalinen tulkinta voi syntyä usean mainitsemani ehdon yhteisvaikutuksesta.

TAVA-partisiippi saa modaalisen tulkinnan

1. kun sen subjektin tarkoite on jollain tapaa eksplisiittisesti ilmipantu
2. kun se ilmaisee ominaisuutta
3. partisiippiverbin merkityksen vaikutuksesta
4. kun se esiintyy modaalisessa kontekstissa kuten direktiivisissä ohjeissa ja käskyissä.

Ehto 1. TAVA-partisiippiverbin ilmaiseman toiminnan tekijä jätetään yleensä ilmaisematta (tähän olen viitannut työssäni partisiipin *implikoiman subjektin* käsitteellä). Se voidaan kuitenkin ilmaista myös eksplisiittisesti monin tavoin. Partisiippi voi ensinnäkin saada genetiivisubjektin (1a). Subjekti käy ilmi myös useimmissa omistusrakenteissa, joissa adessiivimuotoinen argumentin tarkoite samastuu partisiipin subjektiin (1b). Omistuslausetta muistuttaa myös TAVA-partisiipin yhteydessä esiintyvä ihmistarkoitteinen allatiivimäärite, jonka tarkoite niin ikään edustaa partisiipin subjektia (1c). Lisäksi subjekti käy ilmi tapauksissa, joissa translatiivinen TAVA-partisiippi on samasubjektinen lauseen predikaattiverbin kanssa (1d).

1.a. Näin valtiovarainministeri Sauli Niinistön taktiikka siirtää valtion velat **seuraavan sukupolven** *maksettaviksi* etenee. (AL)

b. minä sano' 'että va' ′ompa **Iitalla** raskas nytykkä nyt *kannettavana* (Kajaani MA)

c. **mullen** vain tuotihin *kirnuttavaksi* kermat, vaikka poijat olis voinus sen kans teherä (Kurikka MA)

d. Olusegun **Obasanjo** saa Nigerian presidenttinä *hallittavakseen* maan, joka on perinyt sotilasdiktatuurin ajalta laajalle levinneen korruption. (AL)

Modaalisissa tapauksissa modaalisuuden kohde, välttämättömänä tai mahdollisena esitetyn toiminnan potentiaalinen toteuttaja, on TAVA-partisiipin subjekti. Aineistoni perusteella TAVA-partisiippi saa lähes aina modaalisen tulkinnan, kun sen subjekti on ilmipantu.

Ehto 2. Tarkoitan ominaisuudella tässä sellaista *karakterista, ominaislaatuun perustuvaa tilaa*, joka eroaa jollakin tapaa tilapäisestä tilasta. Tuon eron täsmällisiä kriteerejä on vaikea määrittää, sillä myös ominaisuudet voivat olla ajaltaan rajattuja (esimerkiksi ’olla pieni’ on lyhytkestoisempi lapsesta kuin aikuisesta puhuttaessa).

Aineistoni perusteella TAVA-partisiippi on modaalinen, kun se ilmaisee ominaisuutta. Ominaisuutta ilmaistaan yleensä etenkin predikatiivikonstruktiolla (ISK § 943). Kuten jaksoista 3.2 ja 4.2 huomasimme, aineistoni predikatiivina toimivat TAVA-partisiipit olivat aineistoissa lähes yksinomaan modaalisia (2a). Alaluvuissa 3.1 ja 4.1 osoitin, että myös etumääritteenä toimiva partisiippi on modaalinen nimenomaan silloin, kun sillä ilmaistaan luonnehdittavan ominaisuutta (2b). Myös substantiivin tehtävissä käytetyt TAVA-partisiipit ovat ominaisuutta ilmaisevia: ne viittaavat joko keneen tahansa sellaiseen henkilöön, jota partisiippi sopii luonnehtimaan tai esittävät spesifisenkin referenttinsä nimenomaan ilmaisemansa ominaisuuden edustajana. Nekin saavat aineistossani modaalisen tulkinnan (2c).

2.a. kuttu on nim paljo semmonem *perräänkatottava* (Kiikka MA)

b. Toisaalta kyse ei ole kertakäyttötaiteesta, vaan *siirrettävästä* taideteoksesta. (AL)

c. *holohottavia* om palijo kunnas (Honkajoki MA)

Ehto 3. Myös TAVA-partisiippiverbin semantiikalla on vaikutus modaalitulkinnan syntyyn, sillä partisiippiverbien omaan merkitykseen voi kuulua modaalinen ulottuvuus. Mahdollisuu-

den tulkinnan saavat esimerkiksi sellaisista aistihavainto- tai mentaaliverbeistä muodostetut TAVA-partisiipit, joiden semantiikkaan sisältyy kyvyn merkitys (esim. *nähtävä*). Välttämättömyyden merkityksen puolestaan saavat partisiipit, jotka on muodostettu sellaisesta verbistä, joka ilmaisee subjektilleen epämiellyttävää tai epäedullista toimintaa (esim. *maksettava*).Hoivaverbit saavat usein velvollisuuden tulkinnan (*autettava, hoidettava, huolehdittava*). Velvollisuuden tulkinnalle ovat herkkiä myös ratkaisuun pyrkimistä ilmaisevat mentaaliverbit, jotka edellyttävät inhimillistä tekijää (esim. *miettiä, harkita, ratkaista, päättää*).

Ehto 4. Edellisissä kolmessa kohdassa olen pelkistänyt modaalisen tulkinnan syntymisen yhteen melko spesifiin piirteeseen. TAVA-partisiipin modaalinen tulkinta ei kuitenkaan aina synny partisiipin omien ominaisuuksien vaikutuksesta, vaan se voi syntyä yksinkertaisesti modaalisen kontekstin vaikutuksesta, esim. silloin kun TAVA-partisiippi esiintyy jossain ohjailevassa (direktiivisessä) kontekstissa (3a ja b).

3.a. **Raportti** listaa monta *muutettavaa* asiaa. (AL)

b. ne *meäräsivät* sen [sonnin] *teurastettavaks* (Laukaa MA)

Ehdot 1–4 vaikuttavat keskenään hyvin erilaisilta, mutta niillä on myös paljon yhteistä. Itse asiassa koko TAVA-partisiipin modaalisen tulkinnan ehdon voi tiivistää niin, että TAVA-partisiippi saa modaalisen tulkinnan silloin, kun sen ilmaiseman toiminnan kohdetta tai asiaintilaa yleensä tarkastellaan partisiipin (implikoiman) subjektin kannalta.

Avain TAVA-partisiipin modaaliseen tulkintaan on siinä, että TAVA-partisiipin ilmaisemalla toiminnalla on inhimillinen tekijä, jonka kielellisenä merkkinä on passiivin tunnus. Tekijä jätetään yleensä ilmipanematta, mutta se voidaan ilmaista myös eksplisiittisesti (ks. esimerkit 1). Koska kyseessä on intentionaalinen ja tiedollinen inhimillinen olento, niin se avaa molemmissa tapauksissa (siis sekä implisiittisenä että ilmipantuna) sellaisen paikan, josta toimintaa tai asiaintilaa on mahdollista tarkastella. Aineistoni perusteella modaalinen tulkinta kirvoittuu silloin, kun näin tehdään.

Puhun tässä yhteydessä hyvin yleisesti ”asiaintilan tarkastelemisesta subjektin kannalta”, enkä esimerkiksi näkökulmasta, koska kyseessä on hieman eri asia kuin se, mitä näkökulmalla tai esimerkiksi fokalisoinnilla on useimmiten tarkoitettu. Näkökulman käsite on usein yhdistetty siihen, että ihminen kykenee jäsentämään kuvaamansa asiaintilan eri tavoin ja tiettyjen rakenteiden avulla valita, mitä puolia haluaa tuoda esiin ja mitä häivyttää taka-alalle. Kognitiivisen kielitieteen piirissä tätä valintaprosessia kutsutaan *käsitteistämiseksi* (termiä on havainnollisesti selittänyt Visapää 2008: 23–24). Näkökulman käsitteellä tarkoitetaan, mistä tarkas-

telupisteestä kuvaus hahmotetaan (esim. onko *kivi puun edessä* vai *puu kiven takana*; *pelottaako pimeä minua* vai *pelkäänkö pimeää*) tai miten subjektiivinen tai objektiivinen se on. (Mm. Salminen 2000: 90–94, Siiroinen 2001: 158–160.) Valitessaan tietyn kielellisen ilmauksen kielenkäyttäjä samalla valitsee tietyn mielikuvarakenteen ja vaikuttaa vastaanottajan tekemiin tulkintoihin. (Langacker 1999: 5.) Olen puhunut käsitteistyksestä tässä mielessä ominaisuutta ilmaisevien TAVA-partisiippietumääritteiden, -predikatiivien ja -substantiivien yhteydessä. Niissä partisiipin ilmaiseman toiminnan kohdetta tarkastellaan toimijan subjektiivisesta näkökulmasta (esim. *hoidettava* eikä potilas, *kierrettävä metsä* eikä *tiheä* tjs.).

”Subjektin kannalta tarkasteleminen” liittyy siis joissakin tapauksessa käsitteistyksen näkökulmaan, mutta esimerkkien 1a–d ja 3a–c kohdalla ei kuitenkaan ole kyse samasta asiasta, vaikka niissäkin tarkastellaan toimintaa subjektin kannalta. Havainnollistan sitä, mitä ajan takaa, tarkastelemalla aluksi sellaisia esimerkkejä kuin 4a ja 4b, joissa TAVA-partisiipin tulkinta ei ole modaalinen.

4.a. *Turun telakalla rakennettavien* maailman suurimpien risteilijöiden valmistumiseen telakkaryhmän omistusjärjestelyillä ei Saarikankaan mukaan ole vaikutusta. (AL)

b. Nykyisin nuohouksista ilmoitetaan *kiinteistön postilaatikkoon jaettavalla* nuohousilmoituksella. (AL)

Esimerkissä on 4a kyse omistusjärjestelyjen vaikutuksesta sellaisten risteilyalusten valmistumiseen, joita rakennetaan Turun telakalla. TAVA-partisiippilausekkeen ilmaisema Turun telakalla rakentaminen on siinä pääsanomaa taustoittavana lisäyksenä, tiivistyksenä, kuten myös esimerkin 4b tieto siitä, että nuohousilmoitukset jaetaan postilaatikkoon. TAVA-partisiipin tulkinta ei ole näissä modaalinen, koska niiden ilmaisema toiminta tai asiaintila on taka-alalla ja vastaanottajan tarkastelun kohteena on jokin muu ilmauksessa.

TAVA-partisiipin ilmaisemaa asiaintilaa voisi kuitenkin näissäkin tapauksissa tarkastella sen subjektin kannalta. Tämä käy havainnollisesti ilmi, jos risteilijöiden rakentamista tai nuohousilmoitusten jakamista ilmaisevat TAVA-partisiippilausekkeita tarkastellaan lausekontekstista irrallaan. Tällöin partisiipille voi kuvitella myös modaalisen tulkinnan: *Turun telakalla rakennettavat risteilyalukset* voi saada mahdollisuuden tai velvollisuuden tulkinnan ('risteilyalukset, jotka on mahdollista ~ täytyy rakentaa Turun telakalla'), samoin *postilaatikkoon jaettava nuohousilmoitus* ('nuohousilmoitus, joka täytyy jakaa postilaatikkoon ~ joka mahtuu postilaatikkoon' tms.). Tässä piileekin nähdäkseni yksi syy yleiseen käsitykseen TAVA-partisiipin modaalisuudesta. Sen merkitystä on havainnollistettu irrallisilla, useimmiten (keksityillä) TAVA-partisiippietumäärite-esimerkeillä, joille voi kuvitella edellä esitettyyn tapaan myös modaalisen tulkinnan. Toisin sanoen irrallisissa TAVA- partisiippitapauksissa asiaintilaa voidaan

tarkastella partisiipin implikoiman epäspesifin subjektin kannalta, koska ei ole muuta sellaista tulkintakehystä, joka osoittaisi TAVA- partisiipin merkityksen erilaiseksi.

Yllä oleva esimerkki osoittaa, ettei TAVA-partisiipin tulkinnan määrittämiseksi riitä pelkkä partisiippilauseke, vaan tulkinta määräytyy laajemman kontekstin ja siinä olevien tekijöiden perusteella. Tässä tutkimuksessa olen ratkaissut TAVA-partisiipin tulkinnan lausekontekstin perusteella, mutta voi olla, että laajemman kontekstin perusteella myös esimerkkien 4a ja b TAVA-partisiipin osoittautuisivat modaalisiksi (esimerkiksi, jos esimerkissä 4a edellä olisi puhuttu nimenomaan Turussa rakentamisen mahdollisuudesta tai esimerkissä 4b nuohousilmoituksen jakajien työtaakasta). Modaaliset merkitykset kuuluvat näin ollen TAVA-partisiipin ilmauspotentiaaliin.

Jotta asiaintilaa tarkasteltaisiin TAVA-partisiipin subjektin kannalta, sen täytyy hahmottua kontekstissaan jotenkin keskeiseksi. Se, tulkitaanko TAVA-partisiippi modaaliseksi vai ei, riippuu muun muassa partisiippilausekkeen funktiosta. Esimerkeissä 4a ja b lausekkeen funktiona on taustoittaa tai kytkeä lisätietoa sanottuun asiaan, ”pääsanomaan”. Sen sijaan esimerkiksi predikatiivilauseissa keskeistä on nimenomaan luonnehtiminen, joten luonnehtivassa tehtävässä oleva TAVA-partisiippikin on näissä yhteyksissä etualalla ja hahmottuu eri tavalla. Tästä syystä selittyvät myös edellisissä luvuissa havaitut erot kirja- ja puhekielen TAVA-partisiippien modaalisuudessa. Esimerkkien 4a ja b tapaisten taustoittavien partisiippien on todettu olevan kirjakielelle ominainen tiivistyskeino, kun taas puhekielessä partisiippia käytetään tavallisimmin adjektiivin tapaan luonnehtivissa tehtävissä. Kuten kirja- ja puhekielen TAVA-partisiipin käyttötapojen analyysin yhteydessä (erityisesti alalukujen 4.1 ja 5.1 etumääritteenä toimivien partisiippeja vertaillessani) kävi ilmi, kirjakielessä se ei useimmiten saa modaalista tulkintaa, kun taas puhekielessä se on useimmiten modaalinen.

Yleensä lausumassa on muitakin modaalista tulkintaa ohjaavia kontekstitekijöitä. Partisiipin subjektin tarkoite voi nousta kontekstissa etualalle esimerkiksi sanajärjestyksen vuoksi (ks. 5.4.1). Voi myös olla, että esimerkin 1c *mullen vain tuotihin kirnuttavaksi kermat* ei hahmottuisi modaaliseksi ('minun täytyi kirnuta'), jos siitä puuttuisi *vain*-partikkeli tai *vaikka*-lause (*vaikka poijat olis voinus sen kans teherä*). Modaalisen tulkinnan kirvoittuminen vaatii siis muutakin kuin pelkän hahmottumisen subjektin näkökulmasta. Vastaanottajan täytyy myös tunnistaa maailmantietonsa tai omien kokemustensa perusteella tilanne sellaiseksi, että siinä on kyse mahdollisuudesta tai välttämättömyydestä. Toisin sanoen TAVA- partisiippi tulkitaan modaaliseksi, silloin kun tilannetta ei nähdä yhden mahdollisen maailman eli vaihtoehtoisen tilanteen (objektiivisena) kuvauksena, vaan sen taustalle hahmottuu useita vaihtoehtoisia maailmoja tai tilanteita (modaalisuudesta vaihtoehtoisten vaihtoehtoisten tulkintojen kie-

lellisenä merkintänä ks. lukua 2.2; myös Visapää 2008: 163). TAVA-partisiipin subjekti hahmottuu tällöin ainakin jossain määrin kokijaksi, eikä esimerkiksi pelkästään agentiksi[28].

Myös TAVA-partisiipin modaalisen tulkinnan laatu täsmentyy vasta kontekstissa. Modaalitulkinta liittyy partisiipin subjektin kokijanäkökulmaan niin, että partisiippi tulkitaan mahdollisuutta ilmaisevaksi, jos sen ilmaisema toiminta on sen subjektin kannalta miellyttävää, edullista, mielekästä tai muuten haluttavaa. Subjektin kannalta epämiellyttävä tai epäedullinen asiaintila taas tulkitaan välttämättömyydeksi. Tässä suhteessa TAVA-partisiipit muistuttavat esimerkiksi J. Leinon (2003) tutkimaa permissiivirakennetta ja Visapään (2008) tutkimia itsenäisiä infinitiivikonstruktioita: myös ne saavat tulkintansa sen mukaan, onko tilanne miellyttävä tai vastenmielinen (J.Leino mt. 133, Visapää mt. 177)[29].

Erilaisista tutkimustavoitteista johtuen näkemykseni modaalisuudesta eroaa hieman siitä, miten Visapää ymmärtää tutkimiensa itsenäisien infinitiivikonstruktioiden modaalisuuden. Visapään mukaan (2008: 145) ne eivät jäsenny suhteessa semanttiseen mahdollisuuteen tai välttämättömyyteen, koska niissä ei niissä ei itsessään ole mitään kieliopillista modaalista ainesta, vaan niiden modaalinen tulkinta on kontekstista pääteltävä asia. Olen samaa mieltä siitä, että itsenäiset infinitiivit tai TAVA-partisiippi (joissa ei myöskään ole mitään modaalista ainesta) eivät **konstruktioina** jäsenny suhteessa modaalikategorioihin. Niiden yksittäiset esiintymät voivat kuitenkin tehdä niin. TAVA-partisiipin modaalimerkitykset ovat kuitenkin kontekstisidonnaisia, eikä sitä tulisi siksi käsitellä modaalisena elemnttinä. Sitä voi pitää vaikkapa esimodaalisena ilmauksena, siis modaalisen konstruktion kieliopillistumisen potentiaalisena lähteenä, koska se voidaan tulkita aina modaalisesti – ja usein tulkitaankin. Kieliopillistumistutkimuksen perusnäkemyksiä on se, että konstruktion kieliopilliset merkitykset ovat kehityksen alkuvaiheessa olleet sen tietyssä kontekstissa saamia tulkintoja.

Modaalisiksi konstruktioiksi ovat kieliopillistuneet mahdollisuus- ja välttämättömyysrakenne. Ne eivät ole TAVA-partisiipin nominaalisen käyttötapojen tapaan avoimia modaaliselle tulkinnalle, vaan niillä on pelkästään modaalinen lukutapa. Seuraavassa osiossa tarkastelen, minkälaisia konstruktioita ne oikein ovat ja miten ne ovat sellaisiksi kehittyneet.

---

[28] Koska TAVA-partisiipin modaalinen tulkinta perustuu inhimillisen kokemuksen tunnistamiseen, sitä voi verrata mm. sellaisiin geneerisiin persoonakonstruktioihin kuin nollapersoona- ja geneerinen 2. persoona -konstruktioihin (Laitinen 1995a) sekä itsenäiseen infinitiivikonstruktioon (Visapää 2008): myös niillä ilmaistaan epäspesifistä inhimillistä kokemusta siten, että se tarjoutuu vastaanottajan tunnistettavaksi.

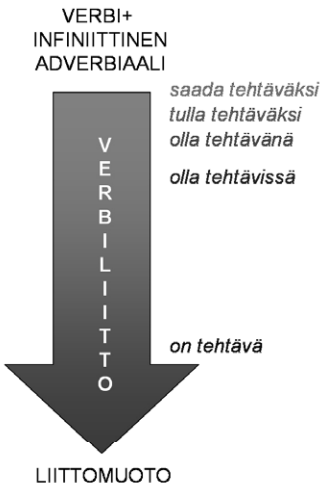
[29] Visapää on osoittanut (2008: 149–166), miten itsenäisten A-infinitiivien ilmaisupotentiaalia (joka siis kattaa myös modaalisen tulkinnan) voi kuvata ja ymmärtää teoreettiselta kannalta *teoreettisuuden, strukturaalisuuden* ja *intensionaalisuuden* käsitteiden yhdistelmällä. J. Leino puolestaan käsittelee (2003: 124–136) modaalitulkinnan syntyä *voimadynamiikan* käsitteen avulla. Näitä teoreettisia välineitä voisi soveltaa myös TAVA-partisiipin (modaalisen) merkityksen ymmärtämiseen.

III TAVA-PARTISIIPIN VERBAALINEN KÄYTTÖ: KAHDEN KONSTRUKTION NÄKÖKULMA

8 JOHDANTO: VERBILIITOT JATKUMOLLA

Tässä osiossa tarkastelen TAVA-partisiipin käyttöä osana predikaattia, verbiliittojen pääverbinä. Nimitän tätä käyttö verbaaliseksi. Raja nominaaliseksi ja verbaaliseksi luokittelemani käyttöjen välillä on kuitenkin varsin liukuva. Kuten edellisessä osiossa huomasimme, osa adverbiaalina toimivista TAVA-partisiipeista muodostaa lauseen finiittiverbin kanssa konstruktioita, joita voi pitää myös verbiliittoina. Tällainen on esimerkiksi lähes yksinomaan *olla*-verbin kanssa esiintyvä essiivisijainen TAVA-partisiippi (*on tehtävänä*), jolla on samantapainen progressiivinen tehtävä kuin Ison suomen kieliopin verbiliitoksi laskemalla *on tekemässä* -muodollakin (ks. lukua 4.4.1). Myös translatiivinen TAVA-adverbiaali muodostaa liittomuotoisia rakenteita esiintyessään esimerkiksi *saada*-verbin ja murteissa *tulla*-verbin kanssa (*X saa tehtäväkseen; Y tulee tehtäväksi* ks. tarkemmin lukua 5.4.1).

Adverbiaalina ja osana verbiliittoa toimivat TAVA-partisiipit voikin asettaa jatkumolle, jossa toisessa päässä on kyseessä on hallitsevan verbin täydennys, toisessa päässä liittomuotomainen rakenne, jossa partisiippi on osa predikaattia. Jatkumoa havainnollistaa kuvio 8.1.

Kuvio 8.1: Verbiliittojatkumo

Kuvion 8.1 havainnollistama jatkumonluonteisuus ei koske vain TAVA-partisiipin sisältäviä konstruktioita, vaan leimaa koko verbiliittokategoriaa. Verbiliittojen välillä on suuria eroja vakiintuneisuudessa ja produktiivisuudessa. Toiset hahmottuvat liittomuotomaisemmiksi, kun taas toisten pääverbit muistuttavat enemmän johdostyyppisiä adverbeja. Kuten seuraavat luvut osoittavat, tutkimani rakenteet sijoittuvat lähelle jatkumon ääripäitä: välttämättömyysrakenne

on verbiliitoista liittomuotomaisin, kun taas mahdollisuusrakenteen pääverbinä toimiva TA-VA-partisiippi on varsin lähellä adverbia.

Diakronisesta näkökulmasta kuvion 8.1 havainnollistamassa jatkumossa on kyseessä kieliopillistumisjatkumo. Näyttää siltä, että suomessa kehitys kohti liittomuotoa alkaa, kun (monimorfeeminen) infiniittinen verbinmuoto ketjuuntuu sellaisen merkitykseltään yleisen verbin kanssa kuin *olla, tulla* tai *saada*: näiden yhdistelmä alkaa saada verbiliitoiksi kutsuttujen konstruktioiden piirteitä. Diakronisille jatkumoille on kuitenkin ominaista, että kehityskulun toteutuminen ei ole välttämätöntä ja se voi myös pysähtyä (Hopper & Traugott 2003: 130–131). Toisin sanoen kaikki verbin ja infiniittisen verbinmuodon yhdistelmät eivät kehity verbiliitoksi, eivätkä verbiliitot välttämättä enää kehity liittomuotomaisemmiksi kuin mitä ne tällä hetkellä ovat. Tämän osion tavoitteena on selvittää, minkälainen muutos verbiliitoksi kieliopillistuminen on ja millä ehdoin se toteutuu.

TAVA-partisiipin verbaalisen käytön käsittely tutkimuksessani eroaa nominaalisen käytön käsittelystä siis sikäli, että tarkastelen verbiliittoja synkronisen kuvauksen lisäksi myös diakronisesti. Tavoitteenani on niiden käytön kuvaamisen lisäksi hahmotella niiden historiallista kehitystä. Olen erottanut mahdollisuusrakenteen ja välttämättömyysrakenteen TAVA-partisiipin muusta käytöstä semanttisista syistä: niille on vakiintunut modaalinen merkitys, kun taas muissa käytöissään TAVA-partisiippi voi saada modaalisen tulkinnan vain kontekstin vaikutuksesta (ks. edellinen luku).

Seuraavat luvut (9 ja 10) ovat melko itsenäisiä tapaustutkimuksia. Niiden rakenne on kuitenkin pääpiirteittäin samanlainen. Aluksi vertaan mahdollisuus- ja välttämättömyysrakennetta niiden lähikonstruktioihin. Sitten esittelen niiden morfosyntaktisia piirteitä ja tämän jälkeen semantiikkaa (millaista modaalisuutta niillä ilmaistaan). Lopuksi käsittelen rakenteiden synkronisen analyysin, paralleelitapausten ja vanhojen kirjallisten dokumenttien avulla niiden kieliopillistumista.

9 MAHDOLLISUUSRAKENNE

Nimitän *mahdollisuusrakenteeksi* konstruktiota, joka koostuu *olla*-verbistä ja TAVA-partisiipin monikon inessiivimuotoisesta toisesta verbistä (esim. *tehtävissä, saatavissa*). Vaikka sen pääverbi koostuu morfologisesti erillisistä osasista, niin nykykielen näkökulmasta verbivartaloon liittyvä morfeemijono *-tAvissA* muodostaa erittelemättömän kokonaisuuden, nipputunnuksen (ISK § 123). Mahdollisuusrakenne muodostetaan lähinnä transitiiviverbeistä aivan kuten TAVA-partisiippi muissakin tehtävissään (välttämättömyysrakennetta lukuunottamatta).

Tämän luvun tavoitteena on tuoda esiin mahdollisuusrakenteen meneillään oleva kieliopillistuminen. Mahdollisuusrakenne on varsin nuori, kieliopillistumisen alussa oleva konstruktio, joka ei ole vielä kovin eriytynyt lähtökohdistaan. Sen muotorakenne on muutostilassa: esimerkiksi aineistoissa esiintyvä kongruenssin horjunta kertoo siitä, että osa kielenkäyttäjistä jäsentää sen kopulakonstruktion, osa yksipersoonaisen verbiliiton tavoin. Nuoruudesta kielii myös sen lyhyt kirjakielinen historia: vanhempaa kirjasuomea edustavassa aineistossani siitä on vain yksi esimerkki Suomettaresta. Mahdollisuusrakenne ei ole kovin suurifrekvenssinen nykykielessäkään, eikä murreaineiston ja Aamulehden aineiston tapauksissa ole merkittävää eroa. En siksi tarkastele rakenteen käyttöä näissä aineistossa erikseen. Meneillään olevan uudelleenjäsennyksen ilmisaamiseksi olen hakenut monin paikoin aineistoa myös perusaineistoni ulkopuolelta, esimerkiksi erilaisilla hauilla internetistä[30].

Tarkastelen mahdollisuusrakennetta aluksi suhteessa sellaisiin lähikonstruktioihin, joihin se aikaisemmissa kuvauksissa on yhdistetty (9.1). Sitten pohdin sen meneillään olevaa syntaktista uudelleenjäsennystä ja sen edellytyksiä (luvut 9.2.1–9.2.2). Luvussa 9.3 tarkastelen mahdollisuusrakennetta modaali-ilmauksena. Luvut 9.4.1–9.4.3 koskevat mahdollisuusrakenteen kieliopillistumiskehitystä: sen lähtökohtaa ja kieliopillistumisen mahdollistavia ja sitä edistäviä tekijöitä.

9.1 Mahdollisuusrakenne ja lähikonstruktiot

Mahdollisuusrakennetta (1a) on käsitelty omana, itsenäisenä konstruktionaan (verbiliittona) vasta tuoreimmissa kieliopin kuvauksissa. Aikaisemmissa kieliopeissa se on esitelty yhtenä lokatiiviadverbiaalina toimivista partisiipeista. Muita lokatiiviadverbiaaleja ovat esimerkkien 1b–d kaltaiset tapaukset.

[30]Lisäksi olen merkinnyt muistiin joitakin kuulemiani esimerkkejä tavallisesta poikkeavasta käytöstä. Itse asiassa nämä ovat pohjana myös useimmille internet-hauille: olen halunnut selvittää, onko kyseessä kertaluonteinen poikkeus.

1.a. Auto *on korjattavissa.*

b. Auto *on saatavilla.*

c. Auto *on näkyvissä.*

d. Auto *on ulottuvilla.*

Rakenteiden käsittely yhtenä ryhmänä on perusteltua sikäli, että ne rakentuvat pitkälti samoista morfologisista aineksista: kaikissa on erotettavissa VA-partisiipin ja monikon tunnukset sekä olosijan (adessiivin tai inessiivin) pääte. Lisäksi muotoja yhdistää niiden passiivisuus, sillä niissä on joko passiivin tunnus tai partisiippiverbinä passiivijohdos (*näkyä, kuulua, ulottua*). Semanttisestikin muodot ovat lähellä toisiaan, sillä myös kohtien 1c–d muodoilla on mahdollisuuden merkitys. Esimerkkiryhmän 1 rakenteet ovat siis Kotilaisen (2006: 42) määritelmän mukaisia lähikonstruktioita: sekä muodoltaan että merkitykseltään toisilleen läheisiä konstruktioita.

Mahdollisuusrakenteen ja sen kehityksen käsittelyä muista paikallissijaisista VA-partisiippimuodosteista erillisenä, itsenäisenä konstruktiona puoltaa kuitenkin sen produktiivisuus: sen voi muodostaa mistä tahansa transitiiviverbistä. Mahdollisuusrakenteen lähikonstruktiot muodostetaan vain muutamasta verbistä: passiivin VA-partisiipin monikon adessiivi verbeistä *saada* ja *nähdä*, aktiivin VA-partisiipin inessiivi ja adessiivi verbeistä *näkyä, kuulua, ulottua* ja *saapua.* Niitä voi siis pitää adverbeiksi kiteytyneinä taivutusmuotoina ja kutsunkin niitä tästä eteenpäin yksinkertaisuuden vuoksi lähikonstruktioiden lisäksi VA-partisiippiadverbeiksi. Tosin myös mahdollisuusrakenteen produktiivisuus on varsin kyseenalaista etenkin murreaineiston valossa, sillä lähes puolessa murreaineiston mahdollisuusrakenne-esiintymissä verbinä on *saada.* Palaan pääverbien leksikaaliseen jakaumaan lähemmin mahdollisuusrakenteen kieliopillistumista käsittelevässä jaksossa (9.4.).

Myös Itkonen (1974, 1975) on yhdistänyt mahdollisuusrakenteen VA-partisiippiadverbeihin kartoittaessaan sellaisia suomen kielen piirteitä, jotka muistuttavat ergatiivisysteemia. Ergatiiviseksi kutsutaan järjestelmää, joka jäsentää transitiivisen lauseen O-argumentin ja intransitiivisen lauseen S-argumentin morfologisesti samalla tuntomerkittömällä taivutusmuodolla, absolutiivilla (vrt. nominatiivi). Sijanmerkintä poikkeaa akkusatiivisysteemistä siten, että transitiivisen lauseen S-argumentti jää erilliseksi tunnusmerkkiseksi, yleensä ergatiivisijan merkitsemäksi kategoriaksi. Koska järjestelmä ei läpäise yhtäkään kieltä kokonaan, nykyään puhutaan ergatiivikielien sijaan ergatiivisistä ilmiöistä (mm. Keenan 2002: 227). Itkonen (ma.) esittää, että mahdollisuusrakenne ja VA-partisiippikantaiset konstruktiot kuuluvat suomen kielen ergatiivisiin ilmiöihin, sillä niiden subjekti rinnastuu intransitiivilauseen subjektiin (2a)

ja transitiivilauseen objektiin (2b). Itkonen katsoo rakenteiden noudattavan ergatiivista jäsennystä sillä perusteella, että transitiivinen objekti ja intransitiivista subjekti saavat samanlaisen nominatiivin sijanmerkinnän, mutta transitiivista subjektia ei voi merkitä nominatiivilla (**Mies on löytävissä rahan*), eikä Itkosen mukaan millään muullakaan rakenteella. Itkonen ihmettelee artikkelissaan, että rakenteelta puuttuu ergatiivisen jäsennyksen mukainen vastapooli, vaikka sen ”tarve ei olekaan tässä tapauksessa olematon” (Itkonen 1975: 36). Häneltä jää huomaamatta, että rakenteella itse asiassa on sellainen, sillä ilmipantu transitiivilauseen subjektiin rinnastuva jäsen voidaan merkitä genetiivillä (2c).

2.a. *Kirkko on näkyvissä* (Vrt. Kirkko näkyy).

b. *Työ on tehtävissä* (Vrt. Työ tehdään. ~ Joku tekee työn)

c. *Raha on miehen löydettävissä* (Vrt. Mies löytää rahan).

Esimerkkien 2a–c valossa mahdollisuusrakenne ja VA-partisiippikantaiset paikallissijailmaukset näyttävät toteuttavan klassista ergatiivista jäsennystä: transitiivisen lauseen objekti ja intransitiivisen lauseen subjekti ovat nominatiivisijaisia, mutta transitiivilauseen subjekti genetiivisijainen. Rakenteita voi pitää kuitenkin vain ergatiivista jäsennystä toteuttavana halkeamana, sillä esimerkin 2a tapaisia intransitiivisia tapauksia on vain muutama. Suomen ergatiivista jäsennystä toteuttavien halkeamien epäproduktiivisuuden on havainnut myös Itkonen, joka selittää ergatiivista jäsennystä esiintyvän suomen kielessä, kun ilmaistaan epätoiminnallisuutta. Mahdollisuusrakenteen ja sen lähirakenteiden kohdalla selitys kuitenkin ontuu, sillä toiminnallisten intransitiivisten tyyppien (**Mies on juoksevissa*) lisäksi puuttuvat epätoiminnalliseen ”taustarakenteeseen” pohjautuvat tyypit (**Puu on kaatuvissa*). (Itkonen 1975: 36). Tämän Itkonen selittää niin, että rakenteet ovat syntyneet tyhjiöön, jossa ”ne etenivät vain niin pitkälle kuin objektiin viittaavien ja eräiden keskeisten intransitiivilauseen epätoiminnalliseen subjektiin viittaavien tapausten yhteinen semantiikka salli, ja niin jäivät muut tapaukset jatkuvasti vaille samantapaista ilmausta” (Itkonen ma. 36). Mahdollisuusrakenteen kieliopillista koskevassa jaksossa osoitan, että Itkosen viittaus rakenteiden ”yhteiseen semantiikkaan” ja sen keskeisyyteen niiden synnyssä pitää paikkansa. Tyhjiöön ne eivät luonnollisestikaan syntyneet – niin kuin ei mikään muukaan kieliopissa tai kielessä. Niiden muodostumiselle on olemassa oma mallinsa (paikallissijaisten olosijailmausten muotti; ks. Onikki-Rantajääskö 2001) ja kognitiivinen käsitteistyksen pohja. Mahdollisuusrakenteen kieliopillistumista puolestaan motivoivat toiset, muiden VA-partisiippiadverbien kehityksestä erilliset seikat.

Esimerkkiryhmän 1 ja 2 rakenteita yhdistää myös se, että niiden subjekti ei ole toiminnallinen, vaan rooliltaan patientti. Seuraavassa alaluvussa tarkastelen subjektin ominaisuuksia lähemmin. Rajoitan tarkasteluni mahdollisuusrakenteeseen, vaikka havaintoni on jossain määrin

yleistettävissä myös sen lähikonstruktioiden subjektia koskevaksi. Kuitenkin vain mahdollisuusrakenteen kohdalla on edellytykset viedä syntaktinen uudelleenjäsennys ”loppuun asti” niin, että alkuperäinen subjekti voi jäsentyä objektiksi ja koko rakenne passiivin liittotempusten ja välttämättömyysrakenteen tapaiseksi yksipersoonaiseksi muodoksi.

9.2 Mahdollisuusrakenteen meneillään oleva syntaktinen uudelleenjäsennys

9.2.1 Objektiksi jäsentyvä subjekti

Pääverbinsä passiivimuotoisuudesta huolimatta mahdollisuusrakenne ei ole passiivin liittotempusten ja esimerkiksi välttämättömyysrakenteen tavoin yksipersoonainen, vaan se jäsentyy yhä kopulakonstruktion tavoin. Toisin sanoen sillä on kongruenssin apuverbissä laukaiseva subjekti kuten seuraavat murre-esimerkit osoittavat:

3.a. **ne** [lehmät pellolla] *oliva* vähä` ihmiste *nähtävis* (Sauvo MA)

b. **minä** *olin suatavissa* vuan (Lapinlahti MA)

Jo Ikola (1959) on kuitenkin kiinnittänyt huomiota siihen, että inkongruenssi on varsin tavallista murteissa ja sitä tavataan myös normitetussa yleiskielessä. Ikola pitää tätä merkkinä siitä, että mahdollisuusrakenteen kohdalla on meneillään samanlainen syntaktinen uudelleenjäsennys, joka on johtanut passiivin liittotempusten ja välttämättömyysrakenteen syntyyn. Nämä konstruktiot ovat kehittyneet predikatiivikonstruktioista niin, että niiden alkuperäinen subjekti on jäsentynyt objektiksi ja samalla kopulan ja predikatiivin liitto on tiivistynyt yksipersoonaiseksi liittomuodoksi. Kun subjekti ei enää ole sillä tavalla välttämätön osa konstruktiota kuin se on predikatiivirakenteessa, konstruktion voi muodostaa myös intransitiivisista verbeistä. (Mm. Ikola 1959; tämän tutkimuksen luku 10.) Tässä alaluvussa tarkastelen aineiston avulla mahdollisuusrakenteen meneillään olevan syntaktisen uudelleenjäsennyksen mahdollistavia ja sitä jarruttavia tekijöitä.

Suomen kielestä on useita esimerkkejä muutoksesta, jossa subjekti on jäsentynyt objektiksi, mainittujen passiivin liittomuotojen lisäksi myös esimerkiksi nesessiiviverbien nykyinen objekti on alkujaan ollut subjekti. Typologisesta näkökulmasta muutos on epätavallinen, sillä kielten on todettu koodaavan nämä kaksi argumenttia yleensä toisistaan erottuviksi (ks. kuitenkin Lambrecht 2000). Muutoksen subjektista objektiksi mahdollistaa se, että subjekti ei ole suomessa pakollinen, vaan lause voidaan tulkita subjektittomaksi passiivi- tai nollasubjektitapaukseksi. Subjektin jäsentyminen objektiksi edellyttää kuitenkin tietyntyyppistä kontekstia.

Uudelleenjäsennys on mahdollinen esimerkiksi konstruktiossa, joka koostuu finiittisestä verbistä ja toisesta erisubjektisesta, transitiivisesta verbinmuodosta, jonka objektiksi alkuperäinen subjekti sopii. Nesessiiviverbirakenteen kohdalla muutos tuli mahdolliseksi, kun verbi ketjuuntui transitiivisen verbin kanssa (Laitinen 1992: 117). Myös mahdollisuusrakenteen subjektilla on kaksoishahmotus: se on koko kopulalauseen subjekti, mutta samalla edustaa passiivisen verbinmuodon objektia. Seuraavaksi osoitan piirre piirteeltä, että se on ominaisuuksiltaan enemmän objektin kuin subjektin kaltainen. Vertaan mahdollisuusrakenteen subjektia tässä suomen prototyyppiseen perussubjektiin, nominatiivisijaiseen NP:hen, joka laukaisee verbissä luku- ja persoonakongruenssin ja sijaitsee tunnusmerkittömässä sanajärjestyksessä sen edellä ns. teemapaikassa. Semanttiselta rooliltaan se on tyypillisesti agentti ja agenttien tavoin tavallisimmin ihmistarkoitteinen, aloitteellinen, aktiivinen ja toimintaansa kontrolloiva osallistuja. (Mm. ISK § 910; Vilkuna 1996: 161; Hakulinen 1983; Helasvuo 2001.)

Suomen yksipersoonaisen passiivin objektilla on tunnetusti joitakin mainittuja subjektin kieliopillisia piirteitä. Se voi olla nominatiivisijainen ja sijoittuu usein subjektin paikalle. Tästä syystä on mahdollista, että sama NP toimii kahden rinnasteisen lauseen yhteisenä jäsenenä niin, että sen kieliopillinen funktio on toisessa subjekti ja toisessa objekti, esim. *Erik tappelee ja johtaa puolirikollista poikajengiä, erotetaan* koulusta ja *lähetetään* i*nternaattiin.* (ISK § 1320, esim. d).

Myös mahdollisuusrakenteen voi rinnastaa passiivimuotoiseen predikaatteihin kuten Google-hakukoneen avulla hakemani esimerkit 4a–c osoittavat. Nämä eroavat edellä esitellystä ISK:n rinnastustapauksesta kuitenkin olennaisesti sikäli, että niissä passiivilauseen objekti ei mitenkään selvästi hahmotu mahdollisuusrakenteen subjektiksi, vaan pikemminkin rakenteiden yhteiseksi objektiksi, mitä osoittaa mm. esimerkin 4a inkongruenssi. Vielä selvemmin objektiksi mahdollisuusrakenteen subjekti hahmottuu esimerkissä 4d, jossa sama NP (*tohvelit*) on funktioltaan mahdollisuusrakenteen subjekti (*ois saatavissa tohvelit*) mutta aktiivisen lauseen objekti (*ostaisin tohvelit*).

4.a. Lahteen ei ole pitkä matka ja sieltähän **ne palvelut** *on haettavissa ja* haetaan. (http://maisako.helmiblogit.mtv3.fi/tag/koti/)

b. ***Se, mikä*** *on tehtävissä*, *on* nyt *tehty*. Menin Eemelin (2v 5 kk) kanssa kylpyyn, puhallettiin saippuakuplia, tein perheelle ruokaa ja luettiin Viirua. (internet: jukkarelader.livejournal.com /3563.html)

c. ***Se, mikä*** *on tehtävissä* nyysispämmin vaikutusten lieventämiseksi, *tehdään,* etkä sinä tavallisena käyttäjänä voi edistää asiaa. (www. cs.-tut.fi/~jkorpela/nyysit/4.4.html)

d. jos *ois* nytki *soatavissa* ni just ostasin [tuohi-], **tohvelit** (Lumivaara MA)

Esimerkkien 4a–d mahdollisuusrakenteen subjektin ja passiivilauseen tai jopa aktiivilauseen objektin rinnastamisen mahdollisuus ei perustu pelkästään sanajärjestykseen ja nominatiivisijan mahdollisuuteen, vaan siihen, että mahdollisuusrakenteen subjekti on semanttisilta piirteiltään objektin kaltainen. Se on temaattiselta rooliltaan patientti, kuten edellä jo tuli ilmi. Mahdollisuusrakenteen subjektin tarkoite on sekä murre- että sanomalehtiaineistossa lähes yksinomaan eloton tai abstrakti. Murreaineistossa on vain kymmenkunta elollisviitteistä subjektia ja näissäkin tarkoitetta tarkastellaan elottomien tarkoitteiden tapaisena hyödykkeenä. Enin osa niistä on nimittäin sellaisia, joissa subjektina on ammatinharjoittaja tai muu työntekijä (5a–b). Esimerkissä 5c on spesifiin, mutta ei elolliseen tarkoitteeseen viittaava ihmistarkoitteinen subjekti.

5.a. Meärettiin että tuuvvas sinne' 'että *ei ook* ***kätilötä*** *soatavissa* (Karstula MA)

b. piti Tampereelta sittel lähteek kunn*ei ollus* ***sitä perämiestä*** *saatavis* sa (Teisko MA)

c. se jäi ja ***ukko*** pariv viikom päästä [ei] *ollu'* ennee *haastateltavissa* (Keuruu MA)

Mahdollisuusrakenteen subjektina voi olla myös kokonainen lause. Tämä lähentää sitä objektiin sillä tavoin, että lauseobjektit ovat tavallisempia kuin -subjektit.

6.a. *on outettavissa* **että loppuu kaevosalues** siinä (Leppävirta MA)

b. *On oletettavissa*, **että asia nousee** ylimalkaan voimakkaasti esille, myöntää johtaja Martti Vainio Metsäteollisuus ry:stä (AL)

Mahdollisuusrakenteen subjektia lähentää objektiin merkittävästi myös sijanmerkintä: se voi rakenteen ominaisuuksien vuoksi olla objektin sijassa partitiivissa kuten esimerkit 5a ja 5b edellä osoittavat. ISK:n mukaan (§ 910) partitiivisijaiset subjektit edustavat yhtä suomen subjektin lajia: e-subjektia eli eksistentiaalilauseen subjektia. E-subjektit sijoittuvat subjektin ja objektin välimaastoon, koska monet e-subjektin ominaisuudet ovat yhteisiä objektien kanssa (ISK § 923). Tämän subjektityypin subjektistatus onkin yksi eniten keskusteltuja kysymyksiä fennistiikassa (ks. esim. Helasvuo & Huumo 2010).

Prototyyppinen eksistentiaalilause koostuu alkuasemaisesta paikallissijaisesta elementistä, *olla*-verbistä ja subjektista. Partitiivisubjektillisissa mahdollisuusrakenteissakin on usein mu-

kana lokatiivi-ilmaus (esim. 7a ja 7b). Koska mahdollisuusrakenteen pääverbillä on itsellään-kin e-lauseen lokatiivi-ilmauksen piirteitä, partitiivisubjekti on mahdollinen muutenkin (7c–e, myös 5a–b edellä). Partitiivisubjekti on kuitenkin mahdollinen vain tiettyjen pääverbien yhteydessä. Nämä ovat sellaisia usein epätoiminnallisia verbejä (esim. aisti- tai vastaanottamis-verbejä), joiden merkitykseen kuuluu spatiaalisen sijainnin komponentti. Dynaamisten verbien yhteydessä partitiivisubjekti ei käy (esim. **Hevosta on hallittavissa*.)

7.a. **noissa naapurloissa** *on noita* [koneita] *saatavissa* (Mäntyharju MA)

b. Suomen sähköstä kymmenkunta prosenttia tuodaan Venäjältä ja Ruotsista. Sopimukset umpeutuvat vuosikymmenen lopussa. **Venäjältä** on epäilemättä *sähköä ostettavissa* myös uusin sopimuksin. (AL)

c. Ensi kesänä Anne kilpailee jo aikuisten sarjassa. *Menestystä on odotettavissa* ainakin Suomessa, koska naismelojia ei maasta monta löydy. (AL)

d. on *niitä* [lihtoja] viäläkin *nähtävissä* (Juupajoki MA)

e. *lihhaa oli* kumminkin sitte *saatavissa* (Sääksmäki MA)

Yhtenä suomen keskeisenä subjektipiirteenä voi pitää sitä, että sija ei muutu partitiiviksi kielteisissä ja kvantifiointikonteksteissa. Tämä piirre puuttuu sekä objekteilta että e-subjekteilta. Partitiivisijaisuutensa vuoksi mahdollisuusrakenteen subjekti on kieltolauseissa kieliopillisesti objektin kaltainen. Se kuitenkin on kieltolauseissa partitiivisijainen samoilla ehdoin kuin eksistentiaalilauseen subjektikin eli silloin, kun kielto kohdistuu subjektin tarkoitteen olemassaoloon. Aineistojen kieltomuotoisten mahdollisuusrakennelauseiden subjekteista on partitiivisijaisia 80 %.

Koska mahdollisuusrakenteen subjekti on piirteiltään lähinnä passiivin objektin kaltainen, sen ainoaksi subjektikriteeriksi jää oikeastaan tämän luvun alussa mainittu kongruenssi. Mahdollisuusrakenteen patienttisubjekti on kuitenkin lähes yksinomaan kolmaspersoonainen. Kongruenssi on melko heikko osoitus subjektiudesta kolmannessa persoonassa, koska suomen epämuodolliset varieteetit eivät siinä noudata lukukongruenssia (Helasvuo 2001; Helasvuo & Laitinen 2006). Murreaineistossani enin osa mahdollisuusrakenteen apuverbeistä on yksikön kolmannessa persoonassa, vaikka subjekti olisikin monikollinen, tosin monikollisia subjekteja on ylipäätään aineistossa vähän. Inkongruenssia esiintyy myös Aamulehden aineistossa (8).

8. Siksi myös *toiminnot on toteutettavissa* nyt ns. hajautettuja tietokantoja käyttäen. (AL)

Ensimmäisen ja toisen persoonan subjektit noudattavat kongruenssia johdonmukaisimmin. Aineistossani persoonapronominisubjektit laukaisevat kongruenssin verbissä (esim. 3b edellä). Selvä osoitus mahdollisuusrakenteen subjektin jäsentymisestä objektiksi olisi se, että persoonapronomini esiintyisi akkusatiivimuodossaan. Tällaisiakin tapauksia voi löytää esimerkiksi internet-haulla, vaikka omaan aineistooni niitä ei osunutkaan.

9. Esimerkiksi aikaisemmin Allendeksi tai Alleniksi kuvattua henkilöä, jonka piti liittyä kokeeseen piti olla vaikea löytää, vaikka ***hänet*** *oli tavoitettavissa* muutamalla puhelinsoitolla. (http://fi.wikipedia.org/wiki/Philadelphia-koe)

Taulukon 9.1 esittämä yhteenveto mahdollisuusrakenteen subjektin ominaisuuksista osoittaa, että se on pikemminkin passiivin objektin kuin subjektin kaltainen.

Taulukko 9.1: Mahdollisuusrakenteen subjektin subjekti- ja objektiominaisuudet

	Subjekti	**Objekti**
tarkoite		x
rooli		x
sija		x
kieltomuoto		(x)
kongruenssi	(x)	

Mahdollisuusrakenteen subjektin jäsentyminen objektiksi mahdollistaisi sen vakiintumisen verbiparadigmaan niin, että sen voisi muodostaa myös intransitiiviverbeistä, koska alkuperäinen subjekti ei enää olisi sillä tavoin pakollinen osa rakennetta kuin kopulakonstruktiossa. Etenkin esimerkkien 10a ja b tapaisia paikallisijaisen täydennyksen saavia intransitiivisia mahdollisuusrakenteita tapaa.

10.a. Omaan työhönikin *olisi* periaatteessa *mentävissä* julkisilla.(http://tuukkasimonen.blogspot.com/2007/08/ilmastonmuutos-yksityisautoiluja.html)

b. Molempia teitä myöten oli *päästävissä* siihen, että vientimme kilpailukyky voitaisiin palauttaa. (https://oa.doria.fi/bitstream/handle/10024/7663/TMP.objres.1072.html)

Osa kielenkäyttäjistä näyttää edellä esittämieni esimerkkien perusteella jäsentävän mahdollisuusrakennelauseiden subjekti-NP:n jo objektiksi. Muutos ei kuitenkaan ole vakiintunut. Syynä tähän voi pitää vallitsevaa normia, jonka mukaan mahdollisuusrakenteen semanttinen objekti tulee jäsentää subjektiksi. Laitinen (2004) on esitellyt useita tapauksia, joissa normin muodostuminen on pysäyttänyt kieliopillistumiskehityksen tai muuttanut sen suuntaa. Vaikka mahdollisuusrakenteen subjektia koskevaa normia ei ole eksplisiittisesti muotoiltu missään eikä siitä käydä sellaista kielenhuollollista keskustelua kuin monista muista muutostilassa olevista konstruktioista, niin jonkinlainen tiedostettu normi on kuitenkin olemassa[31] ja ohjaa siten kielenkäyttäjien valintoja. Aineistossani mahdollisuusrakenteen subjektilla ei joka tapauksessa ole juuri mitään prototyyppisen subjektin piirteitä. Muodostuneen normin lisäksi uudelleenjäsentymistä hidastavana tekijänä voi pitää matalaa frekvenssiä: mahdollisuusrakenne ei yksinkertaisesti ole tarpeeksi yleinen, jotta muutos konventionaalistuisi pysyväksi.

9.2.2 Pääverbin geneerinen genetiivisubjekti

Edellä osoitin, miten mahdollisuusrakenne empiiristen aineistojen valossa oikeastaan on jo passiivin liittotempusten ja välttämättömyysrakenteen tapainen yksipersoonainen rakenne. Suomen passiivirakenteita se muistuttaa myös sikäli, että se passiivin tavoin jättää useimmiten tekijän identiteetin avoimeksi. Mahdollisuusrakenteen pääverbillä voi kuitenkin olla myös ilmipantu subjektiargumentti, sillä se voi saada genetiivisubjektin (kuten TAVA-partisiippi muutenkin). Aineistojeni perusteella genetiivisubjekti on kuitenkin rakenteessa harvinainen, sillä se esiintyy sekä murre- että Aamulehden aineistoissa alle 5 prosentissa esiintymistä. Teen seuraavaksi katsauksen mahdollisuusrakenteen ilmisubjektiin sen marginaalisuudesta huolimatta sen vuoksi, että sen tarkastelu auttaa omalta osaltaan hahmottamaan mahdollisuusrakenteen kehitysvaihetta.

Genetiivisubjektin saavat rakenteet voi jakaa kahtia: finiittiverbikonstruktioihin ja infiniittisiin verbikonstruktioihin (Jaakola 2004: 229–230). Näiden kahden tyypin genetiivisubjektit eroavat siten, että finiittiverbin genetiivisubjekti on samalla koko lauseen subjekti, mutta infiniittisen verbikonstruktion subjekti edustaa vain infinitiivi- tai partisiippiverbin subjektia ja lauseessa on toinen, tarkoitteeltaan genetiivisubjektista erillinen subjekti. Finiittiverbikonstruktioiden genetiivisubjekti muodostaa siis perustellummin yhden subjektityypin. Semantti-

[31] Kielitoimiston erikoistutkijoiden Sari Maamiehen ja Riitta Korhosen mukaan (henk.koht.) Kielitoimisto ohjeistaa käyttämään mahdollisuusrakenteen kongruenttia muotoa inkongruentin sijaan. Maamiehen mukaan asiaa ei kuitenkaan koskaan kysytä esimerkiksi Kielitoimiston neuvontapalvelusta. Myös tekemäni pieni kysely äidinkielen opettajien (6) parissa paljasti, että he korjaavat mahdollisuusrakenteen inkongruenssitapaukset, vaikkakaan eivät tuntuneet pitävän virhettä kovin suurena. Eräs vastaajista sanoi korjaavansa virheen vain parhailta kirjoittajilta. Mahdollisuusrakenne on ylipäätään harvinainen oppilaiden teksteissä.

selta rooliltaan finiittiverbin subjekti on yleensä kokija, mutta infiniittisen verbin agentti. Jako ei kuitenkaan ole ehdoton, sillä Jaakola kiinnittää huomiota siihen, että TAVA-partisiippien genetiivisubjektilla on samanlainen kokijan rooli kuin finiittiverbikonstruktiolla. Genetiivisubjektityyppien pääjako kulkeekin siis Jaakolan mukaan kiinnostavasti juuri TAVA-partisiippikonstruktioiden sisällä: Jaakola luokittelee (mt. 247–266) mahdollisuusrakenteen agenttirakenteeksi, mutta seuraavassa jaksossa käsittelemäni välttämättömyysrakenteen finiittiverbikonstruktioihin.

Mahdollisuusrakenteen pääverbin genetiivisubjektit kuuluu selvästi infiniittisten rakenteiden tyyppiin mm. sanajärjestyksen perusteella, sillä se on agenttirakenteiden tapaan välittömästi TAVA-partisiippimuodon edellä kuten murre-esimerkit 11a–b osoittavat. Lisäksi lauseen finiittiverbillä on oma, joskin heikosti koodattu subjekti.

11.a. se *oes ollus* ***sem*** *piätettävissä* ku mies on työkyvytön, (Leppävirta MA)

b. ku niit [susia] ol suur lauma, se *ei ollu* sit ***yhre ihmisem*** *peljätettävis* (Sauvo MA)

c. *ei* simmost *ol* ***nuarten*** *kuultavis ollu (*Sauvo MA)

Infiniittisten ja finiittiverbikonstruktioiden genetiivisubjektien välinen jatkumo on myös diakroninen, sillä finiittiverbikonstruktioiden genetiivisubjekti on alkujaan ollut myös lauseen infiniittisen verbinmuodon subjekti. Sillä on yleisen restrukturaatioteorian mukaan ollut samantapainen kaksoissidos jäsentyneellä subjektillakin: se on sekä finiittiverbin (datiivinen) argumentti että infinitiivitäydennyksen ilmaiseman toiminnan kokijasubjekti (Ikola 1959; Saukkonen 1965; Itkonen 1974, 1975; Laitinen 1992). Vaikka mahdollisuusrakenteen genetiivisubjektilla ei ole tällaista kaksoishahmotusta, se voi silti kehittyä koko lauseen subjektiksi, jos edellisessä luvussa kuvaamani uudelleenjäsennys kulkee loppuun asti (välttämättömyysrakenteen vastaavasta kehityksestä ks. luku 10.5.5).

Mahdollisuusrakenteen genetiivisubjektilla on myös nominien genetiivimääritteen piirteitä. Se on esimerkiksi niiden tapaan välittömästi edussanansa edessä (esim. 11a – c edellä). Jaakola toteaa (2004: 230), että infiniittisten verbinmuotojen genetiivisubjektin ja genetiivisijaisten etumääritteiden välinen raja on sumea. Molemmilla ilmaistaan samantapaista possessiivista suhdetta. Possessiivinen suhde on helppo liittää mahdollisuusrakenteen yhteyteen: sillä ilmaistaan toiminnan kuulumista tai kuulumattomuutta genetiivisubjektin tarkoitteen mahdollisuuksiin. Se, joka kykenee omistamaan, on tyypillisesti inhimillinen. Kaikki aineistoni genetiivisubjektit ovat ihmistarkoitteisia.

Mahdollisuusrakenteen genetiivisubjektin tarkoite on ani harvoin spesifi. Sillä viitataan epäspesifeihin, useimmiten monikollisiin tarkoitteisiin (12a–f). Genetiivisubjekti jättää siis mahdollisuuden kokijatarkoitteen tulkinnan yleensä avoimeksi.

12.a. Anteeksiannon *oltava* **yksilön** *päätettävissä*. *(*AL*)*

b. Hänen ohjelmansa *on* neljä vuotta *ollut* vain **yökyöpeleiden** *katsottavissa* puolen yön molemmin puolin. (AL)

c. Seuraukset *ovat* nyt **kaikkien** *nähtävissä*. (AL)

d. Jos sitten olemmekin oppineet antamaan useammin anteeksi, se ei kuitenkaan voi *olla* **yhteisön** vaan **yksilöiden** *päätettävissä* - juuri niiden yksilöiden, jotka ovat uhrin tai omaisten asemassa. (AL)

e. Internet *on* jo **monen** *tavoitettavissa* niin hyvässä kuin pahassa. (AL)

f. Toistaiseksi ei neuvotteluissa kuitenkaan ole sanottavasti edistytty, mutta kevätliikehtimisen alkutunnustelut ovat kaikkialla jo johtaneet kommunistien selvään tappioon, joten on mahdollista, ettei liikehtimistä uskalleta jättää pelkästään rakennus - ja satamatöiden varaan, jotka molemmat *alat* ovat täysin **kommunistien** *valvottavissa*. (AL)

Kuten monissa muissakin genetiivisubjektin sallivissa tapauksissa kokijan voi ilmaista genetiivin asemesta myös adessiivisijaisella argumentilla (Huumo 1995; P. Leino 2001: 474 – 485, Jaakola 2004: 262). Mahdollisuusrakenteen pääverbin subjektiargumenttia edustavat adessiivisijaiset NP:t eroavat kuitenkin rakenteen genetiivisubjekteisesta mm. tarkoitteiltaan siinä määrin, että subjektivariantit eivät ole vaihtoehtoisia, vaan muodostavat omat (ala)konstruktionsa. Kuten murre-esimerkeistä 13a–f näkyy, adessiivisijainen argumentti viittaa spesifiin tarkoitteisiin. Lisäksi konstruktioon sopivat vain samat mahdollisuusrakenteen pääverbit, jotka voivat saada myös partitiivisubjektin. Esimerkkiryhmän 13 tapauksia voi pitää myös yksinkertaisesti omistuslauseen predikaatteina toimivina mahdollisuusrakenteina tai omistusrakenteen ja mahdollisuusrakenteen sulaumana.

13.a. jossei kerra mitä nyt semmosta rikokse aihetta *olt* ***kellä*** *tiettävis* [kuolinsyyksi], (Mikkeli MA)

b. ei **hel** mittä aseet saatavis ollu (Sauvo MA)

c. nyjyjjää ei viiti' enneä lauvvasta panna [reen laitoja], **meillähän** *on soatavissa* jo pelttie nykyjjään nin se pannaam pellista (Suomussalmi MA)

d. eihän ne sillo ollu särpimet, eikä sapuskat **meilä**, *soatavissa*, mutta hyvin, hyvim myö toimee tultii (Sortavala MA)

e. minä sanon no mitäs onnee ny erinomasta tässä pitäs sitte oleman em minä tiärä e **mull-** *om* mittään *orotettavissa* minä sanom mitä minä/ sitte nyt nin/ em pelkää onneni menosta nyt, tänä laskijaisena ainakam minä sanon niillej ja. (Sääksmäki LA)

f. jaa *onk* **teil** auto itte *keytettevis*. (Karuna LA)

9.3 Mahdollisuusrakenteen modaalisuus

Mahdollisuusrakenne kuuluu suomen vakiintuneisiin modaali-ilmauksiin: sillä ilmaistaan, että pääverbin ilmaisema toiminta on mahdollista. Tässä luvussa teen katsauksen siihen, millaista mahdollisuutta mahdollisuusrakenteella tarkkaan ottaen ilmaistaan ja mihin mahdollisuus perustuu. Mahdollisuusrakenteen ilmaisemaa modaalisuutta ei ole mielekästä luokitella perinteisiin modaalifunktioihin, koska sillä ilmaistaan lähinnä dynaamista mahdollisuutta. Se voi kuitenkin saada myös lupaa ilmaisevan deonttisen tai arviota ilmaisevan episteemisen tulkinnan kontekstisidonnaisena pragmaattisena implikaationa esimerkiksi tiettyjen verbien vaikutuksesta. Näitä tapauksia käsittelen mahdollisuusrakenteen kieliopillistumiskehityksen yhteydessä (luvussa 9.4.3).

Edellä osoitin, että mahdollisuusrakenteessa voi erottaa syntaktisten piirteiden perusteella kaksi tyyppiä (tai alakonstruktiota), joista toinen on kopularakenteen kaltainen ja toinen muistuttaa eksistentiaalilausetta. Näiden keskeisenä erona on patienttisubjektin sijanmerkintä: ensimmäisessä on (toisinaan kongruenssin laukaiseva) nominatiivisubjekti (*Hevoset ovat hallittavissa*), toisessa useimmiten partitiivisijainen e-subjekti (*Hevosia on ostettavissa*). Lisäksi eksistentiaalilausetta muistuttavaan tyyppiin sopivat vain tietyt verbit, jotka toisaalta ovat mahdollisuusrakenneaineiston yleisimpiä verbejä. Eksistentiaalinen tyyppi voi toimia predikaattina myös omistuslauseessa. Tässä osoitan, että näillä mahdollisuusrakennetyypeillä ilmaistaan myös erilaista mahdollisuutta, mikä osoittaa muodon ja merkityksen erottamatonta kytköstä.

Nominatiivisijaisen patienttisubjektin saava (”predikatiivinen”) mahdollisuusrakenne ilmaisee subjektilähtöistä mahdollisuutta, mutta ei sellaista sisäistä modaalisuutta kuin modaalisemantiikassa on yleensä subjektilähtöisellä modaalisuudella tarkoitettu (esim. Auwera & Plungian 1998; Bybee, Perkins & Pagliuca 1994). Mahdollisuusrakenteen modaalisuudessa ei ole kyse kokijasubjektin kyvystä vaan partisiippiverbin toiminnan kohteena olevan patienttisubjektin tarkoitteen ominaisuuksista. Toisin sanoen esimerkissä 14a hevosen hallittavuus perustuu lähinnä hevosen ominaisuuksiin (eikä esimerkiksi hevosen käsittelijän taitoihin), esimerkissä 14b paukauksen äänekkyyteen, eikä kuulokykyyn ja niin edelleen.

14.a. *se* [hevonen] sillä kertoo *ol* sävysämpi *hallittavissa* (Sääminki MA)

b. *se* [paukaus] *o muihekii kuultavissa* (Ruokolahti MA)

c. *se oes olluna* sem *piätettävissä* kun, mies on työkyvytön (Leppävirta MA)

d. ei neem *miähet* sillai *otettavisa* ole (Loimaa MA)

e. *se eij_os* se *kettu* nii helpost *tavattavissa* [saatavissa kiinni] (Mikkelin mlk MA)

Eksistentiaalisen mahdollisuusrakennetyypin ilmaisema mahdollisuus perustuu subjektitarkoitteen ominaisuuksien asemesta siihen, että tarkoite on ylipäätään olemassa tai tietyssä paikassa, jossa pääverbin ilmaisema toiminta on mahdollista (15a–h). Näissä tapauksissa mahdollisuusrakenteeseen liittyy sellainen spatiaalinen merkityspiirre, joka mahdollistaa myös partitiivisubjektin. Toiminnan määräpaikkaan sidoksisuus ilmenee niissä siten, että lauseissa on mukana usein paikallissijainen adverbiaali. Verbinä on tässä tyypissä usein aistimisverbi, hankkimisverbi tai jokin muu hyötymistä tai vastaanottamista osoittava verbi.

15.a. Myös kuoleman aavistus ja pelkokin *on aistittavissa. (*AL)

b. Kynä pysyi tassussa niin hyvin, että ***parketissa*** *on* edelleen *ihastel*tavissa Diman piirroksia. (AL)

c. Matkapuhelin näet varmistaa sen, että *työnhakija on* muuttuvasta osoitteesta huolimatta samasta numerosta *tavoitettavissa. (*AL)

d. Enää ei mene monta vuotta ennen kuin tekoluu *on ostettavissa* **apteekin hyllyltä**. (AL)

e. Lontoon maanalaiselta lainatut runot *ovat* matkustajien *luettavissa* **raitiovaunuissa** marraskuun ajan (AL)

f. Suuri osa lehden aineistosta *on luettavissa* myös tietokoneen **ruu dulta** arkisin (AL)

g. Sergei Prokofjevin mainio musiikkisatu Pekka ja Susi *on kuultavis*sa **Tampere-talossa** Tampereen kaupunginorkesterin konsertissa torstaina 4. tammikuuta. (AL)

h. Toivottavasti jo syksyllä tulos *on kuultavissa* **radiosta.** (AL)

Kahden mahdollisuusrakennetyypin välinen raja ei ole merkityksenkään osalta jyrkkä. Vedenjakajatapauksina voi pitää mahdollisuusrakenteita, joissa pääverbinä on jokin aistiverbi: näke-

minen, havaitseminen ja aistiminen pohjautuvat sekä patienttisubjektin tarkoitteen ominaisuuksiin että sen olemassaoloon.

Yhteistä mahdollisuusrakenteen kahden tyypin ilmaisemalle mahdollisuudelle on se, että niissä on keskeistä asiaintilan mahdollisuus, kun taas se taho, jota mahdollisuus koskee, jätetään usein ilmaisematta. Mahdollisuusrakenne eroaa siten tyypillisimmin dynaamisena modaalisuutena käsitellyistä tapauksista. Dynaamista modaalisuutta on katsottu yleensä mahdollisuuden kokijasubjektin kannalta niin, että silloin kun puhutaan esimerkiksi ulkoisesta ja sisäisestä modaalisuudesta, tarkoitetaan lähinnä subjektin tarkoitteena olevan kokijan kykyyn pohjautuvaa mahdollisuutta. Mahdollisuusrakenne saa kuitenkin eksplisiittisesti kokijaan viittaavan genetiivisubjektin vain harvoin, ja sekin on tarkoitteiltaan useimmiten geneerinen ja monikollinen. Rakennetta voi luonnehtia näillä perustein geneerisen mahdollisuuden ilmaukseksi. Tämä ei nähdäkseni kuitenkaan täysin vastaa sen ilmaiseman mahdollisuuden luonnetta. Mahdollisuusrakenteella ilmaistaan yksinkertaisesti itse asiaintilan mahdollisuutta ja se taho, jota tämä mahdollisuus koskee, on irrelevantti siinä määrin kuin se modaali-ilmauksissa ylipäätään voi olla.

9.4 Mahdollisuusrakenteen kieliopillistuminen

9.4.1 Kieliopillistumisen lähtökohdat

Vaikka suomen kielen verbiliittojen kehittymistä on selvitetty toistaiseksi vain muutamissa tutkimuksissa, vallitsee varsin yhdenmukainen näkemys siitä, että ne ovat saaneet alkunsa rajallisissa leksikaalisissa ympäristöissä. Verbiliitoista ainakin kvasirakenteen (*on tekevinään*) ja propinkvatiivin (*on tekemäisillään*) kehityksessä on ollut vaihe, jolloin niiden käyttö on keskittynyt muutamiin verbeihin ja verbinmuotoon liittyvä kieliopillinen merkitys on ollut oikeastaan tietystä verbistä muodostetun adverbimaisen muodon leksikaalinen ominaisuus. Nämä yksittäiset kiteytyneet muodot ovat toimineet konstruktioiden mallina siten, että niihin liittyneet modaaliset tai aspektuaaliset merkitykset on tulkittu itse verbinmuodon merkityksiksi. Tämän jälkeen ne on voitu analogisesti muodostaa muistakin verbeistä kuin alkuperäisissä adverbeissä esiintyvistä. Rakenteiden kieliopillistuminen merkitsee siis niiden morfologisen rakenteen produktiivistumista. (Ks. etenkin Salminen 2000; myös Maamies 1997 ja Onikki-Rantajääskö 2001).

Oletukset siitä, että verbiliittojen kieliopillistumisen lähtökohtia olisivat tietyt lekseemit, pohjautuvat niiden nykykäytössä esiintyvään leksikaaliseen jakaumaan. Vaikka verbiliitot ovat produktiivisia, niiden käyttö keskittyy muutamiin verbeihin. Esimerkiksi kvasirakenteen

10 yleisintä vartaloverbiä kattaa 80 % kaikista kvasirakennetapauksista (Salminen 2000: 39). Yleisimmät verbit voi tulkita kieliopillistumisen lähtökohdiksi sillä perusteella, että verbiliitot ovat nuoria konstruktioita, eivätkä ne siksi ole vielä kovin eriytyneet lähtökohdistaan. Tämä ajatus saa tukea tutkimuksista, joissa liittomuotomaisten verbikonstruktioiden kehittymistä on mahdollista tarkastella eri-ikäisten kirjallisten dokumenttien valossa. Esimerkiksi Carey (1994: 114) on kiinnittänyt englannin perfektin kehittymistä koskevassa tutkimuksessaan huomiota siihen, että mentaaliverbien osuus on kehityksen alkuvaiheessa ollut suuri, mutta kehityksen edetessä vähentynyt. Careyn mukaan tämä osoittaa, että englannin perfektin merkitys on syntynyt mentaalista tilaa ilmaisevista verbeistä. Myöhemmin vartaloverbien frekvenssierot tasoittuvat niin, että muotoja käytetään nykykatalaanissa aiempaa useammista verbeistä.[32]

Salminen (2000: 39) ottaa kvasirakenteen kieliopillistumista koskevan rekonstruktionsa lähtökohdaksi sen havainnon, että suomen yleisimmän verbin *olla* lisäksi kvasirakenteen yleisimpien verbien joukossa on huomattavan paljon mentaaliverbejä, jotka eivät kielenkäytössä ole muutoin yhtä yleisiä. Pelkkien frekvenssitietojen varaan rakennettu oletus siitä, että produktiivistuminen olisi lähtenyt liikkeelle jostain tietystä muodosta, on kuitenkin epävarma. Suuri esiintymätaajuus voi olla seurausta myös myöhemmästä kiteytymisestä. Salmisen tutkiman kvasirakenteen yleisimpien verbien *kuulla, tietää* ja *olla* todennäköisyys kieliopillistumisen lähtökohtina kasvaa, kun tarkastellaan karjalan ja pohjoissaamen aineistoa sekä rinnakkaisrakennetta *on ollakseen, ei ole tietääkseen*. Vaikka sukukielissä ei esiinnykään produktiivisena kvasirakenteen kaltaista muotoa, niin mainituissa kielissä esiintyy kuitenkin juuri verbeistä *olla, tietää, kuulla* muodostettuja kvasirakenteen kaltaisia leksikaalistumia. *A*-infinitiivin translatiivirakenne vastaa merkitykseltään kvasirakennetta juuri silloin, kun se muodostetaan verbistä *olla* tai kielteisenä verbeistä *kuulla, tietää*. (Salminen mt. 149–151.)

Oma rekonstruktioni mahdollisuusrakenteen kieliopillistumisen lähtökohdista muistuttaa Salmisen (2000) valottamaa kvasirakenteen historiaa. Salmisen tapaan pohjaan oletukseni tietyistä leksikaalisista lähtökohdista 1) frekvenssitietoihin, 2) rinnakkaisrakenteisiin ja 3) sukukielissä esiintyviin kiteymiin.

Mahdollisuusrakenne on tietyin ehdoin produktiivinen niin, että sen voi muodostaa mistä tahansa transitiiviverbistä. Sen pääverbien[33] leksikaalisessa jakaumassa on kuitenkin huomat-

[32] Vastaavanlaisen havainnon on tehnyt Dietges (2004) katalaanin perfektistä. Dietgesin mukaan se on saanut alkunsa ”hot news” –funktiosta, sillä se on vanhimmissa teksteissä muodostettu vain sellaisista dramaattisista verbeistä, jotka merkitsevät tappamista ja kuoliaaksi iskemistä. Myöhemmissä teksteissä tällaista kasautumista ei ole, vaan perfekti muodostetaan tasaisesti eri verbeistä.

[33] Aikaisemmissa tutkimuksissa on puhuttu verbiliittojen pääverbinä toimivien verbinmuotojen *vartaloverbeistä* (esim. Salminen 2000, Pekkarinen 1997). Vaikka nimitys onkin ihan käypä, se johdattaa kuitenkin ajattelemaan pääverbiä johdoksena, eikä itsenäisenä vakiintuneen konstruktion osana. Käytän siksi tässä yksinkertaisesti nimitystä *pääverbi* ja käsittelen niitä siinä morfologisessa muodossa kuin ne mahdollisuusrakenteessa ovat (samanta-

tavia eroja niin murre- kuin sanomalehtiaineistossakin. Taulukkoon 9.2 on koottu aineistojen yleisimmät pääverbit ja niiden prosentuaaliset osuudet koko aineistosta.

Taulukko 9.2: Mahdollisuusrakenteen yleisimmät pääverbit murre- ja Aamulehden aineistoissa

Murreaineisto (N=137)			**Aamulehden aineisto (N=591)**		
	N	%		N	%
saatavissa	71	51,8	odotettavissa	111	18,4
nähtävissä	8	5,8	nähtävissä	60	10,1
otettavissa	6	4,4	havaittavissa	34	5,8
odotettavissa	5	3,6	käytettävissä	19	3,2
käytettävissä	4	2,9	tehtävissä	19	3,2
			saatavissa	14	2,4

Etenkin murreaineistossa mahdollisuusrakenteen pääverbien leksikaalinen jakauma on dramaattinen: *saatavissa* kattaa yli puolet kaikista esiintymistä. Se on lähes kymmenen kertaa yleisempi kuin toiseksi yleisin pääverbi *nähtävissä*. Oletan kuitenkin, että molemmat muodot *saatavissa* ja *nähtävissä* yhdessä muodostavat sen leksikaalisen lähtökohdan, josta mahdollisuusrakenne on lähtenyt produktiivistumaan. Ne ovat nimittäin ainoat muodot, joilla on adessiiviset adverbikategoriaan kuuluvat variantit *saatavilla* ja *nähtävillä.* Näillä on likipitäen sama merkitys kuin *saada*- ja *nähdä*-verbeistä muodostetuilla mahdollisuusrakenteilla. Lisäksi on olemassa sellaisia samanmuotoisia adverbeja, jotka pohjautuvat näiden verbien passiivijohdoksiin, esim. *näkyvissä, näkyvillä* ja *saapuvilla*. Nämä adverbit ovat selvemmin spatiaalisia, mutta niidenkin merkitys on toisinaan lähellä mahdollisuusrakennetta. Myös essiivisellä TA-VA-partisiippiadverbiaalilla on samantapainen merkitys kuin mahdollisuusrakenteella, silloin kun sen partisiippiverbinä on *saada* tai *nähdä* (ks. lukua 5.4.2).

Suomen lähirakenteiden lisäksi myös sukukielistä saa tukea sille, että juuri *saada* ja *nähdä* ovat keskeisiä mahdollisuusrakenteen kieliopillistumisen alkuvaiheessa. Vaikka mahdollisuusrakennetta ei esiinny produktiivisena lähimmissäkään sukukielissä, virossa on kaksi adverbia, jotka morfologisesti ja semanttisesti muistuttavat sitä suuresti: *saadaval* ja *nähtaval*.

Luvussa 9.1 käsittelemäni mahdollisuusrakenteen yhtäläisyys VA-partisiippiadverbeiksi nimittämieni lähirakenteiden kanssa selittyy siis diakronisesti: rakenne on lähtenyt kieliopillistu-

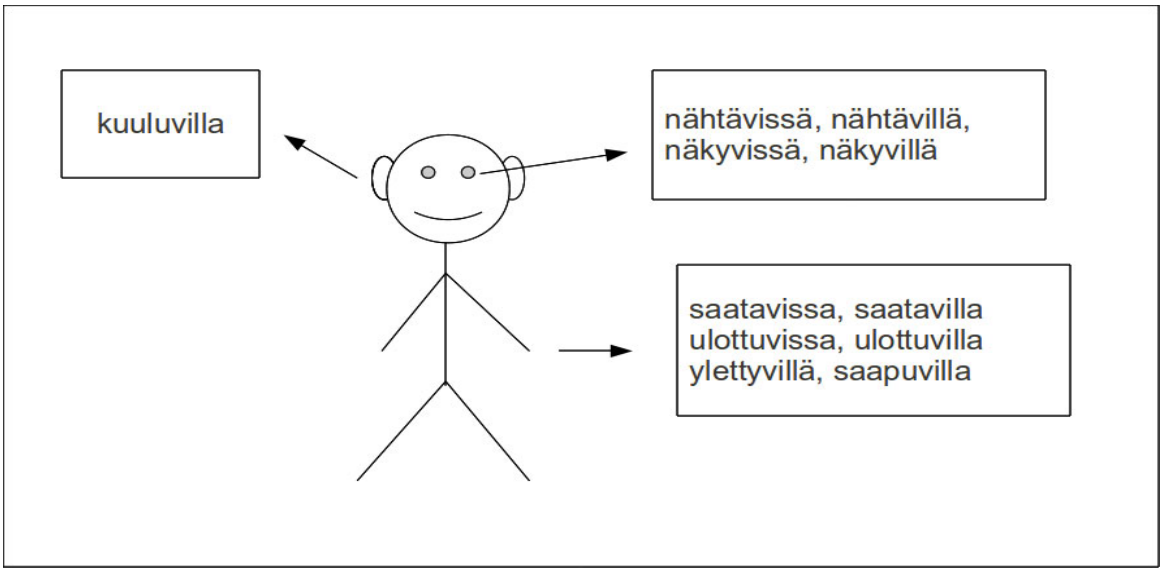
paisesta ratkaisusta ks. Herlin & Kotilainen 2005: 262).

maan tähän adverbiryhmään kuuluneista adverbeista *saatavissa* ja *nähtävissä.* Kuten havaitsimme, tämä adverbiryhmä on niin morfologiselta rakenteeltaan kuin merkitykseltäänkin hyvin yhtenäinen. Kaikissa adverbeissa voidaan erottaa VA-partisiipin ja monikon tunnukset ja ulko- tai sisäpaikallissijapääte. Samojen morfologisten ainesten lisäksi adverbeja yhdistää muodon passiivisuus: ne pohjautuvat joko passiivimuotoon tai passiivijohdokseen. Adverbien vartaloverbit muodostavat myös semanttisesti yhtenäisen ryhmän: ne ovat kaikki joko aistimista tai muuta fyysistä kykyä ilmaisevia verbejä tai niiden passiivijohdoksia. Havainnollistan vielä yhtäläisyyttä seuraavalla kaaviolla.

Asetelma 9.1: VA-partisiippiadverbit

verbivartalo	**pass.**	**VA-partis.**	**monikko**	**olosija**
näh-	**tä-**	**v-**	**i-**	**ssä**
näh-	tä-	v-	i-	llä
näk-	y-	v-	i-	ssä
näk-	y-	v-	i-	llä
kuul-	u-	v-	i-	lla
saa-	**ta-**	**v-**	**i-**	**ssa**
saa-	ta-	v-	i-	lla
saap-	u-	v-	i-	lla
ulot-	tu-	v-	i-	ssa
ulot-	tu-	v-	i-	lla
ylet-	t-	v-	i-	llä

Asetelman listaaman adverbiryhmän jäsenten konkreettinen lähtömerkitys on ollut näkö-, kuulo- tai ulottumisetäisyyden päässä olevan sijainnin ilmaiseminen. Ne vertautuvat ruumiinosanimistä kehittyneisiin adverbeihin, sillä ne käsitteistävät maailmaa samaan tapaan ihmiskeskeisestä perspektiivistä (mm. Ojutkangas 2001: 175). Kuvio 9.1 havainnollistaa lähtökohta-adverbien konkreettista ihmiskeskeistä merkitystä.

Kuvio 9.1: Lähtökohta-adverbien konkreettinen merkitys

Fyysisen kyvyn rajallisuuden vuoksi näkö- tai ulottumisetäisyyden päässä olevat kohteet sijaitsevat luonnollisesti myös lähellä havainnoijaa. Adverbien konkreettisin merkitys murreaineistossani onkin ilmaista lähellä sijaintia yleensä (16a–c).[34] Lokaalisen, lähellä sijainnin merkityksen lisäksi ne ovat voineet yleistyä ilmaisemaan (paikalla) läsnäoloa (16d).

16.a. korkeim paikka näillä *kuuluvilla*, tässä (Keuruu MA)

b. se [verkon parantajan sormiveitsi] on aina *saapuvilla* ko se näin sormem pääsä (Himanka MA)

c. ko oli vettä *saapuvilla* niin sitä [viikatteenliippaa] kastettii (Kalajoki MA)

d. [lukusissa] sitten noin, otettiin kirjoisiin ylös kaikki jokka, joka oli, *saapuvil* (Pornainen MA)

Muodon *saatavissa* esiintymistä löytää esimerkkejä, joissa sen voi tulkita lähinnä spatiaaliseksi, esimerkiksi lähellä sijaintia ilmaisevaksi adverbiksi.

17.a. se [tervan ja hiilenpoltto] vuati että siinä *ov* ves *suatavissa (*Karttula MA)

[34] Adverbien 'lähellä' merkityksen keskeisyyttä osoittaa myös, että niiden mallin mukaan on syntyneet sellaiset adverbit kuin *lähettyvillä* ja *likittyvillä* (partisiippiin pohjautuvia nämä eivät ole, sillä ei ole olemassa verbejä *lähettyä tai *likittyä).

b. siin_*oli* pistooli siinä aina siinä, *saatavis* (Kauhava MA)

c. mää pruukasi tellätä see simmot et nee oliva ain *saatavis* (Sauvo MA)

Nähdä- ja *näkyä*-verbeihin pohjautuvissa adverbeissa puolestaan painottuu lähellä sijainnin kytkeytyvä 'esillä' olemisen merkitys (Ojutkangas 2001: 167), jota voi ilmaista myös *nähtävissä*-muodolla (18a–d). Esimerkeissä 18e ja 18f adverbin merkitys on lähinnä 'olemassa', mikä puolestaan kytkeytyy *nähdä*-verbin merkitykseen (se, minkä näkee, on olemassa).

18.a. oli niit *nähtävänä* [tavaroita ennen huutokaupan alkamista] ennen tuatiin *näkyvil* (Pöytyä MA)

b. se on kaikki [seurustelu] *nähtävänä* [nykyään] (Nivala MA)

c. se on nimittäin *nähtävissä* kum minä tuohon tein aijjan (Kontiolahti MA)

d. aina se siinä *nähtävisä on* (Loimaa MA)

e. pikkasep pyärät eressä ja suurep pyäräp perässä, semmonem pyär_ei sitä [polkupyörää] taira ollam missään ennää, *nähtävillä* (Kalvola MA)

f. on niitä [lihtoja] vieläkin *nähtävissä* (Juupajoki MA)

Mahdollisuusrakenteen kehittymisen kannalta olennaista on huomata, että VA-partisiippiad-verbeihin liittyy aina myös mahdollisuuden merkitys. Adverbit pohjautuvat verbeihin, jotka ilmaisevat joko lähinnä inhimillistä kykyä (*nähdä, kuulla, ylettyä*) tai näiden passiivijohdoksiin, joilla on inhimillistä kykyä ilmaisevien verbien subjektia vastaava implisiittinen havainnoija tai toimija (*kuulua*, *näkyä*). Mahdollisuuden merkitys on mukana jo adverbien konkreettisissa spatiaalisissa merkityksissä, mutta niillä voi konkreettisten merkitysten lisäksi ilmaista vaikkapa metaforista ulottumista.

19.a. 3D-navigaattori jokaisen *ulottuvilla*! (mainos)

b. Einsteinin paperit kaikkien *ulottuvilla*. nobelinkin aikoinaan voittaneen Albert Einsteinin käsikirjoituksiin voi tutustua uudella sivustolla. (www.helsinki.fi/ajankohtaista/uutisarkisto)

Bybee, Perkins & Pagliuca mainitsevat (1994: 137) mahdollisuuden ilmausten yhtenä typologisesti yleisenä leksikaalisena lähteenä sellaiset teeliset, dynaamiset verbit kuin *tavoittaa, saavuttaa, saapua johonkin, ulottua, saada, ottaa,* joihin luontaisesti sisältyvä mahdollisuuden merkitys on yleistynyt modaalisen apuverbin merkitykseksi. Mahdollisuusrakenne näyttäisi

kauniisti toteuttavan tätä typologista tendenssiä. Selityksen ongelmana on kuitenkin se, että mahdollisuuden merkitys ei liity pelkästään muotoihin *saatavissa* ja *nähtävissä*, vaan myös niiden adessiivisilla ja aktiivin VA-partisiippiin pohjautuvilla varianteilla on samanlainen mahdollisuuden merkitys. Jopa Ojutkankaan esittelemällä (2001) nominikantaisella *käsillä*-adverbilla on usein samantapainen mahdollisuuden tulkinta kuin verbikantaisilla VA-partisiippiadverbeilla, joita Ojutkangas käyttää *käsillä*-muodon semanttisina parafraaseina (esim. mt. 166–167). Miksi siis näiden rakenteiden morfologinen rakenne ei ole produktiivistunut, niin että suomessa olisi *hevonen on hallittavilla* -tyyppinen mahdollisuusrakenne? Syy tähän piilee nähdäkseni morfologisissa eroissa: ainoastaan mahdollisuusrakenteen muotoisilla adverbeilla on sellainen morfologinen rakenne, joka mahdollistaa produktiivistumisen. Mahdollisuusrakenteen kieliopillistumisen morfologista motivaatiota käsittelenkin seuraavaksi.

9.4.2 Morfologinen motivaatio

Edellä esitin, että mahdollisuusrakenne olisi lähtenyt kieliopillistumaan muutamasta adverbiksi leksikaalistuneesta TAVA-partisiipin taivutusmuodosta. Sen pääverbin nipputunnus on siis alkujaankin ollut kiteytynyt, erittelemätön kokonaisuus. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei yksittäisillä morfeemeilla olisi osuutta kokonaisuuden kehityksessä, pikemminkin päinvastoin. Viime kädessä juuri morfologinen rakenne mahdollistaa rakenteen uudelleen tulkinnan eli sen, että merkitys voidaan tulkita suffiksijonon eikä yksittäisen lekseemin funktioksi. Esimerkiksi kvasirakenteen teeskentelyn tulkinta syntyy osin siitä, että tiettyjen verbien (esimerkiksi aistiverbien) VA-partisiipin ilmaisema pysyvä tila tai ominaisuus osoitetaan essiivin avulla väliaikaiseksi (Salminen 2000: 151–155). Propinkvatiivin (*on tekemäisillään*) aspektuaalinen tulkinta puolestaan syntyy, kun äkillistä ja kestotonta toimintaa ilmaisevat verbit kuten *kuolla* ja *poikia* esitetään meneillään olevaa ja kestollista tilaa ilmaisevassa muodossa: tuloksena on tulkinta, jossa toiminta ei vielä toteutunut, mutta toteutuu pian (Maamies 1997). Monikko ja omistusliite toimivat molemmissa konstruktioissa nykyään lähinnä adverbin merkkeinä, vaikka tällaisiksi ne ovat alkujaan voineet kehittyä konkreettisemmista tehtävistään (Onikki-Rantajääskö 2001). Verbinmuodon osuudesta kieliopillistumiseen on yleensä puhuttu morfologisena motivaationa (esim. Salminen 2000: 151), mutta oikeammin kyse on tiettyjen verbien ja niiden morfologisen muodon yhteisvaikutuksesta. Kuten seuraavaksi esitän, mahdollisuusrakenteen merkitys sen sijaan motivoituu nimenomaan sen morfologisten elementtien yhteisvaikutuksesta, eikä verbin laadulla ole uudelleenhahmotuksessa niin suurta osuutta.

Mahdollisuusrakenne eroaa lähikonstruktioista joko sijamuodoltaan (inessiivi vs. adessiivi) tai sikäli, että se pohjautuu TAVA-partisiippiin eikä aktiivin VA-partisiippiin. Oletan adessii-

visten adverbien olevan inessiivisiä vanhempia. Niitä on ensinnäkin enemmän kuin inessiivisiä adverbeja. Niiden vanhemmuuteen viittaa myös se, että virossa tavattavat mahdollisuusrakenteen lähikonstruktioita muistuttavat adverbit *saadaval* ja *nähtaval* ovat adessiivisia, samoin analogiset muodot *lähettyvillä* ja *likettyvillä* (ks. alaviite). Lisäksi adessiivi sopii inessiiviä paremmin edellä hahmottelemaani adverbien konkreettiseen lähtömerkitykseen (’ihmisen lähellä, aisti- tai kosketusetäisyydellä’), sillä yksi adessiivin lokatiivisista perusmerkityksistä on ilmaista lähellä sijaintia, esimerkiksi *saunalla* merkitsee ’saunan lähellä’. Adessiivin oma merkitys sitoo adessiiviset adverbit siis tiiviimmin spatiaaliseen lähtökohtamerkitykseen. Koska inessiiviset variantit ovat myöhäsyntyisempiä, niiden ja adessiivivarianttien välille on alusta alkaen voinut kehittyä työnjakoa: ne voivat saada muitakin tulkintoja kuin vanhat, merkitykseltään vakiintuneet adverbit.

Toiseksi oletan, että (myöhäsyntyiset) adverbiaalit *saatavissa* ja *nähtävissä* on alusta alkaen voitu tulkita spatiaalisen 'saanti- tai näköetäisyyden päässä’ asemesta myös toisin. Jos jokin *on saatavissa,* se on varsin läpinäkyvästi ’sellaisten joukossa, jotka voi saada’, ’yksi saatavista’. Tämän tulkinnan pohjana on se, että adverbin TAVA-partisiippi hahmotetaan substantiivisesti. Kuten luvuissa 4.3 ja 5.3 osoitin, substantiivilausekkeena toimivat TAVA-partisiipit saavat useimmiten modaalisen tulkinnan. Tältä osin aktiivin VA-partisiippiin pohjautuvat adverbit (esim. *näkyvissä*) eroavat TAVISSA-adverbeistä. Aktiivin VA-partisiipilla ei itsessään ole sellaista modaalista merkitystä, joka mahdollistaisi rakenteen muodostamisen myös muista verbeistä.

Se, että oletan mahdollisuusrakenteen lähteneen kieliopillistumaan kiteytyneistä adverbeista, tarkoittaa lähinnä sitä, että ne ovat olleet riittävän suurifrekvenssisiä, jotta muutos on voinut lähteä niistä liikkeelle. Yksittäisten ja harvojen muotojen pohjalta muutos tuskin olisi vakiintunut. Adverbistuminen on siten kiteyttänyt tulevan mahdollisuusrakenteen muodon ja vakiinnuttanut sen. Se on tehnyt siitä tarpeeksi yleisen, jotta siihen liittyneet implikaatiot on voitu ymmärtää itse rakenteen merkitykseksi. Kuten Salminen on korostanut (2000: 145), tiettyjen lekseemien pitäminen verbiliiton kieliopillistumisen lähtökohtana ei sulje pois sitä mahdollisuutta, etteikö sitä olisi voinut satunnaisesti muodostaa muistakin verbeistä. Tällaiselta satunnaiselta muodostukselta näyttäisi ainoa vanhan kirjasuomen mahdollisuusrakenteelta näyttävä esimerkki.

20. Mutta jos jocu luule/ ettei se sowi hänen neidzellens/ sijtte cuin hän jo *naitawis_on* / eikä saa toisin olla / nijn tehkän mitä hän tahto / ei hän syndiä tee / sallican hänen huolla. (Biblia 1Kor 7: 36

Synkronisesta näkökulmasta esimerkki tulkitaan mahdollisuusrakenteeksi. Se kuitenkin eroaa tyypillisestä mahdollisuusrakenteesta mm. sikäli, että sen patienttisubjekti on ihmisviitteinen. Mahdollisuusrakenteita alkaa ylipäätään ilmaantua kirjakieleen vasta 1900-luvulla, sillä sitä varhemmmissa aineistoni teksteissä mahdollisuusrakenteesta on esimerkin 20 lisäksi vain yksi esimerkki Suomettaresta. Ei siis tunnu kovin todennäköiselta, että Bibliassa olisi ollut pitkälle kieliopillistuneelta näyttävä rakenne. Esimerkki on lisäksi ristiriidassa edellä esittämäni rekonstruktion kanssa.

Käsitykseni mukaan esimerkissä 20 on substantiivinen TAVA-partisiippi. Substantiivisia TAVA-partisiippeja käsitellessäni totesin niiden olevan usein ihmisviitteisiä, modaalisia (lähinnä mahdollisuutta ilmaisevia) ja ihmisen tärkeitä toimia ilmaisevia. Esimerkissä 20 on kyse siitä, että subjektin referentti on naimaikäisten joukossa, siis tarpeeksi vanha menemään naimisiin. Vuoden 1938 suomennoksen vastaavassa jakeessa onkin NP:n *naitavissa* asemesta toinen: naima-iässä.[35]

21. Mutta jos joku arvelee tekevänsä väärin tytärtänsä kohtaan, joka on täydessä **naima-iässä,** ja jos kerran sen pitää tapahtua, niin tehköön, niinkuin tahtoo; ei hän syntiä tee: menkööt naimisiin.

Esimerkin 20 tyyppiset tapaukset ovat voineet tukea mahdollisuusrakenteen kieliopillistumista, mutta sen juuret ovat kuitenkin adverbeissä *saatavissa* ja *nähtävissä* sekä niiden kaksoishahmotuksessa. Tästä lähtökohdasta on alusta lähtien voinut lähteä kaksi erillistä kieliopillistumispolkua: sellainen joka pohjautuu itse adverbiin ja toinen, joka pohjautuu TAVA-partisiipin substantiiviseen käyttöön. Lähtökohta siis selittyy se, että mahdollisuusrakenteen käytössä on erotettavissa edellä havaitsemaamme tapaan kaksi tyyppiä tai alakonstruktiota. Eksistentiaalinen tyyppi on adverbien *saatavissa* ja *nähtävissä* ”jatkaja”, kun taas ”predikatiivinen” tyyppi muistuttaa TAVA-partisiipin substantiivista hahmotusta (esim. *hallittavissa* 'hallittavien joukossa') Mahdollisuusrakenteen kieliopillistumistarkasteluni lopuksi tarkastelen vielä, miten sen kieliopillistumista eksistentiaalinen tyyppi on syntynyt ja miten se vie eteenpäin mahdollisuusrakenteen kieliopillistumista.

[35] Varsin toisenlainen on uusin käännös, jossa puhutaan tyttären sijaan morsiamesta ja jonka perusteella voi Biblian esimerkin tulkita myös *naida*-verbin toiseen merkitykseen ('olla sukupuoliyhteydessä'). Sukukypsyys toki on yksi soveliaan naimisiinmenoiän kriteeri. ”Joku ehkä arvelee menettelevänsä sopimattomasti morsiantaan kohtaan, kun hän tuntee tähän ylivoimaista halua eikä voi sille mitään. Hän saa kuitenkin tehdä niin kuin haluaa, se ei ole väärin, he voivat mennä naimisiin” (vuoden 1992 suomennos)

9.4.3 Kieliopillistumisen ja leksikaalistumisen vastavuoroisuus

Kieliopillistumiselle on ominaista, että konstruktion vanha ja uusi merkitys elävät rinnakkain ja alkuperäinen merkitys voi käydä läpi leksikaalisille yksiköille tyypillisiä muutoksia (mm. Hopper 1991). Mahdollisuusrakenteen kieliopillistumisen lähtökohtina pitämäni muodot *saatavissa* ja *nähtävissä* eroavat yhä nykyisinkin muista mahdollisuusrakennetapauksista. Ne kuuluvat murreaineistoni lisäksi Aamulehden aineistossa mahdollisuusrakenteen yleisimpiin pääverbeihin. Molemmissa aineistossa ne hahmottuvat pikemmin adverbinomaisiksi kokonaisuuksiksi kuin osaksi rakennetta, jolla ilmaistaan partisiipin ilmaiseman toiminnan mahdollisuutta. *Saatavissa* esittää myöntömuotoisena vaihtoehdon tilanteelle, jossa jotakin ei ole saatavissa (so. hankittavissa, ostettavissa, käytettävissä). Murreaineistossa se esiintyy useimmiten *jos*- ja *kun*-lauseissa (22a–b), epäilyä ilmaisevissa kysymyslauseissa (22c) tai muissa lauseissa, joissa on viittaus vaihtoehtoiseen tilaan (22d). Kieltomuotoisia on murreaineiston *olla saatavissa* -lauseista kolmasosa (22e).

22.a. [olen poiminut marjoja] *ku on ollus saatavissa* (Pyhäjoki MA)

b. kalloo jos *on suatavissa* nim pannaaj johonni' astijjaan (Kontiolahti MA)

c. *ol'ko niitä soatavissakaan* nuita apulantoja (Sonkajärvi MA)

d. sit_on kaikkia *suatavissa* **nyt jo** kaupastakkii (Mäntyharju MA)

e. sitte se [vehnänen] tuntu ain hyvältä ko se_*ei* nii *olt,* ain *saatavissa* (Lappee MA)

Aamulehden aineistossa *saatavissa* on selvästi kieltohakuinen, sillä sen esiintymistä on yli 70 % (10/14) kieltomuotoisia.

23.a. Vielä *ei ole* Virosta *saatavissa* tietoa, tuleeko asiasta taas tänä jouluna ongelma. (AL)

b. Puhdasta vettä *ei ole saatavissa* kaikille. (AL)

c. Kumpaakaan Finnen kirjoista *ei ole ollut saatavissa* vuosikymmeniin. (AL)

Pääverbin *nähtävissä* alkuperäinen spatiaalinen merkitys 'esillä' näkyy myös sen käytössä niin, että useimmiten lauseessa on sellainen paikanmäärite joka ilmaisee, missä subjektin tarkoite on mahdollista nähdä (ts. 'esillä näkemistä tai muuta tarkastelua varten'; esim. 24b–d).

24.a. Kisalenkki on vedetty Vuokatin maastoon siten, että hiihtäjät *ovat* mahdollisimman paljon *yleisön nähtävissä* ja niin jyrkimmät nousut ja laskut Vuokatin vaaran kupeessa eivät ole hiihtäjien painajaisia. (AL)

b. Tutkimuksen tulokset *ovat nähtävissä* **Taysin kantasairaalan pääaulassa** maanantaina ja tiistaina. (AL)

c. Jos et ehtinyt ARS 95-näyttelyyn, teokset ja taiteilijat *ovat* nyt *nähtävissä* myös **cd-romilla.** (AL)

d. *Lopputuloksia on nähtävissä* lokakuussa **hotelli Tammerissa syntymäpäivän kunniaksi järjestettävissä pukujuhlissa**. (AL)

Enemmistö Aamulehden aineiston *nähtävissä*-esimerkeistä on kuitenkin sellaisia, joissa ei ole kyse konkreettisesta näkemisen mahdollisuudesta, vaan jonkin muutoksen mahdollisuudesta. Tämä käyttö kytkeytyy *nähtävissä*-adverbin alkuperäiseen ihmiskeskeiseen 'esillä' -merkitykseen sikäli, että asiaintilaa (usein tulevaa) arvioidaan lausuman viitehetkellä läsnä olevien merkkien perusteella. Lauseissa onkin yleensä eksplisiittisesti – esimerkiksi paikallissijaisella adverbiaalilla tai ajanmääritteellä – ilmaistu se olio tai tilanne, jossa muutoksesta kielivät merkit voi havaita (25a–d). Mahdollisuusrakenteella on näissä tapauksissa myös futuurinen implikaatio, koska muutos kytkeytyy tulevaan aikaan. Mahdollisuusrakenteella, jossa pääverbinä on n*ähtävissä* voi ilmaista ennustusta tulevasta asiaintilasta (25e). Spatiaalisen läheisyyden ilmaukset usein kehittyvät ilmaisemaan myös ajallista läheisyyttä.

25.a. Liikalihavuuden *haitat ovat nähtävissä* huomattavasti paremmin **pojilla** kuin tytöillä. (AL)

b. Kyllä **siitä** jotain *oireita* ja *merkkejä on* **etukäteen** *nähtävissä,* Anneli Taina arvelee. (AL)

c. Heliboreista, noista Suomen Pankin pankkienvälisten sijoitustodistusten ostonoteerauksista laskemista **viitekoroista,** *se oli nähtävissä* **jo maanantaina**. (AL)

d. Energianeuvos Ilmari Peltola sanoo, että **jo keskiviikkona** *oli nähtävissä* esisopimuksen syntyminen. (AL)

e. Järjestelmällistä *ryntäystä* kokonaisten asemaketjujen hankkimiseksi *ei ole nähtävissä,* vaikka lain mukaan se olisi mahdollista. (AL)

Edellä esittämäni kieliopillistumisrekonstruktio pohjautuu osin ajatukseen siitä, että suuri esiintymistaajuus on merkki muodon kiteytyneisyydestä. Tästä syystä frekvenssien avulla voi

löytää sellaiset adverbimaiset lähtökohdat, joista produktiivistuminen on voinut lähteä liikkeelle. Kiteytyneisyys voi olla myös myöhäistä perua: aineiston yleisimmissä verbeissä on muitakin sellaisia tapauksia, jotka ovat samaan tapaan kiteytyneet kuin rakenteen kieliopillistumisen lähtökohtina pitämäni muodot. Aamulehden aineiston ylivoimaisesti yleisin mahdollisuusrakenteen pääverbi on *odotettavissa,* myös *havaittavissa* ja *käytettävissä* ovat yleisempiä kuin murreaineiston ehdoton suosikkiverbi *saatavissa*. Mahdollisuusrakenteen yleisimmät pääverbit muistuttavat lähtökohta-adverbeja sikäli, että ne eivät ilmaise varsinaisesti odottamisen tai havaitsemisen mahdollisuutta. Ne eivät siis ole ”aitoja” mahdollisuusrakenteita, vaan pikemminkin yleisempään tehtävään leksikaalistuneita adverbeja. Niitä voisi nimittää Kangasmaa-Minniä (1981) mukaillen *pudonnaisiksi.* Kangasmaa-Minn käyttää nimitystä derivaatiopuusta pudonneista yksiköistä, jotka ovat alkaneet elämään omaa elämäänsä.

Vaikka mahdollisuusrakenteen yleisimmille pääverbeille onkin muodostunut oma, konstruktion perusmerkityksestä eriävä yleisempi merkitys, niin ne eivät kuitenkaan ole irrallaan muista mahdollisuusrakennetapauksista. Ne ovat muodoltaan mahdollisuusrakenteen kaltaisia ja hahmottuvat siksi konstruktion edustumiksi, vaikka niiden syntaktisessa ympäristössä onkin eroa. Kiteytyneiden rakenteiden muodostumista on syytä tarkastella pikemminkin osana kieliopillistumista kuin pudonnaisina. Tällaiseen tarkasteluun sopii Onikin (1997: 92–93) esittämä malli kieliopillistumisesta spiraalina, jossa leksikaalistuminen ja kieliopillistuminen ovat vuorovaikutuksessa. Konstruktion jonkin muodon leksikaalistuminen tai kiteytyminen aloittaa uuden kierteen kieliopillistumisspiraalissa: se toimii mallina uusille käyttötavoille. Tarkastelen seuraavaksi aineiston avulla mahdollisuusrakenteen yleisimpiä pääverbejä tästä näkökulmasta. Esittelen aluksi lyhyesti, mitä niillä ilmaistaan ja pohdin lopuksi, miten ne vievät eteenpäin mahdollisuusrakenteen kieliopillistumista.

Aamulehden aineiston yleisin partisiippi on *odottavissa*. Sillä ei ilmaista kirjaimellisesti odottamisen mahdollisuutta, vaan rakenteella on yleisempi futuurinen merkitys 'tulossa' (26a–e). *Odotettavissa* on varsin lähellä *nähtävissä*-tapauksia, sillä sen ilmaisema ennustus pohjautuu samaan tapaan nykytilanteen (puhehetken) pohjalta tehtävään päätelmään.

26.a. Merkkejä nousukaudesta kuitenkin on, sillä yksityinen kulutus on jo kääntynyt kasvuun ja kaupalla *on odotettavissa* ensi vuonna kultavuosi bruttokansantuotteen kasvun pikku hiljaa heijastuessa myös kulutukseen (AL)

b. Menestystä *on odotettavissa* ainakin Suomessa, koska naismelojia ei maasta monta löydy. (AL)

c. Lopullinen päätös *on odotettavissa* aikaisintaan joulukuussa mutta todennäköisemmin ensi vuoden maaliskuussa. (AL)

d. Samansuuntaisia ilmiöitä *on odotettavissa* muuallakin yhtenevässä Euroopassa, jos kansalaisten turvattomuus jatkuu tarpeeksi pitkään. (AL)

e. Japanilaisen uutistoimiston Radiopressin poliittinen huomioitsija Noriyuki Suzuki sanoi aiemmin tällä viikolla että tärkeitä tiedonantoja *on odotettavis*sa paremminkin Kim Il-sungin kuoleman vuosi päivän jälkeen kuin itse vuosipäivänä. (AL)

Syntaktisesti *odotettavissa*-partisiipin muodostama mahdollisuusrakenne eroaa muista sanajärjestykseltään, sillä se on usein lauseen alussa ennen apuverbiä.

27.a. *Odotettavissa on* jälleen pieni vuokrankorotus, sillä sähkö-, vesi- ja lämpökulujen lisäksi kaupungin kassaan ei jää riittävästi rahaa kiin teistön kunnostukseen. (AL)

b. *Odotettavissa on* siten parempia palveluja, tuotantoprosesseja, kan sainvälisiä suhteita ja ulkoista näkymistä. (AL)

Aineistossa yleinen *on havaittavissa* –rakenne on aistihavaintoa ilmaisevan pääverbinsä vuoksi myös lähellä *on nähtävissä*-tapauksia Sillä ilmaistaan samaan tapaan muutoksen merkkien havaittavuutta (28a–b) ja ennustetaan usein jotain tulevaa asiaintilaa (28c–d).

28.a. Poikkeavuudet *ovat havaittavissa* niilläkin ihmisillä, jotka ovat olleet raittiina useita vuosia. (AL)

b. Naisten ja tyttöjen rooleissa *oli selvästi havaittavissa* voimakas vastakohtaisuus. (AL)

c. Tarkkailijoiden mukaan Pohjois-Koreassa *ei ole havaittavissa* merkkejä Kimin vastaisesta järjestäytyneestä oppositiosta. (AL)

d. Tosin viime aikoina *on havaittavissa* perheiden jäsenten irtautumista, privatisoitumista. (AL)

Aamulehden aineistossa yleinen mahdollisuusrakenteen pääverbi *käytettävissä* liittyy läheisesti VA-partisiippiadverbien alkuperäiseen merkitykseen kuuluvaan toiminnan mahdollisuuteen. Samanlainen merkitys 'käytössä' on Ojutkankaan mukaan (2001: 175) usein myös *käsillä*-adverbilla. *Käytettävissä* on *saatavissa* tapaan myös kieltohakuinen: noin puolet tapauksista on kieltomuotoisia (29d–f). *Käytettävissä* esiintyy yleisesti omistuslauseessa (29b–f).

29.a. Kurssi *on* kaikenikäisten *Suomen* kansalaisten *käytettävissä* ja tenttiä voi TTKK:ssä. (AL)

b. Suurempaa hämminkiä viinijupakka ei ole siellä aiheuttanut, koska *heillä on ollut käytettävissään* vanhaa varastoa. (AL)

c. Sillä, joka lähtee selvittämään kirkon kantaa, *on* toki k*äytettävissään* kirjallisia lähteitä, valmiita kannanottoja, teologista tutkimusta. (AL)

d. Liki kahdella kolmanneksella kuntien johtajista *ei ole käytettävissään* sen paremmin kunnan pankkikorttia kuin kunnan hankkimaa luottokorttiakaan. (AL)

e. Yhtenä vaikeutena valmennuksessa Hietanen näkee sen, *ettei heillä ole käytettävissään* sellaisia materiaaleja, joista itse kilpailutyöt tehdään. (AL)

f. Penttilä sanoo, että *hänellä ei ole käytettävissään* tuoreimpia tieto ja, mitä lapset syövät. (AL)

Merkillepantavaa Aamulehden yleisimmissä ja kiteytyneissä mahdollisuusrakennemuodoissa on se, että ne ovat merkitykseltään lähellä lähtökohta-adverbeja. Niiden voi katsoa syntyneen niiden antaman mallin mukaan. Ne siten yhtäältä vahvistavat sitä, että *saatavissa* ja *nähtävissä* ovat olleet keskeisiä kieliopillistumisen alkuvaiheessa, toisaalta valaisevat sitä, miten kieliopillistuminen toimii ylipäätään. Rakenteiden produktiivistuminen ja uudelleen hahmottuminen ei tarkoita sitä, että sen voisi yhtäkkiä muodostaa mistä tahansa verbistä, vaan se leviää ainakin aluksi sellaisiin konteksteihin, jotka ovat käsitteellisesti ja merkitykseltään lähellä niitä kontekseja, joista kieliopillistuminen on lähtenyt liikkeelle.

Edellä esittelemäni kiteytyneet tapaukset voivat puolestaan toimia mallina mahdollisuusrakenteen uusille käyttötavoille. Kuten edellä mainitsin, ne voivat edistää subjektin jäsentymistä objektiksi, koska ne saavat usein partitiivisubjektin. Myös episteeminen tulkintamahdollisuus voi lähteä liikkeelle niiden yhteydestä, sillä muotojen *nähtävissä, odotettavissa* ja *havaittavissa* ilmaisema ennustus pohjautuu lähellä episteemistä päätelmää olevaan arvioon. Omistuslauseessa usein esiintyvä *käytettävissä* puolestaan voisi synnyttää adessiivisubjektillisen alakonstruktion. Tällaisten uusien merkitysten vakiintuminen mahdollisuusrakenteen ominaisuuksiksi on mahdollista kiteytyneiden muotojen yleisyyden vuoksi.

9.5 Kokoavaa tarkastelua

Olen tässä osoittanut, että mahdollisuusrakenne on hyvin nuori konstruktio. Se ei ole vielä eriytynyt lähtökohdastaan, vaan sen pääverbi on yhä monin tavoin muiden VA-partisiippiadverbien kaltainen. Sen käyttökonteksteissa on selvästi sellaista kasautumista tiettyihin verbikonteksteihin, jota ei pidemmälle kieliopillistuneissa konstruktioissa ole näkyvissä. Myös mahdollisuusrakenteen lyhyt kirjakielinen historia tukee oletusta konstruktion nuoresta iästä:

mahdollisuusrakenne on vakiintunut kirjakieleen vasta 1900-luvulla, eikä se ei ole kovin taajaan esiintyvä konstruktio nykykielessäkään. Sen vakiintuminen kirjakieleen jää aineiston puutteen vuoksi tässä kokonaan käsittelemättä.

Mahdollisuusrakenteen kirjakielinen käyttö kytkeytyy kuitenkin myös siihen, mitä kieliopissa muualla tapahtuu. Tätä osoittaa se, että se voi toimia esimerkkien 29a–c tapaan etumääritteenä.

29.a. Nokian Tutkimuskeskuksen johtaja Juhani Kuusi uskoo ja toivoo, että valtion päättäjille on sattunut *korjattavissa oleva* työtapa turma, kun he suunnittelevat dramaattisia leikkauksia teknologian kehittämisvaroihin. (AL)

b. Jokainen meistä tietää, että ainoa *kuviteltavissa oleva* haaste suuren ikäluokan naisille ja miehille on se, että he yrittävät roikkua saavu tetuissa asemissaan mahdollisimman pitkään. (AL)

c. Työntekijöiden ja asiakkaiden fyysisen väkivallan arviointi ja hallinta on periaatteessa selvä ja *säädeltävissä olev*a asia. (AL)

Etumääritteinä esimerkkiryhmän 29 tapauksissa voisi olla pelkkä TAVA-partisiippi. Tällöin kuitenkin myös väärintulkinta olisi mahdollinen, sillä TAVA-partisiippi voitaisiin tulkita myös välttämättömyyttä ilmaisevaksi. Mahdollisuusrakenteen käyttö varmistaa siis oikean tulkinnan. Tämäntyyppistä selvennystä on pitänyt yhtenä keskeisenä kieliopillistumista motivoivana voimana jo Meillet (1912).

Tämän osion johdannossa esitin, että *olla* ja *tulla* -verbien kanssa ketjuuntuva verbinmuoto olisi aina potentiaalinen kieliopillistumisen lähde. Kieliopillistumien näyttäisi kuitenkin olevan monen tekijän summa, joka edellyttää sopivan leksikaalisen lähtökontekstin lisäksi morfologisen rakenteen tukea. Mahdollisuusrakenne on kiistatta kieliopillistunut, mutta on epävarmaa, eteneekö sen kieliopillistuminen koskaan samaan vaiheeseen kuin seuraavaksi käsittelemäni välttämättömyysrakenteen.

10 VÄLTTÄMÄTTÖMYYSRAKENNE

10.1 Johdanto ja luvun rakenne

Tarkoitan välttämättömyysrakenteella verbiliittoa, joka koostuu yksikön kolmannessa persoonassa olevasta *olla*-verbistä ja yksikön nominatiivissa olevasta TAVA-partisiipista. Konstruktion syntaktisiin ominaisuuksiin kuuluu myös se, että sen ilmisubjekti on genetiivisijainen. Genetiivisubjekti ei ole kuitenkaan pakollinen osa konstruktiota.

Tämän luvun ensisijaisena päämääränä on selvittää, miten, miksi ja mitä kieliopillista tehtävää välttämättömyysrakenne on kiteytynyt ilmaisemaan. Luku jakautuu karkeasti välttämättömyysrakenteen muotoa, merkitystä ja kehittymistä käsittelevään osioon. Ne eivät ole toisistaan erillisiä, vaan pikemminkin tiukasti yhteen kutoutunut vyyhti, jota lähden purkamaan eri suunnista.

Luku rakentuu niin, että kartoitan ensin välttämättömyysrakenteelle ominaisia kielellisiä piirteitä kontrastoimalla sitä muutamiin lähikonstruktioihin (10.2), sitten siirryn tarkastelemaan sen käyttöä lausekontekstissa (10.3). Esittelen, minkälaisten elementtien kanssa välttämättömyysrakenne esiintyy ja minkälaisia kokonaisuuksia se niiden kanssa muodostaa ensin murreaineiston, sitten suppeammin sanomalehtiaineiston pohjalta. Luvun 10.4. tavoitteena on selvittää, minkälaista välttämättömyyttä välttämättömyysrakenteella ilmaistaan. Aineistopohjainen tarkastelu osoittaa, että sen modaalifunktiot ovat sidoksissa edellä esittelemiini kontekstitekijöihin: vaikka välttämättömyysrakenne potentiaalisesti voi ilmaista hyvin monilähtöistä välttämättömyyttä, sen saamat modaalifunktiot kattavat dynaamisuuden ja deonttisuuden kentästä vain tietyn osan.

Luvun päätavoitteena on selvittää välttämättömyysrakenteen kieliopillistumista: sen merkityksen kehittymistä ja muodon muutosta sekä muutosten semanttisia ja pragmaattista taustaa. Taustaoletuksena on se, välttämättömyysrakenne on kehittynyt kopulakonstruktiosta, jossa TAVA-partisiippi on alkujaan ollut adjektiivinkaltainen predikatiivikomplementti ja nykyään objektiksi analysoitava NP on alun perin ollut predikatiivikonstruktion subjekti. (mm. Ikola 1959). Pyrkimyksenäni on konkreettisella tasolla selvittää, missä kontekstissa välttämättömyysrakenteen konstruktioituminen omaksi vakiintuneeksi välttämättömyyden ilmaisukeinoksi on mahdollinen.

Pohjaan analyysini enimmäkseen murre- ja Aamulehden aineistoon. Välttämättömyysrakenteen kirjakielistä historiaa tarkastelen luvussa 10.6.

10.2 Välttämättömyysrakenne impersonaalisena konstruktiona

Tässä luvussa kontrastoin välttämättömyysrakennetta muutamiin sitä muodoltaan tai merkitykseltään muistuttaviin konstruktioihin, jotta nimenomaan sille ominaiset kielelliset piirteet tulisivat ilmi. Tällainen lähestymistapaa on käytetty monissa viimeaikaisissa fennistisissä tutkimuksissa silloin, kun on haluttu osoittaa tietyn konstruktion erottuvuus muista konstruktioista (esim. Visapää 2008: 68–73; Kotilainen 2005, 2007a; Makkonen-Craig 2006: 164–204). Kutsun niitä konstruktioita, joihin välttämättömyysrakennetta vertaan, *lähikonstruktioiksi*, mutta käytän termiä väljemmässä merkityksessä kuin esim. Kotilainen (2007: 42; ks. myös tämän tutkimuksen lukua 9.1). Osa vertailukonstruktioista muistuttaa välttämättömyysrakennetta lähinnä muodoltaan, osa myös merkitykseltään. Vertaan välttämättömyysrakennetta sellaisiin konstruktioihin, joihin se on aikaisemmissa kuvauksissa (kieliopeissa tai tutkimuksissa) yhdistetty. Näitä ovat a) predikatiivilause b) verbiliitot c) passiivimuodot (erityisesti yksipersoonaisen passiivin liittomuodot) ja d) nesessiiviverbikonstruktio. Yksityiskohtaisimmin kontrastoin välttämättömyysrakennetta passiivin liittomuotoihin ja nesessiiviverbikonstruktioon. Ne ovat välttämättömyysrakenteelle läheisiä sekä muodoltaan että merkitykseltään ja sikäli ”oikeita” lähikonstruktioita. Aluksi kuitenkin vertaan sitä lyhyesti sellaisiin konstruktiotyyppeihin, joihin se kielioppiperinteessä on katsottu kuuluvan: muihin verbiliittoihin ja predikatiivikonstruktioon.

Nykyluokittelussa välttämättömyysrakenne kuuluu verbiliittojen joukkoon: se on vakiintunut liittomuotomainen konstruktio, joka koostuu apuverbistä *olla* ja infiniittisestä verbinmuodosta ja toimii lauseessa yksinkertaisen predikaattiverbin tavoin (ISK § 451). Sen pääverbi ei kuitenkaan ole morfologisesti niin kompleksinen kuin muiden verbiliittojen, sillä pääverbinä on liittomuotojen tapaan partisiipin nominatiivi. Syntaktisesti se muistuttaa eniten muita sellaisia verbiliittoja, joissa pääverbinä on passiivin partisiipin muoto eli edellisessä luvussa käsittelemääni mahdollisuusrakennetta (1b) ja retrospektiivistä *tulee tehtyä* -konstruktiota (välttämättömyysrakenteen ja *tulee tehtyä* -konstruktion syntaktisista yhtäläisyyksista ja eroista ks. Vilkuna 2006: 116–117).

2.a. Juttu *on ~ oli tehtävä*

b. Juttu *on ~ oli tehtävissä*

c. Juttu *tuli (~ tulee) tehtyä*

Aiemmissa kieliopeissa välttämättömyysrakennetta on käsitelty predikatiivina toimivana TA-VA-partisiippina. Välttämättömyysrakenteen ja predikatiivikonstruktion välinen suhde on

diakroninen, sillä ensimmäinen on kehittynyt jälkimmäisestä (mm. Ikola 1959). Suuri osa välttämättömyysrakennelauseista on rakenteeltaan yhteenlankeavia predikatiivilauseiden kanssa, sillä niissä *olla*-verbiä edeltää yksikön nominatiivimuotoinen NP. Täysin samanmuotoinen rakenne voi siis saada sekä välttämättömyysrakenne-, että predikatiivitulkinnan (3a ja 3b).

3.a. *Tämä on palautettava* huomiseen mennessä. ('täytyy palauttaa')

b. *Tämä on palautettava*. ('on mahdollista palauttaa')

Välttämättömyysrakenne eroaa predikatiivikonstruktiosta kieliopillisesti sikäli, että sen verbinetinen argumentti jäsentyy objektiksi. Se ei siis laukaise kongruenssia, voi myös olla partitiivisijainen, eikä se ole pakollinen osa konstruktiota. Välttämättömyysrakenteen voi muodostaa myös intransitiivisista verbeistä toisin kuin predikatiivina toimivan TAVA-partisiipin. Välttämättömyysrakenteen pääverbi on aina yksikön nominatiivissa, kun taas predikatiivina toimiva TAVA-partisiippi voi olla partitiivisijainen. (Eroista tarkemmin ks. lukua 4.3).

Välttämättömyysrakenteen pääverbin passiivimuotoisuus yhdistää sen suomen muihin passiivikonstruktioihin. Morfosyntaktisilta ominaisuuksiltaan rakenne on lähinnä passiivin liittotempusten[36] kaltainen (4b–c), sillä niiden tapaan se koostuu *olla*-apuverbistä, joka on aina yksikön kolmannessa persoonassa, ja passiivin partisiipista, joka on aina yksikön nominatiivissa.

4.a. *on tehtävä ~ tultava*

b. *on tehty ~ tultu*

c. *oli tehty ~ tultu*

Kuten tämän osion johdannossa esitin, verbiliitot voi sijoittaa jatkumolle, jonka toisessa päässä ovat varsinaiset liittomuodot. Välttämättömyysrakenne hahmottuu liittomuotomaisimmaksi, koska sen pääverbi on liittotempusten kaltainen nominatiivisijainen partisiippi. Se ei myöskään eroa varsinaisista liittomuodoista niillä kriteerein, joilla verbiliittojen on katsottu niistä eroavan (ISK § 451). Välttämättömyysrakenne ei voi toimia substantiivin määritteenä (**Tehtävä oleva työ*), eikä sen taipuminen liittotempuksissa käytännössä erota sitä liittomuodoista. Vaikka sillä on periaatteessa täysi tempus- ja modustaivutus, todellisessa kielenkäytössä se taipuu aikamuodoista vain preesensissä ja imperfektissä. Murreaineistossa välttämättömyysra-

[36] Helasvuo (2005) ehdottaa, että esimerkkien 3b-c kaltaiset tapaukset eivät olisi yksipersoonaisen passiivin liittotempuksia, koska sillä on oma liittotempuksensa, kielenhuollon kaksoispassiivina vieroksuma *ollaan tehty*. Helasvuon mukaan ne muodostaisivat oman passiivityypin, *olla*-passiivin. Helasvuon ehdotuksen ongelmia on käsitellyt arvostelussaan Larjavaara (2007).

kenne on tavallisimmin aineiston hallitsevassa aikamuodossa imperfektissä. Sanomalehtiaineistossa välttämättömyysrakenteen aikamuotona on sen sijaan ylivoimaisesti yleisimmin preesens. Se voi taipua myös konditionaalissa, muista moduksista on vain yksittäisiä esimerkkejä murreaineistossa. Välttämättömyysrakenteen modus- ja tempusjakaumat murre- ja yleiskielen aineistossa näkyvät taulukossa 10.1

Taulukko 10.1: Välttämättömyysrakenteen modus- ja tempusjakauma.

	Murreaineisto % (N=1054)	Aamulehden aineisto % (N=1062)
indikatiivin preesens	35,5	87
- ” - imperfekti	54,6	5
- ” - perfekti	0,7	0
- ” - pluskvamperfekti	0	0
konditionaalin preesens	6,3	7,9
- ” - perfekti	0,6	0,1
potentiaalin preesens	0,2	0
- ” - perfekti	0	0
ei tietoa (apuverbi puuttuu)	2	0
Yhteensä	**100**	**100**

Välttämättömyysrakenne eroaa passiivin liittomuodosta kuitenkin sikäli, että rakenteiden muodostamista koskevat erilaiset rajoitukset. Välttämättömyysrakenne esiintyy ensinnäkin lähes yksinomaan myöntömuotoisena, sillä kieltomuotoisia esimerkkejä on aineistoissani vain muutama. Toisaalta välttämättömyysrakenteen muodostamisella ei ole sellaisia rajoituksia kuin suomen yksipersoonaisella passiivilla. Esimerkiksi sellaisilla erikoislausetyypeillä kuin omistuslauseella ja tuloslauseella ei ole passiivia (ISK § 1321), mutta niissä voi olla predikaattina välttämättömyysrakenne (esim. 5a–b)[37]. Suomen passiivi edellyttää inhimillistä tekijää, eikä sitä voi muodostaa verbeistä, jotka saavat elottoman subjektin. Välttämättömyysrakenteen sen sijaan voi, tosin tämä edellyttää, että subjekti on ilmipantuna (5c).

5.a. Jopa *muusikolla on oltava* paikka, missä häntä odotetaan, miettii Antti Huovila. (AL)

vrt. * Muusikolla on oltu paikka.

b. Lakkakerroksesta *on tultava riittävän paksu* suojaamaan kynnystä varsin kovalta kulutukselta. (http://www.asuntotieto.com/ 20000i_RAKENNUS_JA_REMONTTITIETO/Huoltovinkit/Kynnys.html)

vrt. *Tullaan riittävän paksu.

[37] Tätä on pidetty myös ”epäkieliopillisena”, siis ei suositeltavana.

c. Naisten *äänen on kuuluttava* myös tänään. (Http:// africa.one world.net/article)

vrt. *kuulutaan, on kuuluttu (*kuulua*-verbin merkityksessä ’äänen korviin kantautuminen’).

Olennaisin syntaktinen ero välttämättömyysrakenteen ja yksipersoonaisen passiivin välillä on kuitenkin välttämättömyysrakenteen genetiivisubjektin mahdollisuus: välttämättömyysrakenteen toimijan voi ilmaista genetiivillä, mutta passiivin ei.

Välttämättömyysrakennetta yhdistääkin merkityksen ja yksipersoonaisuuden lisäksi suomen muihin nesessiivisiin predikaatteihin juuri genetiivisubjekti. Iso suomen kielioppi puhuu nesessiivirakenteen muotista (ISK § 1581), jonka keskeisiä tuntomerkkejä ovat genetiivisubjekti ja yksikön 3. persoonassa oleva verbi. Muottiin sijoittuvat predikaatit jakautuvat kolmeen spesifimpään tyyppiin: modaaliverbikonstruktioon (6a), kopulalliseen nominaalisen osan sisältävään konstruktioon (6b) ja välttämättömyysrakenteeseen (6c) (Jaakola 2004: 258). Välttämättömyysrakenne on muottiin sopivista predikaateista ainoa, jossa välttämättömyyttä ei ilmaista eksplisiittisellä leksikaalisella elementillä, siis välttämättömyyttä ilmaisevalla verbillä (*täytyy*) tai substantiivilla (*pakko*), vaan eräänlaisella verbinpäätteellä.
Sitä voi tässä mielessä luonnehtia synteettisimmäksi välttämättömyyden predikaatiksi.

6.a. *Sinun täytyy ~ pitää ~ tarvitsee tulla ja tehdä tämä loppuun*.

b. *Sinun on pakko (~syytä ~ hyvä ~ turha) tulla ja tehdä tämä loppuun.*

c. *Sinun on tultava ja tehtävä tämä loppuun*.

Vaikka genetiivisubjekti onkin nesessiivikonstruktioiden keskeinen tuntomerkki, se ei kuitenkaan ole niiden välttämätön osa. Asia on pikemminkin päinvastoin: nesessiivisten predikaattien olennaisin konteksti on ns. nollasubjektilauseet, joilla ilmaistaan puhetilanteen osallistujien tai ylipäätään ihmisten välttämättömiä tiloja tai toimintoja (Laitinen 1992: 28). Nollasubjekti on yleinen kaikilla nesessiivisillä predikaateilla, mutta niiden määrät vaihtelevat aineistosta, verbistä ja ylipäätään kontekstista riippuen. Esimerkiksi lauseopin arkiston murreaineiston nesessiiviverbeistä on nollasubjektillisia 48,8 %. (Ikola – Palomäki – Koitto 1989: 254; Laitinen 1992: 28), mutta Parole-korpuksen sanomalehtitekstiaineistossa verbi *täytyy* esiintyy nollasubjektillisena 65 prosentissa ja verbi *kannattaa* jopa 80 prosentissa tapauksista (ISK § 1354). Välttämättömyysrakenteella genetiivisubjektillisten tapausten suhde murreaineiston ja sanomalehtiaineiston välillä on toisin päin: kolmasosa Aamulehden aineiston tapauksista on genetiivisubjektillisia, mutta murreaineiston tapauksista vain 12 %.

Murreaineiston perusteella välttämättömyysrakenne eroaa nesessiiviverbikonstruktiosta myös sikäli, että se saa nominatiivisubjektin ani harvoin. Aineistossani on vain pari nominatiivisubjektillista esimerkkiä, kun samantapaisesta aineistosta löytyy satoja esimerkkejä nominatiivisubjektillisista nesessiiviverbilauseista (ks. Laitinen 1992).

Välttämättömyysrakennetta, nesessiiviverbikonstruktiota ja suomen passiivia yhdistää se, että ne eivät taivu persoonassa eli ne ovat *yksipersoonaisia*. Tässä tutkimuksessa käytän fennistisen termin rinnalla tämäntyyppisistä konstruktioista kansainvälisessä kirjallisuudessa käytettyä termiä *impersonaalinen*. Impersonaalisuus ei ole yhtenäinen eikä tarkkarajainen käsite, vaan pikemminkin piirteiden kokoelma, jolla voidaan viitata hyvin monenlaisiin konstruktioihin. Impersonaalisiksi on nimitetty yleensä sellaisia konstruktioita, joilla ei ole normaalia referentiaalista, kongruenssin laukaisevaa subjektia. Semanttisena käsitteenä impersonaalisuudella voidaan tarkoittaa konstruktiota, jonka argumenttirakenteessa ei ole inhimillistä agenttia, tai sellaista, joka jättää sen tulkinnan avoimeksi. Impersoonaalisuuden syntaktinen luonnehdinta liittyy puolestaan subjektiuteen. Sillä tarkoitetaan joko konstruktioita, joilla ei ole subjektia lainkaan tai joilla on muodollinen subjekti. (Siewierska 2004: 210–212, 2008a, 2008b; Helasvuo & Vilkuna 2008.)

Välttämättömyysrakenne on käytännössä impersonaalinen termin molemmissa merkityksissä. Sillä voi olla epätyypillinen subjekti, mutta useimmiten se on ilmisubjektiton ja jättää siten subjektin tulkinnan avoimeksi. Nimittämällä välttämättömyysrakennetta impersonaaliseksi olen ratkaissut sen, tulisiko ilmisubjektitonta välttämättömyysrakennetta nimittää nollapersoonaiseksi (kuten nesessiiviverbikonstruktioita) vai passiiviksi. Passiivin ja nollapersoonan yhtäläisyydet ja erot tunnetaan fennistiikassa jo hyvin, sillä niitä on käsitelty monissa yhteyksissä (mm. Laitinen 1992, 1995a, 2006; Helasvuo 2005; Helasvuo ja Laitinen 2006; ISK § 1363–1364). Molemmat luovat avoimen viittauksen niin, että viittaussuhteiden selvittäminen vaatii kontekstuaalista päättelyä. Passiivin implisiittinen subjekti on kuitenkin useimmiten monikollinen ja nollapersoonan yksiköllinen. Lisäksi nollapersoonalla on tyypillisesti kokijan rooli, kun taas passiivilla ilmaistaan tyypillisesti dynaamista toimintaa. Passiivin ja nollapersoonan erot kuitenkin neutraalistuvat nimenomaan nesessiiviverbien nollasubjektin kohdalla. Niiden nollasubjekti eroaa muista siinä, että se toimii myös passiivin tehtävissä – nesessiiviverbithän eivät passivoidu.Nesessiivisten predikaattien nollasubjektilla on sekä passiivin että nollapersoonan keskeiset semanttiset ja pragmaattiset ominaisuudet. Kontekstista riippuen nesessiivikonstruktioiden nollasubjekti sallii yksikölliseen subjektiin viittaavan nollan tulkinnan, mutta myös monikolliseen referenttiin viittaavan passiivin tulkinnan. (ISK § 1363; Laitinen 1992: 146.) Välttämättömyysrakenteen ilmisubjektiton muoto on samankaltainen kuin nesessiiviver-

bikonstruktioidenkin nollasubjekti, mutta sisältämänsä passiivin tunnuksen vuoksi se on niitä lähempänä passiivia.

Välttämättömyysrakenne on ominaisuuksiltaan sekä passiivin liittotempusten että nesessiiviverbikonstruktion kaltainen. Se kuitenkin myös eroaa niistä tietyiltä piirteiltään. Sitä voi kutsua passiiviksi tai sen ilmisubjektitonta muotoa nollapersoonaiseksi (nesessiiviverbikonstruktioiden tapaan), mutta se ei ole täysin kummankaan kaltainen, vaan muodostaa aivan omanlaisensa impersonaalisen konstruktion.

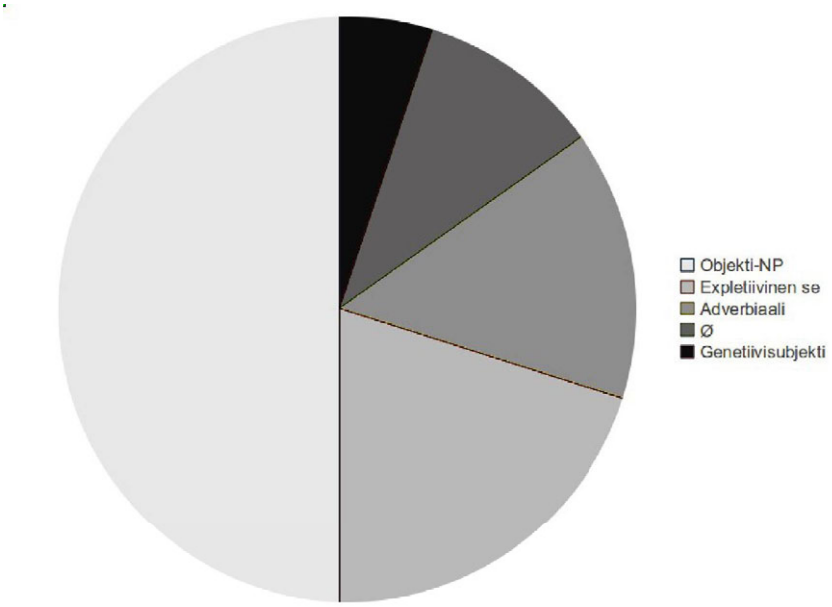
10.3 Välttämättömyysrakenne lausekontekstissa

10.3.1 Yleiskatsaus

Seuraavissa alaluvuissa esittelen välttämättömyysrakenteen syntaksia tarkemmin. Selvitän niissä aineistojen pohjalta, minkälaisten elementtien kanssa se esiintyy ja minkälaisia lauserakenteita se niiden kanssa muodostaa. Välttämättömyysrakenne esiintyy aineistoissani lähes yksinomaan päälauseissa, jotka ovat muodoltaan myöntömuotoisia väitelauseita. Tällaisiksi voi lukea myös referaateissa esiintyvät lauseet, sillä Kuirin mukaan (1984: 97–98) sanat *että* ja *jotta* eivät referaateissa osoita syntaktista alistusta, vaan tekstuaalista sidosta osien välillä.

Välttämättömyysrakenteen lausekonteksti on aineistojen perusteella varsin erilainen murteissa kuin normitetussa kirjakielessä. Tarkastelen tästä syystä erikseen murreaineiston ja Aamulehden aineiston välttämättömyysrakennelauseita.

Yksi merkittävimmistä eroista murre- ja Aamulehden aineistojen välttämättömyysrakennelauseiden välillä on ilmisubjektin yleisyydessä: murreaineiston esimerkeistä lähes 90 % on ilmisubjektittomia. Keskityn murreaineiston tarkastelussa siihen, mitä on verbinetisellä, teemapaikaksi nimitetyllä tyypillisellä subjektin paikalla. Subjektittomissa lauseissa teemapaikassa voi olla objekti-NP (esim. *Leipä oli hankittava*; *Se oli hankittava se leipä*) tai aikaa tai paikkaa ilmaiseva adverbiaali (*Siinä oli uskottava*; *Talvella oli tehtävä*). Välttämättömyysrakennelauseet voivat olla myös verbi- tai partikkelialkuisia, jolloin ne ovat teemattomia (*Oli luettava; Kyllä oli mentävä*). Merkillepantavan usein murreaineiston välttämättömyysrakennelauseiden teemapaikalla on sellainen *se*, joka ei viittaa mihinkään tarkoitteeseen. Välttämättömyysrakenteen ilmisubjekti on useimmiten, mutta ei välttämättä, teemapaikalla. Eri teemavaihtoehtojen jakaumaan murreaineistossa havainnollistaa kuvio 10.1.

Kuvio 10.1: Välttämättömyysrakennelauseiden teemavaihtoehtojen jakauma

Käsittelen seuraavaksi murreaineiston välttämättömyysrakennelauseita niin, että aluksi esittelen tapaukset, joissa teemapaikalla on jokin viittaava elementti kuten objektiin viittaava NP tai aikaan tai paikkaan viittaava adverbiaali. Kutsun näitä yksinkertaisuuden vuoksi objekti- ja adverbiaalialkuisiksi lauseiksi. Luvussa 10.3.3 käsittelen sellaisia lauseita, joissa teemapaikalla on sellainen *se*, jolla ei ole referenttiä tai siinä ei ole mitään (teemapaikka on tyhjä). Kutsun näitä ekspletiivi- ja verbialkuisiksi lauseiksi. Luvussa 10.3.4 käsittelen kaikki murreaineistoni genetiivisubjektilliset tapaukset. Murreaineiston käsittelyn jälkeen tarkastelen välttämättömyysrakenteen lausekontekstia Aamulehden aineiston pohjalta (10.3.5).

10.3.2 Objekti- ja adverbiaalialkuiset välttämättömyysrakenteet

Suunnilleen joka toisessa murreaineiston välttämättömyysrakennelauseessa on teemapaikassa objektiin viittaava NP. Tässä suhteessa se on suomen muiden passiivirakenteiden kaltainen, sillä myös passiivilauseiden yleisin teema on NP-objekti (Vilkuna 1989; Shore 1986; ISK § 1319). Se muistuttaa rakenteeltaan toisaalta myös predikatiivilausetta, sillä välttämättömyysrakenteen verbinetinen objekti on tavallisimmin nominatiivisijainen. Partitiiviobjekteja on alle 10 % tapauksista.

Murreaineistossa objektiin viitataan harvoin leksikaalisella sanalla (7a). Yleisimmin viittaavana elementtinä on *se*-pronomini (7c–d).

7.a. ***leipä*** *ol hankittava* sillo, ei sillo ollum mittä sosiaalihualloi (Honkilahti MA)

b. ***se*** *os otettava* pois [lammas ojasta] (Hirvensalmi MA)

c. se ol hevospaskaki ***se*** *ol käytettävä* tarkasti, ei sekkää hukkaam menny (Multia LA)

d. ***se*** *o' 'upotettava se alapiä* vetteen sinnej järvempohjaan [pesäpyydössä] (Polvijärvi MA)

Transitiivilauseiden teemapaikassa oleva pelkkä *se*-pronomini viittaa aikaisemmin mainittuun objektin tarkoitteeseen (8a). Lyhyissä arkistomuistiinpanoissa *se*-pronominin anaforisuus tuodaan ilmi esimerkiksi kerääjän lisäyksinä (esim. 7b, 8b).

8.a. se [isä] pan meile u-, **uraka** että ***se*** *ol' tehtävä* aina (Ristiina MA)

b. **se** *on* [kenkä] *ommeltava* kaksäekeesellä [langalla] (Pielisjärvi MA)

Aina ei ole selvää, mihin tarkoitteeseen *se*-pronominilla viitataan, vaikka kontekstia olisi saatavilla enemmänkin. *Se*-pronomini voi viitata hyvin yleisesti ja epämääräisesti johonkin kontekstissa läsnä olevaan tarkoitteeseen tai asiaintilaan yleensä (ISK § 723, § 1440). Esimerkissä 9 *se*-pronominin voi tulkita viittaavan edellä mainittuun kermaan tai yleisesti vain asiaintilaan. Jälkimmäisessä tapauksessa tulkinta on jo lähellä seuraavassa luvussa käsittelemiäni ekspletiivisiä tapauksia.

9. Meilläe ol' suur kirnu. Kolomekymmentä litroo sopi kermoo siihe. Se kaks kolome kerttoo viikkoo kun kirnuttii, sitä sae veäntee jotta sitä ol' ihaj jo uuvuksissa ku se oekkeen, kammila viänettiin. **Se** *o*l' vuan käs'-voimim *pelattava* voeks. Siitä kun tul' iso pytty voeta, siitte se kuv vein kansap puhistettii siitte suolattii siitte laitettiim palloi, ol' siinä työtä. (Liperi LA)

Murreaineiston välttämättömyysrakennelauseiden teemapaikalla oleva *se*-pronomini on usein osa puhekielelle luonteenomaisia lohkeamakonstruktioita, lohkeamaa alkuun ja eteenpäin. Lohkeama alkuun on kaksiosainen konstruktio, joka muodostuu lauseen alkuun sijoittuneesta leksikaalisesta substantiivilausekkeesta ja tämän jälkeen tulevasta lauseesta, jonka jäsenenä on lausekkeen kanssa samanviitteinen pronomini (10a ja b). Lohkeama alkuun ei ole rakenteellisesti selvärajainen konstruktio, sisäiset rakenteet poiketa toisistaan huomattavasti. (Etelämäki 2006: 82; ISK § 1018; Hakulinen 2001: 134–135.) Etelämäki kuvaa (2006: 95) sitä tästä syys-

tä hyvin monikäyttöiseksi, koska sen avulla voidaan esitellä ja luonnehtia lauseenalkuisen etiäisen tarkoitetta pitkästikin ja sen lisäksi sanoa vielä jotain muuta.

10.a. **kauraahos** niin sitten **se** *ol lavottava* melkeen kaksinkertasena (Mäntyharju MA)

b. **mikä taikina vaan** niin, **se** *on ensiv* vastattava (Ruovesi MA)

Selvärajaisempi konstruktio on lohkeama eteenpäin (11a–c). Se koostuu tyypillisesti lausuman alussa olevasta pronominista ja jäljempänä sijaitsevasta leksikaalisesta substantiivilausekkeesta (Karhu 1994; Vilkuna 1989; Etelämäki 2006: 64; ISK § 1018). Lohkeama koskee yleensä subjektia, mutta myös passiivilauseiden objekti voi lohjeta kuten esimerkeissä 10a–c.

11.a. kyllä **se**_*ol laskettava* **se mies** irti (Liperi MA)

b. **se** *ol' tehtävä* **se talakoustyö** vuorovelekasilla (Karttula MA)

c. niin sitä luultiij jotta eehän se [varsa] paranem mitenkkääj jotta **sehän** *on ammuttava, tapettava* **se varsa** (Nurmes MA)

Etelämäki huomauttaa (2006: 94) eteenpäin lohjenneen rakenteen tarkoitteen olevan informaatiostatukseltaan ambivalentti: ei tunnistettavissa mutta ei täysin uusikaan. Etelämäen mukaan eteenpäin lohjenneet rakenteet eroavat kuitenkin siinä, mikä pronomini lausuman alussa on. Murreaineiston välttämättömyysrakennelauseiden lohkeamille ominainen alku-NP on *se*-pronomini, joka ilmaisee, että tarkoite kuuluu jo meneillään olevaan kontekstiin (Etelämäki mt. 78–82). Lohkeama eteenpäin ei siis ole irrallinen *se*-pronominin anaforisesta käytöstä, sillä *se*-pronominilla voi siinäkin viitata yleisesti läsnä olevaan tarkoitteeseen. Lohkeamassa alkuasemaisen pronominin referentiaalinen funktio on kuitenkin heikompi, koska jäljempänä seuraa tarkoitteen tarkentava lauseke. Karhun mukaan (1994) osaa lohkeamarakenteen alkuasemaisista pronomineista voi pitää ekspletiivisinä.

Myös välttämättömyysrakennelauseet, joiden teemapaikalla on aikaan tai paikkaan viittaava adverbiaali, ovat lähellä objektialkuisia tapauksia. Teemapaikalla on murreaineistossa useimmiten nimittäin *se*-pronominin muoto *siinä*, joka ei yleensä viittaa mihinkään paikkaan, vaan tiettyyn tilanteeseen (12a). Se voi viitata myös yleisesti asiaintilaan, eivätkä nämä kaksi tulkintaa ole kovin helposti erotettavissa (12b–c).

12.a. kunne_em minä oikee uskonun niitä ni, mutta kyllähän **siinä** *oli uskottava (*Keuruu MA)

b. **siin_***oli* isompi koukku *tehtävä* ja sitte jonkullainen väläkky [kun uistinta teki] (Halsua MA)

c. noh kylhän se ol mut, mut siäll- ol, sellain, rakoi muuris johka sem pisti, ja siit se- ol hellam päällä, ni kylhän **siin** *kattottava ol* perää, kun- ol avonaiset, avonaisii ne hellat. (Lapinjärvi LA)

Siinä-alkuiset välttämättömyysrakennelauseet koskevat murreaineistossa geneerisiä tai habituaalisia asiaintiloja. Samanlaisiin konteksteihin sijoittuvat muutkin aineiston adverbiaalialkuiset välttämättömyysrakennelauseet. Niissä ei siis ole kyse yksittäisestä vaan toistuvasta tilanteesta (esimerkissä 13a 'aina öisin' ja esimerkissä 13b 'aina talvisin'). Esimerkissä 13c ajan adverbiaali on verbin jäljessä.

13.a. ***yällä*** *oli noustava* [kestikievarissa] Kuru MA

b. ***Talavella*** reikiä [piti jäähän] hakataj ja aventoon koukut [oli] *viritetettävä (*Sääksmäki MA)

c. ***sielt_****oli lähettävä* ***iltasella*** lehemiä lypsämää (Lappajärvi MA)

Kun teemapaikalla on sellainen välittömään puhetilanteeseen sitova adverbiaali kuin esimerkeissä 14a ja b, välttämättömyysrakenteen subjektiksi voi tulkita puhujan. Välttämättömyysrakenteen aikamuotona on esimerkeissä preesens, joka osaltaan sitoo asiaintilan puhehetkeen.

14.a. saeraahhoetaja käv sielä ja sano_ttä ***tänne´´****on tultava* (Laukaa MA)

b. kyl ***täst*** *om mentävä* jo askarehille (Artjärvi MA)

Enimmäkseen objekti- ja adverbiaalialkuiset välttämättömyysrakenteet ovat murreaineistossa yleistäviä.

10.3.3 Ekspletiivi- ja verbialkuiset välttämättömyysrakenteet

Aineistossa on välttämättömyysrakennelauseiden teemapaikalla huomiota herättävän usein sellainen *se*, jolle ei löydy referenttiä kontekstissa. Ei-referentiaalinen *se* esiintyy viidesosassa (20 %) Lauseopin arkiston ja neljäsosassa (26 %) Muoto-opin arkiston esimerkkilauseista.

Tällaisia ei-referentiaalisia pronominilähtöisiä elementtejä on todettu esiintyvän puhekielessä ylipäätään yleisesti silloin, kun subjekti puuttuu tai on rakenteeltaan sellainen, ettei se luontevasti sijoitu subjektin paikalle (ISK § 915). Näitä rakenteita on nimitetty fennistisessä

kirjallisuudessa monin tavoin. Syntaktiselta kannalta niitä voi luonnehtia (subjektin) paikanpitäjiksi. Niitä on kutsuttu myös ekspletiivisiksi tai muodollisiksi subjekteiksi, koska ne muistuttavat sellaisten kielten muodollisia subjekteja, joissa subjekti on pakollinen (Vilkuna 1989; Holmberg & Nikanne 2002; ISK § 915). Siitäkään, mihin sanaluokkaan elementit kuuluvat, ei vallitse yhteistä käsitystä. Teemapaikalla olevaa, ei-referentiaalista s*itä*-muotoa on nimitetty partikkeliksi, mutta samanlaista *se*-muotoa tavallisesti pronominiksi ja *tässä*-muotoa proadverbiksi, vaikka ne eivät tässä tehtävässään viittaakaan pronominin tavoin (Hakulinen 1975, Vilkuna 1989, ISK § 915). Tässä tutkimuksessa käytän ei-referentiaalisesta pronominimuodosta melko neutraalia nimitystä *ekspletiivi,* vaikka partikkeliksi kutsuminen vastaisi ehkä parhaiten näkemystäni siitä, että sillä on – tai sille on muotoutumassa – oma merkitys.

Suomen ekspletiivien nimityksissä esiintyvä horjuvuus kielii siitä, että niiden tarkat esiintymisehdot, pragmaattiset funktiot ja keskinäiset erot ovat vielä paljolti tutkimatta (ks. kuitenkin mm. Vilkuna 1989: 139–148 ; A.Hakulinen 1975; Holmberg & Nikanne 2002; Karhu 1994: 277–400; pronominien partikkelistumisesta myös Forsberg 2006; Etelämäki 2005[38]). Myöskään tämän tutkimuksen tavoitteisiin ei kuulu s*e*-pronominin partikkelistumisen tai ekspletiivin funktioiden yksityiskohtainen selvittäminen. Keskityn tässä esittelemään, milloin välttämättömyysrakennelauseiden teemapaikalla oleva *se* on ylipäätään mahdollista tulkita ekspletiiviseksi. Sen mahdollisesti vasta muotoutumassa olevasta merkityksestä esitän vain joitakin yleisiä havaintoja aineistoni rajoissa.

Ekspletiivistä käyttöä ei ole kovin helppo erottaa pronominikäytöstä. Kuten edellä huomasimme, myös objektiin viitataan murreaineiston välttämättömyysrakennelauseissa useimmiten pronominilla *se,* jolla voidaan viitata myös väljästi asiaintilaan. Etenkään Muoto-opin arkiston aineiston lyhyet arkistomuistiinpanot eivät aina anna tarpeeksi kontekstia, jotta partikkelistuneen, painottoman *se*-aineksen voisi selvästi erottaa viittaavista pronomineista. Eronteko ei ole selvä, vaikka laajempikin konteksti olisi tarjolla.

Selvimpiä partikkelitapauksia ovat ne, joissa *se* esiintyy intransitiivisissa välttämättömyysrakenteissa (15a–c). Anaforinen tulkinta ei näissä tapauksissa ole todennäköinen, koska välttämättömyysrakenne ei juuri saa nominatiivisubjektia (ks. lukua 10.2.1).

15.a. **se** *ol' lähettävä* pöyvvästä poes jos ketä naoratti [sillä ruokapöydässä piti olla aivan hiljaa] (Uukuniemi MA)

b. mihi [työhön] kyken', **se** *ol'* siihe ain *mäntävä* (Ruokolahti MA)

[38]Ekspletiivien käyttö on myös yksi Suomen Akatemiean rahoittaman tutkimushankkeen ”Aluemurteiden näkökulma suomen syntaksiin” (FinDiaSyn) keskeisistä tutkimusteemoista. Aiheesta on tekeillä useita artikkeleita, jotka osaltaan paikkaavat niiden kuvauksessa olevia aukkoja.

c. sä oot kuule jättäny ajamata sinne [puita] että **se**_*o* heti paikala *lähettävä* ajamhan ne lopup pois sieltä (Simo MA)

Se on ekspletiivinen myös esimerkkien 16a–e kaltaisissa lohkeamarakenteiden lähitapauksissa. Niissä *se* ei ole referentiaalinen (so. osa ”kahteen paikkaan lohjennutta” objektia), koska myöhemmin tuleva objekti on monikollinen tai erisijainen. Ero lohkeamakonstruktioihin on kuitenkin pieni. Kuten mainitsin, Karhu (1994) on käsitellyt tutkimuksessaan murreaineiston eteenpäin lohkeavaa konstruktiota jatkumona, jonka toisessa päässä verbinetistä pronominia voi pitää ekspletiivinä.

16.a. ***se*** *ol'* aena *pestävä* ne, panko' ' **alushirret** (Sonkajärvi MA)

b. ***se*** *oli otettava* sieltä järvestä **syömisesä** (Pielisjärvi MA)

c. ku se [liha] suolattii, kovaa suolaan ni ***se***_*ol* pakosta, *pakosta lijotettava* **niitä lihoja** (Mäntyharju MA)

d. ***se*** *oo* **sitä kankia** *käytettävä* palijo kuu seipähär reikiä teherähää (Isojoki MA)

e. ***se*** *ol'* aina *kaiveltava* **kivet** pellosta (Sääminki MA)

Muissa transitiivilauseissa on sen sijaan ilman laajempaa kontekstia vaikea – ellei mahdotonta tietää – onko lauseenalkuinen *se* referentiaalinen, eikä kontekstikaan aina tuo selvyyttä asiaan. Olen lukenut ekspletiiveiksi vain lauseenalkuiset *se*-tapaukset sellaisten transitiiviverbien yhteydessä, jotka saavat lähes yksinomaan partitiiviobjektin (esim. *katsoa, vahtia, totella*; ks. esimerkit 17a–c). En ole siis laskenut mukaan tapauksia, joissa *se* ainakin periaatteessa voisi olla anaforinen, vaikka ne intuitiivisesti tuntuisivat edustavan ekspletiivikäyttöä. Näin ekspletiivien osuutta välttämättömyysrakennelauseissa ei tule ainakaan liioiteltua.

17.a. ***se*** *on* koko ajam paperii *katottava* [kudontaohjetta] (Somero MA)

b. ***se*** *oli toteltava* [kun sulhanen kielsi tappelemasta häissä] (Virrat MA)

c. [nykyjään] ***se*** *ov* vua *ajettava* taksilla (Kesälahti MA)

Ekspletiivisen ja pronominikäytön välimaastoon sijoittuu myös sellainen hajarakenne, jossa *se* esiintyy esim. *että*- tai relatiivilauseen yhteydessä eräänlaisena lauseen tukipronominina (ISK § 1402). Tällaisia tapauksia on murreaineistossa hyvin vähän ja niillä oli paljon yhteistä ekspletiivikäytön kanssa. Esimerkeissä 18a–c tukipronominia yhdistää ekspletiiveihin mm. partikkelit *kyllä* ja *nyt*, jotka esiintyvät usein juuri *se*-ekspletiivin yhteydessä.

18.a. **se** *on* Gyl *sanottava* ep paljo om para`ntunu`[elämä] (Kaarina MA)

b. sit ne sano että kyä **se** nyt *on uskottava* että se kello on käännettävä[eteenpäin] (Valkeala MA)

c. nyt **se** *on tiettävä* että linssissäkö vika ova vai silmässä (Hirvensalmi MA)

Ekspletiivinen *se* voi esiintyä myös yhdessä genetiivisubjektin kanssa. Genetiivisubjekti on näissä tapauksissa yleensä finiittiverbin jäljessä, mutta *se*-ekspletiivi mahdollistaa myös sen fokusoinnin (19d).

19.a. **se** *on* ***teijäm*** *piettävä* Toivon kättä [halvaantuneen kirjoittaessa] (Kitee MA)

b. **se** *ol'* ***minun*** *katottava* minnekkä se männöö (Leppävirta MA)

c. kyl **se** *o* ***ihtesä*** *opeteltava* [laskemaan] (Hirvensalmi MA)

d. se män kaupuntii sekä minä, **toise se** *ol' mäntävä* (Taipalsaari LA)

Murreaineistossa on myös muutamia tapauksia, jossa ekspletiivinä on *sitä*.

20.a. Kahvithan **sit** *ol* heti *pantava* ku silmäs aukki sai (Artjärvi)

b. *Ohan* **sitä** muassa muan tavala *elettävä* (Tuusniemi MA)

c. muuvannepäen **sitä** *ol lähettävä* jos aekoo suaha kalloa (Kannonkoski MA)

Sitä-partikkelin on katsottu tuovan lauseeseen jonkin affektisen sävyn, esim. leikillisen, paheksuvan tai vastaavan (ISK § 827; A. Hakulinen 1975). Yllä olevissa esimerkeissä on muutakin tällaista sävyä tuovia aineksia kuten fokusoiva sanajärjestys ja *han*-liitepartikkeli.

Muoto-opin arkiston esimerkkien kontekstittomuuden vuoksi on vaikea tietää, milloin lauseenalkuinen *se* voidaan tulkita ekpletiiviseksi. Sen merkityksestä on samasta syystä vielä vaikeampi esittää mitään. Tuntumani on kuitenkin se, että *se*-ekspletiivi esiintyy usein erityisen affektisissa konteksteissa. Affektiseksi kutsutaan sellaista vakiintunutta konstruktiota tai muuta kielenainesta, jolla puhuja osoittaa asennoitumistaan käsiteltävään asiaan tai puhekumppaniinsa (ISK § 1707; VISK, määritelmät). Affektista käyttöä on nimitetty myös *ekspressiiviseksi* tai *interpersonaaliseksi*, koska se on osa kielellistä yhteistoimintaa, vuorovaikutusta. Affektisessa käytössä konstruktioilla ei ole kirjaimellista merkitystään, vaan ne saavat kontekstis-

saan jonkin vastaanottajaan suuntautuneen sävyn. Tästä syystä Yli-Vakkuri (1986) on nimittänyt tätä käyttöä toissijaiseksi suomen kielen keskeisten kieliopillisten tunnusten ja muotojen affektista käyttöä kartoittavassa tutkimuksessaan.

Se-partikkelin lisäksi välttämättömyysrakenteen yhteydessä esiintyy usein alkuasemainen *kyllä*-partikkeli (21a ja b), jonka on todettu tarttuvan etenkin vakuuttelukonteksteihin (Hakulinen 2001). *Se*-ekpletiivin yhteydessä esiintyy myös affektinen *nyt* (21c). *Nyt*-partikkelin sisältävät väitteet esittävät usein puhujan selostuksen omasta toiminnastaan tai ajattelustaan. Esimerkiksi direktiiveissä *nyt* edellyttää, että jotakin kielellistä tai ei-kielellistä toimintaa on jo ollut meneillään ja saa siksi esim. kärttävän sävyn. (ISK § 823–824) Samanlainen sävy on esimerkissä 21d, jossa toistetaan käskyn sisältö välttämättömyysrakenteella. Partikkelien lisäksi *se*-ekspletiivin esiintymiskontekstien affektiivisuuden tuo ilmi toisinaan myös sanajärjestys, kuten silloin kun se esiintyy yhdessä genetiivisubjektin kanssa (21e).

21.a. jaa ***kyl*** *se ol lähettävä* (Savitaipale MA)

b. ***kyllä*** *se ol' mäntävä* potilaan sel luokse (Pieksämäki MA)

c. ***nys se*** *ol lährettävä* pois tosta mökistä, viätävä mööpelis (Hausjärvi MA)

d. sinua **on käsketty,** *se on* sillom *mentävä (*Lappajärvi MA)

e. **minunhan** *se oli mentävä* hakemaa (Askola MA)

Näissä konteksteissa *se*-ekspletiiviin liittyy myös jonkinasteista referentiaalisuutta. Se tuntuu viittaavan välttämättömyyden taustalla olevaan yleiseen asiaintilaan tai tunnettuun tosia-asiaan. Bolinger onkin esittänyt (1973), että muodolliset subjektit eivät ole referentiaalisesti täysin tyhjiä vaan että ne ovat hyvin yleisellä tasolla viittaavia. Myös Langacker (2004, tulossa) on käsitellyt muodollisten subjektien referentiaalisuutta. Hän esittää, että englannin muodollinen subjekti (*it*) luo yleistettävyyden kontekstin: kuka tahansa kokija tai toimija, joka on lausuman kuvaamassa asiaintilassa, tulisi samaan johtopäätökseen. Relevantti käsitteistäjä voi olla esimerkiksi puhuja, joka raportoi menneestä tilanteesta laajemmasta perspektiivistä, joka hänellä on puhehetkellä, tai joku implisiittinen tarkkailija, joka havainnoi tilannetta viittaushetkellä. Langackerin mukaan impersonaalinen pronomini toisin sanoen viittaa yleisellä tasolla johonkin sellaisen asiaintilaan, jonka vastaanottaja voi tunnistaa. (Ks. myös Karhu 1994.)

Se-ekspletiivin referentiaalisuus ja affektinen tulkinta liittyvät kuitenkin välttämättömyysrakenteen omiin ominaisuuksiin: sen impersonaalisuuteen ja diskurssifunktioihin. Impersonaalinen välttämättömyysrakenne on jo itsessään sellainen geneerinen ilmaustyyppi, joka kutsuu vastaanottajan tunnistamaan ilmaisemansa asiaintilan. Välttämättömyysrakenteen yhtey-

dessä esiintyvä *se*-ekspletiivi voi siksi helposti saada referentiaalisen, välttämättömyyden tunnistettavaan perustaan viittaavan funktion. Tunnistettavuus sopii myös *se*-pronominin omaan merkitykseen hyvin. Suomalaiset keskusteluntutkijat ovat usein todenneet sen anaforisen tulkinnan keskeisyyden: *se*-pronomini viittaa useimmiten tunnistettavaan tarkoitteeseen, siis sellaiseen, joka on pääteltävissä saman tai aiemman keskustelun perusteella. Ensimainintana *se* esiintyy silloin, kun tarkoitetaan jotain, mihin puhuteltavan huomio on ollut jo kiinnittyneenä. Silloin kun *se*-pronominia käytetään substantiivin määritteenä, se on lähes määräistä artikkeli muistuttava tarkenne. (Laury 1997, 1998.) Etelämäki (2006) on osoittanut, että viittaukseksi valitaan *se*-pronomini silloin, kun puheenalaisen referentin tulkinta on sidoksissa edellä puhuttuun eli se on kontekstissa tarpeeksi tunnettu. Matka vuorovaikutusta jäsentävästä, keskustelun kohteen tunnistamisesta kokonaisten asiaintilojen ja esimerkiksi niitä koskevien välttämättömyyksien tunnistamiseen ei ole kovin pitkä.

Se-ekspletiiviin liittyvä affektinen sävy liittyy välttämättömyysrakenteen omiin diskurssifunktioihin ja subjektiivisuuteen: sen kanssa usein esiintyvä *se*-pronomini voi niiden vuoksi saada affektista sävyä jo pronominitehtävässään. Kuten edellisessä alaluvussa 10.3.2 huomasimme, välttämättömyysrakenteen teemapaikassa oleva *se*-pronomini voi viitata myös hyvin yleisesti. Pronominin ja ekspletiivin välillä ei siis ole tarkkarajainen dikotomiaa, vaan pikemminkin jatkumo.

Se-ekspletiivin käyttöä ja funktiota voi pohtia myös vertaamalla sitä pronominialkuisten välttämättömyysrakennelauseiden lisäksi sellaisiin, joissa ei ole teemapaikassa mitään. Murreaineistossa on jälkimmäisiä tapauksia vain muutama, eivätkä ne ole samalla tapaa intersubjektiivisia kuin *se*-ekspletiivialkuiset tapaukset. Esimerkeissä 22a–c puhujat raportoivat menneen ajan välttämättömiä asiaintiloja.

22. a. *oli oltava* kinkerissä ja oli lujettava (Virrat MA)

b. meinas että *on oltava* talon tavoilla (Kangasala MA)

c. *oli* heti *lähettävä* liikhelle (Halsua MA)

Shoren (1986: 40–46) mukaan verbialkuisissa passiivilauseissa tekijä ilmenee kontekstista. Niin tavallaan on myös esimerkeissä 22a–c kohdalla: välttämättömyys esitetään niissä tiettyä henkilöä tai ryhmää koskevana yksittäisenä tilanteena, eivätkä ne kutsu kuulijaa tunnistamaan tätä asiaintilaa. Välttämättömyysrakenteen subjekti saa spesifisen tulkinnan myös seuraavien esimerkkien 23a ja b tapauksissa.

23.a. *onkohal lählettävä* **nyl** lääkärih (Artjärvi MA)

b. *ospa* melekeen **nyt** *käytävä* siinäkii Ontajjoella (Karttula MA)

Ekspletiivialkuisissa tapauksissa välttämättömyyden kokija jätetään sen sijaan avoimeksi ja taka-alalle. Ne ovat rakenteeltaan objektialkuisten rakenteiden kaltaisia ja ilmaisevat samaan tapaan asiaintilan välttämättömyyttä.

10.3.4 Genetiivisubjektilliset välttämättömyysrakennelauseet

Edellisissä alaluvuissa olen käsitellyt enimmäkseen murreaineiston ilmisubjektittomia välttämättömyysrakennelauseita, jotka jättävät välttämättömyyden kokijapersoonan yleensä epäspesifiksi. Tämän alaluvun tavoitteena on osoittaa, etteivät genetiivisubjektilliset välttämättömyysrakenteetkaan ole kovin kaukana edellä esitellyistä tapauksista. Välttämättömyysrakenteella on genetiivisubjekti 12 prosentissa aineistoni esimerkeistä. Teemapaikassa se on kuitenkin vain puolessa tapauksista. Aineistoni perusteella sanajärjestys on sidoksissa ennen kaikkea siihen, minkälaiseen tarkoitteeseen genetiivisubjektin viittaa, mutta myös lausuman affektisuuteen.

Murreaineistossani myös välttämättömyysrakenteen genetiivisubjektit ovat lähes yksinomaan (142/148) ihmistarkoitteisiä. Aineistossa oli vain yksi eläimeen ja viisi elottomaan tarkoitteeseen viittaavaa genetiivisubjektia.

Lähes puolessa tapauksista (46,6 %) ilmisubjektina on persoonapronomini. Yleisimmin subjektina on *minä,* joka on subjektina yli 40 prosentissa välttämättömyysrakenteen persoonapronominisubjekteista. Puhujaan viittaavat välttämättömyysrakennelauseet ovat sävyltään hyvin affektiivisia. Tätä osoittaa esimerkiksi sanajärjestyksen tunnusmerkkisyys: yksikön ensimmäisen persoonan subjekti ei ole teemapaikalla, vaan ilmisubjekti on fokusoitu (24a–b).

24.a. rahathaa täyty hakkee ja **minunhan** *se oli mentävä* hakemaa; (Askola MA)

b. *oli laitettava* **minun** site lehteh ilmootus että ne kieltää [että syntymäpäiviä ei vietetä] (Valkeala MA)

c. kyl ***miu*** *o tehtävä* sillailla ku vanhal Lampise että talveks mäntävä kunnaliskottii ja siit kesäks tultava tännen ni (Ristiina MA)

Ensimmäisen persoonan pronominisubjekti muodostaa välttämättömyysrakenteessa usein myös sellaisen hajarakenteen, jossa lausumassa on myöhemmin toinen genetiivisijainen argumentti. Jälkimmäinen genetiivisubjekti viittaa esimerkiksi ryhmään, johon persoonapronomi-

nin referentti kuuluu, tai rooliin, joka hänellä on. Viiteryhmän mainitseminen perustelee sitä, miksi välttämättömyys kohdistuu juuri mainittuun persoonaan, kuten esimerkit 24a ja 24b osoittavat: meidän täytyi hakea, koska olimme miehiä ja minun täytyi lypsää, koska olin palvelijoista isompi. Jälkimmäisen genetiivisubjektin avulla puhuja siis kontrastoi itsensä johonkin toiseen ja siksi tämäntyyppiset hajarakenteet ovat myös affektisia. Niissä esiintyy genetiivisijaisen persoonapronominin ja kategorisoivan substantiivin lisäksi usein myös *se*-partikkeli ja muita affektisia partikkeleita kuten *han*-liitepartikkeli ja *sitte*-partikkeli esimerkissä 25a ja *kai*- ja *aina*-partikkelit esimerkissä 25b.

25.a. **meijähän se** *ol′* sitte **miesteh** *haettava* (Lapinlahti MA)

b. **minun** kaes **se** *ol′* **isommam palavelijal** *lypsettävä* aena (Sonkajärvi MA)

Muut persoonapronomininisubjektit esiintyvät lähinnä referointikonteksteissa. Esimerkeissä 26a–d puhuja viittaa itseensä: aiemman puhetilanteen *sinä* tai *te* on puhehetken *minä* tai *me*. Aikaisemman puhetilanteen osallistujaan viittaa puhutussa suomen kielessä myös logoforinen pronomi *hän* (26e); erona ensimmäisen ja toisen persoonan tapauksiin on vain se, että kyse ei ole aktuaalisen puhujan kokemuksista (Laitinen 2005). Nämä esimerkit ovat sävyltään neutraaleja.

26.a. me päätimmä sukevasti ['yksissä tuumin] että **meijän** *ol lähettävä* (Haapavesi MA)

b. se **sannoo *miulle*** jotta, nyt ***teijän*** *o otettava* kalloa lasti, ja *vietävä* Sortavallaa (Sortavala MA)

c. iltapäivälkii tul'l'iitkii **sanomaa** sil viisii et nyt ***tein***_*ois lähettävä* et, ottakaa kolmem päiväm muona (Kivennapa MA)

d. rovast **sano** että ***teijä*** *o tultava* sitte issoo pappilaa se [rippi-]koulu käymää (Mikkeli mlk MA)

e. sano, että **hänen** *ov* vängällä *valavottava* nyt (Kittilä MA)

Muissa kuin referoinneissa muita kuin ensimmäisen persoonan pronominisubjekteja esiintyy murteenkeruudiskurssin ominaislaadusta johtuen harvoin. Epäselviä tapauksia ovat esimerkit 27a ja b.

27.a. *onks* **sun** [lapsen] ai *saatava* kaik [pöydässä] enhmäitteks (Rymättylä MA)

b. *sun on kyylittävä* minut takasi (Ruovesi MA)

Lukuun ottamatta persoonapronomineja välttämättömyysrakenteen genetiivisubjekti viittaa ani harvoin spesifiin henkilöön. Esimerkkien 28a–d kaltaiset tapaukset ovat siis aineistossani marginaalisia. Sanajärjestykseltään ne ovat neutraaleja: spesifiin tarkoitteeseen viittava genetiivisubjekti on teemapaikalla.

28.a. **äetin** *oli keträttävä* liinasta [hampusta] rihma (Pielisjärvi MA)

b. kyl tuon **Erki** *os käytävä* kauppaautolt hakees makkaroa (Savitaipale MA)

c. **Tatu'** *'os ollul lähettävä* töehi (Lapinlahti MA)

d. **sen** *oli lählettävä* torpasta (Tuulos MA)

Välttämättömyysrakenteen genetiivisubjekti on murreaineistossa yleisimmin (yli puolessa tapauksista) tarkoitteeltaan geneerinen. Esimerkeissä 29a–f kuvataan tiettyyn ammattiin, rooliin tai tilaan liittyviä välttämättömyyksiä tai velvollisuuksia. Ne eivät koske tiettyä henkilöä vaan ketä tahansa kyseisen ammatin harjoittajaa tai tietyssä roolissa kulloinkin olevaa henkilöä.

29.a. sit_*oli* pakosta *oltava* **köyhän** nuuka (Kuru MA)

b. ennen *oli* tykkänääm **mairon tuattajan** se meijeriiv *viätävä* (Kalvola MA)

c. ne *oli* kaikki muuten *tehtävä* sitte p**alavelijan** (Reisjärvi MA)

d. s**ulhase** *ol tietettävä* sänku mut morsia pit sit tila vaatteet taas saaha (Viipurin mlk MA)

e. nuuvvemiehiil ol kaik [kaikilla] kukkaset rinnas [häissä] ja se *ol* **kaasui** [kaasojen] *pantava* (Viipurin mlk MA)

f. *oha* se **minniime** *tehtävä* se mitä muut käsk (Ruokolahti MA)

Välttämättömyysrakenteen genetiivisubjektien referenttien ero heijastuu murreaineiston sanajärjestykseen: spesifiin tarkoitteeseen viittaava subjekti on (ehkä yksikön 1. persoonaa lukuunottamatta) teemapaikassa, mutta geneeriseen tarkoitteeseen viittaava on usein finiittiverbin jäljessä. Välttämättömyysrakenteen genetiivisubjekti muistuttaa siten murreaineiston valossa enemmän infiniittisten kuin finiittisten verbinmuotojen genetiivisubjektia, eikä rakenne ole tältä osin selvästi eriytynyt muista edellisissä luvuissa esittelemistäni genetiivisubjektin saavista TAVA-partisiipeista (ks. myös Jaakola 2004). Etenkin pääverbin (partisiipin) edessä ole-

vat genetiivisubjektit (29e ja f) ovat merkitykseltään lähellä myös nominien genetiivimääritteiden ilmaisemaa habitiivista suhdetta.

Habitiivista suhdetta ilmaisevat murreaineiston genetiivisubjektin asemesta esiintyvät adessiivisijaiset argumentit. Välttämättömyysrakenteen muutamat adessiiviesimerkit eivät nesessiiviverbikonstruktion adessiivisubjektien tapaan rajoitu kainuulaisiin ja peräpohjalaisiin murteisiin (Räsänen 1972, Laitinen 1992: 112). Rakenteet muistuttavat enemmän genetiivin ja *l*-sijan vaihtelua mahdollisuusrakenteessa (ks. lukua 9.3.2). Ne ovat omistusrakenteen tapaisia sikäli, että välttämättömyysrakenteen objekti on adessiivisijaisen argumentin referentin hallussa ('äidillä on verovoi'). Niitä voi luonnehtia omistuslauseen ja välttämättömyysrakenteen kontaminaatioksi tai yksinkertaisesti omistuslauseesta muodostetuiksi välttämättömyysrakenteiksi. Referentiltään adessiivisijainen, objektitarkoitteen hallussa pitäjää ilmaiseva ja välttämättömyysrakenteen pääverbin subjektia vastaava argumentti on inhimillinen ja spesifi aivan kuten vastaavissa mahdollisuusrakennetapauksissakin (ks. luku 9.2.2).

30.a. **äilelläkin** *oli* verovoi *viätävä* Alasahraan (Juupajoki MA)

b. joku *oli* **niillä** *katottava* (Kemijärvi MA)

c. tuomijopäivänä **meill**_*on* tili *tehtävä* (Halsua MA)

d. **sil**_*ol* pienet lapset ja karjat *kahottava* (Kesälahti MA)

e. **meitil** *oli* kahres paikas *mentävä* (Askola MA)]

Välttämättömyysrakenteen genetiivisubjektien referenttien tarkastelu vahvistaa sitä edellä muodostunutta näkemystä, että se taho, johon välttämättömyys kohdistuu jää välttämättömyysrakennelauseissa epäspesifiksi. Genetiivisubjekti on tarkoitteeltaan useimmiten geneerinen ja siten lähellä ilmisubjektittomia välttämättömyysrakennetapauksia: kummatkaan eivät yksilöi välttämättömyyden kokijapersoona, vaan jättävät sen tulkinnan melko avoimeksi. Spesifiin tarkoitteeseen (esim. puhetilanteen osallistujiin) viittaava genetiivisubjekti erottuu selvästi subjektimaisemmaksi syntaktisin keinoin: se on subjektin prototyyppisellä paikalla, teemapaikalla.

Elotontarkoitteisen genetiivisubjektin välttämättömyysrakenne saa murreaineistossa harvoin.

31.a. *onko sen* nyt *savuttava* [piipun] nuih hirveästi (Sumiainen MA)

b. kyllä *sen ol lämmittävä* [saunan pakkasella] voan hyvällaesesti (Sumiainen MA)

Varsin toisenlaisia ovat tässä suhteessa Aamulehden aineiston välttämättömyysrakenteet: siinä elotontarkoitteiset genetiivisubjektit ovat tavallisia. Siirrynkin seuraavaksi tarkastelemaan genetiivisubjektin esiintymiehtoja Aamulehden aineiston välttämättömyysrakennelauseissa.

10.3.5 Ilmisubjektittomat ja -subjektilliset välttämättömyysrakenteet Aamulehden aineistossa

Myös Aamulehden aineistossa välttämättömyysrakenne on tavallisimmin ilmisubjektiton. Taulukko 10.2 osoittaa, että ilmisubjektittomat välttämättömyysrakenteet ovat aineistossa kaksi kertaa yleisempiä kuin genetiivisubjektilliset. Ilmisubjektittomien ja genetiivisubjektillisten välttämättömyysrakenteiden esiintymämäärissä on kuitenkin huomattava ero, kun tarkastellaan erikseen transitiivisia ja intransitiivisia välttämättömyysrakennelauseita. Lähes kolme neljäsosaa transitiivisista tapauksista on ilmisubjektittomia, kun taas intransitiivisissa lauseissa genetiivisubjektilliset ovat jopa yleisempiä.

Taulukko 10.2: Ilmisubjektillisten ja -subjektittomien välttämättömyysrakennelauseiden jakauma AL:n aineistossa

	Yhteensä		**Transitiivilauseissa**		**Intransitiivilauseissa**	
	N	%	N	%	N	%
Ei ilmisubjektia	709	66,8	570	74,7	139	46,6
Genetiivisubjekti	352	33,2	193	25,3	159	53,4
Yhteensä	**1061**	**100,0**	**763**	**100,0**	**298**	**100,0**

Tämän jakson tavoitteena on osoittaa, mitä muuta eroa transitiivisten ja intransitiivisten välttämättömyysrakennelauseiden genetiivisubjektien välillä on kuin frekvenssi.

Vain neljännes Aamulehden aineiston transitiivisista välttämättömyysrakenteista saa genetiivisubjektin. Näissä tapauksissa genetiivisubjektin tarkoite on vahvasti persoonainen, sillä valtaosassa tapauksia (95 %) genetiivisubjekti oli joko ihmistarkoitteinen tai sen referenttinä oli instituutio tai kollektiivi (esim. maa, hallitus, kirkko tai yhtiö). Genetiivisubjektien prosentuaaliset jakaumat näkyvät taulukossa 10.3.

Taulukko 10.3: Genetiivisubjektien tarkoitteiden jakauma AL:n transitiivisissa välttämättömyysrakennelauseissa

Henkilö	64
Instituutio tai kollektiivi	31
Eloton	5
Yhteensä	100 (n=193)

Enin osa (67 %) Aamulehden aineiston ihmistarkoitteisista genetiivisubjekteista on lisäksi tarkoitteeltaan spesifejä. Subjektina on esimerkiksi puhujaan viittaava *minä*-pronomini (32a) tai nimeltä mainittu henkilö (32b).

32.a. *Minun oli tehtävä* paljon töitä suomenkielen eteen urani alussa.(AL)

b. Vuosien ryyppääminen jätti jälkensä ja 1990–luvun alussa *Kuisman oli tehtävä* valinta. (AL)

Tarkoitteeltaan geneeriset tai epäspesifiset genetiivisubjektit ovat aineistossa usein monikollisia (esim. 33b ja c).

33.a. Kun videonauhurit 1970–luvun lopulla tulivat markkinoille, *oli kuluttajan tehtävä* vaikea valinta–*hänen oli päätettävä*, mihin kolmesta järjestelmästä rahansa sijoittaisi. (AL)

b. *Ihmisten on alettava* ymmärtää, että kaikilla on yhtälainen oikeus elää turvattua elämää. (AL)

c. *Muuttohalukkaiden on annettava* nimensä YK:n pakolaisviranomaiselle UNCHR:lle. (AL)

Kolmasosa Aamulehden aineiston genetiivisubjekteista viittaa instituutioon tai henkilöistä koostuvaan kollektiiviin. Suuri osa näistäkin on monikollisia (kuten 34c–e), joten ero monikollisiin, ihmistarkoitteisiin subjekteihin on pieni.

34.a. *Kirkon olisi pohdittava*, mitä tapahtuu jos sen omat työntekijät, ihmisten auttajat, alkavat uupua ja väsyä. (AL)

b. Jotta henkiset ja materiaaliset kustannukset jäisivät mahdollisimman pieniksi, *valtion on kannustettava* ja *asetettava* resursseja työllistymistä edesauttavien toimintojen tukemiseksi. (AL)

c. Unionin *hallitusten* ja *instituutioiden on kuunneltava* kansalaisjärjestöjä, jotta unioni pysyisi selvillä kansalaisten odotuksista. (AL)

d. Lisäksi *yritysten on korvattava* kuluttajille perusteettomista laskuista aiheutuneita kuluja. (AL)

e. Kuorma-autoyrittäjä Esa Seppälä toteaa, että kuljetusyritysten olisi kehitettävä kilpailukykyään verkostoitumalla. (AL)

Myös instituutio- ja elotontarkoitteisten subjektien välinen raja on liukuva. Välttämättömyysrakenteen subjekti on Aamulehden aineistossa ylipäätään yleisemmin eloton- tai abstraktiotarkoitteinen kuin murreaineistossani.

35.a ***Rauhansopimuksen*** *on annettava* jotakin molemmille osapuolille, Israelille ennen kaikkea turvallisuutta, palestiinalaisille hyvinvointia. (AL)

b. Espanja ei hyväksy Gibraltarin omien viranomaisten toimivaltaa, vaan vaatii että ***yhteydenpidon*** *on kierrettävä* Britannian kautta. (AL)

Aineiston transitiivisissa välttämättömyysrakennelauseissa genetiivisubjekti on tarkoitteeltaan spesifi kolmessa neljäsosassa tapauksista.

Aamulehden aineiston intransitiivissa välttämättömyysrakennelauseissa genetiivisubjekti on yleisempi: hienoinen enemmistö (53,4 %) aineiston intransitiivisista välttämättömyysrakenteista on genetiivisubjektillisia. Intransitiivisten ja transitiivisten välttämättömyysrakenteiden genetiivisubjektit eroavat merkittävästi paitsi esiintymätaajuudeltaan myös tarkoitteiltaan. Vain 5 % transitiivisten välttämättömyysrakenteiden genetiivisubjekteista on elotontarkoitteisia, kun taas 43,9 % intransitiivisen välttämättömyysrakenteen genetiivisubjekteista viittaa elottomaan tarkoitteeseen.

Taulukko 10.4: Genetiivisubjektin tarkoitteiden jakauma AL:n intransitiivisissa välttämättömyysrakennelauseissa

Henkilö	58
Instituutio tai kollektiivi	14,6
Eloton	43,9
Yhteensä	**100 (n = 157)**

Elotontarkoitteisia genetiivisubjekteja esiintyy etenkin välttämättömyysrakenteissa, joissa pääverbinä on *olla*. Enin osa näistä on predikatiivilauseita (36a–c), mutta genetiivisubjekti on yleinen myös eksistentiaalilauseissa (36d).

36.a. Vaikka Ruotsissa myydäänkin laimennettua folk ööliä kaupoissa, katsoo Itsenäisten olutseurojen liitto, että kunnon *oluen on oltava* eurooppalaisella tasolla. (AL)

b. Toisin sanoen *sen on oltava* keskivertokirjan kokoinen ja painoinen, eikä siinä saa olla johtoja. (AL)

c. *Keittiön on oltava* puhdas kuin leikkaussali. (AL)

d. Siksi esimerkiksi itärannikolla toimiva Daffy s–tavaratalo vaatii nykyisin, että *hintalapun on oltava* kiinni palautettavissa vaatteissa. (AL)

Inhimilliseen tarkoitteeseen viittaava tai inhimillistä tarkoitetta implikoivaan instituutioon viittaava genetiivisubjekti puolestaan esiintyy sellaisissa välttämättömyysrakennelauseissa, joissa pääverbi on dynaaminen, esimerkiksi liikeverbi.

37.a. Sitten kirkkoon juhlajumalanpalvelukseen, josta *lipunkantajan* tosin *on livahdettava* hiukan ennen aikojaan ulos. (AL)

b. Siinä Kewell ei enää esiinny, koska *hänen on kiiruhdettava* työpaikalleen valioliigaseuraan. (AL)

c. Ratkaisija on lausuntojen jälkeen Eurajoen kunta, *jonka on lausuttava* luvan etenemisestä 28. tammikuuta mennessä. (AL)

Elollisuuden lisäksi intransitiivisten ja transitiivisten välttämättömyysrakenteiden genetiivisubjektit eroavat tarkoitteiden spesifisyyden suhteen. Elotontarkoitteiset genetiivisubjektit ovat useimmiten tarkoitteeltaan myös geneerisiä. 31,7 % ihmistarkoitteisista genetiivisubjekteista on tarkoitteeltaan spesifejä, mutta kaikkiaan spesifiseen tarkoitteeseen viittaa vain kolmasosa intransitiivisten välttämättömyysrakenteiden genetiivisubjekteista.

Olennaista on kuitenkin huomata, että välttämättömyysrakenteiden elotontarkoitteiset genetiivisubjektit (esimerkkiryhmä 36) esiintyvät sellaisissa konteksteissa, joissa nesessiiviverbikonstruktion subjekti olisi Laitisen tutkimuksen (1992) mukaan varsinkin murteissa nominatiivisubjekti (mt. 183). Esimerkeissä 36 on kyse sellaisesta deonttisesta välttämättömyydestä, joissa normin vastaanottajana on joku muu kuin genetiivisubjektin referentti. Tällaisissakin tapauksissa on Laitisen aineistossa yleensä nominatiivisubjekti. Tähän havaintoon palaan yksityiskohtaisemmin välttämättömyysrakenteen kirjakielistä ekspansiota käsitellessäni.

10.4 Välttämättömyysrakenne modaali-ilmauksena

10.4.1 Johdanto

Tässä jaksossa tarkastelen välttämättömyysrakennetta merkityksen kannalta: millaista välttämättömyyttä sillä ilmaistaan. Semantiikan tarkastelu ei kuitenkaan ole erillinen sen morfosyntaksista, vaan tavoitteenani on osoittaa, että välttämättömyysrakenteen ilmaisema modaalisuus on sidoksissa niihin syntaktisiin ominaisuuksiin, joita käsittelin edellisessä alaluvussa.

Analyysini pohjana on perinteinen kolmijako välttämättömyyden dynaamiseen, deonttiseen ja episteemiseen funktioon. Välttämättömyysrakenteen käyttö jakautuu aineistoittain seuraavasti.

Taulukko 10.5: Välttämättömyysrakenteen modaalifunktioiden prosentuaalinen jakautuminen murre- ja AL:n aineistoissa

	Murreaineistossa	Aamulehden aineistossa
Dynaaminen	58,6	43,1
Deonttinen	40,9	55,9
Episteeminen	0,5	1
Yhteensä	**100**	**100**

Taulukon esittämät tilastotiedot osoittavat selvästi sen, että välttämättömyysrakenteella ilmaistaan lähes yksinomaan ei-episteemistä modaalisuutta – puhtaasti episteemisiä välttämättömyysrakenteita ei aineistossani ole lainkaan. Muuten ne tulee ymmärtää vain suuntaa antavina. Modaalisuus ei ylipäätään jakaudu jyrkkärajaisiin luokkiin, vaan modaalifunktiot ovat usein yhtäaikaisia. Tässä luvussa osoitan, miten modaalifunktioiden päällekkäisyys ja monitulkintaisuus on luonteenomaista välttämättömyysrakenteen kaltaisen impersonaalisen (eli subjektin tulkinnan avoimeksi jättävässä) rakenteen ilmaisemalle modaalisuudelle. Aivan kuten mahdollisuusrakenteenkin, myös välttämättömyysrakenteen ilmaisema modaalisuus eroaa tyypillisimmistä modaalisemantiikassa käsitellyistä esimerkeistä. Tavoitteenani on osoittaa, että dynaamiseksi ja deonttiseksi luokittelemillani välttämättömyysrakenteilla on pikemminkin paljon yhteisiä kuin niitä eri kategorioihin erottavia piirteitä.

Vaikka perinteinen kolmijako soveltuu vain vaivoin välttämättömyysrakenteen kuvaukseen, niin vakiintuneen terminologian käyttö mahdollistaa tuloksieni suhteuttamisen aiempaan tutkimukseen ja siten ylipäätään keskustelun ja vertailun. Lähtökohtanani on ajatus siitä, että vaikka samaan funktionaaliseen luokkaan kehittyykin useita ilmaisukeinoja, ne eivät ole keskenään synonyymisia. Suomessa on mahdollista ilmaista välttämättömyyttä ainakin modaaliverbin, verbirakenteen, adjektiivin, moduksen ja adverbin avulla (ISK § 1551). Pelkkä modaalifunktioiden tarkastelu ei tosin kerro paljoa välttämättömyysrakenteen ja esimerkiksi nesessiiviverbien eroista, sillä ne voivat kaikki saada ainakin dynaamisen ja deonttisen tulkinnan. Keskityn kuvauksessani selvittämään, minkälaista dynaamista ja deonttista välttämättömyysrakenteella oikein ilmaistaan.

Kielitypologisiksi välttämättömyyden lajeiksi on ehdotettu myös *vahvaa* ja *heikkoa* välttämättömyyttä (mm. Bybee, Perkins & Pagliuca 1994: 186; Palmer 1986: 100; Coates 1983). Niiden eronteko perustuu siihen, mitä tapahtuu, ellei välttämättömäksi määritelty asiaintila toteudukaan: jos seuraukset ovat vakavia, kyseessä on vahva välttämättömyys (esimerkiksi englan-

nin *must*-verbi) ja lieviä, niin heikko välttämättömyys (esim. englannin *should*). Kuten Myhill ja Smith (1995: 242) ovat huomauttaneet, välttämättömyyden ”vahvuudesta” ei usein kuitenkaan ole muita todisteita kuin ”vahvan” tai ”heikon” välttämättömyysverbin käyttö. Lisäksi vahvan ja heikon välttämättömyyden ilmaukset eivät usein ole erilliseksi leksikaalistuneita kategorioita, vaan esimerkiksi suomessa samalla verbillä on sekä ”vahvan” että ”heikon” välttämättömyyden piiriin kuuluvia tulkintoja.

Konkreettisemmin välttämättömyyden ilmausten vahvuutta voi tarkastella Laitisen (1992) tapaan niiden kontekstista riippumattomien, semanttisten implikaatioiden avulla: ovatko ne implikatiivisia vai eivät? Implikatiivisiksi sanotaan sellaisia infinitiivitäydennyksen saavia verbejä, jotka myönteisessä lauseessa esiintyessään implikoivat, että sen täydennykseen sisältyvä propositio on tosi (Karttunen 1971). Implikatiivisia verbejä ovat esimerkiksi *ehtiä, mahtua* ja *muistaa*: lause *Kaisa muisti tulla* sisältää tiedon, että Kaisa tuli. Vastaavasti sellaiset ei-implikatiiviset verbit kuin *aikoa* jättävät avoimeksi sen, tuliko Kaisa vai ei. Modaaliverbeistä *täytyä* ja *joutua* ovat implikatiivisia: ne ilmaisevat infinitiivin edustaman asiaintilan varmasti toteutuneen. *Pitää* on implikatiivinen itä- ja pohjoismurteiden alueella, mutta länsimurteissa ja yleiskielessä ei-implikatiivinen (Laitinen 1992: 160; ISK § 1561). Välttämättömänä esitettyjen asiaintilojen (todennäköistä) toteutumista on pidetty myös vahvaa ja heikkoa välttämättömyyttä erottavana piirteenä, joten implikatiivinen välttämättömyyden ilmaus vastaisi ”vahvaa” ja ei-implikatiivinen ”heikkoa” välttämättömyyttä. Murreaineistoni perusteella välttämättömyysrakenne on implikatiivinen eli ilmaisee aina seuraussuhteiltaan varmaa, asiaintilan toteutumiseen johtavaa välttämättömyyttä.

Välttämättömyysrakenne voi olla myös ei-implikatiivinen kuten seuraava Aamulehden aineiston esimerkki eksplisiittisesti osoittaa:

> 38. Groznin asukkaat **eivät ole noudattaneet** venäläisten uhkavaati musta, jonka mukaan *asukkaiden oli lähdettävä* lauantaihin men nessä. (AL)

Esimerkissä on kyse deonttisesta välttämättömyydestä. Välttämättömyyden ilmausten eri modaalitulkinnat ovatkin implikaatioiltaan erilaisia niin, että dynaaminen pakko implikoi asiaintilan toteutumista, mutta deonttinen velvollisuus tai normi on seuraussuhteiltaan epävarma, sillä se perustuu tahdonalaisesti toimivan subjektin valintaan (esim. Laitinen 1992: 173).

Tarkastelen seuraavissa luvuissa välttämättömyysrakenteen ilmaisemaa modaalisuutta jälleen erikseen murreaineiston ja Aamulehden aineiston pohjalta. Käyn läpi ensin murreaineiston dynaamisesti (10.4.2) ja deonttisesti (10.4.3) tulkittavan osan. Luvut rakentuvat niin, että aluksi teen aluksi kappaleen mittaisen katsauksen siihen, mitä dynaamisella ja deonttisella välttämät-

tömyydellä on yleensä modaalisemantiikassa tarkoitettu ja tarkastelen sitten, miten nämä määritelmät soveltuvat aineiston välttämättömyysrakenteiden ilmaisemaan välttämättömyyteen. Luvussa 10.4.4 esittelen murreaineiston harvat episteemisesti tulkittavat tapaukset. Lopuksi tarkastelen vielä Aamulehden aineiston tapauksia (10.4.5).

10.4.2 Dynaaminen välttämättömyysrakenne murreaineistossa

Dynaamista välttämättömyyttä käsitellään useimmin kausaalisena, fyysisenä pakkona. Sen syyt voivat yleisimpien määritelmien mukaan olla toimijan ulkoisia (39a) tai sisäisiä, jolloin modaalisuus on esimerkiksi mentaalisten (39b) tai biologisten (39c) ominaisuuksien aiheuttamaa. Näillä perustein dynaamisuuden voi jakaa sisäiseen ja ulkoiseen pakkoon (Laitinen 1992; myös Auwera & Plungian 1998: 80).

39.a. ko ee vuan antanna [isäntä] verestä kontrahtia niin *se ol′* sillol *lähettävä [*torpasta] (Sonkajärvi MA)

b. näillen tul'i semmone ankara olo että *niije ol′ mäntävä* sitten tunnustammoa (Laukaa LA)

c. *minunkin on* melkein aina *maattava* suullaa (Ruovesi, MA)

Välttämättömyysrakenteella ilmaistaan kuitenkin harvoin esimerkkien 39a–c tapaista asiaintilaa, johon joku kausaalisen pakon ajamana joutuu. Kuten edellä on käynyt ilmi, välttämättömyysrakenne on yleensä ilmisubjektiton ja se siten jättää subjektin tarkoitteen tulkinnan implisiittiseksi, avoimeksi. Esimerkkien 39a–c havainnollistama kausaalinen välttämättömyys koskee tyypillisimmin spesifistä kokijaa tai yksittäistä tilannetta. Tällaisen välttämättömyyden asemesta välttämättömyysrakenne koskee murreaineistossa lähinnä habituaalisia tai geneerisiä asiaintiloja. Esimerkkiryhmässä 40 ilmaistaan sellaista yleistävää välttämättömyyttä, joka koskee ketä tahansa tilanteeseen sopivaa henkilöä.

40.a. ne [heinät] *ol* olkapäälläh *kannettav*a talikon kans [latoon niityltä] (Artjärvi MA)

b. *ne ol′* varpaala noi *kerättävä* ne [kangaspuiden] polokusimet (Mikkeli MA)

c. kaikki [matkat] *ol käytävä* jalo (Mäntyharju MA)

d. ne [kengät] ko *ol* kaik melkei käsil *ommeltava* (Heinjoki MA)

Esimerkit ovat murreaineiston diskurssille ominaisia kuvauksia menneen ajan olosuhteista. Laitisen mukaan (1992: 194) välttämättömyyden ilmauksen läsnäolo selittyy tällaisissa kuvauksissa sillä, että menneen ajan asiaintiloja tarkastellaan puhehetken maailman ja siinä vallitsevien tietojen, käytäntöjen ja arvojen vaikutusalassa. Eksplisiittinen välttämättömyyden ilmaus tekee lausumasta evaluoivia ja affektiivisia (vrt. 40a *heinät kannettiin olkapäällä talikon kans*), eikä dynaamista modaalisuutta siitä syystä voi pitää objektiivisena kuten on usein tehty (mm. Kangasniemi 1992; Palmer 1990: 36)

Subjektiivisina esimerkkejä voi pitää myös siitä syystä, että niissä luonnehditaan objektin tarkoitetta implisiittisen subjektin kannalta (vrt. luku 7). Vaikka välttämättömyydellä on esimerkeissä kausaalinen syynsä (kuten esimerkissä 40a se, että heiniä ei voinut tai jaksanut muulla tapaa kantaa tai esimerkissä 40c se, ettei muita kulkuneuvoja ollut käytettävissä), nämä seikat eivät **sinänsä** pakota subjektia kantamiseen tai kävelemiseen. Välttämättömäksi asiaintilan tekeekin pääverbin ilmaiseman toiminnan tarkoitus, siis subjektin tarkoitteen omat päämäärät. Tällaista välttämättömyyttä on nimitetty *praktiseksi* välttämättömyydeksi, eikä se ole useinkaan dynaamisesta erotettavissa.

Murreaineistossa välttämättömyysrakenne esiintyykin usein esimerkiksi sellaisissa työnkuvauksissa kuin esimerkeissä 41a–d. Niissä välttämättömyysrakenteet ovat finaalisia: niiden ilmaisema toiminta on tarkoituksenmukaista työn onnistumisen tai seuraavan vaiheen kannalta.

41.a. se [tattari] o hyvi sakkeeks *kylövettävä* (Sääminki MA)

b. se_o soker *sulattava* ensij ja sitte marjat pantava [hilloa keitettässä] (Liperi MA)

c. sitte ne [pellavat] *oli liotettava* järvessä ja sit *alettava* loukuttooj ja litata (Hirvensalmi MA)

d. Sitten kun saatiin ne, olet pihallen ni, sitten se *ol suorittava* ne, vörstaat pois ja *laitettava* ne pahnat sitten taas viel puitavaks (Asikkala LA)

Seuraavissa esimerkeissä (42) välttämättömyysrakenne esiintyy konsekutiivisessa *että*-lauseessa, joka ilmaisee seurausta päälauseen esittämästä asiaintilasta. Esimerkissä 42d välttämättömyyden syy esitetään hakasulkeissa. Välttämättömyys perustuu myös näissä esimerkeissä praktiseen päätelmään. Välttämättömäksi ilmaistulla toiminnalla on päälauseen ilmaisema praktinen syynsä (esimerkiksi se, että auto ei sotkeennu esimerkissä 42a, tai se että olo paranee esimerkissä 42c), joten ilmaistu asiaintila on myös yleistettävissä: esimerkit ovat impersonaalisia (ilmisubjektittomia).

42.a. se [huono olo autossa] nostaa sen sellassen tuskanhien **että** *sit on otettava pussii jo ramille* [’esille’] (Artjärvi MA)

b. s_oli semmonen sem [käärmeen] pisto **että** *s_oli* lääkärin apuum *mentävä* (Kankaanpää MA)

c. se [tauti] tärryytti niin **että** *oli lähettävä liikkeelle* (Haapavesi MA)

d. pihal *on otettava* köppi kättee [muuten ei pääse kulkemaan] (Pori MA)

Esimerkeissä välttämättömyys perustuu osin myös subjektin omaan - joskin väliaikaiseen - fyysiseen tilaan. Psyykkiset ja fyysiset tilat ovat kuitenkin usein yksilöllisiä, eivätkä yleistettäviä. Juuri tästä syystä välttämättömyysrakenteella ilmaistaan sisäistä pakkoa vain harvoin. Yleistettäviä, kulttuurin tai maailmantiedon perusteella tunnistettavia, sisäisiä pakkoja ovat esimerkiksi tiettyyn ikään (43a) ja fyysiseen tarpeeseen (43b) perustuvat välttämättömyydet. Sisäisen pakon ilmaus tuo lausumaan usein itseironisen sävyn. (Ks. myös Hakulinen & Sorjonen 1989: 79 – 80.)

43.a. *sit_ol* voah *hulluiltava* [nuorena] (Sumiainen, MA)

b. *ol kustava* vähä´ajam peästä (Sumiainen, MA)

Myös kuolema on yleistettävä, kaikkia elollisia olioita koskeva fyysinen välttämättömyys. Kuolemisen kaltainen maailmantietoon kuuluva luonnonvälttämättömyys jätetään kuitenkin yleensä modaalistamatta. Eksplisiittisesti välttämättömänä esitetty kuolema saakin tästä syystä affektisen tulkinnan, koska välttämättömyyden ilmaus aina aktivoi myös toisenlaisen mahdollisuuden (44a–b). Esimerkki 44c puolestaan esittää kuoleman kausaalisena seurauksena. Välttämättömyysrakenteen tulkinta on siinä jo lähellä episteemistä päätelmää.

44.a. *kuoltava* täält *on ittek kunkin* (Valkeala MA)

b. *kualtava oli senkiv* vaa (Kiikka MA)

c. ko, veri kaik pois tul ni *se ol kualtava* sit [keuhkotautinen oli kuollu verensyöksyyn] (Hinnerjoki MA)

Laitinen (1992) on lukenut sisäisen pakon ilmauksiin myös sellaiset, joissa viitataan jonkun muun kuin puhujan omaan subjektilähtöiseen tarpeeseen. Myös ne saavat affektisen tulkinnan; niillä voi esimerkiksi kyseenalaistaa toteutuneiden tai parhaillaan toteutuvien tapahtumien motivaatio kuten esimerkissä 45. (Ks. Laitinen 1992: 189 – 190.) Aineistoni perusteella välttämättömyysrakenteella ei juuri ole tämäntapaista käyttöä: esimerkki 45 on aineistoni ainoa tapaus.

45. *onks sun* [lapsen] ai *saatava* kaik [pöydässä] enhmäitteks; (Rymättylä MA)

Välttämättömyysrakenteen pääverbinä on usein puheaktiverbi. Myös nesessiiviverbit esiintyvät usein puheaktiverbien yhteydessä. Hakulinen ja Sorjonen mukaan (1989: 78) sanomisverbien yhteydessä esiintyvä nesessiiviverbi on kiteytynyt ilmaisutapa, jolle on etsittävä selitystä muualta kuin subjektinsa sisäisestä ”sanomisen pakosta”. Välttämättömyysrakenteessa puheaktiverbeillä ilmaistaan lähinnä myönnytystä. Murreaineistossa on näissä yhteyksissä usein *kyllä*- ja *se*-partikkeli, mitkä osoittavat lausumat affektiiviseksi.

46.a. **kyl s**e o myänettävä (Kaarina MA)

b. ja se on **Gyl** sanottava ep paljo om para`ntunu`[elämä] (Kaarina MA)

Samantapainen fraasiutunut diskurssikeino on välttämättömyysrakenteen runsas käyttö lähtemisverbien yhteydessä. Välttämättömyysrakenteen avulla puhuja voi esittää poistumisensa kohteliaasti olosuhteiden aiheuttamana pakkona, ei oman tahtonsa mukaisena toimintana. Toisaalta *jo*-partikkeli esimerkeissä 47a ja b ilmaisee, että kyseessä on myös puhujan päämäärien mukainen käytännön pakko: meneillään olevaan toimintaan aika on käytetty ja puhujan on aika siirtyä muihin töihin.

47.a. kyl *täst om mentävä* **jo** askarehille (Artjärvi, MA)

b. *mun o* nyy **jo** *lährettävä* (Kaarina, MA)

Aineiston perusteella välttämättömyysrakenteen ilmaisema modaalisuus on luonteeltaan usein praktista, käytännön tarpeeseen pohjautuvaa. Tällainen välttämättömyys on yleistettävää: se ei koske vain tiettyä kokijaa tai on ainakin muiden tunnistettavissa. Välttämättömyysrakenteella ilmaistaan murreaineistossa vain harvoin yksittäisen persoonan kokemaa esim. sisäistä tai kausaalista välttämättömyyttä.

10.4.3 Deonttinen välttämättömyysrakenne murteissa

Deonttinen modaalisuus on luonteeltaan sosiaalista. Lyonsin (1977: 826) klassisen määritelmän mukaan se koskee moraalisesti vastuullisen agentin tekoja ja sillä on jjokin sellainen tietty syy tai lähde kuin ulkopuolinen tahto tai normi. Deonttisten ilmausten primäärinä kontekstina on pidetty puhetilannetta ja deonttisen velvollisuuden kohteena, lähteenä tai molempina puhetilanteen osallistujaa. Murreaineistoissa ei juuri ole esimerkistöä, jossa deonttinen ilmaus

koskisi välitöntä puhetilannetta (Laitinen 1992: 177, 179).[39]Aineiston deonttisesti tulkittavat ilmaukset kuuluvat usein referoituihin jaksoihin; näitä voi pitää ”toisen asteen” puhetilanteen kuvauksina. Seuraavien esimerkkien välttämättömyysrakenne voi korvata referoidun aiemman puhetilanteen imperatiivin tai muun deonttisen ilmauksen, mutta yhtä hyvin sitä on voitu käyttää alkuperäisessäkin lausumassa.

48.a. myö lähettii siit kymmenès päivä, siit tuli sellainen **käsky** et nyt *on kaikkien lähettävä* (Lavansaari MA)

b. sit **ne sano** että kyä se nyt *on uskottava* että se kello on käännettävä [eteenpäin] (Valkeala MA)

c. **mä oon** aina mukuloollen **sanonu**j jotta lautanem pitää syärä, *on syätävä* tyhyjäksi ennenkun saa pyytää lisää (Kurikka MA)

d. saatii sauna joutumaa siihen kuntoo et ois pääst kylpömää ni, tul' **sotapol'issi ja sano** et nyt *om poistuttava* (Kivennapa MA)

e. **isä sanoi** että se *on oltava* kärrissä (Karttula MA)

f. **meinas** että *on oltava* talon tavoilla; (Kangasala MA)

Vaikka esimerkeissä 48 käy kontekstista ilmi, että deonttisen käskyn vastaanottaja on spesifi, välttämättömyysrakenne on ilmisubjektiton. Se esittää asiaintilan yleistettävänä, tunnistettavana tosiasiana: se ei koske pelkästään vastaanottajaa vaan ketä tahansa samassa tilanteessa olevaa. Deonttisen normin (todennäköinen) toteutuminen pohjautuu sen esittäjän sosiaaliseen ylivoimaan ja auktoriteettiasemaan, joka on maailmantiedon perusteella myös puhetilanteen osallistujien tunnistettavissa. Esimerkit ovat myös jollain tapaa affektiivisia, mistä kielivät niiden yhteydessä esiintyvät partikkelit (*nyt, kyllä* ja myös se).

Deonttista välttämättömyyttä onkin kuvattu kahden tahdon välisenä taisteluna, jonka tuloksen ratkaisee puhujien välinen kontrollisuhde (Kangasniemi 1992; 1987: 143). Lähellä esimerkkiryhmän 48 havainnollistamia tapauksia ovat seuraavat esimerkit, joissa valtataistelu on jo käyty ja välttämättömyys esitetään annetun käskyn seurauksena.

49.a. kun **käskethin** niin *se oli mentävä*, ei auttanu (Kauhava MA)

b. sinua **on käsketty** se *on sillom mentävä* (Lappajärvi MA)

c. [isä] **komenti** ja **s_oli mentävä** (Kankaanpää MA)

d. jos **isä`sano** et täyty mennä ni *se ol mentävä ja* (Sauvo MA)

[39]Aineistooni osui vain yksi välttämättömyysrakenne-esiintymä, jossa tiedustellaan haastattelijan tahtoa: *niin siihenkös nyt os vastattava että minkälaisija maita*. (Jämsä LA)

Suurin osa murreaineiston deonttisesti tulkittavista välttämättömyysrakenteista ilmaisee kulttuurisesti jäsentyviä ja yhteisöllisesti sovittuja geneerisiä normeja, jotka voi ymmärtää ketä tahansa kontekstiin sopivaa vastuullista persoona koskevana. (Ks. myös Laitinen 1992: 184–185.)

50.a. se [tanssiraha] se *ol* enissä *annettava* ei sitä ilman suanum männä toesen, rouvvoo pyörittelemää se ol' maksettava (Uukuniemi MA)

b. niitten [kulkijoiden] olot *oli hualehrittava* (Kiikka MA)

c. ne [lattiat jouluksi ja juhannukseksi] *oli kuurattava* (Kuru MA)

d. *se om maksettava* kus se kuuluu [papinraha] (Kauhava MA)

e. *oha se minniime tehtävä* se mitä muut käsk (Ruokolahti MA)

Sosiaalisen yhteisön kontrolloimat normit, tavat ja ”kirjoittamattomat lait” ovat yhteisöön kuuluvan yksilön kannalta usein käytännössä toimintaan pakottavia. Niissä ei ole kyse pelkästään ulkopuolisesta tahdosta, vaan myös subjektin omista päämääristä sosiaalisen yhteisön jäsenenä. Nekin kuuluvat siten praktisen välttämättömyyden piiriin.

Murreaineiston deonttisesti tulkittavat välttämättömyysrakenteet ovat siis sillä tavoin lähellä dynaamisia tapauksia, että nekään eivät koske yksittäisiä henkilöitä tai tilanteita tai ainakin kutsuvat samalla kuulijoita tunnistamaan asiaintilan välttämättömyyden. Aineistolle ominaiset toimintatapojen deonttiset ilmaukset ovat pohjimmiltaan samanlaisia vakiintuneiden käytänteiden kuvauksia kuin dynaamiset kuvauksetkin.

10.4.4 Kohti episteemisiä tulkintoja

Puhujan uskoon, tietoon tai päätelmiin pohjautuvaa episteemistä modaalisuutta välttämättömyysrakenne ilmaisee murreaineistossa vain harvoin. Puhtaasti arviota asintilan todennäköisyydestä tai varmuudesta ilmaisevia tapauksia ei aineistossa oikeastaan ole, sillä välttämättömyysrakenteen episteeminen käyttö ole eriytynyt dynaamisesta välttämättömyydestä.

51.a. kivestä kae no kivestähä *se ol' muurattava* ku ei olt kylässä yhtäät tiiliä. (Rautalampi LA)

b. siin *o tava*`lise vahva miäs *oltava* (Merimasku MA)

c. siinä *onniij* jommonem mies *oltava* [joka jaksaa] (Sääminki MA)

Esimerkin 51a osoittaa episteemiseksi puhujan päättelyä osoittava *kai*-partikkeli. Ilman sitä se tulisi tulkituksi olosuhteiden aiheuttamana dynaamisena pakkona. Tämä merkitys on lausumassa läsnä, vaikka välttämättömyyden ilmaus perustuu myös puhujan päätelmään asiaintilan todennäköisyydestä. Myös esimerkeissä 51b–c puhujan episteeminen päättely perustuu tietoon käytännön pakosta. Laitinen onkin huomauttanut (1993: 159), että geneerisissä konteksteissa episteemisen ja praktisen välttämättömyyden ero on usein olematon. Episteemisen tulkinnan mahdollisuudesta kertoo esimerkeissä nominatiivisubjekti, jonka olen maininnut olevan välttämättömyysrakenteella harvinainen. Praktinen välttämättömyys luo välttämättömyysrakenteelle edellytykset levitä myös episteemisiin yhteyksiin. Toistaiseksi sillä ei ole kuitenkaan juuri koskaan episteemistä tulkintaa.

10.4.5 Modaalitulkintojen päällekkäisyys Aamulehden aineistossa

Aamulehden aineistossa eronteko välttämättömyysrakenteen modaalifunktioiden välillä on vaikeampaa kuin murreaineistossa, sillä siitä puuttuu murreaineiston aikamuotojen tarjoama tulkintakehys. Aamulehden aineistossa välttämättömyysrakenteen aikamuotona on yleensä sellainen preesens, joka ei viittaa mihinkään tiettyyn tapahtumaan. Imperfektimuotoiset välttämättömyysrakenteet saavat aineistossa useimmiten dynaamisen modaalitulkinnan (esimerkit 52a–b). Modaalitulkinta on dynaaminen myös sellaisissa preesensmuotoisissa tapauksissa, joissa on kyse spesifistä tapahtumasta (52c–d).

52.a. *Pappilan lahonnut lehmus oli kaadettava,* kaatamisen jälkeen ympäristölautakunta purkaa suojelupäätöksen. (AL)

b. *Istunto oli keskeytettävä* Atos Wirtasen törkeän esiintymisen vuoksi. (AL)

c. *On käytävä kakalla* intialaisessa junassa. (AL)

d. Mutta *nyt on pelattava* näillä korteilla, jotka ovat jaossa jääneet käteen. (AL)

Myös välttämättömyysrakenteen genetiivisubjektin tarkoitteen spesifisyys korreloi modaalitulkinnan kanssa siten, että rakenne ilmaisee useimmiten dynaamista (usein kausaalista) välttämättömyyttä silloin, kun sillä on spesifiin henkilöön viittaava genetiivisubjekti (52a ja b). Ihmistarkoitteisen genetiivisubjektin saava rakenne voi olla dynaaminen, vaikka subjektin tarkoite olisi epäspesifikin (53c). Genetiivisubjekti on näissä tapauksissa useimmiten yksiköllinen.

53.a. Tucsonissa Arizonassa sijaitsevalla klinikalla Campbellin oli yövyttävä neljän hengen huoneessa, mikä mallille oli varmasti outoa (AL)

b. Kihlaus kuitenkin purkautuu ja niin rintamamiehen on löydettävä itselleen nopeasti uusi puoliso, jonka avulla vihkitodistus heltiää (AL)

c. Tasa-arvo on yksi ay-liikkeen kantavia periaatteita, mutta siellä – niin kuin muuallakin – ***naisen*** *on oltava* päätään miehiä pitempi saavuttaakseen saman aseman (AL)

Instituutio-, kollektiivi- ja elotontarkoitteisen subjektin saavat välttämättömyysrakenteet sen sijaan ovat usein deonttisesti tulkittavia, vaikka niiden kohdalla tendenssi ei olekaan niin selvä kuin spesifistarkoitteisten subjektien saavien rakenteiden dynaaminen modaalitulkinta. Selvimmin deonttisia ovat predikatiivilausemuotoiset välttämättömyysrakenteet. Kollektiivi- tai instituutioviitteisen subjektin saavissa rakenteissa normin vastaanottajana on subjektin tarkoite (*yritykset* esimerkissä 54a ja *ammattiliitot* esimerkissä 54b), kun taas elotontarkoitteisen subjektin saavissa rakenteissa (54c–d) normi koskee subjektin tarkoitetteen ominaisuutta ja sen vastaanottajana on joku muu.

54.a. Lisäksi ***yritysten*** *on korvattava* kuluttajille perusteettomista laskuista aiheutuneita kuluja. (AL)

b. Myös ***ammattiliittojen*** *olisi otettava* tämä huomioon. (AL)

c. ***Kuusen*** *on oltava* todella tasainen ja sopivan paksuoksainen. (AL)

d. Tiedekunta valitsee mieluisan ehdokkaan ja pyytää hänestä lausunnot kolmelta asiantuntijalta, joista ***yhden*** *on oltava* Suomen ulkopuolelta. (AL)

Aivan näin kauniisti välttämättömyysrakenteen modaalitulkinnat eivät jakaudu kuin olen edellä esittänyt: myös spesifiin henkilöön viittaavan genetiivisubjektin saava välttämättömyysrakenne voi ilmaista deonttista välttämättömyyttä ja etenkin kollektiivitarkoitteisen subjektin saava rakenne dynaamista välttämättömyyttä. Usein molemmat tulkinnat ovat mahdollisia. Tulkintaa ohjaa tempuksen lisäksi myös modus niin, että deonttisissa tapauksissa välttämättömyysrakenne on konditionaalissa (54b). Esimerkkejä ilmisubjektittomista konditionaalimuotoisista välttämättömyysrakenteista ovat (55a–b)

55.a. EU:n toiminta maksuautomaattina maataloudessa ja aluetuissa *olisi ajateltava* kokonaan uudelleen. (AL)

b. Jos tuomio on pienempi, *sekin olisi annettava* ehdottomana (AL)

Deonttisiksi voi lukea myös sellaiset tapaukset, joissa välttämättömyysrakenne esiintyy referointikonteksteissa, koska niissä ilmaistaan eksplisiittisesti, että välttämättömyys on referoidun henkilön tai instituution tahdon, tavoitteiden tai päätelmien mukaista. Välttämättömyysrakenne on näissä tapauksissa myös usein konditionaalimuotoinen. Olen lukenut tällaiset jonkun tahtoa referoivat tapaukset deonttisiksi tämän luvun alussa esittämässäni taulukossa 10.5.

56.a **Järjestön mielestä** jokaiselle autossa istuvalle lapselle *on oltava* oma paikka ja turvavyö, jonka käyttöä Liikenneturva suosittelee kuljettajallekin. (AL)

b. **Kansanedustaja Jorma Huuhtasen** (kesk.) **mielestä** Kelan *olisi jätettävä* kaikki ylisuuret eläkkeet perimättä takaisin.(AL)

c. **Greenpeacen mukaan** kalastajien aiheuttama uhka myrskylinnuille ja albatrosseille on niin suuri, että myös laillinen kalastus alueella *olisi lopetettava* (AL)

d. Nyt **hän sanoo** painokkaasti, että köyhimpien maiden v*elat olisi annettava* kokonaan anteeksi. (AL)

Vaikka esimerkeissä 56a–d eksplisiittisesti ilmaistaan, että kyseessä on jonkun tietyn henkilön tai muun tahon tulevaa asiaintilaa koskeva tahto tai näkemys, niin välttämättömyysrakenteella ei ilmaista pelkästään mainitun yksilön päämäärien mukaista toiminnan välttämättömyyttä, vaan taustalla ovat ”suuremmat” esimerkiksi tiettyä yhteisöä tai yhteiskuntaa yleensä koskevat tavoitteet tai moraaliset päämäärät. Ne pohjautuvat lähinnä praktiseen päätelmään ja ovat sen vuoksi lähellä myös dynaamista ja ehkä episteemistäkin tulkintaa.

Valtaosa Aamulehden aineiston välttämättömyysrakenteista on sellaisia, jotka ilmaisevat asiaintilan välttämättömyyttä, mutta sekä välttämättömyyden lähde (se, mihin välttämättömyys pohjautuu) että sen kohde (kokijapersoona) jätetään epäspesifeiksi. Geneerisiä ne eivät kuitenkaan useimmiten ole, sillä välttämättömyysrakenteen kokijasubjektiksi ei yleensä käy kuka tahansa. Välttämättömyysrakennetta käytetään aineistossa usein yksinkertaisesti osoittamaan epäkohtia kuten esimerkeissä 57a–c.

57.a. Pihan hoito ei ole vain kesäajan työtä, se on pidettävä kunnossa talvisinkin. (AL)

b. Kansojen on saatava itse päättää asioistaan. (AL)

c. Kouluihin ja koteihin on saatava opastusta nuorille, jotta kasvussa olevien maksuhäiriöiden määrä kääntyy laskuun. (AL)

Aamulehden aineiston välttämättömyysrakenteet eivät siis puhtaasti edusta dynaamista tai deonttista tai episteemistäkään modaalisuutta, vaan niissä on piirteitä kaikissa. Ne ilmaisevat epäspesifiä asiaintilan välttämättömyyttä ja saavat funktionsa tällä perusteella.

10.5 Välttämättömyysrakenteen kieliopillistuminen

10.5.1 Lähtökohtia

Seuraavissa alaluvuissa tarkastelen välttämättömyysrakenteen kieliopillistumista. Kyse on lähinnä tarkastelun näkökulman muutoksesta, sillä kuvauksen synkroninen ja diakroninen taso eivät ole toisistaan erillisiä. Välttämättömyysrakenteen kehityskulun rekonstruoinnin pohjautuu olennaisesti edellä esittämääni analyysiin sen morfosyntaktisista ja semanttisista ominaisuuksista. Lähtökohtanani on kieliopillistumistutkimuksen keskeinen ajatus siitä, että kielioppiin kiteytyy se, mikä on tyypillistä ja toistuvaa.

Annettuna taustaoletuksena on, että välttämättömyysrakenne on kehittynyt predikatiivikonstruktiosta (Ikola 1959). Tämä asettaa tiettyjä rajoituksia välttämättömyysrakenteen kieliopillistumisen mahdolliselle lähtökontekstille. Ensinnäkin välttämättömyysrakenteen pääverbi on alkujaan ollut transitiivinen, koska predikaatiivina toimiva TAVA-partisiippi on muodostetaan lähes yksinomaan transitiiviverbeistä. Toiseksi välttämättömyysrakenteen nykyinen objekti on ollut subjekti. Tämä rajoittaa mahdollisen lähtökontekstin lähinnä perfektiivistä eli rajattua aspektia ilmaisevaksi: nykyisen objektin alkuperäinen subjektistatus merkitsee, että se on ollut nominatiivisijainen ja siten jäsentynyt totaaliobjektiksi. Kolmanneksi konstruktio on lähtenyt kieliopillistumaan kuvailukontekstista, sillä predikaatti ilmaisee subjektin tarkoitteen ominaisuuden. Sekä lähtökonstruktion (predikatiivikonstruktio) että lopputuleman (välttämättömyysrakenne) tyypillisistä funktioista ja esiintymäkontekstista tiedetään jo paljon. Pyrin näiden tietojen avulla esittämään hypoteesin siitä, mitä niiden välillä on tapahtunut.

Hyödynnän työssäni myös aiemman tutkimuksen tuloksia. Typologiseen tutkimukseen en tosin voi tukeutua, sillä välttämättömyysrakenteen kaltaisten infinitiivikonstruktioiden kieliopillistumisen lähteenä on typologisessa kirjallisuudessa pidetty *olla*-verbiä. Tämä nähdäkseni heijastaa lähinnä kieliopillistumistutkimuksen tarvetta löytää kieliopillisille kategorioille leksikaalinen lähtökohta. Tässä osoitan, että välttämättömyysrakenteen kieliopillistumisessa on kyse kokonaisen konstruktion kehittymisestä, jossa pääverbin muodolla on merkittävämpi rooli kuin apuverbillä. Typologisten paralleelitapausten asemesta tukeudun välttämättömyysrakenteen lähikonstruktioiden, etenkin nesessiiviverbikonstruktion kieliopillistumisesta esitettyihin näkemyksiin.

Esittelen aluksi välttämättömyysrakenteen kieliopillistuneisuutta ja levinneisyyttä valaisevia tilastotietoja (10.5.2). Sitten teen pienen sivupolun, kun pohdin rakenteen mahdollista leksikaalista lähtökohtaa (10.5.3). Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan niitä kontekseja, joissa predikatiivikonstruktio on voitu tulkita välttämättömyyttä ilmaisevaksi (10.5.4). Lopuksi tarkastelen välttämättömyysrakenteen muodon muutoksia: sen syntaktista uudelleen jäsentymistä (10.5.5) ja *se*-ekspletiivin kehittymistä välttämättömyysrakenteen yhteyteen (10.5.6). Kirjakielisen käytön kehittymisen olen erottanut omaksi luvukseen (10.6).

10.5.2 Välttämättömyysrakenteen kehitys frekvenssitietojen valossa

TAVA-partisiipin eri käyttöjä ja niiden yleisyyssuhteita valottaessani (ks. tutkimukseni II osio) kiinnitin jo huomiota siihen, että välttämättömyysrakenne on partisiipin yleisin käyttökonteksti. Krug (2000: 217–219) nimittää tämäntapaista kieliopillisessa tehtävässä toimivan muodon osuutta kaikista sen esiintymistä *isomorfisuudeksi* ja katsoo sen kielivän muodon kieliopillistuneisuudesta.

Välttämättömyysrakenteen esiintymämäärien perusteella sen kieliopillistuneisuuden asteissa on kuitenkin niin alueellisia kuin eri kielimuotojen välisiäkin eroja. Vaikka rakenteesta on esimerkkejä kaikilta Suomen päämurrealueilta, sen esiintymätaajuudessa on eroja eri murteiden välillä. Lauseopin arkiston kokoelmien perusteella erityisen huomattava ero on savolaismurteiden ja muiden murteiden välillä (ks. Taulukko 10.6). Toinen esiintymistaajuutta koskeva raja kulkee länsimurteiden sisällä. Taulukko 10.6 osoittaa nimittäin myös, että rakenne lähes tyystin puuttuu lounaismurteista. Myös välttämättömyysrakenteen murremaantieteellistä jakaumaa pro gradu -tutkielmassaan tarkastellut Iso-Koivisto (1989) on tullut samantapaiseen tulokseen. Iso-Koivisto on käynyt Muoto- ja Lauseopin arkistojen lisäksi läpi murrekirjoja, joista hän on laskenut välttämättömyysrakenne-esiintymät ja suhteuttanut esiintymien määrän niiden pohjana olevien nauhoitusten pituuteen. Iso-Koivisto toteaa näiden frekvenssien perusteella, että välttämättömyysrakenne on yleisin savolaismurteissa ja puuttuu lounaismurteista. (Iso-Koivisto 1989: 85–92.)

Taulukko 10.6: Välttämättömyysrakenteen esiintymämäärät/ 10 000 tekstisanaa Lauseopin arkiston kokoelmissa (ks. Ikola, Palomäki ja Koitto 1989: 436)

Murteet	**2,36**
Lounaismurteet	0,07
Lounaiset välimurteet	0,76
Hämäläismurteet	2,66
Pohjalaismurteet	0,62
Savolaismurteet	6,47
Kaakkoismurteet	1,08
Yleiskieli	**30,2**

Esiintymämäärien perusteella välttämättömyysrakenteen voi katsoa olevan peräisin itämurteista. Näin selvä alueellinen ero antaa syyn myös epäillä lainavaikutusta. Karjala-aunuksessa onkin samantapainen ”kopulallinen infinitiivirakenne” *on lähteä.* Tämä konstruktio puolestaan on voinut syntyä venäjän vaikutuksesta, jossa sillä on tarkka syntaktinen paralleeli (ks. Sarhimaa 1992: 326 ja siinä mainitut lähteet). Tässä tutkimuksessa kontaktivaikutuksen osuus jää kuitenkin selvittämättä. Katsaus TAVA-partisiipin merkityksiin osoitti, että välttämättömyysrakenteessa itsessään on edellytykset kieliopillistumiseen, mahdollisesta lainavaikutuksesta huolimatta.

Sitä taustaa vasten, että välttämättömyysrakenne on savolaismurteille ominainen, mutta lähes puuttuu lounaismurteista, on ymmärrettävää, ettei sitä esiinny vanhimman kirjasuomen aineistoissa: pohjautuuhan vanhin kirjasuomi nimenomaan länsimurteisiin, etenkin lounaismurteisiin. Ensimmäiset selvät välttämättömyysrakenne-esiintymät ovat 1700-luvun lopulta (ks. tarkemmin lukua 6.). Välttämättömyysrakenteen kehitys kirjakielelle ominaiseksi konstruktioksi on kuitenkin ollut varsin nopeaa. Esimerkiksi Lauseopin arkiston yleiskielen osuudessa se on 12 kertaa yleisempi kuin sen murreosuudessa. Se on ”valloittanut” kirjakielen 1800-luvulta lähtien niin, että se on nykyään yleisin välttämättömyyden ilmaisukeino kirjoitetussa kielessä[40] (mm. Ikola, Palomäki & Koitto 1989: 436; Hakanen 1993b; Kangasniemi 1992: 103–104; Leino, Herlin & Visapää 2005: 19).

Välttämättömyysrakenteen kohdalla ei kuitenkaan ole sellaista eroa produktiivisuudessa murreaineiston ja nykykirjakielen välillä kuin luvussa 9 käsittelemälläni mahdollisuusrakenteella ja monilla muillakin infiniittisillä konstruktioilla. Taulukkoon 10.7 on koottu murreaineistoni ja Aamulehden aineiston viisi yleisintä välttämättömyysrakenteen pääverbiä. Molempien aineistojen yleisimmät verbit kuuluvat ylipäätään suomen yleisimpiin verbeihin.

[40]Lauseopin arkiston yleiskielen kokoelman mukaan se on tosin vain jonkin verran yleisempi kuin nesessiiviverbikonstruktio: välttämättömyysrakenteita esiintyy 3,02/ 1000 tekstisanaa, kun nesessiiviverbikonstruktiota esiintyy 2,57/ 1000 tekstisanaa. (Leino, Herlin & Visapää 2005: 19).

Taulukko 10.7: Välttämättömyysrakenteen yleisimmät pääverbit murre- ja Aamulehden aineistoissa

Murreaineisto (N=1240*)*			**AL:n aineisto (N=1062)**		
	N	%		N	%
mentävä	77	7,3	oltava	83	7,8
tehtävä	73	6,9	saatava	66	6,2
lähdettävä	65	6,2	tehtävä	44	4,1
oltava	40	3,8	otettava	38	3,6
otettava	30	2,8	pidettävä	26	2,4
vietävä	24	2,3	mentävä	11	1

Välttämättömyysrakenteen kieliopillistuneisuus näkyy siinä, että sen voi muodostaa myös intransitiiviverbeistä, toisin kuin TAVA-partisiipin yleensä. Välttämättömyysrakenteen voi siis muodostaa paitsi useammista verbeistä kuin muissa tehtävissä toimivan TAVA-partisiipin, myös kaikkein yleisimmistä suomen kielen verbeistä kuten *olla*-verbistä, mikä edelleen kasvattaa sen frekvenssiä.

Tässä luvussa esittämäni tilastotiedot valottavat välttämättömyysrakenteen historiaa monelta kiinnostavalta kannalta. Ne osoittavat välttämättömyysrakenteen savolaismurteille ja kirjakielelle ominaiseksi. Ne kuitenkin mittaavat lähinnä kieliopillistumisen seurauksia ja herättävät siksi pikemminkin uusia kysymyksiä kuin esittävät vastauksia. Frekvenssitietojen avulla voidaan osoittaa kohtia, jotka kaipaavat selitystä: esimerkiksi miksi juuri välttämättömyysrakenne on kirjakielessä yleisempi kuin nesessiiviverbikonstruktio.

10.5.3 Hypoteesi leksikaalisesta lähtökontekstista

Kuten mahdollisuusrakenteen kieliopillistumisen käsittelyn yhteydessä toin ilmi, verbiliittojen on todettu kehittyneen keskenään samantapaisista lähtökohdista. Yksinkertaistaen ilmaistuna niiden kieliopillistumisen lähtökohtana on leksikaalistunut, usein adverbiksi kiteytynyt verbinmuoto, johon liittyneet modaaliset tai aspektuaaliset implikaatiot on tulkittu konstruktion ominaisuuksiksi, minkä jälkeen rakenne on voinut levitä muihin verbikonteksteihin. Tässä alaluvussa testaan kokeeksi ajatusta siitä, että myös välttämättömyysrakenteen kieliopillistuminen olisi saanut alkunsa samantapaisesta leksikaalisesti rajallisesta lähtökohdasta.

Välttämättömyysrakenteen pääverbeissä ei ole samanlaista leksikaalista jakaumaa kuin esimerkiksi mahdollisuusrakenteen tai kvasirakenteen pääverbeissä. Sen yleisimpien pääverbien joukossa on lisäksi intransitiiviverbejä, esimerkiksi *mentävä* ja *oltava.* Rakenteen kieliopillis-

tumiskehitys ei kuitenkaan ole voinut alkaa näistä, koska alkuperäinen predikatiivikonstruktio muodostettu (ainakin lähes) yksinomaan transitiiviverbeistä. Otan siksi hypoteesini lähtökohdaksi sekä murre- että yleiskielen aineistossa yleisimmän transitiivisen pääverbin *tehdä.* Se on kieliopillistumisteorian mukainen ”ihanne-ehdokas” kieliopillistumisen lähteeksi, sillä se on juuri sellainen merkitykseltään yleinen verbi, joista kieliopillistumisen on todettu useimmiten alkaneen (mm. Bybee 2003b; Heine & Kuteva 2002). ’Tehdä’-verbi onkin kieiopillistunut eri kielissä usein semanttisesti kalpeaksi apuverbiksi esimerkiksi kysymys- ja kieltolauseisiin.Typologinen tutkimus on tuonut esiin sen myös yleisenä välttämättömyyden ilmausten leksikaalisena lähtökohtana. (Bybee, Perkins & Pagliuca 1994: 182–183; Auwera & Plungian 1998.) *Tehdä*-verbin kehittyminen apuverbiksi kuitenkaan sovi kovin hyvin välttämättömyysrakenteen leksikaalista lähtökohtaa tukevaksi typologiseksi paralleelitapaukseksi: välttämättömyysrakenteen kieliopillistumisessa on kyse morfologisen rakenteen produktiivistumisesta, jonka seurauksena mikä tahansa muukin verbi kuin *tehdä* voi esiintyä rakenteessa, eikä *tehdä*-verbin sisältävän konstruktion muodostumisesta.

Muiden verbiliittojen lähtökohtaa *tehdä*-vartaloinen TAVA-partisiippi muistuttaa sikäli, että se on myös leksikaalistunut substantiiviksi, jonka omaan semantiikkaan kuuluu velvollisuus. Kielitoimiston sanakirjan mukaan *tehtävä* on 'suoritettavaksi saatu, otettu tai annettu työ', 'toimitettava tekeminen' (esim. *Vahtimestarin tehtävänä on kulunvalvonta. Siivous jäi isän tehtäväksi.*) Sillä on lisäksi sellaisia erikoismerkityksiä kuin ′velvollisuus', 'velvoitus', 'kutsumus' ja 'koemielessä suoritettava työ' tai 'ratkaistava ongelma' (esim. *Elämäntehtävä* tai *Matematiikan kotitehtävät*). Esineistä ja asioista puhuttaessa *tehtävä* viittaa niiden käyttötarkoitukseen. (esim. *Leikin kasvattava tehtävä*). (KS s.v. t*ehtävä*.)

Aineistosta löytyy esimerkkejä sellaisista *olla*-verbin ja *tehtävä*-partisiipin liitoista, jotka ovat lähellä *tehtävän* leksikaalista merkitystä 'suoritettavaksi annettu työ':

58.a. no se kae ol' miten ne aena millonkin sop sen että minä nyt em muistan niitä tarkom mutta ol'ko se niinki että kumpikil laetto puolen siemmenestä ja tarvihtko niijen sitte, toenem puoli kynteä, mutta se *ol′* kaes se, hakkuu ja polttamine, minä luulen kaekki *sen tehtävä* joka, nyt- ol', vieras siinä, ett- ei ett- ei sitä taloo omistaja tehny. (Jämsä LA)

b. *se ol′ tehtävä rekkim miehe*, aina e.. rengin, sitten talvella ku, täyty ollas semmotsia jotka osas' tehjäs sitä (Sysmä LA)

c. isä kun aina savotassa ol' ni/ *se ol′ meiä se puu tehtävä*. (Ilomantsi LA)

d. ne *oli omisttajain tehtävä* ne tiet (Haapavesi MA)

Välttämättömyysrakenteen kieliopillistumisen semanttinen motivaatio olisi esimerkkien 58 tapaisessa tilanteessa aika selvä: niissä toiminta, esimerkiksi puunteko, on kuulunut jonkun velvollisuuksiin (*Puu oli meidän tehtävä* 'kuului meidän tehtäviimme'). Possessiivi-ilmaukset ovatkin maailman kielissä yleinen välttämättömyyden ilmausten lähtökohta (Bybee ym. 1995).

Välttämättömyysrakenteen nykykäyttö ei kuitenkaan tue hypoteesia siitä, että lähtökohtana olisi *olla tehtävä.* Ensinnäkin välttämättömyysrakenne saa usein genetiivisubjektin silloin, kun pääverbinä on *tehdä.* Murreaineiston perusteella välttämättömyysrakenteen genetiivisubjekti on kuitenkin harvinainen. Jos välttämättömyysrakenteen kieliopillistumisen lähtökohtana olisi *on tehtävä*, olettaisi genetiivisubjektin olevan yleisempi, etenkin jos lähtökonteksti olisi edellä esittämäni tapaan possessiivinen. Lisäksi tällainen lähtökohta näyttäisi vievän kehityksen lähinnä deonttiseen suuntaan, eikä siksi selittäisi dynaamisten välttämättömyysrakenteiden runsautta murreaineistossa.

Välttämättömyysrakenteen pääverbinä olevan TAVA-partisiippi on alkujaankin ollut produktiivinen niin, että sen on voinut muodostaa mistä tahansa transitiivisesta verbistä. Välttämättömyysrakenteen käyttö ei nykyäänkään ole kasautunut tiettyihin verbeihin samalla tapaa kuin monien muiden verbiliittojen. Tästä syystä yksittäinen leksikaalistunut muoto on tuskin ollut välttämättömyysrakenteen tapauksessa riittävä muutoksen käynnistämiseen, elleivät muista vartaloverbeistä muodostetut TAVA-partisiipit olisi tukeneet kehitystä. Edellytykset välttämättömyysrakenteen muodostumiseen ovat TAVA-partisiipissa itsessään.

Tässä alaluvussa esittämäni harhapolku – hypoteesi välttämättömyysrakenteen kieliopillistumisen leksikaalisesta lähtökohdasta – on tehty lähinnä metodisista syistä. Tarkoituksenani on ollut osoittaa, miten väärään suuntaan kieliopillistumiskehityksen rekonstruointi voi mennä, jos se pohjautuu pelkästään esimerkiksi kirjallisiin dokumentteihin, frekvenssitietoihin ja paralleelitapausten malleihin, eikä huomioon oteta sitä, millaiseksi konstruktio on muodoltaan ja merkitykseltään kiteytynyt. Seuraavaksi esittämäni välttämättömyysrakenteen kieliopillistumisen lähtökohta on leksikaalista kontekstia epätäsmällisempi, mutta paremmin sopusoinnussa edellisissä luvuissa esittämieni rakenteen käyttöä koskevien analyysien kanssa.

10.5.4 Välttämättömyys praktisen päätelmän tuloksena

Koska välttämättömyysrakenne on kehittynyt predikatiivikonstruktiosta, sen kieliopillistumisen lähtökonteksti on ollut kuvaileva. Alkujaan predikatiivina toiminut TAVA-partisiippi on ilmaissut välttämättömyysrakenteen nykyisen objektin tarkoitteen ominaisuutta. Murreaineiston TAVA-partisiippipredikatiiveja käsitellessäni esittelin esimerkkien 59a ja b havainnollis-

tamia tapauksia, joissa predikatiivi saa välttämättömyyden tulkinnan, koska asiaintilaa tarkastellaan toiminnan päätepisteen näkökulmasta.

59.a. se [jauho] ov *vahittavvoo* (Sääminki MA)

b. nää om *poispantavii* jo noi kurkut (Valkeala MA)

Esimerkkien 59 kuvaama asiaintila muistuttaa paljon Laitisen teorian (1992, 1993) mukaista nesessiiviverbikonstruktion lähtökontekstia. Laitisen mukaan (mt. 125) nesessiiviverbien lähtökohtana on ollut praktinen välttämättömyys: toiminnan on tehnyt välttämättömäksi käytännöllinen päämäärä samalla tapaa kuin yllä olevissa esimerkeissä. Välttämättömyysrakenteen modaalifunktioita esitellessäni kävi ilmi, että välttämättömyysrakenteella ilmaistaan sekä murreaineistossa että Aamulehden aineistossa useimmiten juuri käytännön syihin pohjautuvaa välttämättömyyttä, sellaista, jonka syyt ovat ”edessäpäin”. Välttämättömyysrakenteen dynaamisesti tulkittavat kuvailevat esimerkit olivat tällaisia (ks. lukua 10.4.2): esimerkkien 60 välttämättömyysrakenteet luonnehtivat tarkoitetta subjektin kannalta aivan kuten esimerkkien 59 predikatiivitapauksetkin. Välttämättömyyden lähteenä on metsän tai härkämullin ominaisuudet (esim. metsät on niin vaikeakulkuisia, että ne täytyy kiertää), mutta esimerkiksi metsä itsessään ei pakota kiertämään. Esimerkeissä 60a–c partisiipin ilmaiseman toiminnan – kiertämisen, taluttamisen ja nurmikolle levittämisen – tekee välttämättömäksi sen päämäärä.

60.a. mettät *oli kiärrettävä* (Kiikka MA)

b. jos härkämullin möe ni se *ol* taluttamalla *vietävä (*Laukaa MA)

c. ne [pellavat] *ol′* sitte *levitettävä* nurmee (Mikkeli MA)

Seuraavissa esimerkeissä välttämättömyysrakenteen ilmaiseman toiminnan tarkoitusta osoittaa finaalinen *että*-lause. Välttämättömyysrakenne on voinut lähteä kieliopillistumaan juuri tämäntapaisista konteksteista, joissa toiminnan välttämättömyyden syy on esitetty eksplisiittisesti. Esimerkeissä 61a ja 61d on välttämättömyysrakenteen yhteydessä usein esiintyvä pysyvyyteen ja habituaalisuuteen viittaava adverbi *aina* (vrt. Shore 2009).

61.a. aina joka aamu *ol pestävä* [maltaat] **ettei ne hapannu** (Artjärvi MA)

b. ne *oli* [sahtiastiat] *haurottava* katajilla ja kuumilla vesillä **ettei vaa hapannu** (Kankaanpää MA)

c. nii ja jos niit- ol' enämpi niit herneit ni *ne ol' puitava ja kolistel tava* niin niin- ku jollai hakatav vähäm pois- **että ne puhlistu**. (Asikkala LA)

d. sehän *se olikin* nii hualellisestit *tehtävä aina* se, **ett- ei vaan, se päässyl levittään tulipallo**o, taikka sittev vesipaikal lähellä että, sammutti vedellä sen, tuhaa (Kuru LA)

Preesensmuotoisina edellä esitetyt esimerkit voisi tulkita ohjeina. Välttämättömyysrakenteen kirjakielinen historia viittaa siihen, että sen kehitys on voinut lähteä liikkeelle (geneerisestä) ohjailevasta kontekstista. Kirjakielessä ensimmäiset välttämättömyysrakennetta muistuttavat tapaukset ovat juuri ohjailevissa teksteissä kuten asetuksissa (62a) tai almanakkoihin ja sanomalehtiin sisältyvissä (usein maanviljelijöille tarkoitetuissa) käytännön ohjeissa (62b–e). (Ks. myös Pekkarinen 2002: 440).

62.a. Niin kuin täsä liitto-kirjasa jokaitzen rikoxen edestä ei ole erinäistä sakkoa (*joka Suwipäivä töisä maxettava on*) taittu ulospanna; niin tule se Hallitzian hywän tahdon päälle rangaistusta kungin rikoxen jälkeen sowitta (As1796)

b. Kesä-laitumella syötettävä *lehmä on* Juhannuksen aikana härillen *laskettava*. (Almanakat 1841-46)

c. Senkaldaista maata on usein työlläs kuivata; kuitengin *on* nämät *neuvot* siinä *seurattavat* (AlmKirj1818-35)

d. Mutta *seiväs-parit ovat* niin *asetettavat*, että seiväs-pari toisella puolella tietä tulee seisomaan vastapäätä kahen seiväs-parin keskiväliä toisella puolella. (OVS1837-2-3)

e. Eikä nimitetä siitäkään, mitenkä mainittu tien-teko käypi laatuun mettäisellä ja mättäisellä maalla, josta puut luonnollisesti olisivat, juuriaan myöden, pois *hakattavat,* ja mättäät pois revittävät, maan tasottamiseksi; mutta josa puitten juuret taitaisivat pahasti kannatella aita-siltaa. (OVS1837-2-3)

Edellisten esimerkkien kanssa samantapaisia ovat myös murreaineistossa yleiset tapoja ja sosiaalisten normeja ilmaisevat välttämättömyysrakenteet. Nekin osoittavat, että välttämättömyysrakenne kielentää sellaisia perimätiedon välittämiä hyväksi havaittuja käytänteitä, jotka usein kiteytyvät käytännössä pakoiksi.

63.a. se [tanssiraha] se *ol* enissä *annettava* ei sitä ilman suanum männä toesen, rouvvoo pyörittelemää se *ol' maksettava* Uukuniemi MA

b. kylä se semmonen kuri silloin oli että *s_oli toteltava lupa pyyrettävä* [kun lähti jonnekin] (Kankaanpää MA)

c. mutta kun *ne oli joka viikko tehtävä* niin ne tulo väkisin tehtyä (Tammela MA)

Välttämättömyysrakenteen semanttis-pragmaattista lähtökohtaa ei voi pelkistää yhteen, spesifiin leksikaaliseen kontekstiin, vaan se hajoaa moneksi. Sen kieliopillistumisen lähtökohtana on praktinen välttämättömyys, joka voi jo itsessään johtua monenlaisista syistä. Siksi välttämättömyysrakenne on jo alkujaan voinut lähteä kieliopillistumaan niin dynaamisen kuin deonttisenkin välttämättömyyden suuntaan.

Jos välttämättömyysrakenteen ajatellaan kieliopillistuneen sellaisesta kontekstista, jossa jotain (elotonta tai persoonatonta) tarkoitetta luonnehditaan toiminnan päätepisteen kannalta, on helppo selittää myös rakenteen leviäminen intransitiivisiin verbeihin. Välttämättömyysrakenteen yleisimpinä intransitiivisena pääverbinä on aineistoissani joko liikeverbi tai *olla*-verbi. Välimatka lähtökontekstista näihin yhteyksiin ei kummassakaan tapauksessa ole pitkä. Liikeverbit ovat samalla tavalla suuntaisia, tiettyyn päämäärään tähtääviä kuin finaaliset välttämättömyysrakenteetkin. Välttämättömyysrakenteen yleisyys predikatiivilauseessa (Keittiön *on oltava puhdas*) puolestaan liittyy rakenteen alkuperäiseen luonnehtivaan tehtävään.

10.5.5 Välttämättömyysrakenteen syntaktinen uudelleenjäsentyminen

Välttämättömyysrakenteen kieliopillistuminen predikatiivikonstruktiosta verbiliitoksi on myös syntaktisen uudelleenjäsennyksen tulos. Predikatiivirakenteen alkuperäinen subjekti on jäsentynyt objektiksi eli se on menettänyt subjektiominaisuuksiaan (esim. kykynsä laukaista kongruenssi) ja saanut tilalle objektin ominaisuuksia (esim. partitiivin sijanmerkinnän). Uudelleenjäsennys mahdollistaa koko rakenteen hahmottumisen toisin. Koska objektiksi muuttunut subjekti ei enää ole sillä tavoin pakollinen osa rakennetta kuin subjekti on predikatiivikonstruktiosta, rakenteen voi muodostaa myös intransitiiviverbeistä. Ikola havainnollistaa (1959) uudelleenjäsennystä sellaisilla esimerkeillä kuin 64a ja 64b[41].

[41] Ikola havainnollistaa muutosta yksikön toisen persoonan esimerkillä *Sinä olet pelastettava*. Olen muuttanut sen monikolliseksi, jotta myös partisiipin lukukongruenssi tulisi esiin.

64a. Te olette pelastettavat

subjekti kopula predikatiivi

b. Teidät [on pelastettava]

objekti verbiliitto

Esimerkit 64a ja b tuovat uudelleenjäsennyksen selvimmin ilmi. Lähtötilannetta havainnollistavan esimerkin subjekti edustaa prototyyppistä subjektia suomessa: se on verbinetinen, nominatiivisijainen, laukaisee luku- ja persoonakongruenssin verbissä ja on referentiltään inhimillinen (ks. luku 9.3.1 ja siinä mainitut lähteet). Lisäksi kongruenssi on johdonmukaisinta 1. ja 2. persoonan pronominisubjektien yhteydessä, sillä puhekielessä lukukongruenssi useimmiten puuttuu 3. persoonassa: yksikön 3. persoonan muotoja käytetään monikollisen subjektin kanssa. Persoonapronominit täyttävät siis subjektikriteerit parhaiten. Ne osoittavat myös jäsentymisen objektiksi selkeimmin, sillä niillä on oma objektimuotonsa, *-t*-akkusatiivi. Kun jäsentymistä subjektista objektiksi havainnollistetaan persoonapronomineilla, muutos näyttää suurelta.

Todellisuudessa välttämättömyysrakenteen alkuperäisen subjektin jäsentyminen objektiksi ei kuitenkaan ole ollut näin dramaattinen muutos. Jo Ikola (1959) arvelee, että muutos on todennäköisesti kolmannen persoonan välittämä. Muutoksen lähtökohta on tätäkin yksinkertaisempi, sillä jo alkuperäisessä predikatiivilauseessa on ollut subjektina sellainen kolmaspersoonainen ja lähes yksinomaan elotontarkoitteinen olio kuin mahdollisuusrakenteen ja nesessiiviverbikonstruktionkin alkuperäisen subjektin on oletettu olleen (ks. Laitinen 1992; tämän tutkimuksen luku 9.2.2). Koska esimerkin 64a kaltaisia persoonapronominisubjekteja ei ole esiintynyt, niin rakenne on jo alkujaan ollut yksipersoonainen. Yhtä[42] lukuunottamatta kaikki murreaineiston kongruenssitapaukset ovat kolmaspersoonaisia. Murreaineistossa lukukongruenssi näkyy vain partisiipin monikollisuutena, apuverbi on yksiköllinen (65a–c). 1800-

[42]Ainoa esimerkki on Sääksmäeltä (*minä ensi kerran olin, se sano, nyt* ***te olette leikattava****;* LA). Samalta kielenoppaalta on myös toinen persoonataivutusta osoittava esimerkki, jossa *hän*-pronomini on nominatiivi- eikä akkusatiivisijainen: *s_oli nin kovat, sitte määräykset antanun näillem mun, tällev vävylleni ja tyttärelleni että niin, että heitin on sitte* ***hän*** *lopullisestis sitte ni, hoirettava, että*. Esimerkit ovat siltä ydinalueelta, jossa passiivin objekti esiintyy yleensäkin nominatiivissa (*minä tuodaan tänne autolla*). Lehtinen (1985) on osoittanut nämä nuoriksi: ne eivät ole vanhan persoonallisen passiivin jatkajia niin kuin joskus on oletettu. Lehtinen selittää nominatiivin osoittavan pronominin nimenomaan objektiksi, sillä persoonapronominien akkusatiivimuoto on läntisillä alueilla *n*-päätteinen, ja erottuisi liikaa passiivin muista nominatiivimuotoisista objekteista. Samasta syystä voi selittyä myös persoonapronominin nominatiivisijaisuus ja kongruenssi: yksipersoonaisen lauseen *n*-päätteinen sekoittuisi rakenteen genetiivisubjektiin (*teidän on leikattava; (heitin) on hänen* hoidettava).

luvun sanomalehdissä ja kieliopeissa sen sijaan on esimerkkejä myös välttämättömyysrakenteen apuverbin kongruenssista (65c ja d, ks. myös alaluvun 10.6 esimerkkejä).

65.a. *Ne* [lääkkeet] *oli* kirkolta asti *hajettavat* (Haapavesi, MA)

b. Ne kun *suolet oli puhistettavat halottavat* ja sitte *pestävät* enne kuin peäs keittämmään (Juuka, MA)

c. *ne* [niityt] *ol'* voan viitakkeella *niitettävät* ja, sieltä haravalla, kohoteltava ja hajoteltava (Sonkajärvi MA)

d. Muistettava on: 1:ski että *kaikki sanat* ja *sananparret ovat käännet-tävät* ruotsiksi, elikkä heidän tarkoituksensa *selitettävät.* (SMTR1847-10-4)

e. Lapset *ovat luetettavat* (Setälä 1880.)

Sitä, että alkuperäinen subjektin on jo alkujaan ollut kolmaspersoonainen ja elotontarkoitteinen, osoittaa myös se, että aineistoissa on vain muutama esimerkki persoonapronominien akkusatiiviobjekti. Murreaineistossa niitä ei ollut yhtään ja Aamulehden aineistossakin vain viisi. Harvinaisuudestaan huolimatta esimerkkien 66a–b tapaiset persoonapronominiobjektit osoittavat kuitenkin selvästi, että alkuperäinen subjekti analysoidaan objektiksi.

66.a. Formulakisoissa kilpailijan voi ohittaa, mutta viihteen areenalla ***hänet*** *on eliminoitava.* (AL)

b. Jos taistelija palelee, ***hänet*** *on saatava* liikkeelle (AL)

Uudelleenjäsennys (S > O) on mahdollistanut myös välttämättömyysrakenteen partitiiviobjektin. Ainakaan murreaineistossa partitiiviobjekti ei kuitenkaan ole yleinen, sillä enemmistö transitiivisista välttämättömyysrakenteista (n. 90 %) saa nominatiiviobjektin. *Tehdä*-verbistä muodostetut välttämättömyysrakenteet saavat nominatiiviobjektin 80 %:ssa kaikista tapauksista, *saada* yli 90 %:ssa ja *ottaa*-verbistä muodostetut kahdessa kolmasosassa.

Koska sekä t-akkusatiivi- että partitiiviobjektit ovat harvinaisia, välttämättömyysrakenteen alkuperäisen subjektin jäsentyminen objektiksi tulee ilmi siis lähinnä siinä, että se on menettänyt kykynsä laukaista kongruenssin. Lisäksi se ilmenee siten, että uudelleenjäsennys on mahdollistanut rakenteen muodostamisen intransitiiviverbeistä: nyt välttämättömyysrakenteen voi muodostaa myös predikatiivirakenteesta.

Osa välttämättömyysrakenteen syntaktista uudelleenjäsennystä on myös se, että alkujaan partisiipin genetiivisubjekti hahmotetaan koko rakenteen subjektiksi. Kuten mahdollisuusrakenteen genetiivisubjektia käsitellessä oli esillä, välttämättömyysrakenteen genetiivisubjektin voi lukea finiittiverbikonstruktion subjektiksi. Historiallisesti finiittiverbikonstruktioiden genetiivisubjekti selittyy useassa tapauksessa datiivisen, tulosijaisen merkityksen kautta (mm. Laitinen 1992; T. Itkonen 1975; Ikola 1959; Saukkonen 1986, 1966).

Välttämättömyysrakenteen genetiivisubjektille ei kuitenkaan ole oletettu vaihetta, jolloin se olisi ollut datiivinen. Ikola (1959: 40) ja Iso-Koivisto (1989) ovat esittäneet, että välttämättömyysrakenteen genetiivisubjekti on syntynyt analogisesti nesessiiviverbikonstruktion tarjoaman mallin mukaan. Pelkän analogian vaikutuksesta välttämättömyysrakenne ei kuitenkaan ole genetiivisubjektiaan saanut, koska TAVA-partisiippi saa genetiivisubjektin muissakin yhteyksissä. Murreaineiston genetiivisubjektillisten välttämättömyysrakenteiden tarkastelun yhteydessä tuli ilmi, että ne muistuttavat agenttirakenteita sillä tavoin, että genetiivisubjekti on usein finiittiverbin jäljessä, eikä teemapaikalla.

67.a. Se terveöshän se määräsi että kö hyvi huonoksi meni niin, sillohan niistä tääty palijo, enemmäm maksaav vae, kyllä se, kyllä se tavallaan tuntu niin- kö se oesi huutokaoppall- että ihimi... ihimisen se vanha ihminen jolta työkyky mennee ja ei oom mittää omasuutta niin *se on* ***toesten*** *hoijettava* ja sillä laella miten se on se laki sillom määrätty. (Kestilä LA)

b. nuuvvemiehiil ol kaik [kaikilla] kukkaset rinnas [häissä] ja *se ol* ***kaasui*** [kaasojen] *pantava* (Viipurin mlk. MA)

Agenttirakenteiden perusteella genetiivisubjektin tarkoitteena on alkujaan ollut esimerkkien tapainen geneerinen ihmisryhmä. Subjektimaisemmaksi rakenteen genetiivisubjekti alkoi kehittyä vasta, kun sillä tuli mahdolliseksi viitata spesifiseen henkilöön kuten puheaktipersoonaan. Nämä hakeutuvat verbinjälkeiseltä ”hallussapitäjän” paikalta verbinetiselle tyypilliselle subjektin paikalle. Aamulehden aineistossa genetiivisubjekti on tavallisimmin teemapaikalla.

10.5.6 Mistä *se*- ekspletiivi tuli välttämättömyysrakenteiden yhteyteen?

Varovaisestikin arvioiden lähes neljäsosassa murreaineistoni välttämättömyysrakennelauseista oli teemapaikalla *se*-ekspletiivi. Se on siis huomattavasti yleisempi kuin esimerkiksi genetiivisubjekti. Tästä syystä kertaan ja tarkennan jo lausekontekstin yhteydessä esittämääni selitystä siitä, miten ekspletiivinen *se* on kiteytynyt välttämättömyysrakenteen yhteyteen. *Se*-ekspletiivin kieliopillistuminen sinällään vaatisi oman tutkimuksensa aihe.

Murreaineistostani selvästi erottuva kuvio on se, että välttämättömyysrakennelauseiden teemapaikalla on useimmiten *se* (tai *siinä*). Tätä havainnollistaa seuraava asetelma.

Asetelma 10.1: Välttämättömyysrakennelauseiden teemapaikka

	Teema-paikka	
	se	oli otettava pois
kaura-ahos nii,	se	oli puitava sitten sillä tavalla
hevosilla	se	ol se tie tehtävä
	siinä	ol' se ovi nostallettava
minunhan	se	oli tehtävä
	se	oli kaadettava ne puut
	se	o mentävä ny

Välttämättömyysrakenteen kieliopillistumisen lähtökohtana olleessa predikatiivikonstruktiossa on partisiippiverbinä voinut olla alun perin vain transitiiviverbi. Välttämättömyysrakenne on levinnyt intransitiiviverbeihin vasta alkuperäisen subjektin jäsennyttyä objektiksi. Intransitiivisissa rakenteissa on voitu analogisesti alkaa käyttää teemapaikalla nominatiivisijaista *se*-muotoa objektiksi hahmotetun elementin tilalla. Näin transitiivi- ja intransitiivitapaukset ovat muodoltaan symmetrisiä:

68. Se (esim. työ) on tehtävä. : Se on lähdettävä.

Koska *se*-ekspletiivi on tullut välttämättömyysrakenteeseen objektitarkoitteeseen viittaavan *se*-pronominin tarjoaman mallin mukaan, selittyy myös se, miksi välttämättömyysrakenteessa on nimenomaan nominatiivisijainen ekspletiivi, eikä partitiivisijainen *sitä*. Välttämättömyysrakenteen objekti on alkujaan ollut subjekti ja siksi nominatiivisijainen. Kuten edellä totesin, partitiiviobjektit ovat edelleen välttämättömyysrakenteella harvinaisia. Samasta syystä myös nesessiiviverbikonstruktion yhteydessä usein esiintyvä ekspletiivi on nominatiivisijainen, sillä niiden objektien on niin ikään oletettu olleen alkujaan subjekteja.

Yhtenä kontekstina, jossa *se*-pronomini on voinut hahmottua pronominin asemesta ekspletiiviksi voi pitää eteenpäin lohkeavia rakenteita. Karhu (1994) on todennut lohkeamien muodostavan jatkumon, jonka toisessa päässä alkuasemaisesta pronominista voi puhua jo eksple-

tiivinä. Lauseenalkuisen *se*-pronominin referentiaalisuus ei lohkeamissa ole siinä mielessä kovin voimakasta, että samaan referenttiin viittaa lisäksi lausumassa myöhemmin tuleva NP. Alkuasemainen *se* on siis ikään kuin vapaa viittaamisesta muihin tehtäviin: sen sijaan, että se hahmotettaisiin osaksi kahteen paikkaan lohjennutta subjektia tai objektia, se on voinut partikkelistua. Tällainen lähtökohta muistuttaisi Laitisen kuvaamaa (2004) kehitystä, jossa logoforinen *hän*-pronomini on kieliopillistunut *-hAn* -liitepartikkeliksi. (Ks. myös Forsberg (2006) *tuo*-partikkelin kehittymisestä).

Raja lauseenalkuisen objektiin viittaavan *se*-pronominin ja ekspletiivin välillä on alkujaankin ollut liukuva, sillä pronominilla voi viitata hyvin yleisesti.

Se-ekspletiivin kehittyminen noudattaa sitä typologista tendenssiä, että ekspletiivit ovat syntyneet demonstratiivipronomineista kieliopillistumalla (Diessel 1999). Suomalaiset keskusteluntutkijat ovat osoittaneet, että myös deiktisessä peruskäytössään demonstratiivien merkitykset liittyvät ennen muuta vuorovaikutustilanteen jäsentämiseen (Laury 1997, 1998; Seppänen 1998; Etelämäki 2006). Koska demonstratiiveilla on vuorovaikutusta jäsentävä perusluonne, on varsin ymmärrettävää, että ne kehittyvät edelleen puhujan asenteita ilmaiseviksi partikkeleiksi. Välttämättömyysrakenne on yksi konteksti, jossa *se*-pronominin partikkelistuminen voi alkaa.

Kieliopillistumisen kannalta välttämättömyysrakenteen yhteyteen kiteytynyt ekspletiivinen *se* osoittaa, että kieliopillistumisessa ei ole kyse pelkästään *olla*-verbin ja TAVA-partisiipin kehittymisestä verbiliitoksi, vaan sellaisesta konstruktioitumisesta, joka koskee lisäksi sitä syntaktista rakennetta, jossa nämä esiintyvät.

10.6 Välttämättömyysrakenteen ekspansio kirjakieleen ja sen syyt

Tässä luvussa teen katsauksen välttämättömyysrakenteen kirjakieliseen kehitykseen ja sen taustoihin[43]. Kuten edellisissä luvuissa havaitsimme, välttämättömyysrakenteen kieliopillistuminen kirjakielessä on edennyt eri suuntaan kuin puhekielessä. Pyrkimyksenäni on selvittää miksi. Pohdin myös syitä siihen, että välttämättömyysrakenteessa on lyhyessä ajassa muodostunut kirjakielen yleisin välttämättömyyden ilmaisukeino.

Edellä olen maininnut, että välttämättömyysrakenne on pisimmälle kieliopillistunut verbiliitto, mutta toisaalta sekä muotonsa että merkityksensä perusteella nuori konstruktio. Sen nuoresta iästä kertoo myös sen kirjakielisen historian lyhyys. Välttämättömyysrakennetta ei nimittäin esiinny vanhimmassa kirjasuomessa (ks. lukua 6). Syy tähän paljastuu välttämättömyysrakenteen alueellista levikkiä tarkastelemalla: se lähes puuttuu lounaismurteista, joihin

[43]Tämän jakson esiaste on artikkelini ”Murteiden sopupeli” (Pekkarinen 2002).

vanhin kirjasuomi pitkälti pohjautuu (ks. Taulukko 10.6. luvussa 10.5.2; myös Iso-Koivisto 1989).

Välttämättömyysrakenteen ensiesiintymät ovat 1700-luvulta, ja vielä 1800-luvullakin se oli rakenteeltaan predikatiivilauseen kaltainen sikäli, että sen nykyinen objekti laukaisi kongruenssin. Välttämättömyysrakenteiksi tulkittavia tapauksia alkoi esiintyä 1700-luvulla etenkin ohjeita sisältävissä teksteissä kuten Gaddin (1768) yrttien kasvatusoppaassa ja Almanakan ohjeita sisältävissä osioissa (69a) (ks. tarkemmin Pekkarinen 2002 ja tämän tutkimuksen luku 10.5.4). Ennen 1800-luvun puoliväliä välttämättömyysrakenne ei kuitenkaan ollut vielä erityisen yleinen. Esimerkiksi 1800-luvun alkupuolen Oulun Viikkosanomissa *olla*-verbin ja TAVA-partisiipin liitto ilmaisi useammin vielä mahdollisuutta tai pelkkää passiivia kuin välttämättömyyttä (ks. lukua 6.3.2 s. 110–112), vaikka välttämättömyysrakenteen tapaisiakin rakenteita esiintyi (69b–c, ks. myös esimerkit s. 112)

69.a. Sitte kuin Neva on ojittu, ja vesi on poisjuosnut, pitää peräänkatzottaman misä seuravainen *työ on aljettava* (Alm1818-36)

b. Ne vaativat hyvästi muokattua ja lannotettua maata, ja niitä ei saa panna syvään; mutta 3 eli 4 joka reikään; ja *ne ovat* usiammasti *mullattavat* kuin tavallinen perunan-kylvö, varsin kuivina kesinä. (OVS1833-1)

c. Jos löytyy karjassa sonni, niin *se on* välttämättömästi *talutettava;* jos on ilkiä ja paha-kurinen, niin pois-leikataan yhestä korvasta palainen, ja niin kauvan kuin tämä hoava vuotaapi eli on avonainen, niin se kulkoopi kauniisti kuin lammas.(OVS-1833)

Sen sijaan Suomettaressa yhdistelmällä oli jo lähes yksinomaan välttämättömyyden merkitys. Välttämättömyysrakenteen yleistyminen selittyy osin sillä, että sen vakiintuminen kirjakieleen liittyy aikaan, jolloin kirjakielen vanhaa läntistä murrepohjaa tietoisesti laajennettiin ja siihen otettiin aineksia myös itämurteista. Suomettaren perustajajäsenistä Ahlqvist, Europaeus ja Tikkanen olivat kotoisin välttämättömyysrakenteen ydinalueelta, savolaismurteiden alueelta.

70.a. Muistettava on: 1:ski että *kaikki sanat* ja *sananparret ovat käännettävät* ruotsiksi, elikkä heidän tarkoituksensa *selitettävät,* joko Ruotsin taikka Suomen kielellä, niin myös *lauseet,* paitsi merkintö sanoja, *näytettävät* siinä puheessa, jossa maalla heitä kuullaan; 2:ksi että pitäjä elikkä pitäjät, joissa lähettäjä on kuullut sanat, on nimittämi nen; 3:ksi ettei ole' aikaa määrättynä lähettämiselle; mutta jos sama sana usialta tulee, niin saa ensiksi lähettänyt palkinnon; 4:ksi että maalla asuvaisten on antaminen tietä' mihin palkinto tulee lähetettä väksi. (SMTR1847-10-4)

b. Ainoastansa siitä syystä, että Kalevalan esipuheessa, Mehiläisessä 1836 Loka- ja Marras-kuulta ja Kallavedessä N:o 3, 1845, *ovat perustukset etsittävät* Lönnrotilta käytetylle muukalaistapaisien laulu jensa mitalle, on hän niitä lu'etellut yles, mutta ei suinkaan, kuin ei olisi hänellä vakaa selko nykymitassa. (SMTR1847-19-1

c. Jos esim. sel'än paikkakunnassa *olisi äännettävä* seljän, niin äännetään j siinä paikassa kuin sen olla' pitää, katsottakoon se kumpaiseen puoleen hyvänsä kuuluvaksi.(SMTR1847-46-3)

Kuten yllä olevien esimerkkien kongruenssi osoittaa, välttämättömyysrakenne jäsentyy Suomettaressa vielä predikatiivikonstruktion tavoin. Esimerkkien 71a–c tapaisia intransitiivisia tapauksia Suomettaressa on vain muutama (esimerkiksi nykykielen yleisimmästä pääverbistä *oltava* on Suomettaren aineistossani vain 3 esimerkkiä, pääverbeistä *tultava* vain yksi (71c) ja *mentävä* vain yksi epävarma tapaus).

71.a. Ensiksi ei ole' kirjoitustapa, niinkuin sen kansalta luettavassa kirjassa *olisi oltava,* kevyt juokseva ja herkkä ymmärtää', jonkalaisna sen löydämme esim. Almqvistin, Berzeliuksen, Mellinin ja muiden rahvaalle toimittamissa kirjoissa. (SMTR1847-10-2)

b. Kuinka monta juopumus- ja muuta rikosta eikö heidän kauttansa syntyisi? ja eikö kirjakaupasta, *jonka on oltava* sivistyksen ja valon levittäjänä, näin tulisi pahennuksen loppumatoin lähde? (SMTR1848-41-2)

c. *Tietomiesten on tultava* europallisista tietomiehistä paljaiksi Suomen tietomiehiksi; yleisesti ihmeellisen valistuksen muoto on muutettava ja supistettava paljaaksi suomalaiseksi valistukseksi. (SMTR1848-10-2)

Välttämättömyysrakenne on siis voinut tulla kirjakieleen sen murrepohjan laajentamisen seurauksena. Se ei kuitenkaan nostattanut sellaista kiistaa kuin monet muut kirjakieleen omaksutut itäiset piirteet. Yhtenä syynä suopeuteen voi pitää sitä, että TAVA-partisiippi ei ollut mikään länsimurteille uusi tai outo muotokategoria niin kuin monet muut itäiset ilmaisukeinot. Länsimurteissa partisiipilla oli vain eri merkitys. Kuten partisiipin nominaalisen käytön tarkastelu osoitti (Osio II), se on voinut kuitenkin saada välttämättömyydenkin tulkinnan satunnaisesti pragmaattisena implikaationa. Itäsyntyisyydestään huolimatta välttämättömyysrakenne on voinut levitä helposti myös länsimurteisiin, koska kehityskululla on pohjansa itse partisiipissa.

1800-luvun lopun lehtien tarjoaman mallin lisäksi välttämättömyysrakenteen vakiintumista kirjakieleen ovat voineet edistää myös oppikirjojen ja kielioppien mallit. Kuten luvussa 1.2.2 mainitsin, välttämättömyysrakenne esitellään TAVA-partisiipin ensisijaisena käyttötapana esi-

merkiksi Setälän lauseopissa, josta näkemys välittyi esimerkiksi sitä koulukielioppinaan käyttäville vuosikymmeniksi. Välttämättömyysrakenteen yleistymistä ovat voineet edistää myös sellaiset itäsuomalaiset kirjailijat kuin Juhani Aho ja Otto Manninen. Ainakin esikuvalliseksi kielenkäyttäjäksi nostetun Ahon ilmaisuvaroihin välttämättömyysrakenne kuului. (Pekkarinen 2002.)

Välttämättömyysrakenteen ilmaantuminen kirjakieleen liittyy myös siihen, että kirjakieltä 1800-luvulla kehitettiin tietoisesti kaikilla yhteiskunnan alueilla käytettäväksi sivistyskieleksi. Vanhalle kirjasuomelle tyypillisten uskonnollisten ja lakitekstien rinnalle tuli tuolloin uusia tekstilajeja, joiden tarpeisiin omaksuttiin erilaisia ilmaisukeinoja. Välttämöttämyysrakenteen esiintymämäärien räjähdysmaista kasvua mikään edellä mainituista syistä ei kuitenkaan selitä. Kuten olen jo useaan otteeseen maininnut, se on nykyään kirjakielen ylivoimaisesti yleisin välttämättömyyden ilmaisukeino. Sen yleistyminen kirjakielessä kytkeytyy myös siihen, mitä kieliopissa muualla samaan aikaan on tapahtunut. Katsaus välttämättömyysrakenteen käyttökonteksteihin sanomalehtiaineistossa osoitti, että genetiivisubjektillinen rakenne on yleinen etenkin intransitiivisessa lausekehyksessä ja subjektin tarkoite niissä usein eloton.Toisin sanoen välttämättömyysrakennetta käytetään kirjakielessä juuri niissä konteksteissa, joissa nesessiiviverbikonstruktiolla oli puheessa nominatiivisubjekti (vrt. Laitinen 1992). Voi olla, että sen yleistyminen liittyy siihen, että kun kyseistä nesessiiviverbikonstruktiota alettiin pitää norminvastaisena, valittiin predikaatiksi mieluummin välttämättömyysrakenne, jolla ei alkujaankaan ollut nominatiivisubjektia.

Syy välttämättömyysrakenteen yleisyyteen voi piillä myös sen passiivimuotoisuudessa. Koska nesessiiviverbit eivät passivoidu, passiivia edellyttävissä konteksteissa on valittu mieluummin passiivin tunnuksen eksplisiittisesti sisältävä konstruktio kuin passiivin tehtävissä toimiva nollapersoonakonstruktio.

IV TULOKSIA JA PÄÄTELMIÄ

11 KIELIOPILLISTUMISEN MONIULOTTEISUUS

Tutkimukseni johdannossa asetin työlle kolme päätavoitetta: (1) kartoittaa ja kuvata suomen TAVA-partisiipin käyttöä, (2) selvittää, millä ehdoin se saa modaalisen tulkinnan ja (3) selvittää mahdollisuusrakenteen ja välttämättömyysrakenteen kieliopillistumista nykyisiin muotoihinsa ja tehtäviinsä.

Kahteen ensimmäiseen tavoitteeseen olen pyrkinyt vastaamaan työni II osiossa. Tutkimukseni tarjoaa runsaasti uutta tietoa TAVA-partisiipista, jota on aikaisemmin tutkittu varsin vähän. Samalla se korjaa monia perusteettomia käsityksiä siitä. TAVA-partisiippi ei muodosta symmetristä paria sen kummemmin aktiivin VA-partisiipin kuin TU-partisiipinkaan kanssa. TAVA-partisiippi ei ole pelkästään VA-partisiipin passiivimuoto, vaan oma itsenäinen verbinmuotonsa, jolla on omat, erilliset käyttökontekstinsa. Työni osoittaa, että partisiippeja tulisi käsitellä niiden omista lähtökohdista ja käyttökonteksteista käsin niin kuin infinitiivejäkin on ollut tapana kuvata. TAVA-partisiippi on samalla tapaa monimerkityksinen ja -käyttöinen kuin esimerkiksi A-infinitiivi, ja nämä kaksi toimivatkin usein samoissa tehtävissä. Siksi sen kuvaus olisi antoisampaa esitellä konstruktioittain eikä edes yrittää luoda yhtenäistä tehtävää, saati sitten käsitellä sitä suhteessa aktiivin tai menneen ajan partisiipiin.

TAVA-partisiipin eri käyttötapojen tarkastelu luvuissa 4–6 osoitti, että sen tulkinta on sidoksissa rakenteeseen ja kontekstiin. Sen kulloinenkin merkitys täsmentyy niin monien kontekstitekijöiden vaikutuksesta, että on vaikea edes antaa mitään koko TAVA-partisiippikategoriaa luonnehtivaa yleismerkitystä. Tässä suhteessa sen nimittäminen väljästi ”menemättömän ajan passiivin partisiipiksi” on hyväksyttävää. Nimitys kuitenkin korostaa partisiipin suhdetta aikaan, vaikka TAVA-partisiippi saa harvoin aikaan sidoksisen tulkinnan. Temporaalinen merkitys sopii lähinnä etumääritteinä toimiviin TAVA-partisiippeihin. Myös essiivisellä ja translatiivisella partisiipilla on aikasidos, koska essiivi ilmaisee samaan aikaan ja translatiivi myöhemmin tehtävää. Näillä konstruktioilla on kuitenkin muita, temporaalisuutta keskeisempiä merkityksiä, kuten tarkoituksen ilmaiseminen. TAVA-partisiipin muut käytöt (esimerkiksi sen käyttö predikatiivina ja substantiivina) ovat lähinnä ajattomia. Parhaiten sitä voisi kenties kuvata *geneeriseksi*, sillä sen useimmat käyttötavat ovat monella tasolla yleistäviä.

TAVA-partisiipin käyttökontekstien empiirinen analyysi murtaa myös käsityksen sen modaalisuudesta. TAVA-partisiippi itsessään ei ole modaalinen, vaan sen modaaliset mahdollisuuden ja välttämättömyyden tulkinnat ovat kontekstisidonnaisia niin kuin sen ei-modaaliset tulkinnatkin. Tutkimukseni toisen päätavoitteen mukaisesti olen pyrkinyt erittelemään näitä kontekstitekijöitä. Nähdäkseni modaalisen tulkinnan mahdollistaa se, että TAVA-partisiipin merkitykseen kuuluu implisiittinen henkilökokija, jonka eksplisiittisenä koodauksena voi pitää passiivin tunnusta. Partisiippi saa modaalisen tulkinnan aina kun sen ilmaisemaa toimintaa

tarkastellaan subjektiivisesti tämän useimmiten spesifioimattoman persoonan kannalta. Tämän vuoksi esimerkiksi kontekstista irrallisille etumäärite-esimerkeille voi hyvin kuvitella modaalisen tulkinnan, vaikka kontekstissa se ei nouse esiin.

Olen tutkimuksessani tarkastellut TAVA-partisiipin käyttöä ja tulkintoja eri aineistojen valossa. Sen tyypillisin käyttö eroaa kussakin aineistossa siinä määrin, että on tarpeen pohtia, kertooko analyysi enemmän itse aineiston kuin partisiipin ominaislaadusta. Toisaalta monen eri aineiston rinnakkainen tarkastelu vahvistaa kuvaa TAVA-partisiipin kameleonttimaisesta luonteesta. Sen merkitys joustaa niin, että se sopii niin monenlaisiin kirja- kuin puhekielenkin tarpeisiin.

Oman ulottuvuutensa TAVA-partisiipin historiaan tuo sen käytön tarkastelu ennen 1900-lukua kirjoitetuista teksteistä. Vanhan kirjasuomen ja varhaisnykysuomen aineistojen tarkastelu osoitti, miten partisiippi on sopinut käännösvastineeksi sellaisiinkin rakenteisiin, jotka eivät ole jääneet elämään nykykieleen. Sen kirjakielisen käytön historia ja vaikutus nykykielen konstruktioiden kehitykseen jäi tutkimuksessani kuitenkin vähälle huomiolle ja vaatisi oman erillisen selvityksensä. Tutkimukseni on osoittanut myös, miten kipeästi kielentutkimuksen korpukset kaipaavat aineistoa 1900-luvun alkupuolelta.

Olen pitkin matkaa nostanut esiin myös lisätutkimusta vaativia aiheita. Monet tutkimuksessani esittelemäni konstruktiot ansaitsisivat oman, huomattavasti laajemman käsittelynsä. Tällaisina voi tässä vielä mainita edellä mainittujen vanhan kirjasuomen konstruktioiden lisäksi esimerkiksi translatiivisen TAVA-partisiipin kehittymisen finaalisesta modaaliseksi.

Tutkimukseni metodisena tavoitteena oli testata, mitä valitsemillani aineistoilla, etenkin laajoista murrekokoelmista kootulla aineistolla, voi tehdä. Mitä niiden avulla voi saada selville esimerkiksi kieliopillisten rakenteiden kehityksestä? Tähän vastaa työni III osio, jossa olen selvittänyt kolmannen päätavoitteeni mukaisesti mahdollisuus- ja välttämättömyysrakenteen kieliopillistumista. Mahdollisuus- ja välttämättömyysrakenteen kehittyminen voidaan nähdä tapauksina, joissa TAVA-partisiipin kontekstuaalinen modaalinen merkitys on vakiintunut sen ja *olla*-verbin muodostamien konstruktioiden merkitykseksi. Olen osoittanut, miten etsimällä etenkin murreaineistosta toistuvia kuvioita voi päästä kiinni niihin konteksteihin, joista kieliopillistuminen on lähtenyt liikkeelle.

Olen käyttänyt tutkimukseni kohteena ollutta TAVA-partisiippia ”ikkunana kieleen, kielijärjestelmään ja sen jatkuvaan kehitykseen, uudelleenjärjestäytymiseen ja muotoutumiseen” (J. Leino 2003: 324) . Kieliopillistumisteorian keskeisiin taustaoletuksiin kuuluu, että kielioppi on jatkuvasti muotoutuva järjestelmä. Kieliopillistumista teorioiva tutkimus pyrkii löytämään tämän muotoutumisen yleisiä periaatteita. Kuten tämäkin tutkimus on osoittanut, yksit-

täiset kieliopillistumismuutokset ovat kompleksisia eikä mikään yksityiskohtainen teoria voi millään kattaa kaikkia yksittäisiä ilmiöitä. Teoreettinen ja empiirinen tutkimus eivät siis kohtaa helposti. Kieliopillistumistutkimuksen ongelma on ollut, että yksittäisten ilmiöiden kehittymistä on tarkasteltu ikään kuin tyhjiössä. Suhdetta toisiin konstruktioihin on tarkasteltu yksipuolisesti kieliopillistumispolulla peräkkäin kulkevien konstruktioiden ketjuna. Kun yksi konstruktio kehittyy uusiin tehtäviin, aukkoa täyttämään vanhaan tehtävään tulee tämän näkemyksen mukaan uusi konstruktio. Muutosten esittäminen peräkkäisinä ei ota myöskään huomioon niiden yhtäaikaisuutta. Kieliopillistumisen yhtenä motivaationa pidetty selvennyksen tarvekin osoittaa, ettei uusi muoto kehity aivan samaan funktioon kuin entinen, vaan lohkaisee sen merkitysalasta tietyn osan.

Kuten jo luvussa 2.1 esitin, kieliopillistumistutkimusta voi perustellusti kritisoida kielellisten muutosprosessien yksinkertaistamisesta. Toisaalta kieliopillistumistutkimukselle esitetyt vaatimukset tuntuvat joskus kohtuuttomiltakin. Esimerkkinä voi käyttää vaikkapa luvussa 10 tarkastelemaani välttämättömyysrakenteen kieliopillistumista. Sen kehitystä selvittäessäni olen pyrkinyt (aineistoni määräämissä rajoissa) ottamaan huomioon laajasti sekä rakenteen muodon että sen merkityksen. Olen tarkastellut sen käyttöä ja kehitystä erikseen puhe- ja kirjakielessä ja osoittanut, että kirjakielessä se on kehittynyt eri suuntaan. Olen pyrkinyt ottamaan jossain määrin huomioon myös sen, miten muiden välttämättömyyden ilmaisukeinojen muutokset ovat vaikuttaneet sen kehitykseen. Tästä huolimatta kuva välttämättömyysrakenteen kieliopillistumisesta jää aukkoiseksi. Tämän tutkimuksen rajoihin ei mahtunut esimerkiksi mahdollinen kielikontaktien vaikutus: välttämättömyysrakennehan on itämurteissa yleisin, ja venäjässä on samantapainen infiniittinen välttämättömyyttä ilmaiseva rakenne. Normitetun kirjakielen yleisimmäksi välttämättömyyden ilmaisukeinoksi välttämättömyysrakenne on vakiintunut 1900-luvulla, josta on varsin vähän aineistoa tarjolla.

Joidenkin tutkijoiden mukaan kieliopillistumisen periaatteiden ja typologisten tendenssien selvittäminen mahdollistaa yksittäisten kieliopillistumisilmiöiden ennustamisen (mm. Lehmann 2002). Jossain määrin tämä onkin mahdollista. Esimerkiksi mahdollisuusrakenteen voisi olettaa kehittyvän välttämättömyysrakenteen tapaiseksi yksipersoonaiseksi liittomuodoksi, sen subjektin jäsentyvän objektiksi ja genetiivisubjektin ottavan verbinetisen paikan. Luvussa 9 esittelinkin merkkejä tällaisesta kehityksestä. Samoin voisi olettaa TAVISSA-partisiipin yleistyvän mahdollisuutta merkitseväksi etumääritteeksi monitulkintaisen TAVA-partisiipin sijaan, varsinkin kun TAVA-partisiipin ensisijaiseksi modaalitulkinnaksi on vahvistumassa välttämättömyyden merkitys.

Kieliopillistuminen on kuitenkin niin kompleksinen prosessi ja sen toteutuminen niin monien tekijöiden summa, että ennustettavuus on vähintäänkin kyseenalaista. Kehitys voi erilaisista syistä pysähtyä johonkin vaiheeseen, hiipua pois tai muuttaa suuntaansa. Mahdollisuusra-

kenteen syntaktisen uudelleenjäsennyksen voisi hyvinkin pysäyttää esimerkiksi se, ettei lopputulos olisi vallitsevan normin mukainen.

Esimerkin kielen normittamisen mahdollisesta vaikutuksesta kieliopillistumiseen tarjoaa myös välttämättömyysrakenteen kehitys. Luvussa 10.6 esitin, että sen huomattava yleisyys kirjakielessä saattaisi selittyä ainakin osin nesessiiviverbikonstruktion subjektin sijanmerkintää koskevan normin muodostumisesta. Ongelmatapauksissa on helpompi käyttää nesessiiviverbikonstruktion asemesta välttämättömyysrakennetta, jolla ei ilmeisesti ole ollut koskaan nominatiivisubjektia.

Tämä ei tarkoita sitä, että tietyn konstruktion valinta olisi tietoinen valinta, päinvastoin. Kieliopillistuminen ylipäätään on tiedostamatonta: kielenkäyttäjät torjuisivat useimmiten muutokset, jos vain pystyisivät (Hopper & Traugott 2005). Tämä on syytä muistaa silloin, kun kieliopillistumista kuvataan ongelmanratkaisuna, jota motivoi kielenkäyttäjien pyrkimys ekspressiivisyyteen tai selventämiseen. Kuvausmetaforiikan dynaamisuudesta huolimatta kieliopillistuminen ei edellytä oletusta kielenkäyttäjien tietoisista valinnoistaa.

Kieli on ihmisten välinen kommunikaatioväline, jonka käyttöä säätelevät kulloisenkin kommunikaatiotilanteen diskurssitarpeet, erilaiset keskustelukulttuurit ja niissä vakiintuneet konventiot. Kielioppiin kiteytyy ainesta kielenkäyttötilanteista. Juuri kielen inhimillisyys tekee kieliopillistumisesta niin ennustamatonta ja kielestä niin ehtymättömän ja alati kiinnostavan tutkimuskohteen.

LÄHTEET

AHTIA E.V. 1938: *Karjalan kielioppi. Äänne- ja sanaoppi*. Suojärvi.

ALHONIEMI, ALHO 1979: Suomen kielen *l*- ja *s*-sijojen oppositiosta. – *Sanomia. Juhlakirja Eeva-Kangasmaa Minnin 60-vuotispäiväksi 14.4.1979*, s. 89–106. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 9. Turku.

ARISTE, P. 1948: *Vadja keele grammatika*. Nõukogude soome-ugri teadused 9. Rk "Teaduslik kirjandus", Tartu.

AUWERA, JOHAN VAN DER – PLUNGIAN, VLADIMIR A. 1998: Modality's semantic map. *Linguistic typology 2* s. 79–124.

BECKER, REINHOLD VON 1824: Finsk Grammatik. Åbo. SWK 2, 1818–1832.

BLAKE, BARRY J. – BURRIDGE KATE (toim.) 2003: *Historical Linguistics 2001. Selected papers from the 15th international conference on historical linguistics, Melbourne. 13–17 August 2001*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins.

BOLINGER DWIGHT 1973: Ambient it is Meaningful Too. *Journal of Linguistics*. 1973;9:261 - 270.

BYBEE, JOAN 2003a: Mechanisms of change in grammaticalization: the role of frequency. – Richard Janda & Brian Joseph (toim.), *Handbook of Historical Linguistics* s. 602–623. Oxford: Blackwell.

--- 2003b: Cognitive processes in grammaticalization. – M. Tomasello (toim.), *The new psychology of Language, Volume II* s. 145–167. New Jersey: Lawrence Erlsbaum Associates Inc.

--- 2010: *Language*, *Usage and Cognition.* Cambridge University Press, Cambridge.

BYBEE, JOAN – HOPPER, PAUL (toim.) 2001: *Frequency and the emergence of linguistic structure*. Typological studies in language 45. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins.

BYBEE, JOAN – PERKINS, REVERE – PAGLIUCA WILLIAM 1991: Back to the Future. – Elizabeth Closs Traugott & Bernd Heine (toim.), *Approaches to grammaticalization* s. 17–55. Amsterdam: John Benjamins.

--- 1994: *The Evolution of Grammar. Tense, aspect and modality in the languages of the world.* Chicago: University of Chicago Press.

BYBEE, JOAN – SCHEIBMAN, JOANNE 1999: The effect of usage on degrees of constituency: the reduction of *don't* in English. *Linguistics 37 (4)*: 575–596.

CAMPBELL, LYLE 2001: What is wrong with grammaticalization*?* – *Language Sciences* 23(2–3) s. 113–161.

CAMPBELL, LYLE – JANDA, RICHARD 2001: Introduction: Conceptions of grammaticalization and their problems. – *Language Sciences* 23(2–3) s. 93–112.

CANNELIN, KNUT 1889: *Tutkimus Kemin kielimurteesta*. Suomi III:2.

--- 1900: Suomen kielen passivin 1:sen partisipin käytäntö. – *Virittäjä* s. 5 -

CAREY, KATHLEEN 1994: The grammaticalization of the Perfect in Old English: an account based on pragmatics and metaphor. - William Pagliuca (toim.) *Perspectives in Grammaticalization*, 103–117. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins.

COATES, JENNIFER 1983: *The semantics of the modal auxiliary*. London: Croom Helm.

CORANDE, AXEL GABR. 1861: *Utkast till Finsk Satslära.* Wiborg. SWK 5, 1851–1861.

CRAIG, COLETTE G. 1991: The ways to go in Rama. – Elizabeth Closs Traugott & Bernd Heine (toim.), *Approaches to grammaticalization.* Volume II. Amsterdam/ Philadelphia: Benjamins

CROFT, WILLIAM 2001: *Radical Construction Grammar. Syntactic Theory in Typological Perspective.* Oxford: Oxford University Press.
DAHL, ÖSTEN 2001: Inflationary effects in language and elsewhere. – Joan Bybee & Paul Hopper (toim), *Frequency and the emergence of linguistic structure.* Amsterdam: John Benjamins.
--- 2000: Egophoricity in discourse and syntax. – *Functions of Language 7.1.* s. 37–77.
DAVISON, ALICE 1980: Peculiar passives. – *Language, vol. 56* s. 42–67.
DIESSEL, HOLGER 1999: *Demonstratives. Form, function, and grammaticalization*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins.
Dietges, Ulrich 2004: Grammaticalization of the Catalan Perfect. Konferenssiesitelmä.
EKG = Mati Erelt, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajand, Kristiina Ross, Henno Saari, Kaja & Tael, Silvi (toim.) 1993: *Eesti keele grammatika II. Lisakiri: Süntaks*. Var. Tallin: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut.
ETELÄMÄKI, MARJA 2006: *Toiminta ja tarkoite*. Tutkimus suomen prononomista "tämä". Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
EURÉN, GUSTAF ERIK 1846: Grunddragen till Finsk Formlära. Åbo. SWK 4, 1845–1849.
--- 1849: Finsk Språklära. Åbo. SWK 4, 1845–1849.
--- 1851: Finsk Språklära i sammandrag. Åbo. SWK 5, 1851–1861.
--- 1852: Suomalainen Kielioppi Suomalaisille. Turku. SWK 5, 1851–1861.
FINEGAN, EDWARD 1995: Subjectivity and subjectivisation: an introduction. – Dieter Stein, & Susan Wright (toim.) 1995, *Subjectivity and Subjectivisation. Linguistic perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
FINELIUS, C. A. 1845: *Finsk Språklära för Lägre Elementar-Skolor.* Vasa. SWK 4, 1845–1849.
FISCHER, OLGA 2008: On analogy as the motivation for grammaticalization. *Studies in Language* 32:2 s. 336–382.
FISCHER, OLGA – ROSENBACH, ANETTE 2000: Introduction. – Olga Fischer, Anette Rosenbach & Dieter Stein (toim.), *Pathways of Change. Grammaticalization in English* s. 1–37. Studies in Language Companion Series. Benjamins, Amsterdam.
FLINT, AILI 1980: *Semantic structure in the Finnish lexicon: verbs of possibility and sufficiency.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
FRIED, MIRJAM & JAN-OLA ÖSTMAN 2004: Construction Grammar: A Thumbnail Sketch. Teoksessa Mirjam Fried & Jan-Ola Östman (toim.): *Construction Grammar in a Cross-Language Perspective*. Constructional Approaches to Language 2. 11–86. Amsterdam: John Benjamins.
FORSBERG, HANNELE 1998: *Suomen murteiden potentiaali. Muoto ja merkitys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
--- 2006: Modaalinen *tuo*. – Taru Nordlund, Tiina Onikki-Rantajääskö & Toni Suutari (toim.), *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutoksiin ja valintoihin* s. 80–105. SKST 1078. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
FORSMAN SVENSSON, PIRKKO 1992: *Vanhan kirjasuomen nominaalirakenteista* . Stockholm Studies in Finnish Language and Literature 8. Department of Finnish, Umeå University.
---- 2003: *Suomen kielen syntaksin kehitystä 1600-luvulta 1800-luvun alkupuolelle*. Helsingin yliopiston kielikeskuksen julkaisuja 5.
GENETZ, ARVID 1881: Suomen Kielen Äänne- ja Muoto-oppi ynnä Runous-oppi. Helsinki. SWK 8, 1880–1884.
GIVÒN TALMY 1979: *On understanding Grammar.* New York/ San Francisco: Academic Press.

--- 1995*: Functionalism and Grammar.* Amsterdam: John Benjamins.
GOLDBERG, ADELE 2006: *Constructions at Work. The Nature on Generalization in Language*. New York: Oxford University Press.
HAIMAN JOHN 1994: Ritualization and the development of language. – William Pagliuca, (toim.) *Perspectives on Grammaticalization*, 3–28.
HAKANEN, AIMO 1993a*:* Partisiippiattribuutit kirjoitetun yleiskielen tyylipiirre. *Sananjalka* 35 s. 61–
--- 1993b: Nesessiivisyyden ilmaiseminen nykysuomessa. *Systeemi ja poikkeama. Juhlakirja Alho Alhoniemen 60-vuotispäiväksi. 14.5.1993* s. 177–193. Turun yliopisto.
HAKULINEN, AULI 1973: Semanttisia huomioita lauseenvastikkeista. *Sananjalka* 15. Turku.
--- 1975:Suomen *sitä*: pragmatiikan heijastuma syntaksissa. – *Sananjalka* 17 s. 25 – 41.
--- 1982: Subjektikategoria vai nominaalijäsenten subjektimaisuus. *Publications of the Finnish Linguistic Association N:r 9*, 17–33.
--- 1998: The use of Finnish *nyt* as a discourse particle. – Andreas H. Jucker & Yael Ziv (toim.). *Discourse markers: Descriptions and theory* s. 83–96. Pragmatics & Beyond, New Series 57. Amsterdam: John Benjamins.
--- 2001: Eräistä diskurssipartikkelin *kyl(lä)* käyttötavoista keskustelussa. – Lea Laitinen, Pirkko Nuolijärvi, Marja-Leena Sorjonen & Maria Vilkuna (toim.): *Auli Hakulinen. Lukemisto. Kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä* s. 412 – 434. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
HAKULINEN, AULI – SAARI, MIRJA 1995: Temporaalisesta adverbista diskurssipartikkeliksi. – *Virittäjä* 99 s. 481–500.
HAKULINEN, AULI – SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1992: Finnish *kato*: From verb to particle. – *Journal of Pragmatics* 18 s. 527–549.
HAKULINEN, AULI – SORJONEN, MARJA-LEENA 1989: Modaaliverbit spontaanissa keskustelussa. – Auli Hakulinen (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja I* s. 73– 97. Kieli 4. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
HAKULINEN, LAURI 1941: *Suomen kielen rakenne ja kehitys.* Helsinki.
--- 1961. *Suomen kielen rakenne ja kehitys.* 2., korjattu painos. Keuruu.
--- 1968: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Kolmas, korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
--- 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys.* 4., korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
HARRIS, ALICE C. – CAMPBELL, LYLE 1995: *Historical syntax in cross-linguistic perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
HASPELMATH, MARTIN 1990: The grammaticization of passive morphology. *Studies in Language* 14.1 s. 25–71.
--- 1994: : Passive participles across languages. – Fox, Barbara & Hopper Paul (toim.) *Voice: form and function* s. 151–177. Amsterdam: John Benjamins.
--- 1999: Why is grammaticalization irreversible? – *Linguistics* 37: 1043–1068.
--- 2010: Framework-free grammatical theory. – Bernd Heine & Heiko Narrog (toim.). *The Oxford handbook of grammatical analysis*, s. 341-–365. Oxford: Oxford University Press.
HEINE, BERND 2003: On degrammaticalization. – Barry J. Blake & Kate Burridge (toim.), *Historical Linguistics 2001: Selected papers from the 15th International Conference on Historical Linguistics,Melbourne 13-17 August 2001*, s. 163 – 179. Current Issues in Linguistic Theory. John Benjamins, Amsterdam.

HEINE, BERND – CLAUDI, ULRIKE – HÜNNEMEYER, FRIEDRIKE 1991: *Grammaticalization. A conceptual Framework*. Cambridge: Cambridge University Press.
HEINE, BERND – KUTEVA, TANJA 2002: *World lexicon of grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
HEININEN, SIMO 1999: *Mikael Agricola raamatunsuomentajana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
--- 2007: *Mikael Agricola. Elämä ja teokset.* Helsinki: Edita.
HELASVUO, MARJA-LIISA 1990: Identifioiva kenttä. – Leino, Pentti – Helasvuo, Marja-Liisa – Lauerma, Petri – Nikanne, Urpo – Onikki, Tiina: *Suomen kielen paikallissijat konseptuaalisessa semantiikassa*. s. 200-220. Kieli. 5. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
--- 1996a: Ollako vai eikö olla eksistentiaalilauseen subjekti. – *Virittäjä* 100
--- 1996b: A Discourse Perspective on the Grammaticization of the Partitive Case in Finnish. – *SKY:n vuosikirja* s. 7– 34, Helsinki.
--- 1997: *When discourse becomes syntax: noun phrases and clauses as emergent grammatical units in conversational syntax.* Painamaton väitöskirja. University of California, Santa Barbara.
--- 2001: *Syntax in the making*. Amsterdam: John Benjamins.
--- 2005: Passive - Impersonal or Personal? A Finnish Perspective. – Lyle Campbell & Marja-Liisa Helasvuo (toim.). *Grammar from the human perspective: Case, space, and person* s. 209–231. Amsterdam: John Benjamins.
--- 2008: Minä ja muut. Puhujaviitteisyys ja konteksti. – *Virittäjä* 112 s. 186–206.
HELASVUO, MARJA-LIISA – HUUMO, TUOMAS 2010: Mikä subjekti on? – *Virittäjä* 114 s.165–195.
HELASVUO, MARJA-LIISA – LAITINEN, LEA 2006: Person in Finnish: paradigmatic and syntagmatic relations in interaction. – Lyle Campbell & Marja-Liisa Helasvuo (toim.), *Grammar from the human perspective: case, space and person in Finnish*. CILT 277. John Benjamins.
HELASVUO, MARJA-LIISA – VILKUNA, MARIA 2008: Impersonal is personal: Finnish perspectives. – *Transactions of the Philological Society* Vol. 106:2 s. 216–245.
HERLIN, ILONA 1997: *Suomen kielen koska-konjunktion merkitys ja merkityksenkehitys*. Suomi 183. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
--- 1998: *Suomen kun*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden Seura.
HERLIN ILONA – KOTILAINEN, LARI 2004: External factors behind cross-linguistic similarities. – Olga Fischer, Muriel Norde & Harry Perridon (toim.), *Up and Down the Cline. The Nature of Grammaticalization* s. 263–279. Amsterdam: John Benjamins.
HERLIN, ILONA – VISAPÄÄ, LAURA (toim.) 2005: *Elävä kielioppi. Suomen infiniittisten rakenteiden dynamiikkaa.* SKST 1021. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
HICKEY, RAYMOND (toim.) 2002: *Motives for Language Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
HINTIKKA, JAAKKO 1977: Havainnon logiikasta. Nyberg, Tauno (toim.) *Ajatus ja analyysi*. Helsinki: WSOY.
HOFFMAN T.R. 1966: Past tense replacement and the modal system. *Mathematical Linguistics and Automatic Translation*. Report No. NSF-17. Cambridge.
HOLMBERG, ANDERS – NIKANNE. URPO 2002: Expletives, subjects and topics in Finnish. – Svenonius Peter (toim.) *Subjects, expletives and the EPP* s. 71 – 105. Oxford studies in the Comparative syntax.

HOPPER, PAUL 1998: Emergent grammar. – Tomasello, Michael (toim.) *The new psychology of language. Cognitive and functional approaches to language structure.* s. 155–175.
--- 1991: On some principles grammaticization. – Traugott & Heine (toim.) *Approaches to Grammaticalization*, Vol. I: 17–35. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins.
HOPPER, PAUL – SANDRA A. THOMPSON 1980: Transitivity in Grammar and Discourse. – *Language* Vol. 56 s. 251–299.
HOPPER, PAUL – TRAUGOTT, ELIZABETH 2003: *Grammaticalization.* 2., korjattu painos. Cambridge: Cambridge University Press.
HUUMO, TUOMAS 1995: Paikallissijan kieliopillistuminen datiivigenetiivin funktioon: uralilaisen *n*-sijan ja itämerensuomalaisen adessiivin kehityksen vertailua. – *Sananjalka* 37 s. 55-79.
--- 2005: Onko *jäädä*-verbin paikallissijamääritteen tulosijalla semanttista motivaatiota? – *Virittäjä 109* s. 506–522.
HÄKKINEN, KAISA 1985: *Suomen kielen äänne- ja muotorakenteen historiallista taustaa*. Fennica 6. Turku: Åbo Akademi.
--- 1994: *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. Helsinki: WSOY.
IKOLA, OSMO 1959: Eräistä suomen syntaktisista siirtymistä. – *Sananjalka* 1 s. 39–57.
IKOLA, OSMO – PALOMÄKI, ULLA – KOITTO, ANNA-KAISA 1989: *Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia.* SKST 511. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
INABA, NOBUFUMI 2007: Vanhan kirjasuomen asema diakronisessa kielentutkimuksessa: tapaus datiivigenetiivi. *Virittäjä* 111 s. 582–590.
ISK = Hakulinen, Auli – Vilkuna, Maria – Korhonen, Riitta – Koivisto, Vesa – Heinonen, Tarja Riitta – Alho, Irja 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
ISO-KOIVISTO MATTI 1988: Passiivin 1. partisiipin sisältävä nesessiivirakenne suomen murteissa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
ITKONEN, ERKKI 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. Helsinki: WSOY.
ITKONEN, TERHO 1974, 1975: Ergatiivisuutta suomessa. – *Virittäjä 77 s.* 379 – 398 ja *Virittäjä 75*. 31–56.
ITKONEN-KAILA MARJA 1991 **:** Agricolan Uuden testamentin temporaalirakenteet: suomi klassisten ja germaanisten kielten taustaa vasten. *Virittäjä* s. 255– 80.
--- 1992: "Ja Jerusalem pite tallattaman Pacanoilda". Ablatiiviagentti ja sen perilliset Agricolasta uuteen raamatunsuomennokseen. *Virittäjä.* s. 137–164.
--- 1997: *Mikael Agricolan Uusi testamentti ja sen erikieliset lähtötekstit.* Helsinki: Suomalainen Kirjallisuuden Seura.
JAAKOLA, MINNA 2004: *Suomen genetiivi*. SKST 995. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
JAHNSSON, A. W. 1871: Finska Språkets Satslära. För läroverkens behof. Helsingfors. SWK7, 1868–1877.
JUSSILA, RAIMO – NIKUNEN, ERJA – RAUTOJA, SIRKKA 1992: *Suomen murteiden taajuussanasto*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
KALLIOKOSKI, JYRKI 1991: Keskustelu, linearisaatio ja näkökulma. – *Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja* 45 s. 157 – 174. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
KANGASMAA-MINN EEVA 1969: Agenttirakenteen syntaktista taustaa. *Sananjalka* 11 s. 53–61.
--- *1981:* Derivaatiopuun pudonnaiset. – *Sananmuodostuksen ongelmia.* SKYJ. 7 s. 29–33. Turku: SKY.
KANGASNIEMI, HEIKKI1992: *Modal expressions in Finnish*. Studia Fennica, Linguistica. 2. Helsinki: SKS.

KANNISTO, ARTTURI 1902: *Lauseopillisia havaintoja Läntisen Etelä-Hämeen kielimurteesta.* Suomi III: 20.
KARHU, ANNA 1994: Suomen itämurteiden oikealle lohkeavat rakenteet ja niiden lähirakenteet: dislokaatioita, korviketopiikkeja, diskurssimerkitsimiä ja pragmaattisia partikkeleita. Painamaton lisensiaatintyö. Joensuun yliopisto: suomen kielen, kirjallisuuden ja kulttuurintutkimuksen laitos.
--- 1995: Murrehaastattelu vuorovaikutustilanteena. – Marjatta Palander (toim.) Murteiden matkassa: juhlakirja Alpo Räisäsen 60-vuotispäiväksi s. 92–109. Studia Carelica Humanistica 6. Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
KARLSSON, FRED 1973: Suomen partisiippien ja relatiivilauseiden suhteista. – *Virittäjä* 77 s. 215–230.
KARTTUNEN, LAURI 1971: Implicative verbs. *Language 47* s. 340–358.
KAUPPINEN, ANNELI 1998: *Puhekuviot – tilanteen ja rakenteen liitto. Tutkimus kielen omaksumisesta ja suomen konditionaalista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
KETTUNEN, LAURI 1943: *Vepsän murteiden lauseopillinen tutkimus*. SUST 86. Helsinki.
KIVINIEMI, EERO 1971: *Suomen partisiippinimistöä. Ensimmäisen partisiipin sisältävät henkilön- ja paikannimet*. SKST 295. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
KOIVISTO, HELINÄ 1987: *Partisiippien adjektiivistuminen suomen kielessä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
KOIVISTO, VESA 2005: Monikasvoinen *-mA* ja suomen agenttipartisiipin tausta – Herlin, Ilona & Laura Visapää (toim.): *Infiniittisten rakenteiden dynamiikkaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
KORHONEN, MIKKO 1967: *Die Konjugation im Lappischen. Morphologisch-historischen Untersuchung I. Die Finiten Formkategorien*. SUST 143. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
KOSKINEN, YRJÖ 1860: Finska Språkets Satslära. Ett försök. Åbo. SWK 5, 1851–1861.
KOTILAINEN, LARI 2005: Lähikonstruktioiden dynamiikkaa. Mikäs on ollessa, mikäs on ollaja mikäs on ollakseen. – Herlin ja Visapää (toim.), *Elävä kielioppi*. *Suomen infiniittisten rakenteiden dynamiikkaa.* Helsinki: SKS.
--- 2007a: *Kiellon lumo. Kieltoverbitön kieltokonstruktio ja sen kiteytyminen.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
--- 2007b: Konstruktioiden dynamiikkaa. Väitöskirjan johdanto. Saatavissa http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-4442-7
KRUG, MANFRED G. 2000: *Emerging English modals: a corpus-based study of grammaticalization.* Mouton de Gruyter.
--- 2001: Frequency, iconicity, categorization: Evidence from emerging modals. – Joan Bybee & Paul Hopper (toim.), *Frequency and the emergence of linguistic structure* s. 309–336.
KUIRI, KAIJA 1984: *Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa.* Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
LAITINEN, LEA 1988: Pitääkö vai saako - modaaliverbin kaksoissidos. – *Virittäjä* 92 s. 57–83.
--- 1992: *Välttämättömyys ja persoona. Suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia.* SKST 569. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
--- 1993: Nesessiivirakenne, kieliopillistuminen ja subjektiivisuus. – *Virittäjä* 103 s. 354–377.
--- 1995a: Nollapersoona. – *Virittäjä* 98 s. 337 - 358.

--- 1995b: Persoonat ja subjektit. – Pirjo Lyytikäinen (toim.), *Subjekti. Minä. Itse. Kirjoituksia kielestä, kirjallisuudesta, filosofiasta* s. 35– 9. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
--- 1997: Norms made easy: case marking with modal verbs in Finnish. Jenny Cheshire & Dieter Stein (toim.), *Taming the vernacular: from dialect to written standard language* s. 110–124. London: Longman.
--- 2002: From logophoric pronoun to discourse particle: A case study of Finnish and Saami. – Ilse Wischer & Gabriele Diewald (toim.), *New Reflections on grammaticalization* s. 327–344. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
--- 2004: Grammaticalization and standardization. – Olga Fischer, Muriel Norde & Harry Perridon (toim.). *Up and Down the Cline. The Nature of Grammaticalization* s. 247–262. Amsterdam: John Benjamins.
--- 2005: *Hän*, the third speech act pronoun in Finnish. – Ritva Laury (toim.): *Minimal reference. The use of pronouns in Finnish and Estonian discourse* s. 75–106. Helsinki: Finnish Literature Society.
--- 2006: Zero person in Finnish: a grammatical resource for construing human reference. – Marja-Liisa Helasvuo & Lyle Campbell (toim), *Grammar from the Human Perspective: Case, Space and Person in Finnish* s 209–231. Amsterdam: John Benjamins.
LAITINEN, LEA & NORDLUND, TARU (TULOSSA): Performing a Writer's Identity in Interaction. Dossena, Marina (ed.), *Letter-writing in early modern Europe*. Amsterdam: John Benjamins.
LAMBRECHT, KNUD 2000: When subjects behave like objects: an analysis of the merging of S and O in sentence-focus constructions across languages. – *Studies in Language 24:3 s. 611–682.*
LANGACKER, RONALD W. 1985: Observations and speculations on subjectivity. – John Haiman (toim.) *Iconicity in Grammar* s. 109–150. Amsterdam: John Benjamins.
--- 1990: Subjectification. – *Cognitive Linguistics* 1 s. 5–38.
--- 1995: Raising and Transparency. – *Language* 71 s. 1–62.
--- 1999: Losing control: grammaticalization, subjectification, and transparency. – Blank, Andreas & Peter Koch (toim.) *Historical Semantics and Cognition* s. 147–175. Berlin: Mouton de Gruyter.
LATVALA, SALU 1894: *Lauseopillisia havaintoja Luoteis-Satakunnan kielestä*. Suomi III: 12.
--- 1899: *Lauseopillisia muistiinpanoja Pohjois-Savon murteesta.* Suomi III: 17.
SIRELIUS, U. T 1894: *Lauseopillinen tutkimus Jääsken ja Kirvun kielimurteesta*. Suomi III: 10.
LARJAVAARA, MATTI 2007: *Pragmasemantiikkaa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
LAURY, RITVA 1995: On the grammaticization of the definite article *se* in spoken Finnish. – Henning Andersen (toim.): *Historical Linguistics 1993* s. 239-250. Amsterdam: John Benjamins.
--- 1996b: *Sen* kategoriasta – onko suomessa jo artikkeli? – *Virittäjä* 100 s. 162 – 181.
--- 1997: *Demonstratives in Interaction: The emergence of a definite article in Finnish*. Amsterdam: John Benjamins.
LEHMANN, CRISTIAN 1985: Grammaticalization: Synchronic Variation and Diachronic Change. *Lingua e Stile* 20(3) s.303–318.
--- 1995: *Thoughts on Grammaticalization.* LINCOM Studies in Theoretical Linguistics. Revised and expanded edition, 1st published version. Lincom Europa, München.
LEHTINEN, TAPANI 1984: *Itämerensuomen passiivin alkuperästä*. Suomi 129. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

--- 1983: Suomen konditionaalin morfologisesta ja semanttisesta motivaatiosta. – *Virittäjä* 87 s. 482–507.
--- 1985: Vanhan persoonallisen passiivin jatkajiako? –Virittäjä 89
--- 1997: Grammaticalization in Finnish. – *Quaderni del dipartimento di linguistica* 8-1997 s. 89-103. Università di Firenze.
LEHTINEN, TAPANI – LAITINEN, LEA (toim.) *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta*. Kieli 12. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
LEINO, JAAKKO 1999: Mitä tarkoittaa *se, että*? *Se*-pronominista subjektina ja objektina toimivan että-auseen yhteydessä. – *Virittäjä 102* s. 27–51.
--- 2003: *Antaa sen muuttua. Suomen kielen permissiivirakenne ja sen kehitys*. SKST 900. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
--- 2010: Adele E. Goldberg – väitöskirjalla klassikoksi. - Pentti Haddington & Jari Sivonen (toim.) *Kielentutkimuksen modernit klassikot. Kognitiivinen ja funktionaalinen kielitiede. Helsinki: Gaudeamus.* s. 71–97.
LEINO, PENTTI 1991: *Lauseet ja tilanteet. Suomen objektin ongelmia.* Suomi 160. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
--- 2001: Verbit, konstruktiot ja lausetyypit. Teoksessa Leino ym. (2001): *Roolit ja rakenteet. Henkilöviitteinen allatiivi Biblian verbikonstruktioissa*. S. 11–66 Helsinki: SKS.
--- 2005: Kun tarkoitus häviää – Finaalisesta infinitiivistä temporaaliseksi. – Herlin & Visapää (toim.) s. 194–230.
LEINO, PENTTI – ILONA HERLIN – SUVI HONKANEN – LARI KOTILAINEN, - LEINO, JAAKKO - VILKKUMAA, MAIJA 2001: *Roolit ja rakenteet: Henkilöviitteinen allatiivi Biblian verbikonstruktioissa*. SKST. 813. Helsinki: SKS.
LYONS, JOHN 1968. Introduction to Theoretical Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
--- 1977. Semantics, vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press.
LÖFLUND, JUHANI 1998: *Suomen kirjoietun yleiskielen passiivi*. Turku: Åbo Akademis Förlag.
MARTINIUS, MATTHIAS 1689: Hodegus Finnicus – – Eller Finsk Wägwijsare. Holmiae.
SWK 1, 1649–1816.
MAAMIES, SARI 1997: Hanhi hautomaisillansa. Suomen *maisillaan*-johdosten kehitys. – Lehtinen, Tapani & Lea Laitinen (toim.) *Kieliopillistuminen*. *Tapaustutkimuksia suomesta.* Kieli 12. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
MAKKONEN-CRAIG, HENNA 2005: *Toimittajan läsnäolo sanomalehtitekstissä. Näkökulmia suomen kielen dialogisiin passiivilauseisiin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1026. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
MYHILL, JOHN – SMITH, LAURA A. 1995: The Discourse and Interactive Functions of Obligation Expressions. – Joan Bybee & Susanne Fleischman (toim.): *Modality in Grammar and discourse* s. 239–292. Typological Studies in Language 32. Amsterdam: John Benjamins.
NARROG, HEIKO 2005: On defining modality again. – *Language Sciences* 27(2) s. 165–192.
--- 2010: Voice and non-canonical marking in the expression of event-oriented modality – a cross-linguistic study. – *Linguistic Typology* 14(1) s. 71–126
NEWMEYER, FREDERICK J. 1998: *Language form and language function.* Cambridge, MA: MIT Press.
NOËL, DIRK 2007: Diachronic construction grammar and grammaticalization theory. – *Functions of Language* 14, 2 s.177–202.

OJUTKANGAS, KRISTA 2001: *Ruumiinosanimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
ONIKKI TIINA 1997: Kieliopin ja leksikon rajalla. – Lehtinen & Laitinen (toim.) s. 89–120.
ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ, TIINA 2001*: Sarjoja. Nykysuomen paikallissijaiset olotilanilmaukset kielen analogisuuden ilmentäjinä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
PS = *Suomen kielen perussanakirja*. Helsinki: Valtion painatuskeskus, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
PAASONEN, H. 1890: *Lauseopillisia havaintoja verbin ja konjunktionein alalta*. Suomi III: 3.
PAJUNEN, ANNELI (toim.) 1998: *Kieliopillistumisesta, typologiasta ja analogiasta*. Suomi 185. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
PAJUNEN, ANNELI 1991: Leksikalistinen hypoteesi ja agglutinatiiviset kielet. – *Virittäjä* 95 s. 155–181.
PAJUNEN, ANNELI 2001: *Argumenttirakenne. Asiaintilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Suomi 187. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
PALMER, FRANK R. 2006: *Mood and modality, second edition.* Cambridge University Press, Cambridge.
PEKKARINEN, HELI 1997: Kieliopillistuva olla tehtävissä -tyyppi. Lokatiiviadverbista mahdollisuusrakenteeksi. – Lehtinen, Tapani & Lea Laitinen (toim.) *Kieliopillistumine*n. Tapaustutkimuksia suomesta. Kieli 12. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
----- 2002: Murteiden sopupeli. Välttämättömyysrakenteen vakiintuminen suomen kirjakieleen. – Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.) *Äidinkielen merkitykset* s. xx. SKST 869. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
--- 2003: From Subject to Object. – Barry J. Blake & Kate Burridge (toim.) *Historical Linguistics 2001: Selected papers from the 15th International Conference on Historical Linguistics, Melbourne 13-17 August 2001* Current Issues in Linguistic Theory. John Benjamins, Amsterdam.
--- 2005 Sika on paha nyljettävä – mutta helppo ruokkia. Adjektiivin kanssa esiintyvät infiniittiset verbimuodot suomen kielessä. – Ilona Herlin & Laura Visapää (toim.) *Elävä kielioppi. Suomen infinittisten irakenteiden dynamiikkaa*. SKST 1021. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
PENTTILÄ, AARNI 1963: *Suomen kielioppi.* 2., tarkistettu painos. Porvoo: WSOY.
PETRAEUS, AESCHILLUS 1649: Linguae Finnicae brevis institutio. Aboae. SWK 1, 1649–1816.
PULKKINEN, PAAVO 1972: *Nykysuomen kehitys. Katsaus 1800- ja 1900-luvun kirjakieleen sekä tekstinäytteitä*. Tietolipas 72. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
RAMAT, GIACALONE ANNA – HOPPER, PAUL J. 1998: *The limits of grammaticalization*. TSL 37. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins.
RENVALL, GUSTAF 1840: Finsk Språklära, Enligt den rena Vest-Finska, i Bokspråk vanliga-Dialecten. Åbo. SWK 3, 1836–1845.
RÄSÄNEN, SEPPO 1972: *Kainuun murteiden kaasussyntaksi*. SKST 308. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
SALMELA, HELI 1996: Ilmaustyyppien *on nähtävissä* □*nähtävillä* □*näkyvissä* □*näkyvillä* merkitysten kehittymisen tarkastelua. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
SALMINEN, TARU 1998: Grammaticalization of Complex Verbal Constructions in Finnish. – Monica Schmid, Jennifer R. Austin & Dieter Stein (toim.), *Historical Linguistics* s. 363–376. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins.

--- 2000: *Morfologiasta moniäänisyyteen*. *Suomen kielen kvasirakenteen merkitys, käyttö ja kehitys.* SKST 796. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
--- 2002: Retention of abstract meaning. The essive case and grammaticalization of polyphony in Finnish. – Ilse Wischer & Gabriele Diewald (toim.), *New Reflections on Grammaticalization* s. 293–307. Amsterdam: John Benjamins.
SANDS, KRISTINA – CAMPBELL, LYLE 2001: Non-canonical subjects and objects in Finnish. – Alexandra Y. Aikhenvald, R..M.W. Dixon & Masayuki Onishi (toim.), *Non-Canonical marking of subjects and objects* s. 251 – 305. TSL 46.
SARHIMAA, ANNELI 1992: Infinitiivirakenne nesessiivisyyden ilmaisukeinona karjala-aunuksessa. – *Virittäjä* 95 s. 23–44.
SAUKKONEN, PAULI –HAIPUS, MARJATTA – NIEMIKORPI, ANTERO – SULKALA, HELENA 1979: *Suomen kielen taajuussanasto*. Helsinki: WSOY.
SAUKKONEN, PAULI 1965: *Itämerensuomalaisten kielten tulosijainfinitiivirakenteiden historiaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
SCHEIBMAN, JOANNE 2001: Local patterns of subjectivity in person and verb type in American English conversation. – Bybee, Joan & Paul Hopper (toim.), *Frequency and the emergence of linguistic structure* s.61–90.
SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1998: *Läsnäolon pronominit.* Tämä*,* tuo*,* se *ja* hän *viittaamassa keskustelun osallistujiin*. SKST 715. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
SETÄLÄ, E. N. 1883: *Lauseopillisia havaintoja Koillis-Satakunnan kansankielestä.* Suomi II: 16
SETÄLÄ, EMIL NESTOR 1880: Suomen kielen lause-oppi. Oppikirjan koe. Helsinki. SWK 8,1880–1884.
——— 1892: Finska språkets satslära till läroverkens tjenst. SWK 10, 1890–1898.
SETÄLÄ, E.N. 1887: *Zur Geshichte der Tempus- und Modusstammbildung in der finnisch-ugrischen Sprachen*. SUSA 2.
SHORE, SUSANNA 1986: *Onko suomessa passiivia?* Suomi 133. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
--- 1988: On the so-called Finnish passive. – *Word* 39 s. 151–176.
--- 2009: Mitä tapahtui "aina"? *Aina*-partikkelin merkityksestä ja käytöstä raamatun esimerkkien valossa. – *Virittäjä* 113 s. 482–507.
SIEWIERSKA, ANNA 2004: *Person*. Cambridge: Cambridge University Press.
--- 2005: Passive constructions. – Martin Haspelmath, Matthew S.Dryer, David Gil & Bernard Comrie (toim.), *The World Atlas of Language Structures* s. 434–437. Oxford: Oxford University Press.
--- 2008: Introduction: impersonalization from a subject-centered vs. agent-centered-perspective. *Transactions of the Philological Society*. Special issue Impersonal Constructions in Grammatical Theory. 106.2 s. 1-23
--- 2008b: Ways of impersonalizing: pronominal vs. verbal strategies.– María de los Angele Gómez- González, Lachlan Mackenzie and Elsa M. Gonzáles Álvarez (toim), *Current Trends in Contrastive Linguistic*s s. 3 -26. Amsterdam: John Benjamins.
SIIROINEN, MARI 2001: *Kuka pelkää, ketä pelottaa: Nykysuomen tunneverbien kielioppia ja semantiikkaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
--- 2003: Subjectivity and the use of Finnish emotive verbs. – Eugene H. Casad & Gary B. Palmer (toim.), *Cognitive Linguistics and Non-Indo-European Languages* s. 405–417. Berlin: Mouton de Gruyter.
STRAHLMANN, J. 1816: Finnische Sprachlehre für Finnen und Nicht-Finnen. St. Petersburg.

SWK 1, 1649–1816.
SWK = Suomen Wanhat Kieliopit 1–10, 1987. Toim. Kalevi Wiik. Turku: Turun yliopisto,Fonetiikka..
TOMASELLO, MICHAEL (toim.) 2002: *The New Psychology of Language, Volume 2: Cognitive and Functional Approaches to Language Structure*. Lawrence Erlbaum.
--- 2003b. *Constructing a language. A usage-based theory of language acquisition*. Cambridge MA: Harvard University Press.
TRAUGOTT, ELIZABETH CLOSS 1995: Subjectivisation in grammaticalisation. – Stein, Dieter & Susan Wright (toim.), *Subjectivity and Subjectivisation. Linguistic perspectives* s. 31–54. Cambridge: Cambridge University Press.
--- 2003a: From subjectification to intersubjectification. – Raymond Hickey (toim.) *Motives for language change* s. 124–139. Cambridge: Cambridge University Press.
--- 2003b : Constructions in grammaticalization. – Brian D. Joseph & Richard D. Janda (toim.), s. 624 – 647.
--- 2010 (Inter)subjectivity and (inter)subjectification: A reassessment. – Kristin Davidse, Lieven Vandelanotte & Hubert Cuyckens (toim.), *Subjectification*, *Intersubjectification and Grammaticalization* s. 29–74. Topics in English Linguistics 66. Berlin: Mouton de Gruyter.
TRAUGOTT, ELIZABETH CLOSS – DASHER, RICHARD B. 2002: *Regularity in Semantic Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
TRAUGOTT, ELIZABETH CLOSS – HEINE, BERND 1991: *Approaches to Grammaticalization. Vol I-II*. Typological Studies in Language 19: 1–2. Amsterdam: John Benjamins.
TRAUGOTT, ELIZABETH CLOSS – TROUSDALE GRAEME 2010: Gradience, gradualness and grammaticalization: How do they intersect? - TRAUGOTT, ELIZABETH CLOSS & TROUSDALE GRAEME (toim.) *Gradience, gradualness and grammaticalization,* s. 19–44. Amsterdam : John Benjamins.
TURUNEN, AIMO 1946: *Lyydiläismurteiden äännehistoria I. Konsonantit*. SUST 89. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
VHAEL, BARTHOLDUS 1733: Grammatica Fennica. Aboae. SWK 1, 1649–1816.
VILKUNA, MARIA 1989: *Free word order in Finnish. Its syntax and discourse functions.* SKST 500. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
--- 1992: *Referenssi ja määräsiyys suomenkielisten tekstien tulkinnassa*. Suomi 163. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
--- 2000: *Suomen lauseopin perusteet*. 2., korjattu painos. Helsinki: Edita.
--- 2006: Tulipahan kirjoitettua – retrospektiivisesti katsoen. – Taru Nordlund, Tiina Onikki-Rantajääskö & Toni Suutari (toim.), *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutoksiin ja valintoihin* s. 106–126. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
VISAPÄÄ, LAURA 2005: Itsenäistyvä infinitiivi. – Ilona Herlin & Laura Visapää (toim.) *Elävä kielioppi. Suomen infinittisten irakenteiden dynamiikkaa*. SKST 1021. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
--- 2008: *Infinitiivi ja sen infiniittisyys.* Tutkimus suomen kielen itsenäisistä A-infinitiivikonstruktioista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
WIEMER, BJÖRN – BISANG, WALTER 2004: What makes grammaticalization? An appraisal of its components and its fringes. - Walter Bisang, Nikolaus P. Himmelmann & Björn Wiemer: *What makes grammaticalization? A look from its components and its fringes.* s. 3–20. Berlin : Mouton de Gruyter.

WIKSTRÖM, M. W. 1832: Försök till en Finsk Grammatika, framställande en enda Declination och en enda Conjugation. Wasa. SWK 2, 1818–1832.
VON WRIGHT, GEORG 1951: Deontic logic. *Mind 61*.
--- 1977: Praktinen päättely. Nyberg, Tauno (toim.) *Ajatus ja analyysi*. Helsinki: WSOY.
YLIKOSKI, JUSSI 2009: *Non-finites in North Saami*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 257. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
YLI-VAKKURI VALMA 1986: *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö.* Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28.